T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SARUHANLI NURULLAH EFENDİ'NİN EL-HUSÛNÜ'L-HAMÎDİYYE TERCÜMESİNİN LATİNİZESİ VE NÜBÜVVET KONULARININ TAHLÎLİ

HAZIRLAYAN
ELİFNUR TEZEL
1218253106

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET FATİH SOYSAL

EDİRNE 2024

Tezin Adı: Saruhanlı Nurullah Efendi'nin El-Husûnü'l-Hamîdiyye Tercümesinin Latinizesi ve Nübüvvet Konularının Tahlîli

Hazırlayan: Elifnur TEZEL

ÖZET

Hüseyin el-Cisr'in kaleme aldığı "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye"* adlı eserin "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye"* ismiyle yapılan tercümesinin transkripsiyonunu yaptığımız bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı ve önemi üzerinde durulmuş ve takip edilen metot hakkında bilgi verilmiştir.

Nübüvvet meselesinin söz konusu eser merkezinde tahlilini yaptığımız birinci bölümde nebî, resûl, vahiy ve mûcize gibi kavramlardan hareket edilerek nübüvvet meselesinin klasik modern dönemlerdeki konumu tespit edilmeye çalışılmış, kelâm bilginleri ve İslâm filozofları tarafından nasıl anlaşıldığı incelemeye alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye"* isimli kelâm eserinin Osmanlı'nın son döneminde yapılmış olan ilk tercümesi "*Savâbü'l-kelâm fî akāidi'l-İslâm*"dan sonra yeniden yapılan ikinci tercümesi "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye*"nin Osmanlı Türkçesi'nden metne müdahale edilmeksizin aslı korunarak hafif transkripsiyonu yapılmıştır. Bu şekilde ilgili tercüme günümüz okuyucusunun istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: el-Husûnü'l-Hamîdiyye, el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye, Nurullah Efendi, Nübüvvet, Mûcize, Vahiy

The name of the thesis: The Latinization of Saruhanlı Nurullah Efendi's Translation of Al-Husun al-Hamidiyya and the Analysis of Prophethood Subjects

Prepared by: Elifnur TEZEL

ABSTRACT

This study, which includes the transcription of the translation of Hüseyin el-Cisr's work "al-Husūn al-Hamīdiyya li-muhāfazat al-'aqā'id al-Islāmiyya" titled "al-ʿInāyāt al-Rabbāniyya fī tarjamati Kitāb al-Husūn li-muhāfazzat al-'aq'id al-Islāmiyya," consists of two sections. In the introduction, the study discusses the subject, purpose, and significance of the work, as well as providing information about the methodology employed.

In the first section of our analysis within the framework of the aforementioned work, we delve into the examination of prophethood. Starting from concepts such as prophet, messenger, revelation, and miracles, we attempt to determine the position of prophethood in the classical modern periods. We explore how it has been understood by theologians and Islamic philosophers, aiming to provide insights into this crucial aspect of the subject matter.

In the second section of the study, the theological work titled "el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akā'idi'l-İslâmiyye" underwent its first translation in the late Ottoman period as "Savâbü'l-kelâm fî akāidi'l-İslâm." Subsequently, a second translation was undertaken, titled "el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye," which preserved the original text without intervention from the Ottoman Turkish language, utilizing a slight transcription. This translation has been presented for the benefit of contemporary readers.

Key Words: al-Husūn al-Hamīdiyya, al-'Ināyāt al-Rabbāniyya, Prophethood, Miracle, Revelation

ÖNSÖZ

Kelâm ilminde büyük bir önem arz eden ve İslâm inancının temelini oluşturan unsurlardan biri olan nübüvvet, aynı zamanda dinler arası tartışmaların da ana konuları arasında yer almaktadır. İnsan aklının birtakım konularda yetersiz kalması sebebiyle bir rehbere olan ihtiyacın önemi artarken nübüvvet olgusu bu anlamda üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nübüvvete îmân, İslâm inancında önemli bir noktada konumlanmış olup, İslâm esaslarından birçok mesele peygamberlerin rehberliği ve öncülüğü ile bilinir hâle gelmiştir. Gerek yaratıcı ile ilgili, gerek dünya ve âhiret saadeti için gerekli/lâzım olan bilgiler peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirilmiş, açıklanmış ve onların rehberliğinde uygulanabilir hâle gelmiştir. Dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmede önemli bir yere sahip olan bu peygamberlik müessesesi, peygamberin Allah tarafından çeşitli şekillerde vahiy almasına, aldığı vahyi insanlara iletmiş olmasına ve peygamberlik alâmeti olan çeşitli mûcizeler göstermesine rağmen pek çok haksız saldırıya maruz kalmıştır.

Hicrî II. asırdan itibaren Hz. Peygamber'in nübüvveti hususunda inkâr düzeyinde sayılabilecek, aklın her şeyi çözmede yeterli tek merci olduğu, bu anlamda herhangi bir rehbere veyahut öğreticiye ihtiyaç duyulmayacağı gibi görüşler ortaya çıkmıştır. Bu fikirler doğrultusunda nübüvvet makâmı gerekli görülmemeye başlanmıştır. Literatürde ilhâd olarak nitelendirilen bu düşünceler, İslâm inancına aykırılık teşkil etmekte, îmânı zedelediği düşünülmektedir. Farklı dönemlere mensup olan Müslüman bilginler tarafından reddiye ve savunma mâhiyetinde görüşler ortaya konularak ilhâd olarak nitelenen düşüncelere karşı çıkılmıştır. İslâm dininin ortaya koyduğu nübüvvet anlayışını esas alarak bu görüşlere karşı çıkan âlimler Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Fahreddin er-Râzi, Kâdî Abdülcebbâr, Mustafa Sabri Efendi, Hüseyin el-Cisr gibi isimlerdir. Zikredilen Müslüman âlimler, nübüvvetin imkânı ve gerekliliği hakkında görüşlerini ortaya koyarak, nübüvvet müessesesini mûcizelerin aklen imkânı çerçevesinde muhataplarına karşı müdafaa etmişlerdir.

Bu çalışmanın da konusu olan Yeni İlm-i Kelâm döneminin öne çıkan isimlerinden Hüseyin el-Cisr, yukarıda bahsi geçen söz konusu argümanlara karşı Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i şerîflerden elde ettiği deliller yanında aklî delillere yer vermekte, bunların hâricinde müsellemât yöntemiyle inkârcılara çıkış kapısı

bırakmayacak şekilde onların iddialarında haksız olduklarını kanıtlama çabasıyla Hz. Peygamber'in nübüvvetini savunmaya çalışmıştır.

Müslümanların iktisat, siyaset, düşünce ve ilim-din ilişkisi gibi çeşitli alanlarda Batı ile daha öncesinde tecrübe edilmemiş bir karşılaşma içinde bulundukları bir dönemde yaşamış olan Hüseyin el-Cisr, oryantalistlerin (şarkiyatçı) eleştirilerine karşın İslâm itikadını savunmak için Batı düşüncesi ile iştigâl etmiş, bu dönemde Müslümanların kendi şahsiyetlerini koruyarak varlıklarını sürdürmeleri için de gayret göstermiştir. El-Cisr'in gayretlerinin temelinde mevcûdu muhafaza etme, güçlendirme, geliştirme düşüncesi yattığı görülmektedir. Bu yönüyle el-Cisr, ıstılahçı yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Hilâfeti elinde bulundurması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğünün korunması gerektiğini belirten Cisr, telif etmiş olduğu eserlerinden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti savunucusudur. Bahsedilen eserlerinde Osmanlı Devleti ve bilhassa II. Abdülhamit hakkında sürekli olumlu ifadeler kullanmış, padişahın hizmetlerinin kıymetini ve büyüklüğünü belirterek isminden de açıkça anlaşıldığı gibi tezimizde tercümesinin latinizasyonunu yaptığımız "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*" adlı eserini ona ithaf etmiştir.

Bu çerçeve dâhilinde çalışmamız giriş kısmıyla birlikte iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın önemi, yöntemi, kaynakları belirtilmiş ayrıca Hüseyin el-Cisr'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında kifâyet miktarı bilgi vermeye çalıştık. Bunun yanında eserin mütercimi Saruhanlı Mehmed Nurullah Efendi'nin hal tercümesini Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Osmanlı kataloğundan elde edilen arşiv vesikaları aracılığıyla aktarmaya çalıştık. Tezimizin nübüvvet başlığını kullandığımız birinci bölümünde nübüvvetin gerekliliği, dindeki konumu, ispatı, klasik ve modern dönemdeki nübüvvet anlayışlarının tezâhürleri ve Hüseyin el-Cisr'in yaklaşımı incelemeye alındı. Çalışmamızın ikinci bölümü "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*"nin Saruhanlı Mehmed Nurullah Efendi tarafından yapılan "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye*" isimli tercümenin transkripsiyonundan oluşmaktadır.

Öncelikle çalıştığımız metnin transkripsiyonu aşamasında bazı kelimelerin okunuşuna dair tereddütlerimizi kendilerine arz ettiğimiz, bu hususta yardımlarını esirgemeyerek nihaî kanaatlerini lütfeden Kıymetli Hocamız Prof. Dr. İsmail Kara'ya teşekkürü borç biliriz. Tez yazım sürecinde ve öncesinde lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca ilgi ve alakaları ile çalışmalarımızı takip eden ve yönlendiren Prof. Dr. Muhammet Altaytaş ve Prof. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu'na; bu çalışmanın ortaya çıkmasında, tezin belirlenmesi sürecinden başlayarak sonraki aşamalarında önemli yönlendirmeleri, ilmî teşvik ve tavsiyeleri, kaynak temini ve olumlu desteği ile hiçbir yardımını esirgemeyerek metinlerimi titizlikle okuyup değerlendiren, danışman hocam Dr. Ögr. Üyesi Mehmet Fatih Soysal'a; tezin her aşamasında geri dönütleri ve manevî destekleri ile bana yardımcı olan dostlarım Gülşah Pala, Elif Oran, Tuğba Dönmez, Dilay Dinç ve Emin Yalçınkaya'ya; son olarak uzun soluklu bu çalışmanın zorlukları esnasında yardımlarını eksik etmeyen, dualarıyla manevî desteklerini esirgemeyen annem Ayşe Tezel ve ağabeyim Mücahit Tezel'e müteşekkirim.

Elifnur TEZEL

EDİRNE 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET III
ABSTRACT IV
ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER VIII
KISALTMALAR X
GİRİŞ
1. Tezin Konusu ve Önemi, Kapsamı, Yöntemi ve Kullanılan Kaynaklar
1.1. Tezin Konusu ve Önemi 1
1.2. Tezin Kapsamı 4
1.3. Tezin Yöntemi 5
1.4. Tezin Kaynakları 6
2. Hüseyin El-Cisr'in Ve Saruhanlı Nurullah Efendi'nin Biyografileri 7
2.1 Hayatı 7
2.2. İlmî Şahsiyeti 8
2.3. Yaşadığı Dönemde Siyasi ve İlmî Ortam 9
2.4. Eserleri 12
2.5. Saruhanlı Nurullah Efendi'nin Hayatı 17
I. BÖLÜM
EL-HUSÛNÜ'L-HAMÎDİYYE'DE NÜBÜVVET MESELESİ
1.1. Nübüvvet ile İlgili Kavramlar 20
1.1.1. Nübüvvet ve Nebî 20
1.1.2. Resûl 22
1.1.3. Vahiy 24
1.1.4. Mûcize 28
1.2. Kelâm Âlimlerine ve İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet Anlayışı 30
1.2.1. Kelâm Âlimlerine Göre Nübüvvet Anlayışı 30
1.2.2. İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet Anlayışı 34

1.3. Klasik ve Modern Dönemde Nübüvvet Anlayışı..... 39
1.3.1. Klasik Dönemde Nübüvvet Anlayışı..... 39
1.3.2. Modern Dönemde Nübbüvvet Anlayışı.....43
1.4. Hüseyin El-Cisr'e Göre Nübüvvet Anlayışı.....49
1.4.1. Hüseyin el-Cisr'e Göre Nübüvvetin Gerekliliği 49
1.4.2. Hüseyin el-Cisr'e Göre Nübüvvetin Dindeki Konumu 52
1.4.3 Hüseyin el-Cisr'e Göre Nübüvvetin İspatı: Mûcize.....55
II. BÖLÜM
EL-İNÂYÂTÜ'R-RABBÂNÎYYE ADLI TERCÜMENİN LATİNİZESİ
2.1. İfade-i Merâm..... 61
2.2. Mukaddime.....63
2.3. İlâhiyyât..... 67
2.4. Nübüvvet 90
2.5. Muhtelif Meseleler.....171
2.6. Hâtime 201
2.7. Dua.....202

SONUÇ

KAYNAKÇA

EKLER

KISALTMALAR

a.g.e : Adı Geçen Eser
a.g.m : Adı Geçen Makale
a.s : Aleyhisselâm
b. : İbn. Bin
bkz. : Bakınız
BOA. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c. : Cilt
çev : Çeviren
DİA: : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
İFAV : İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi
İSAV : İslâmi İlimler Araştırma Vakfı
m. : Miladi
r. : Rûmî
r.a : Radiyallâhu anh.
S. : Sayı
s.a.v : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Thk. : Tahkik
Üniv. : Üniversite
vb. : Ve benzerleri
vd. : Ve diğerleri
vs. : Vesaire
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

1.1. Tezin Konusu ve Önemi

Tarihin her döneminde insanların çoğunluğu bir yaratıcının varlığını kabul etmelerine rağmen, peygamberlerin varlığı, gerekliliği düşüncesine mesafeli oldukları gibi bazıları vahiy ve nübüvvetin gerekli olmadığını ısrarla iddia etmişlerdir. Onların peygamberliğe yönelik eleştirileri incelendiğinde hemen her dönemdeki eleştirilerin birbirleriyle benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Günümüzde de insanın kendi bilgi imkanlarıyla hayatın ve varlığın sırrını çözebileceği kabulüyle nübüvvetin değersizleştirildiğine tanık olunmaktadır. Bu sebeple çağımızda nübüvvet meselesine dikkatle yoğunlaşılmasının gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tezin amacı, yaşadığı dönemde İslâm inancını savunmak amacıyla Batı düşüncesiyle yakından ilgili olan, bu anlamda Müslümanların kendi şahsiyetlerini muhafaza ederek varlıklarını sürdürmeleri gerektiğini düşünen, dinî ilimlerin yanı sıra, tabiî ve aklî ilimlerin de öğrenilmesini savunan Hüseyin el-Cisr'in "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*" adlı eseri merkezinde nübüvvet meselesine dair görüşlerini değerlendirmeye almaktadır. Onun benimsemiş olduğu düşünceye temel teşkil eden etkilendiği kaynaklar yanında eleştiri yönelttiği kaynaklar değerlendirmemizin ana çerçevesini belirlemektedir. Ayrıca her dönemde karşılaşılan peygamberliğin ispatı, mûcize, nübüvvet, peygamber karşıtlığı gibi konulardaki tartışmaları ne şekilde değerlendirmeye tabi tuttuğunu tespit etmek de bu çalışmanın temel gayelerinden biridir. Bunların yanında aynı zamanda Hüseyin el-Cisr'in kendisinden sonra yapılan çalışmalara etkisini tespit için onun üslûbunun ortaya konulması amaçlanmaktadır.

İlmî bir eserin farklı dillere tercüme edilmesi, müellifinin düşüncelerinin ilim dünyasında önemli bir karşılık bulduğunun, zamanı ve sonrasında dikkatleri celbeden tesirler icra ettiğinin bariz göstergelerindendir. Mamafih Hüseyin el-Cisr'in "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*" adlı eserinin Osmanlı döneminde Türkçe'ye muhtelif tercümelerinin yapılması onun Osmanlı ilim çevrelerinde kabul gördüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Eserin Babanzâdeler'den eski Adana valisi Mustafa Zihni Efendi tarafından *"Savâbü'l-kelâm*

fî akâidi'l-İslâm" adıyla bir tercümesi daha bulunmaktadır.[1] Eserin bu tercümesini incelediğimizde önsözün hâtime bölümünün tercüme edilmediğini görmekteyiz. Mustafa Zihni Efendi, tercümenin girişinde İslâm'da din ve ilim çatışmasının bulunmadığını ifade eden "Erbâb-ı Mütâlaaya" başlıklı bir takdim yazısı eklemeyi tercih etmiştir. Saruhanlı Kemâleddinzâde Mehmed Nurullah Efendi'nin tercümesinin başında ise müellifin önsözü yerine "İfâde-i Merâm" başlıklı, eserin orjinalinden farklı olarak tercümenin Sultan Reşad Han'a ithaf edildiği belirtilerek, bir takdim yazısının okuyucuya sunulduğu görülmektedir. İki tercüme arasında dikkatleri çeken ilk husus, daha önce Babanzâde Mustafa Zihni Efendi tarafından yapılan tercümede eserin orjinalindeki Osmanlı Devleti padişahına yapılan övgülerin muhazafa edildiğini görmekteyiz. Ancak daha sonra Sultan Reşat'ın padişah olmasıyla birlikte aynı eser transkripsiyon çalışmasını yaptığımız bu eserde yeniden tercüme edilmiştir. "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*" diğer tercümeden farklı olarak Sultan Reşad Han ve meşrûtiyet övgüsü barındırması açısından bir orjinallik taşımaktadır. Buradan hareketle "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*"nin "*Savâbü'l-kelâm fî akâidi'l-İslâm"*a siyaseten alternatif bir tercüme olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu farklılıkların örneğine eserde yer alan "Hz. Peygamber'in gaybdan haber vermesi mûcizesi" başlıklı bölümde rastlanmaktadır. İki eser arasındaki siyasî üslup farkını şu şekilde aktarmak mümkündür. *"Savâbü'l-kelâm fî akâidi'l-İslâm"*da yer alan "*Kâffe-i bilâd-ı İslâmiyye'de ulûm ve maârifi neşretmek gibi sâir husûsât-ı mühimme ve azîmede dahi inâyetleri, lütufları kitaplara sığmaz; ihâtâ ve tahrîrine kalemler, mürekkepler kifâyet etmez. Cenâb-ı Hakk Hazretleri selâtîn-ı 'izâm-ı Osmânî'nin mecd-i mefâhir bî intihâsı olan padişâhımız velî nîmet-i bîminnet Efendimiz hazretlerinin şevket-i hümâyunlarını mede'd-dühûr, müzdâd ve ber-devâm buyursun. Âmin*." Eserin orijinalinde olduğu gibi eserin ithaf edildiği dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid için kullanılan övgü ifadelerinin aynen muhafaza edildiğini görmekteyiz.

[1] İlyas Çelebi, "El- Husûnü'l-Hamîdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/418-419.

"*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*" tercümesinde bundan farklı olarak aynı bölümün "*Ve o belde-i mukaddesenin fethini müteâkıb sudûr-ı âmmeye inşirâh verecek 'atâyân ve ihsânât ile Hz. Fâtih'in ahâlîye lütuf ve inâyetinde bulunması ne cûd ve semahattır! Minvâl-i mezkûr üzere İstanbul'un fethi nasıl mûcib-i meserrât olmasın ki… Sâdât-meâlî âyâtımız padişâhân-ı âl-i Osman efendilerimiz hazerâtının en güzel en büyük menâkıb-i şehinşâhânelerinden ma'dûddur. Bâhusus şu zaman-ı feyz-nişân-ı meşrûtiyetimizde ilk meşrûtî Pâdişah vâlâ-câhımız Sultân Mehmed Reşâd Han Hâmis efendimiz hazretleri gibi nigâhbân-ı meşrûtiyet ve adâlet olan bir halîfeye nâiliyyetimizle istikbâl-i vatanımızın me'mûniyyeti ezher-i cihet-i saâdetimizi müntiçdir. Malûm ola ki umûr-ı müstakbeleyi ihbâr 'âlî peygamberîdeki vârid olan ehâdîs-i şerîfenin çoğu bu âlem-i kevnde vekâyi'in hudûsundan evvel ulemâ-yı a'lâm hazerâtının te'lîflerinde tedvîn olunmuş, onraları o vekâyi'-i merviyye birer birer cilveger-i zuhûr olmuştur."* Burada zikrettiğimiz çerçevede fikrî tarafları oluşturmakla birlikte iki tercüme arasındaki üslup bakımından da farklar olduğu anlaşılacaktır. Transkripsiyonunu yapmış olduğumuz tercümenin "*Savâbü'l-kelâm fî akâidi'l-İslâm*" isimli ilk tercümeden günümüz diline nisbetle daha ağır ifadeler ihtiva edip söz sanatlarının yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Açık bir örnek teşkil etmesi itibariyle bahse konu olan iki tercümeden belirli bir pasajı aşağıda aktarıyoruz. Bu misaller vasıtasıyla anlaşılacağı üzere iki tercüme dil ve uslup bakımından önemli farklılıklar arz etmektedir.

***el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*:**

"*Ehâdîs-i şerîfede bize naklolan mûcizât-ı sâmî seyyide'l-mürselînden esâbi'-i saâdetpenâh-ı risâlet-i iktinâh aleyhi's-salavâtu'l-ilâhtan mâ-i lezîz-i nebe'ân ederek çok kimseler ondan def'-i atş etmeleri ve ta'âm-ı kalîli teksîr buyurup cemm-i gafîri işbâ' ettiği mûcizât-ı sâmîleri de sebt-kerde-i sikâttır. Ecsâmın ademden halk ve ibrâzına ve onları bir sûretten sûret-i âhara taklîbine kudret-i fâtıra-i rabbânî olduğunu itikâd eden merd-i âkili o iki mûcize-i seniyyeyi tasdîkten men'eden bir mânî' yoktur.*

Tavzîh: Zât-ı huceste sıfât-ı peygamberîden insanların suyu taleblerinde onu halk veya havayı suya kalb buyurup hâzirîne esâbi'-i saâdet-i peygamberî meyânından mâ-i mezkûru ibrâz ile ihtiyâc-ı muhtâcîni Cenâb-ı Hakk'ın izâle etmesine bir mânî' yoktur. Havayı suya kalb taht-ı kudret-i kimyâgerânda dâhildir. Mecellât-ı ilmiyyede karîben vürûd etti ki havanın sâile kalbini keşfetmişler. Şu hâlde hava ve mâ ve ehl-i kimyânın hâlıkı olan perverdigâr-ı akdesimiz kudretiyle o gibi havâdisin minassa-i cilve-pirâ-yı burûz olacağında şüphen mi var?"

***Savâbü'l-kelâm fî akâidi'l-İslâm**:*

"Bize naklolunan ehâdîs-i şerîfe ile malûm olunduğu vecihle mûcizât-ı celîle-i nebeviyyeden biri de fahr-i âlem (s.a.v) Efendimizin mübarek parmaklarından nebe'ân eden sudan, adedleri kesîr olan halkın su içmesi ve o suyun cemaât-i kesîreye kifâyet etmesi. Ve diğer biri de pek az olan ta'âm ile cemm-i gafîrin it'âm olunmasıdır. Vâcib Teâlâ Hazretlerinin vücûduna, kudretine itikâd edenler ve azamet ve kudret-i sübhâniyesiyle icmâsı ademden halk ve ibrâza ve sûretten sûrete kalb ve tahvîle kâdir olduğuna kâil olanlar bu iki mûcizeyi tasdîk için hiçbir mânîye tesâdüf etmezler.

Resûl-i ekrem (s.a.v) Efendimizden halkın su istemeleri ve öyle bir mûcize taleb etmeleri üzerine zât-ı Vâcibü'l-Vücûd Hazretleri olvecihle suyu halk etmesine veyâhud havayı suya kalb ve tahvîl ile bervech-i muharrer hâzır olanlar için Resûl-i ekrem (s.a.v) Efendimizin mübârek parmakları arasından ibrâzına ve bunca halkı idâreye kifâyet edecek mertebede isâlesine ne mânî tasavvur olunabilir?"

Yukarıda aktardığımız kısa bölüm bize "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*" isimli tercümenin günümüz Türkçe yazımına aktarımının yararlı olacağını göstermektedir. Bu sebeple akademik kriterlere uygun olarak latinize edilmiş metni hazırlanacaktır.

1.2. Tezin Kapsamı

Araştırmamızda genel olarak karşılaştırma metodunu kullanacağız. İslam âlemindeki nübüvvet algısı ile Batı dünyasındaki nübüvvet algısı ve Batı dünyasının nübüvvett algısında yaşanan kırılmalar sonucunda ortaya çıkan problemlerin İslam dünyasına yansıtılması ele alınacaktır. Nübüvvet meselesi ile ilgili Batılı düşünürlerin ve oryantalistlerin görüşlerini ve iddialarını aktarıp, Hüseyin el-Cisr'in eserlerinde

ortaya koyduğu görüşler dikkate alınarak bir karşılaştırma yapılacak ve bu karşılaştırma üzerinden Batılı ilim adamlarının nübüvvet iddiaları değerlendirilecektir.

1.3. Tezin Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*" isimli tercümenin latinizasyon çalışması yapılırken latinize ve tahlil metotları kullanılmıştır. Bu esnada bu alanda daha önce yapılan latinize örneklerine başvurulmuş ve latinizede takip edilen yöntem ile ilgili önceki çalışmalardan yararlanılmıştır. Latinize işleminde tarama yöntemi kullanılarak, nübüvvet, mûcize konuları üzerine yürütülen ve müellif hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Aynı zamanda Hüseyin el-Cisr'in eserleri taranarak, konunun en kapsamlı ve sistematik şekilde ele alındığı eserinin "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*" olduğu belirlenmiş ve konu bu eserle sınırlandırılmıştır. Kavram analizi yöntemi de kullanılarak nübüvvet konusu incelenirken önemli sayılabilecek kavramların tahlîli yapılmıştır. Bu kavram tahlîlinde ansikolopedi maddelerine, nübüvvet, risâlet, mûcize hakkında daha önceden yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine başvurularak çalışmanın düzeni oluşturulmuştur.

Latinize çalışmasını yaptığımız tercüme de mütercimin meselelerin istidlâlinde başvurulan âyet-i kerîme ve hadîslerin tespit ve tahricine yer vermediği görülmüştür. Bu noktada biz, ilgili âyet-i kerîmelerin Kur'ân-ı Kerîm'deki yerlerini tespit ettik, mütercim bir âyet-i kerîmenin meâlini vermemişse dipnotlarda meâle yer verdik.

Çalışmamızda ağır bir transkripsiyon metodu kullanmayıp, akıcılığı bozmamak için Türkçe dışındaki karakterleri mümkün mertebe kullanmamaya gayret ettik. Bununla beraber, ayın, hemze gibi karıştırılması muhtemel olan harfler için bazı işaretler kullandık. Bu işlem sırasında DİA'nın kullanmış olduğu karakterleri kullanmayı tercih ettik. Arapça aslına uygun yazılması gereken kelimelerdeki (özel adlar, ıstılahlar vs.) hemze harfi, kesme işareti (') ile; ayın ise ters kesme işareti (‘) ile gösterdik. Latinizeyi gerçekleştirirken metnin aslına sadık kaldık; ancak "itdiğü-ettiği", "dimek-demek" şeklinde okuma kolaylığı sağlaması ve kolay anlaşılması için bazı küçük tasarruflarda bulunduk. Latinize esnasında Osmanlıca olan ifadeleri

latinize ettik tercümede Arapça olan bazı ifadeleri takdir ettiğimiz gerekliliğe binaen muhafaza ederek aslını koruduk.

Eser toplamda 254 sayfadan oluşmaktadır. Biz Osmanlıca metnin sayfalarını köşeli parantez içinde bolt olarak **[s. 15]** örneğinde olduğu gibi metin içinde belirttik. Üç kısma ayrılmış olup her kısımda kendi içinde pek çok bölüme ayrılmıştır. Tedkik edildiği zaman da anlaşılacağı üzere itikâd, mûcize, nübüvvet, risâlet, âhiret, kerâmet, semâvât, zelzele, cennet, cehennem, hisâb, mizân, cin, melek vs. ile alakalı sem'iyyât, nübüvvet ve muhtelif konulara dair pek çok hayrete düşüren bilgiler barındırmaktadır.

1.4. Tezin Kaynakları

Saruhanlı Mehmed Nurullah Efendi'nin tercümesi olan "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye"* isimli eser çalışmamızın dayandığı temel kaynaktır. Mütercimimizin çalışmasının Hüseyin el-Cisr'in kaleme almış olduğu "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*" isimli eseri konu edinmesi sebebiyle bu eser diğer önemli kaynak olarak tezimizde yer almaktadır. Hanefi fâkihi olan Hüseyin el-Cisr'in nübüvvet anlayışını ortaya koymaya çalışırken yoğun olarak başvuruda bulunduğumuz "*er-Risâletü'l-Hamîdiyye fî hakîkati'd-diyâneti'l-İslâmiyye ve hakkıyyeti'ş-şerî'ati'l-Muhammediyye"* adlı eserinin çalışmamızda önemli bir yer tuttuğunu belirtmemiz gerekir. Mezkûr eserler yanında Ebû Hanîfe'nin "*el-Fıkhu'l-Ekber"*i, İmam Mâtürîdî'nin "*Kitâbu't-Tevhîd*"i, Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin "*el-Uṣûlü'l-münîfe li'l-İmâm Ebî Ḥanîfe*"si, Kâdî Abdülcebbâr'ın "*Şerhu'l-Usûli'l-hamse*"si, İmam Gazzâlî'nin "*Kavâidü'l-Akâid*"i, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin "*el-'Umde fî ṣınâ'ati'ş-şi'r ve nahdih*"i, Mahmûd b. Zeyd el-Lâmişî'nin "*et-Temhîd li-kavâ'idi't-tevhîd*"i, Teftâzânî'nin "*Şerhu'l-Makâsıd*"ı, Zemahşerî'nin "*el-Minhâc*"ı, Mustafa Sabri Efendi'nin "*El-Kavlu'l-Fasl*"ı, İbn Miskeveyh'in "*Tanrı-Nefs-Nübüvvet: El-Fevzü'l-Asgâr"*ı, Gaznevî'nin "*Kitâbu Usûli'd-Dîn"*i, Câhız'ın "*Kitâbü Hüceci'n-Nübüvve*"si, Muhammed Eşref Ali et-Tehânevî'nin "*Yeni İlm-i Kelâm"*ı gibi eserlerin özellikle nübüvvet meselesini ele alırken faydalandığımız kaynaklar olduğunu ifade etmeliyiz.

Yukarıda dile getirdiğimiz temel kelâm kaynakları yanında çalışmamızda doğrudan veya dolaylı olarak ihtiyaç duyup istifade ettiğimiz kitap, tez ve makale türlerinde teliflerin de bulunduğunu dile getirmeliyiz.

Tezimizde yer alan nübüvvetle alakalı lafızların kavramsal anlamlarının tespitinde Cürcânî'nin "*et-Ta'rifât"* isimli eserinden yararlanıldı. Transkripsiyon sürecinde ise Şemseddin Sami'nin "*Kâmus-ı Türkî*", Mehmet Kanar'ın "*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü",* Ferit Devellioğlu'nun "*Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*" isimli eserlerine mürâcaat edildi.

2. Hüseyin El-Cisr'in Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Yaşadığı İlmî ve Siyâsî Ortam ve Eserleri

2.1. Hüseyin el-Cisr'in Hayatı

Aslen Dimyatlı olan ve soyunun Ahmed er-Rifâî vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştığı söylenen, baba tarafının 1760'lı yıllarda Trablus'a göç ettiği tahmin edilen Hüseyin El-Cisr, 23 Ramazan 1261'de (25 Eylül 1845) Trablusşam'da dünyaya gelmiştir.[2] Hüseyin el-Cisr, bir yaşını henüz doldurmadan babasını, 10 yaşında iken de annesini kaybedince eğitimine amcası Şeyh Mustafa el-Cisr'in yanında devam etti. İlim ehli bir ailede dünyaya gelmenin getirdiği imkânlarla ileri düzeyde bir dinî eğitim aldı. Küçük yaşlarda iken hâfız oldu. Babasının tasavvufî yönü vesilesiyle dünyaya geldiği Trablus'ta bulunan evlerinde tasavvufî bir terbiye ile büyüdü ve 18 yaşına kadar Trablus'ta dinî ilimler alanında tahsiline devam etti.[3] Yüksek tahsilini yapmak üzere 1862'de Mısır'a Ezher Üniversitesine gitti. Mısır'a gitmeden önce babasının öğrencisi, Beyrut Müftüsü Seyyid Muhammed et-Trablûsî'nin evinde bir süre kaldı. Müftü ona ulemânın fazlaca ihtiyaç duyduğu aklî ilimlere yani mantık, felsefe ve yeni ilimlere özen göstermesini öğütledi. Burada kendisini en çok etkileyen hocası Hüseyin el-Mersâfî, Cisr'e dünyaya açılma, çağdaş ilimler ve Batı ilimleriyle iştigâl etme, dinden uzak âdetleri daha güzel bir üslup ile tenkit etme, Arap dili ve edebiyatına önem verme gibi konularda önderlik yaptı.[4] Başarılı ve azimli bir talebelik dönemi geçiren

---

[2] İlyas Çelebi, "Hüseyin El-Cisr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 18/537-540.

[3] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr", 18/537.

[4] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr", 18/537.

Cisr, daha uzun süre kalmayı planlasa da amcasının hastalığının şiddetlenmesi sebebiyle Ezher'de beş yıl kadar kalabildi ve daha sonra Trablusşam'a geri döndü.[5] Oradan geri dönme niyetiyle ayrılsa da amcasının vefatı dolayısıyla ailesinin geçiminden Cisr'in sorumlu hale gelmesi onun bir daha geri dönememesine yol açtı. Bilâhare ilim tahsili yolundaki hayalleri yarım kalmış oldu.[6] Bunun üzerine babasının ve amcasının orada yürüttüğü tarikat hizmetini devam ettirmiş, kendi memleketinde eserler telif etmekle iştigâl etmiştir.

2.2. İlmî Şahsiyeti

Daha ziyade aklî ve tabii ilimlere ilgi duyan, siyasî ve ilmî eserlerin takibini yapmasıyla öne çıkan Cisr, Ezher'de bulunduğu süre zarfında dinî ilimler ile iştigâl eden herkesin mutlaka pozitif ilimlerle de hemhâl olması gerekliliğinin önemine, dinin ve vatanın gelişimi için dini ilimlerle tabii, aklî ilimlerin sentezlenip karşılaştırmalı olarak bir arada eğitimlerinin verilmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir;[7] zira Cisr Batı'nın kalkınmasının en büyük sebebinin eğitim olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bu sebeple Batı'dakine benzer şekilde sanat ve meslek okullarına olanak sağlanması gerektiğine inanıyor, kadınların ve çocukların eğitimine hususî bir kıymet veriyordu. Eğitime getirilen yeniliklerde dinî ilimler ve müsbet ilimleri bir arada verecek olan kurumlar açılması gerektiğini savunan Cisr, II. Abdülhamit döneminde bu arzusunu faaliyete dökecek ortama sahip olduğunda Mithat Paşa, Hamdi Paşa gibi Osmanlı aydınlarının ve çevresindeki zenginlerin finansal desteğiyle Ocak 1879 yılında memleketi Trablus'ta "El-Medresetü'l-Vataniyye" medresesini açtı.[8] İdarecilik sorumluluğunu üstlendiği kurumda Arap Dili Edebiyatı, Temel İslâm ilimleri gibi derslerin yanı sıra coğrafya, matematik, mantık, Türkçe ve Fransızca gibi dersler de bulunmaktadır. Bu medrese Trablusşam'da dini ve modern eğitimlerin tahsil edildiği ilk İslâmî okul olarak kayıtlara geçmiştir.[9] Reşid Rıza, Abdülkadir el-Mağribî, Saîd Kirâmî, Kâmil el-Mîkatî, Abdülkerîm Uveydâ gibi birçok meşhur kişi burada ilim tahsil etti; fakat medrese 1882 yılının Mart ayında kapandı. Bu akibete bazı kimselerin

---

[5] Adem Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr'in Kelâmî Görüşleri*", (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi,2003), 2.

[6] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr*",* 18/537.

[7] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr'in Kelâmî Görüşleri",* 3.

[8] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr'in Kelâmî Görüşleri*", 3.

[9] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr*",* 18/537.

kıskançlığı, diğer dinî okullarda okuyanlara askerlik muâfiyeti tanınırken bu medresenin mezunlarına tanınmaması, medrese açılırken destek olan bazı aydınların sonrasında tatbikata maruz kalmaları ve medresenin de onları desteklemesi gibi çeşitli sebepler zemin oluşturmuştur. Medresenin kapanmasının hemen ardından Cisr, Cem'iyyetü'l-makâsıdi'l-hayriyye tarafından Beyrut'ta açılan "el-Medresetü's-sultâniyye"de müdürlük görevine getirildi. Burada Muhammed Abduh, İbrahim el-Ahdeb, Ahmed Abbas el Ezherî gibi dönemin bilinen isimleriyle beraber çalıştı. Burada bir yıl ikâmet ettikten sonra bazı sağlık sebepleri sebebiyle Trablusşam'a dönme mecburiyetinde kaldı. Orada el-Medresetü'r-Recebiyye, el-Mansûriyyü'l-kebîr ve Taynal câmilerinde on yıl kadar ders vermeye devam etti. Fikrî mânâda olgunlaşma dönemi olarak kabul edilen bu süre zarfında *Nüzhetü'l-fikr* ve *er-Risâletü'l-Ḥamîdiyye* adlı eserleri yayımlandı. II. Abdülhamit tarafından saray hocalığına tayin edilmesiyle beraber İstanbul'a yerleşti; ancak burada birkaç ay kaldıktan sonra sağlık sorunlarını öne sürerek padişahtan izin alarak Trablusşam'a geri döndü. Trablusşam'a döndükten sonra Muhammed Kâmil el-Buhayre ile beraber Cerîdetü Ṭarâbulus'un neşrini yürüten Hüseyin el-Cisr 13 Receb 1327'de (31 Temmuz 1909) burada vefat etti.[10]

2.3. Hüseyin el-Cisr'in Yaşadığı Siyâsî Ortam

Müslümanların iktisat, siyaset, düşünce ve din-bilim ilişkisi gibi farklı alanlarda Batı ile daha önce daha öncesinde benzeri görülmeyen şekilde karşı karşıya kaldıkları bir dönemde yaşayan Cisr, oryantalistlerin (*şarkiyatçı*)[11] eleştirilerine karşı İslâm'ı savunmak için Batı düşüncesine de temas etmiş, bu dönemde Müsllümanların kendi kimliklerini muhafaza etmek suretiyle varlıklarını ortaya koymaları ve sürdürmeleri için gayret göstermiştir. Cisr'in bu çabalarının temelinde mevcûdu koruma, güçlendirme, geliştirme düşüncesi hâkimdir. Onun yaşadığı dönemde Müslümanların içine düştükleri tehlikenin çok yönlü olduğunu görmeleri ve ondan kurtulma çarelerini arayıp bulmaları gerekmekteydi. Buradan hareketle Hüseyin el-

[10] Çelebi, "Hüseyin el-Cisr", 18/537.

[11] Bkz: Din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal faaliyet. (Yüce Bulut, md "Oryantalizm", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları 2007, 33/428-437).

Cisr, hem dini hem de olup biten vaziyeti bir bütün hâlinde ele almaktadır. Onun düşüncesinde yeni bir ilke yoksa da eskiden süregelen veya sınırlı bir alanda varlığını devam ettiren bazı kalıcı ilkelere canlılık getirdiği söylenebilir.[12] Bu manada Hüseyin el Cisr'e ıstılahçı demek yerinde olacaktır; ancak bu mânâda gösterdiği gayreti mevcut olana karşı bir tavır olarak değil; onu muhafaza ederek güçlendirme şeklinde değerlendirmek gerekmektedir.

İctihâdın önemini benimsemesine rağmen Müslümanlarda bir kimlik kaybına sebep olacağı kaygısını taşıyan Cisr, ictihâd kapısının açılmasını kabul etmemektedir. Lâkin onun ictihâd olarak nitelendirdiği şeyin insânî faaliyet alanlarının bütünlüğünü kapsamadığı açıkça görülmektedir; zira kendisi ictihâd denebilecek bazı tasarruflarda bulunmuş, mesela eğitim alanında yaptığı faaliyetler ve müfredat değişiklikleri bu doğrultuda anlaşılabilecek teşebbüsler olarak görülebilir.[13] Onun düşünce sisteminin çerçevesini oluşturan "mevcûdu muhafaza" prensibi daha ziyade siyasî ve iktisâdî görüşlerinde tespit edilebilir. Mevcut olan değerler arasında korunması gereken en önemli şeyin, hilâfeti de uhdesinde bulunduran Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğü olduğunu ileri süren Cisr'e göre kendisinin çok sağlam bir Osmanlı Devleti savunucusu olduğunu söylemek mümkündür. O, mevcut olan değerler arasında korunması gereken en önemli şeyin, hilâfeti de içinde barındıran Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğü olduğunu ifade eder. [14] Osmanlı Devleti ve II. Abdülhamid hakkında daima olumlu ifadeler kullanan Hüseyin el-Cisr, eserlerinde padişahın hizmetlerinin önemini ve büyüklüğünü belirtmiş, bazı eserlerini ona ithaf etmiş, II. Abdülhamid'in siyasetini desteklemeyi kendisi için ulvî bir görev kabul etmiştir.

Hüseyin el-Cisr'i Reşid Rızâ, Muhammed Abduh gibi ıstılahçılardan ayıran en temel husus usûldür. Cisr, Hz. Peygamber döneminin "Saadet asrı" olduğu anlayışına sımsıkı bağlıdır. Bu dönemle kurulacak alaka noktasındaki görüşleri önem arz eder. O, içerisinde bulunduğu dönemi de dikkate alarak Asr-ı saadet'e bakılması gerektiği ve bu bakışın sağladığı imkânla meselelere çözüm getirmek gerektiğini öne sürmüştür. Cisr'in benimsediği usûl, yaşadığı dünyayı da göz önünde bulundurarak geçmişte

[12] Çelebi, *"*Hüseyin el-Cisr", 18/537.
[13] Çelebi, *"Hüseyin el-Cisr"*, 18/537.
[14] Gedikbaş, "Hüseyin el-Cisr ve Kelâmî Görüşleri", 5.

doğruluğu tasdik edilmiş, hâlen geçerliliği devam eden değerleri korumak, geçerliliğini koruyamayan değerlere ise yeniden geçerlilik kazandırmaktır. Dolayısıyla o, ilmî çalışmalarında meselelerin daha çok aklî boyutlarıyla ilgilenmiş ve dinî konuların müspet ilimlerle uyumlu olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Ancak bu hususta Kur'ân-ı Kerîm'in ilmî gelişmeler ışığında yeniden yorumlanması gerektiğini söylerken, sünnetin önemini de vurgulamış, hadislere güvensizlik aşılayan tüm görüşleri reddetmiştir. [15] İtikâd ve amel merkezli hükümlerin ya kesin bilgi ifade eden mütevâtir nassa veya ona yakın bilgi ortaya koyan meşhur sünnete dayandığını, bu yolla sabit olan hususları kabul etme zorunluluğu bulunduğunu, bunun haricindekileri ise onaylama mecburiyeti olmadığını ifade eder. [16] Cisr için Asr-ı saadet fikri, bir bakıma insanlığın kıyâmete kadar karşı karşıya geleceği tüm meselelerin çok yoğun bir şekilde yaşandığı, bundan dolayı gereği gibi tetkik edildiğinde bütün devirlere ışık tutacak biçimde "İnsanî Tecrübe"yi ifade eden bir dönemdir. Bu tecrübe yalnız tarih içerisinde cereyan eden tesadüfî olaylar dizesi olarak değil; kendi başına da küllî olan bir değerler sisteminin muayyen tarihi şartlar altında tezâhürü olarak değerlendirmek anlamına gelmektedir. Lâkin o Asr-ı saâdetin sadece o dönemde olup bitenin nakledilmesiyle anlaşılamayacağını; onu anlamak için bugün ile o dönem arasında bir alâka kurmak gerektiğini savunmuştur.

İslâm Akâidi'nin bütün esaslarının aklın kabul edebileceği bir özellik taşıdığını, tabiat kanunlarına aykırı olarak gerçekleşen mûcizenin de aklen mümkün olduğunu kaydeden Hüseyin el-Cisr, hissî mûcizelerin kavranabildikleri ölçüde benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun dışındaki mûcizelerin ise te'vil edilebileceği görüşünü öne sürer. [17] Bu yaklaşımları sebebiyle öğrencilerinden Abdülkâdir el-Mağribî tarafından "hayatının büyük kısmını katı bir muhafazakâr olarak geçiren çok dikkatli bir din ıslahatçısı" olarak tanımlanmıştır.

---

[15] Çelebi, *Hüseyin el-Cisr*., 538.
[16] Çelebi, Hüseyin el-Cisr., 18/538.
[17] Çelebi, "Hüseyin el-Cisr", 18/538.

2.4. Eserleri

2.4.1. Kelâm'a Dair Eserleri

a. el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye

Hüseyin el-Cisr ikisi kelâm ilmine dair olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Muhammed Mu'tasım Billâh el-Bağdâdî, Hüseyin al-Cisr'in kaleme aldığı bu eserlerin sayısının kırk yediye ulaştığını belirtmektedir.[18] Bunlardan biri çalışmamıza asıl teşkil eden "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-ʿakâʾidi'l-İslâmiyye*" olup, söz konusu eserin Osmanlı döneminde yapılan iki tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan biri transkripsiyonunu yapmış olduğumuz Saruhanlı Kemâleddinzâde Mehmed Nurullah Efendi'nin *"el-İnâyâtü'r-rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye"* isimli tercümesiyken bir diğer tercüme, Mustafa Zihni Efendi tarafından "*Savâbü'l-kelâm fî akâidi'l-İslâm*" adıyla yapılmıştır. İki tercüme arasındaki fark ise üzerinde çalıştığımız *el-İnâyâtü'r-rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye"* isimli tercümede "*Savâbü'l-kelâm fî akâidi'l-İslâm*" adlı tercümeden daha ağır bir dil kullanılmış olması ve Efendimiz (s.a.v) için ziyadesiyle edebi nitelikli övgülerin bulunmasıdır.

Hüseyin el-Cisr, itikâdî konuları matematik, astronomi ve fen bilimlerinden faydalanarak bu bilgilerin ışığında inceleyen bazı çağdaş düşünürlerin bu konularla ilgili düşüncelerini yaydıklarını, bunların da bir kısım Müslümanların zihninde şüphelerin doğmasına yol açtığını, bu tereddütleri gidermek için İslâm akâidini aklî delillerle açıklayan yeni bir esere ihtiyaç duyulduğunu ve kitabını bu gaye ile kaleme aldığını ifade etmektedir.[19] Eser bir mukaddime, üç bölüm (bâb) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Dört kısımdan müteşekkil olan mukaddimede tevhîd ilminin tarifi, fazileti ve öğrenilmesinin her Müslümana farz olduğu, îmân ve İslâm kavramları, kişiyi küfre sürükleyebilecek durumlar ve aklî hükümler incelenmiştir. Altı fasıldan oluşan birinci bölüm Allah'ın varlığı ve sıfatları konusunu barındırmaktadır. Burada Allah'a îmân konusu, O'nun kemâl sıfatları, bu sıfatları Allah'a nisbet etmenin

[18] Çelebi, "Hüseyin el-Cisr", 18/538.
[19] Çelebi, "El- Husûnü'l-Hamîdiyye", 18/418.

mecburî, bunların zıtlarını kendisine nisbet etmenin imkânsız olduğunun ilmî ve aklî delillerle açıklanması, ilâhî sıfatların insan ve kâinatla ilişkisi, esmâ-i hüsnâ ve sıfâtullahın naslarla belirlenmiş olduğu, sıfât-ı haberiyyenin te'vil edilebileceği, Allah hakkında câiz olan hususlarla Mu'tezile'nin bu konularda Ehl-i sünnet'e aykırı olan görüşleri üzerinde durulmaktadır. Peygamberlere, kitaplara, âhirete îmân konularına ayrılmış olan ikinci bölüm ise beş fasıldan meydana gelmektedir.Burada peygamberler hakkında vâcib ve muhâl olan hususlar, mûcizenin dinî, aklî ve ilmî açıdan imkân ve ispatı, Hz. Peygamber'in mûcizeleri ve güzel ahlâkı, ibadetlerin hikmetleri, ashap, Ehl-i beyt ve Ebeveyn-i Resûl'e saygı göstermenin gerekliliği, önceki şerîatlerin neshi, hârikulâde kavramı, meleklere, kitaplara, kazâ ve kadere îmân bahsi yanında kabir hayatı, kıyâmet alâmetleri, ba's, haşr, şefâat, mîzân, sırât, cennet ve cehennem gibi çeşitli sem'iyyât konularını ele almaktadır. Üçüncü bölümü itikâdî konuların dayandığı bazı naslar hakkında ileri sürülen şüphelerin reddine ayrılmış olan eser, dört fasıl hâlinde düzenlenmiştir. Cisr, burada önce ahkâm konularıyla ilgili dinî delilleri incelemekte, Müslümanlara Hz. Peygamber'i örnek almanın mecburiyetini hatırlatarak, şerîatin nihâî hedefinin "mârifetullah" olduğunun altını çizmektedir. Daha sonra eserinde evrenle ilgili naslara yönelik bazı şüpheleri ele alarak bunlara cevap vermiş; zâhirî mânasıyla akla aykırı gibi görünen bu tür nasların akılla çelişmeyeceğini belirterek; cin ve melek konusundaki naslar ile ilgili tereddütleri gidermeye çalışarak, İsrâ ve Mi'râc gibi hârikulâde olayları değerlendirerek, meteorolojik hâdiseleri ele alan naslara yönelik birtakım yanlış yorumları eleştirerek, Hz. Âdem'in ve Hz. Îsâ'nın yaratılışı, Ashâb-ı Kehf'in durumu gibi konular yanında rüya, sihir, nazar vb. parapsikolojik hâdiseler, deprem ve hastalıkların bulaşması gibi pek çok meseleyle ilgili âyet hadisler hakkında öne sürülen yorumların yanlışlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu tür naslarla aklî deliller ve çağdaş ilmî veriler arasında herhangi bir çelişkinin bulunmadığını vurgulayarak Cisr, Hâtime bölümünde İslâm'ın hükümlerini uygulamaya koyacak bir halîfe seçmenin gerekliliğini savunmakta, bütün Müslümanların bu makâma itaat ile sorumlu olduğunu belirterek Sultan II.

Abdülhamid'in hizmetlerine değinerek ümmetin ona beslediği şükran duygularını dile getirmektedir.[20]

b. er-Risâletü'l-Hamîdiyye fî hakîkati'd-diyâneti'l-İslâmiyye ve hakkıyyeti'ş-şerîʿati'l-Muhammediyye

Hüseyin el-Cisr'in çalışmamızda sıklıkla faydalandığımız bir diğer eseri olan *"er-Risâletü'l-Hamîdiyye fî hakîkati'd-diyâneti'l-İslâmiyye ve hakkıyyeti'ş-şerîʿati'l-Muhammediyye"*dir. Cisr, bu eserini de Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'e ithaf etmiştir. Kitapta öncelikle nübüvvet konusu incelenmiş, Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul ya da red hususunda insanların farklı gruplara ayrıldıkları belirtilmiş, Peygamber Efendimizin (s.a.v) ayı ikiye yarması (*inşikâku'l-kamer*), parmaklarından su akması vb. mûcizeleri yanında önceki kutsal kitaplarda nübüvvetinin haber verilmesi (*beşâirü'n-nübüvve*) gibi delillerin bulunduğu ifade edilerek nübüvvet-mûcize ilişkisi ve Allah'ın peygamber göndermesinin hikmeti üzerinde durmuştur. Eserinde Allah'ın varlığı ve sıfatları konusu tafsilatlı bir şekilde işlenmiş, âlemin yaradılışı, Allah'ın varlığının delilleri, O'na nispet edilmesi mecburî olan kemâl sıfatları, bunların zıtlarıyla nitelendirilmesinin imkânsız oluşu, ilâhî sıfatların insan ve âlem ile ilişkisi, esmâ-i hüsnâ ve Allah'ın sıfatlarının naslarla belirlenmiş olduğu konuları incelemiştir. Bununla beraber materyalistlerin duyuların dışında kalan varlıkları reddetmesi tenkit edilmiş, sebep-sonuç ilişkisinin Allah'ın dilemesiyle sürdüğü ifade edilerek zorunluluk/mecburîlik ilkesini benimseyenlerin itirazlarına cevap verilmiştir.[21] Daha sonra kâinatla ilgili naslar hakkında materyalistlerin öne sürdüğü bazı tereddütlere cevap verilmiş; bezm-i elest, cennet, cehennem, melek, cin, kıyâmet, haşr, yeniden diriliş gibi sem'iyyata dair konular işlenmiş, haşr ile âhiret hayatını inkâr edenler eleştirilmiştir. Kur'ân'ın vahiy mahsülü olduğuna ve i'câzına karşı çıkanların itirazları doğrultusunda Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatı tekrar incelenmiş, onun tebliğ faaliyetlerine vurgu yapılırken İslâm'da savaş, savaş esiri, köle hukuku da ele alınmıştır. Kur'an ve Sünnet'in kaynak oluşu, dinde ictihâd ve icmânın yeri, ictihâd kapısının kapanmasının sebepleri

[20] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye*", çev. Kemâleddinzâde Muhammed Saruhâni et-Temurci, (Kahire, 1327), 254.

[21] Çelebi, Çelebi, İlyas, "er-Risâletü'l-Hamîdiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/128.

tartışılmış, hadislere karşı getirilen itirazlar yanıtlanmıştır ve mezheplere ayrılmanın hükmü açıklanmıştır.

Cisr'in *"er-Risâletü'l-Hamîdiyye fî hakîkati'd-diyâneti'l-İslâmiyye ve hakkıyyeti'ş-şerîʿati'l-Muhammediyye"*adlı eseri, 19. Yüzyılın materyalist ve pozitivist anlayışına karşı İslâm itikâdını savunan eserler arasında yer almaktadır. Kitapta kevnî âyetlerin açıklanmasında aklî ve ilmî deliller öne sürülmüş, inanç esaslarını ispatlamak için dinî delillerin yanında jeoloji, botanik, zooloji, anatomi ve optik konularına da değinilmiş, devrin bazı düşünürleri tarafından savunulan evrim teorisi, kesin bir bilgi ifade etmediği ve ortaya koyulan bu teorilerin zandan ibaret olduğu belirtilerek reddedilmiştir.[22]

2.4.2. Müellifin Genel Konulara Dair Eserleri

a. Nüzhetü'l-fikr fî menâkıbı Şeyh Muhammed el-Cisr

Hüseyin el-Cisr'in kendisinin doğumundan önce hayatını kaybeden babasının hayatı ve mensup olduğu Halvetî tarîkatı hakkında bilgileri içeren, mezkûr tarîkatın yol, erkân, âdâbına dair bilgiler içermektedir. Babası hakkındaki bilgilere aile büyüğü olan amcasından ve babasının bağlılarından ulaştığı bilinmektedir.[23]

b. El-İşâretü't-taah fî hükmi salâti'l-cemâa

Eser 1886 yılında Sultan'a hediye olarak telif edilmiştir ve İstanbul ziyareti esnasında arz edildiği bilinmektedir. Risale, genel olarak cemaatle namaz kılmanın önemi, imam ve halîfenin durumunun da anlatıldığı sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Müslümanların namazda imama uymalarının önemi, ikinci bölümde kıbleye yönelme ve kıblenin, Kâbe'nin fazîletinden, üçüncü bölümde namazda okunan sûre ve duaların mânâlarından, dördüncü bölümde namaz sırasında yapılan hatalardan, beşinci bölümde namazı bozan hareketlerden, altıncı bölümde namaz vakitlerinden, yedinci bölümde ezanın mânâlarından ve farklı anlamlarından, son bölümde ise imama uymanın fazîletinden bahsedilmektedir. Her kısımda namaz, imam ve halîfe arasında bir bağ kurulmuş cemaatle namazdaki her bir unsurun imama ve ondan hareketle de halîfeye itaate işaret ettiğine dair bir yaklaşım içermektedir[24]

---

[22] Çelebi, "er-Risâletü'l-Hamîdiyye", 35/128.
[23] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr ve Kelâmî Görüşleri*", 10.
[24] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr ve Kelâmî Görüşleri",* 11.

c. Riyâdi Trablus Şam (Hadâik-u Trabslus Şam)

Cerîdetü Trablus'ta yayımlanan ilmî, edebî ve içtimaî mâhiyetteki makalelerden oluşan on ciltlik bir külliyâttır. 1892-1893 seneleri arasında basılmış olup 4 ciltlik kısmı Hüseyin el-Cisr'in vefatından sonra basılmıştır.[25]

d. Hediyyetü'l-eIbâb fi cevahiri'I-âdab

Hüseyin el-Cisr'in çocuklara yönelik olarak kaleme aldığı bir eserdir. Özellikle dinî, ahlakî öğütlerde bulunduğu terbiyeye yönelik şiirsel tarzda yazılmış bir eserdir. 156 beyitten ve 16 sayfadan oluşmaktadır. Eser 1909 yılında Katar emiri Ali bin Abdullah es-Sânî tarafından bastırılmıştır.[26]

e. Sîret-ü mühezzibi'd-dîn

"*Ceridetü Trablus*" adlı süreli yayında çıkan bazı makalelerinden müstakil bir eser oluşturulan kitabında yaşadığı dönemin bazı yaygın kültürel gelenekleri eleştirmektedir. Baskı tarihi bilgisine rastlanmamıştır.[27]

f. El-kevâkibi'd-dürriyye fî ulûmi'I-edebiye

Hüseyin el-Cisr'in Arap Dili ve Edebiyatı konulu bir eseridir. Müellifin beyân, bedî', inşâ, meânî gibi belâgat ilmine dair çeşitli yazılarından oluşan bir eserdir.[28]

g. Zînetü'l-masûne

"*Terbiyetü'l-masûne*" adıyla da bilinen 1324 tarihli bu kitabında kız çocuklarının eğitiminden, kadınların eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılmalarının öneminden bahseden manzum bir eserdir. [29]

h. Şehâdet-i tevâtürî

Hâkim ve kadıların farklı uygulamalarını önleyip ortak hareket etmelerinin sağlanması gayesiyle kaleme alınmıştır. Müellifin bu eseri Seyyid Muhammed Nûri ile birlikte Türkçe olarak telif ettiği anlaşılmaktadır.[30]

Hüseyin el-Cisr'in yaşadığı dönem Osmanlı devletinin dikkat çekici bir takım istihbarî faaliyetlere giriştiği bir zamandır. Sultan II. Abdülhamid, kurduğu Yıldız

---

[25] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr ve Kelâmî Görüşleri*", 10.
[26] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr ve Kelâmî Görüşleri*", 10.
[27] Gedikbaş, "*Hüseyin el-Cisr ve Kelâmî Görüşleri*", 10.
[28] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr" 539.
[29] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr" 539.
[30] Çelebi, "Hüseyin El-Cisr" 539.

İstihbarat Teşkilatı'nın çalışma prensipleri ile ilgili sarayda bulunan âlimlerden görüşlerini aktardıkları birer risâle yazmalarını istemiştir. Diğer saray âlimleriyle birlikte Hüseyin el-Cisr de bu eseri kaleme almıştır. Eserinde tevâtür-i şehâdet hakkında Sultanın görüşlerini yanlış bulup eleştirdi. Yazdığı risâlede sahabenin ve mezhep büyüklerinin konuyla ilgili görüşlerinden ve *Mecelle-i ahkâmı adliyye'*de geçen hükümlerden hareketle, muhbirlerin adl ve zabt ehliyetlerinin zayıflığına binaen onların rivâyetlerinin doğru olmayacağını savundu. II. Abdülhamid, Hüseyin el-Cisr'in görüşünü isabetli bularak kendi görüşünden vazgeçti.[31]

ı. Zahîratu'l-mîâd fî fezâili'l-cihâd

Allah yolunda cihad etmenin fazîleti ile ilgili hadislerin toplandığı on bölümden oluşmaktadır.[32]

2.5. Saruhanlı Nurullah Efendi'nin Hayatı

Mehmed Nurullah Efendi 1878/1879 tarihinde Aydın vilâyeti sancağında Demirci kazasında doğmuştur. Mehmed Efendi burada kendisi gibi muallim olan babası Himmet Efendi'den icâzetnâme almıştır. [33] Saruhanlı Mehmed Nurullah Efendi'nin aile bireyleri ile ilgili bilgilere Osmanlı arşiv belgelerinde de rastlanmaktadır. Nurullah Efendi'nin babası Himmet Efendi'nin Aydın Vilâyeti Maarif Müdürlüğü'ne yazılan bir yazıda Demirci Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i sânîsi olarak görev yaptığı belirtilmektedir.[34]

1893 tarihinde Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen yazıya göre Himmet Efendi'nin bu tarihten takrîben 13-14 sene Demirci Medresesi'nde müderris olarak bulunduğu yazılmıştır. Kendisinden tercüme-i hâl varakasının[35] açıkça Maaarif Müdürlüğü'ne verilmesi istenmiş ve maaşının buna göre düzenlenmesine karar verilmiştir. Himmet Efendi'nin Demircili kazası Mekteb-i Rüşdiyesi öğrencilerince

---

[31] Hilmi Bilsin, "*Hüseyin el-Cisr'in Ateizm Eleştirisi*", Yüksek Lisans Tezi, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya: 2019), 10-11.

[32] Hilmi Bilsin, "*Hüseyin el-Cisr'in Ateizm Eleştirisi*" 11.

[33] Salt Galata Arşivi, Kent Toplum ve Ekonomi Koleksiyonu, 3262.

[34] Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT 179/8 (R.12 Ağustos 1309/M.24 Ağustos 1893).

[35] Tercüme-i hâl: özgeçmiş.

Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen istekle 13 Kasım 1897 tarihinde şehrî 150 kuruş maaş ile muallim-i sânî olarak göreve başlamıştır.[36] 18 Ekim 1900 arşiv belgesine göre muallim-i sânî olarak vefat eden Himmet Efendi'nin yerine oğlu Mehmed Nurullah Efendi imtihan ile tayin edilmiştir.[37]

7 Haziran 1903 tarihli bir belgeye göre ise Mehmed Nurullah Efendi'nin Demircili muallim-i sânîliğinden Akhisar muallim-i saniliğine tayin edildiği belirtilmektedir.[38] Mehmed Nurullah Efendi Aydın vilâyeti dâhilinde Demircili Kazası Rüşdiyesi'nde muallim-i sânî olarak görev yapmıştır.[39] 5 Mayıs 1905 tarihinde Demirci Rüşdiyesi muallim-i evveli Hacı Mustafa Efendi'nin emekliliğini talep etmesi üzerine yerine vekâleten Nurullah Efendi'nin tayin edilmesi teklif edilmiştir.[40] Mehmed Nurullah Efendi 6 mayıs 1905 tarihinden, 3 eylül 1907 tarihine kadar Demirci Rüşdiyesi muallimi evvelliğinde vekâleten bulunmuştur.[41]

[36] BOA. MF.MKT. 378/57 (R.19 Şaban 1315/M. 13 Ocak 1898).

[37] BOA. MF.MKT. 530/58(H.23 Cemazeyilahir 1318/ M. 18 Ekim 1900).

[38] BOA. MF. İBT. 134/106(R.25 Mayıs 1319/M. 7 Haziran 1903).

[39] BOA. MF. İBT. 151/60(R.8 Eylül 1320/ M.21 Eylül 1904); BOA. MF. İBT. 151/97(R.8 Eylül 1320/M.21 Eylül 1904) Bkz: Ek1. Mehmed Nurullah Efendi'nin tayin isteği. Bkz: Ek2. Mehmed Nurullah Efendi'nin bilâ-imtihân nasb-ı tayini hususunda.

[40] BOA. MF. İBT. 161/41(R.22 Nisan 1321/ M.5 Mayıs 1905).

[41] BOA. MF. İBT. 320/19(R.17 Nisan 11327/ M. 30 Nisan 1911).

I. BÖLÜM

EL-HUSÛNÜ'L-HAMÎDİYYE'DE NÜBÜVVET MESELESİ

1.1. Nübüvvet ve Nebî, Resûl, Mûcize ve Vahiy Kavramlarına Genel Bakış

1.1.1. Nübüvvet ve Nebî

"Nübüvvet" ve "nebî" kelimeleri aynı kökten türemişlerdir. Nübüvvet kelimesi mastar, nebî kelimesi ise sıfat formundadır. Dolayısıyla bu kelimelerin biri için ifade edilen sözlük veya terim anlamı diğeriyle irtibat hâlindedir.

Nebî kelimesinin yapısı ve mânası hakkında dil bilginleri tarafından iki farklı görüş nakledilmiştir. Kelimenin sıfat oluşunda ittifak olmakla birlikte bir görüşe göre son harfi hemze olmayıp "yüce, ulu, şerefli olma" anlamındaki "nebve" (نَبْوَة) kökünden, diğer bir görüşe göre de son harfi hemze olan "haber verme" anlamındaki "nebe" (نَبَأ) kökünden türemiştir. Dolayısıyla nebî kelimesi türediği kök itibariyle iki farklı anlama işaret etmektedir.[42]

Birinci görüşe göre nebî kelimesi yüce, ulu, şerefli anlamı barındıran "nebve" (النبوة) kökünden türemiş olup, hemzesiz olarak kullanılmıştır. Nebî lafzı hakkında yukarıda aktarılan görüşlerden birincisini benimseyenler, bu düşüncelerini peygamberlerin (*enbiyâ*) yaratılmış varlıklar içinde en şerefli, ulu, yüce (*mertebede*) bulunmaları olgusuna dayandırmaktadırlar. Nebînin nâil olduğu nübüvvet makâmı, kaynağına ve sonucuna bakıldığında yücelik ve üstünlük ihtivâ etmektedir. Çünkü nübüvvetin mercii Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla nebînin getirdiği haberler de nitelik ve mâhiyet bakımından diğer haberlere kıyasla özel ve üstün bir noktada konumlanmıştır. Buna göre nübüvvet kavramının peygamberler dışındaki kişilerin üstünlüğünü ifade etmek için kullanılması doğru görülmemektedir.

Nebî kelimesinin türemiş olduğu kökte hemze harfinin bulunduğunu dile getiren ikinci görüş sahipleri ise içerdiği haber verme, ulaştırma anlamına binaen Allah'tan aldığı haberi insanlara ulaştıran mânasını taşıdığını öne sürmektedirler.[43]

---

[42] Yusuf Şevki Yavuz, *"*Nübüvvet*"* *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/279.

Dolayısıyla bu iki anlamdan her birinin nübüvvet kavramının muhtevâsına dâhil edilmesinde bir sakınca görülmemektedir.

Nebî kelimesi bir terim olarak incelemeye alındığında birbirleriyle farklılık arz eden tanımlarla karşılaşılmaktadır. Bu tanımlardan birine göre nebî Allah'ın "*Ben seni şu kavme veya bütün insanlara elçi olarak gönderdim!*"[44] şeklinde hitap ettiği kimsedir. Fakat bu tanımda vahyin geliş mâhiyetiyle ilgili belirgin bir ifadenin bulunmaması sebebiyle eksik bir tanım şeklinde değerlendirmeye tabi tutulması sonucunu doğurmuştur.[45] Cürcânî, az önce aktarmış olduğumuz tanımdaki eksikliği gidermek amacıyla vahyin geliş biçimini de göz önünde bulundurarak nebîyi "Kendisine bir melek vâsıtasıyla vahyedilen veya kalbine ilhâm edilen veya sâlih rüya ile tenbîh olunan kimse" [46] şeklinde tanımlamıştır. Vahiy-tebliğ ilişkisine dikkat edenler ise nebîyi "insanları Allah'ın vahyettiklerinden haberdar eden, kendisine ait müstakil bir şerîatı olmayıp, önceki bir şerîatle amel eden ve insanlara bunu açıklayan kimse"[47] olarak tarif etmişlerdir. Bu bağlamda peygamberler, Allah tarafından seçilerek (*ıstıfâ*) görevlendirilmiş büyük insanlar olup, Allah ile kulları arasında elçilik vazifesi îfâ eden kimselerdir. Bu makam mahzâ Allah vergisi *(vehbî)* olup kişinin çabalamasıyla kazanılan, elde edilen bir makam hüviyetinde değildir.

Nebî kavramına dair farklı dikkat ve tespitleri içeren yukarıda zikretmiş olduğumuz tanımların dışında daha farklı husûsiyetleri ortaya koyan tanımlardan da söz etmek gerekir. Bu tespitlere göre bu tanımlardan birinde nebînin "Allah'ın kulları arasından seçerek bir kavme veya bütün insanlığa, tebliğ göreviyle gönderdiği kimseler" şeklinde tarif edildiği görülmektedir.[48] Burada dikkat çeken nokta, nebînin Allah'tan aldığı ilâhî emirleri "tebliğ" vazifesini üstlenmiş olmasıdır; fakat nebînin bununla mezkûr sorumluluğu risâlet vasfını hâiz peygamberlere ait bir niteliktir. Bu sebepledir ki bazı kaynaklarda risâlet husûsiyeti bulunmaksızın yalnızca nübüvvet vasfına sahip olanların tebliğ ile sorumlu olmadıkları belirtilmektedir. Selefiyye ekolü

---

[44] Bkz. Nisa, 4/79; Nahl, 16/36.

[45] Yavuz, *"İslam Düşüncesinde Nübüvvet",* (İstanbul: Okur Akademi, 2020), 13.

[46] Seyyid Şerif Cürcânî, "*Kitâbu't-Ta'rifât*", çev. Arif Erkan, (İstanbul: 1997 Bahar Yayınları), 237.

[47] Yavuz, *a.g.e.*, 15.

[48] Yavuz, *a.g.e.*, 14.

âlimlerinden es-Seffârânî'nin nebînin tanımına farklı bir özelliği ilâve etmekle şu şekilde bir tarifte bulunduğu görülmektedir: "Tebliğ göreviyle yükümlü olmasa bile kendisine şerîat verilen kimsedir."[49] Ancak bu tanım, dikkatli bir şekilde tetkike konu edildiğinde tutarlı gözükmemekte ve diğer taraftan nebînin içerdiği mânanın kapsamını da genişletmektedir; zira şerîatle gönderilen kimseler nebî değil resûl olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Allah'ın bir nebîye şerîat vermesi ve sonrasında bu şerîati insanlara iletmekle ona bir mesûliyet vermemesi, O'nun hikmetine aykırı bir durum olarak değerlendirilebilir.

Nebî, "Allah'ın kulları arasından seçmiş olduğu ve yeni bir din vermeden ilâhî bilgileri iletmeleri amacıyla bir kavme veya bütün insanlığa gönderdiği kimselerdir."[50] şeklinde tarif edilebilir. "Nebî" kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca peygamberleri ifade etmek suretiyle zikredilirken nübüvvetin içeriği hakkında tafsilâtlı bilgilere yer verilmemekte, bununla birlikte bazı âyet-i kerîmelerde insanlardan bir kısmına "kitap, hikmet, nübüvvet verilmiş"[51] olduğundan söz edilmektedir. Bahsi geçen âyetlerde nübüvvet ile alakalı ifadelerin "yüce makam" mânasını ihtivâ ettiğini düşünenler olduğu gibi bu kelimelerin "peygamberlik" anlamı barındırdığını dile getirenler de mevcûd bulunmaktadır.

1.1.2. Resûl

Sözlük anlamı olarak resûl din ile ilgisi bulunmayan elçi, haber getiren, onu gönderen kimsenin mesul tuttuğu görevi üstlenerek yerine getirmesi emredilen kişi anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten türemiş olan "irsâl" kelimesi de "yöneltmek", "göndermek" anlamlarını barındırmaktadır. [52] Bir kimse önem teşkil eden bir iş için gönderildiğinde o kişiyi artık elçi (*resûl*) olarak nitelendirmek mümkündür. Resûl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de de *"önem arz eden bir görevi yerine getirmekle sorumlu olan elçi*" [53] mânâsında kullanılmıştır.

---

[49] Yavuz, *a.g.e.,* 15.

[50] Yavuz, *a.g.e.,* 13.

[51] Al-i İmran 3/79, En'am 6/89, Ankebût 29/27; Câsiye 45/16; Hadîd 57/ 26.

[52] Yavuz**,** *a.g.e.,* 17.

[53] Bkz. Neml, 27/35; Mü'min, 40/22; Hadid, 57/25.

Sözlükte "elçi" anlamı ihtiva eden resûl, terim olarak "ilâhî hükümleri bildirmesi için Allah'ın yaratıklara ilâhî bir kitap veya suhuf ile gönderdiği insan"[54], "Allah'ın kendisine vahiy yoluyla ulaştırdığı ilâhî emir ve yasakları insanlara tebliğ etmek üzere yükümlü kıldığı ve kendisine şerîat ve kitap ulaştırdığı kimse" anlamına gelmektedir.[55] Bu tanımdan hareketle resûlün, bilhassa kendisine şerîat vahyedilmiş olması yönüyle nebîden ayrıldığı söylenebilir. Bu durumda risâlet, bir öncekinin devamlılığını arz etmeyen, müstakil bir şerîatin tesisini kapsayan/barındıran daha özel bir sorumluluktur.

Resûl ve nebî ifadelerinin arasında, dolayısıyla nübüvvet ve risâlet[56] arasında birtakım farkların mevcut olduğunu düşünen âlimler olduğu gibi, bu iki kavramın aynı olduğunu aynı manâya işaret ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır.[57] Aralarında anlam açısından farklar bulunduğunu öne süren görüş sahipleri bu iddialarını söz konusu ayrımın öncelikle Kur'ân'da mevcûd olduğunu tespitine dayandırmaktadırlar.[58] Buna binaen nebî, bir melek vasıtasıyla Allah'tan kendisine vahiy nâzil olan, tabiatüstü hâdiselerle Allah Teâlâ tarafından nübüvveti tasdik edilen kimsedir. Resûl ise kendisinde nübüvvet özelliği bulunmasıyla beraber bağımsız bir şerîatle gelir. Nebî, daha ziyade genel tevhîd ilkeleriyle karşımıza çıkarken resûl, nebîden tebliğ ile sorumlu olması yönüyle de ayrılmaktadır. Aktardığımız bu bilgiler çerçevesinde nebîlerin adedinin resûllerin adedinden daha fazla olduğu düşünülür. Buna dayanarak nebî ve resûller hakkında muhtelif muayyen adedler dile getirilmişse de kesin bir hükümde bulunmamak ihtiyat açısından daha uygun görülmektedir.

Resûl insanlardan gönderildiği gibi meleklerden de gönderilmiştir. Kadınlardan da nebî olabilmesinin mümkün olduğunu iddia edenler bulunuyor ise de[59]

---

[54] Cürcânî, *a.g.e.*, 111.

[55] Teftazânî, "*Şerhu'l-Makâsıd"*; çev: İrfan Eyibil, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 129, 2019), 620.

[56] Bu bölümde Sözlük ve terim anlamları ile ilgili farklı görüşler zikredilse de, bunun devamındaki bölümlerde söz konusu farklılıklar göz önünde bulundurulmadan nübüvvet ve risâlet lafızları birbirinin yerine kullanılmış olup, zaman zaman iki ifadenin de yerine "peygamber" sözcüğü tercih edilmiştir.

[57] İmam Kadı Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz ed-Dımeşkîel-Hanefî, "*el-Akîdetü't-Tahâviyye ve Şerhi*"; 62; "Mustafa Can, "*Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022); 43.

[58] Hac 22/52.

[59] İrfan Abdülhamîd Fettah, "Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1995)11/446.

genel itibariyle resûllerin yalnızca erkeklerden seçildiği noktasında bir ittifak bulunduğu görülmektedir.

Bu görüş sahiplerinin nazarında, her resûl aynı zamanda nebî olarak adlandırılsa da, her nebî resûl sıfatı ile vasıflanamaz. Nitekim risâlet, nübüvveti de kapsayan daha genel bir ifadedir; ancak muhatap aldığı kişiler yönüyle daha husûsîdir.[60] Risâletin nübüvvetten daha üstün bir noktada konumlandırıldığı görülmektedir.[61]

Resûl ile nebî lafızları arasında bir fark bulunmadığını söyleyenler de öz itibariyle nebiye de resûl gibi vahiy geldiğini ve kendisine şerîat gönderildiğini dile getirmişlerdir. Kadî Abdülcebbâr da ıstılâhta nebî ile resûl arasında bir mânâ farkı olmadığını ifade etmiştir.[62]

1.1.3. Vahiy

Lügat mânâsı "gizlice bildirmek, işaret etmek, birine bilgiyi kavratmak" anlamlarına gelen vahiy kelimesi, bazıları için "hızlıca bildirmek" olarak tanımlanmıştır. Söz, yazı veya risâlelerde işaret gibi kendisiyle delil gösterilen, ispat veya tasdiklenen her şey vahiy olarak ifade edilmiştir.[63] Terim olarak "Allah'ın, insanların ihtiyaç duyduğu dinî ve dünyevî bilgileri lafız veya anlam olarak doğrudan veya melek aracılığı ile peygamberlere öğretmesi" anlamına gelmektedir.[64] Bu tanıma göre vahyin, Allah'ın peygamberlere vermiş olduğu duyular ile idrâk etme, akıl yürütme haricinde yaşattığı bir rûhî tecrübe aracılığı ile ileterek öğrettiği sözler olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre insanlar tek bir ümmet olarak yaratılmıştır ve aralarında görüş farklılıklarının çıkmasına binaen onlara kendi cinslerinden (*insanların arasından*) seçtiği peygamberler gönderilmiştir. Kur'ân'da, buradaki

---

[60] Yavuz**,** *a.g.e.*, 20.

[61] Can, Mustafa Can, "*Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 43.

[62] Kadî Abdülcebbâr, "*Şerhu'l-Usûli'l-hamse*", çev: İlyas Çelebi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013); 2/428.

[63] Seyyid Şerif Cürcânî, "*Kitâbu't-Ta'rifât*", 248.

[64] Bekir Topaloğlu vd., "*İslam'da İman Esasları"* (Ankara: T.C Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 298-299.

gayenin insanları iyiliğe yönlendirmek ve kendi akıllarıyla ulaşabilmeleri mümkün olmayan konularla ilgili onları uyarmak olduğu ifade edilir.[65] Allah'ın, insanların arasından seçerek gönderdiği peygamberlerle kurmuş olduğu iletişim "vahiy" yoluyla gerçekleşir. Bu noktada vahiy hâdisesi, yani ilâhî kitapların peygamberlere gönderiliş şekli asıl ve nitelik bakımından ele alınmalıdır.

Vahyin keyfiyeti meselesi, ilâhî bir sırdır; Allah katından geldiği şekliyle Hz. Peygamber'in kalbine/zihnine işlenmektedir. Buradaki süreç şu şekilde ilerlemektedir: Vahiy, öncelikle Allah'ın ilminde bulunmaktadır. Bu ilme dâhil olan bilgiler, melek vasıtasıyla peygambere aktarılmaktadır. Bu vahiy, peygamberin kalbinde hem mânâ hem de lafız olarak toplanır. Peygamberin kalbinde toplanan bu mânâ ve lafız peygamber tarafından insanlara aktarılır ve daha sonra bir mushaf hâline getirilir.[66] Buradan hareketle söylenebilir ki peygamberin kendisine gelen vahiy ile ilişkisi îcâd veya keşf yoluyla değildir. Onun kalbine/zihnine yereşen anlam, lafız olarak da ilâhîdir. Bu vahyin peygamberin konuştuğu dilde lafız olarak Arapça olması, vahyin peygambere ait olduğunu ifade etmez. Peygambere inen, lafız ve anlam itibariyle bütün olarak (*lafız ve anlam*) yeni bir şeydir.

İslâm kelâmında vahiy, icma ve sünnetle birlikte naklî deliller arasında sayılmaktadır. Onların naklin etkinliği ve işleyişini belirleyen görüşleri, aynı zamanda onların vahyin konumuna dair görüşlerini de yansıtmaktadır. Kelâmcılar aklî ve naklî delillerin kullanıldığı alanları *mecâlu'l-akl* ve *mecâlu'n-nakl* olarak birbirinden ayırmışlardır. Mecâlu'l-akl, yalnızca aklî yöntemlerle çözümlenebilecek meseleleri kapsayan, aklî delil öncülleri bütünüyle akla dayanan delildir. Mecâlu'n-naklin öncülleri ise nakle dayanmakla beraber etkin olduğu alan nakildir.[67]

Vahiyde peygamberin irâde ve etkileri olmaksızın benliğinin tümünü etkileyen bir yoğunlukta yaşadığı bu ruhî deneyim onda, Allah'tan vahiy aldığının farkındalığını meydana getirir. Peygamber olmayan kimseler ise peygamberin göstereceği mûcizelerle onlara gelen bilgilerin vahyin neticesinde oluştuğunu bilir hâle gelirler.

---

[65] Bkz: Hadid, 57/25; Bakara, 2/213; Mü'min, 40/28.

[66] Şaban Ali Düzgün, "Kur'ân'ın Oluşumu (Vahiy Süreci), *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 5/2, (Ocak 2009) 9.

[67] Cemalettin Erdemci, "Kelâm İlminde Vahiy", *Milel ve Nihal Dergisi*, 8/1, (2011), 137.

Kaynaklarda geçtiği üzere vahiy gelişi esnasında peygamberde psikolojik ve fizyolojik açılardan etkilere sebebiyet vermiştir. Hadîs kaynaklarından nakledildiğine göre sahâbiler tarafından peygamberin vahiy aldığı esnada soğuk hava koşullarında dahi terlemiş olduğu, kendisine vahyin nâzil olduğu andaki tesir ile üzerinde bulunduğu devenin çöktüğü bildirilmiştir. Kur'ân'da peygamberler vasıtası ile vahiy gönderilmesinin amaçlarına işaret eden âyetler görmek de mümkündür. Bu âyetlere bakıldığında bu amaçlar şöyle özetlenebilir: Vahiy ürünü bilgiler, Allah'ın adâlet ve rahmetinin gereği olarak insanların varoluşlarına dair fikir sahibi olmaları, onlara hidâyet ve sapkınlık yollarının neler olduğunu göstererek konumlanmaları gereken yerin öğretilmesi, insanların içinde bulundukları evrenin Allah'ın yaratmasıyla oluştuğunu bu nedenle tapınmak için Allah'tan başka bir varlık olmadığı bilinciyle sadece Allah'a kulluk etmenin öğütlenmesi, insanlara irâde sahibi oldukları hatırlatılarak hesaba çekilecekleri bilincinin aşılanması ve kişinin dünya hayatında toplumdaki davranışlarını buna göre sınırlandırmasının tavsiye edilmesi, irâdeleri vasıtasıyla işledikleri iyi veya kötü fiillerin sonucunda onların cennet ile müjdelenmesi veya cehennemle uyarılması bu amaçların genel anlamda zeminini oluşturmaktadır.[68] Aynı zamanda ilâhî vahyin insan ve evren için gönülleri ve zihinleri tatmin eden bir yorum içermesi, düzenli ve temiz bir yaşayışı amaçlayan hidayet verici nitelikler taşıması, vahiyden yoksun olan toplumların insanları bunalımdan kurtaracak bir sistem ortaya koymaktan âciz kalması bu bilgilerin bir temele dayandığına işaret etmektedir.[69]

Ehl-i sünnet bilginleri, peygamberlere gönderilen vahiylerin bütün insanları muhatap aldığı görüşünü benimsemişlerdir. Bu nedenle vahiylerin belli bir zümreye hitap etmesi söz konusu değildir. Aksine vahiyler peygamberlere tüm insanlığa açıklanmak için inzâl edilmiştir.[70]

Peygamberlere gönderilen vahiylerin sâdık rüya, vahiy meleği (*Cebrâîl a.s.)* tarafından getirilmesi ve bir vâsıta olmamak üzere inzâli türlerinde olduğu bilinmektedir. Asıl itibariyle yoğun bir rûhî tecrübe olarak kabul edilen vahiy, aklen

---

[68] Topaloğlu vd., *a.g.e*., 299.

[69] Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 42/440.

[70] Topaloğlu vd., *a.g.e*., 300.

imkân dâhilindedir. Nitekim Kur'ân görülen varlıklar nasıl var ise görünmeyen varlıkların da mevcut olduklarına işaret ederek vahyin aklen mümkün olduğuna dikkat çeker. Bilinmesi gereken bir husus şuur ve sorumluluk sahibi olan insanın tüm varlıkları görebilecek yeterliliğe sahip olmayışıdır.[71] Bu nedenle doğadaki yalnızca görülebilen varlıkların mevcûdiyetini kabul etmek, görülemeyen varlıkları yok saymak doğru bir yaklaşım değildir. Üstün bir kapasite ile yaratılmış olan peygamberlerin, diğer insanların görüp idrâk edemediği varlıkları görmesi ve onlarla irtibat kurması aklın kabul etmeyeceği bir durum olarak görülmemelidir. Canlı varlıkların farklı yeteneklerde ve farklı idrâk kabiliyetlerinde yaratılmış olduğu bir gerçektir. Rûha sunulan bilgiler de bedene verilen gıdaya benzer; bu bağlamda nefse sunulan bilgiler muhatabının idrâkiyle paralellik arz etmelidir.[72] Buradan hareketle bu durum, söz konusu olguyu tasdiklediği gibi, gözle görülmeyen varlıklarla ilgili yapılan araştırmalar da konuyu doğrular niteliktedir. Farklı tarihlerde yaşamış olan peygamberlere iletilen vahiylerin birbirini doğrulaması, insanlar tarafından bilinmesine imkân olmayan gayba dair haberler içermesi, insanlara erdemli ve temiz bir hayat tarzı inşa etmeyi sağlayan prensipler sunması, peygamberlerin elinde sadece Allah'ın yaratması ile gerçekleşmesi mümkün olan ve alışılagelen tabiat kanunlarının dışında gerçekleşen hâdiselerin vukûu, vahyi inkâr eden toplulukların bulunduğu coğrâfî bölgelerde helâk izlerinin mevcût olması gibi birçok delil vahyin doğruluğunu tasdîklemektedir.[73]

Peygamberlerin en temel vasıfları Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara olduğu gibi tebliğ etmesidir. Onun vahiy ile muhatap olması irâdesi dışında gerçekleşen bir hâdise teşkil ettiği üzere, başkaları tarafından tecrübe edilmesi mümkün değildir. Peygamberin irâdesi dışında gerçekleşen bu olaydan hareketle nübüvvetsiz bir vahiyden ve vahyin ulaşmadığı bir nübüvvetten söz edilmesi mümkün olmayıp İslâm inancında nübüvvet doğrudan vahye dayanmaktadır.[74] Bu anlamda vahiy, nübüvvetin ispatı konumunda olup, peygamberlerin doğruluğunu tasdikleyen bir olgu niteliği taşımaktadır.

---

[71] Topaloğlu vd., *a.g.e.,* 302.
[72] İbn Miskeveyh, "*Tanrı-Nefs-Nübüvvet el-Fevzü'l-Asgâr"*, (İstanbul: Endülüs Kitap, 2020), 134.
[73] Topaloğlu vd., *a.g.e., ,* 302.
[74] Topaloğlu vd., *a.g.e.,* 302.

1.1.4. Mûcize

Mûcize, kök itibariyle "a-c-z" kelimesinden türemiştir. Kur'an'da mûcize kelimesi yer almamakla beraber acz kökünden fiil ve sıfat kalıpları "âciz kalmak; güçsüz bırakmak; Allah'ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarışmak" mânalarında yirmi bir âyette geçmektedir.[75] Acz, âdet hâlinde devamlı gerçekleşen bir şeyi yapamama eksikliği olarak tanımlanmakla beraber "kudret"in zıddını ifade etmektedir.[76] Terim olarak nübüvvet davasıyla ilgili olup, o davanın doğruluğunu tasdiklemek için Allah tarafından bir peygamber olduğu iddiasında bulunan kimsenin elinde zuhûr eden, peygamberin güvenilirliğini zedeleyecek bir şüphe taşımayan harikulâde hâdise olarak tanımlanmıştır.[77] Bu yönüyle mûcize, ıstılâhta insanların mislini meydana getirmekten âciz kalacakları ve nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin âdetin hilâfına yani tabiat kanunlarının aksi olacak şekilde Allah'ın yaratmasıyla meydana getirdiği hârikulâde hâdiselere verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Mûcize halk dilinde de "bilinen doğal sebeplere işaret etmesi imkânsız, yani doğal bir sebebin sonucunu teşkil etmeyen, dolayısıyla tabiat kanunlarına muhâlif olup, buradan hareketle ancak ilâhî bir müdahale ile açıklanan hâdiseler" olarak tanımlanmaktadır.[78]

Peygamberler üzerinde gözlemlenebilen hârikulâde fiillerin (*mûcize*) diğer insanlarda müşâhede edilen kerâmet, istidrâc gibi hâdiselerden farklı tarafları mevcûttur. Mûcize peygamberlere has olması hasebiyle, kendisi dışındaki kimselerde görülen hârikalar bu şekilde adlandırılmaz. Velhâsıl, her mûcize bir hârikadır; ancak her hârika bir mûcize değildir.[79] Buna göre mûcizenin belirli şartları bulunmaktadır. Bazı müellifler, mûcizenin mükellefiyet esnasında (*dâr-ı teklîf*) gerçekleşmesi şartını ileri sürerek, kıyâmete yakın bir dönemde zuhur edecek olayları mûcize olarak değerlendirmemektedirler.[80] Bu müelliflere göre nübüvvet iddiasından asırlar sonra

---

[75] Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/351.

[76] Osman Karadeniz, "*İlim ve Din Açısından Mûcize*", (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 26.

[77] Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", 30/351.

[78] Karadeniz, *a.g.e.,* 35.

[79] Karadeniz, *a..g.e.,* 36.

[80] Karadeniz, *a.g.e.,* 37.

gerçekleşecek olan âdetin ve tabiat kanunlarının bozulması, söz konusu iddianın doğruluğuna bir delil oluşturmamaktadır. Buradan hareketle müelliflerin mûcizenin mâhiyetinin gerçekleşme biçimi konusunda ve mûcizenin şartlarını belirleme noktasında farklı görüşlerde olduklarını söylemek mümkündür. Bu durum mûcize konusunun kavranmasında zorluğa sebep olmuştur. Mûcize konusu ele alınırken mûcizeyi ihtiva eden şartlara bakılmalı ve hâdisenin peygamberliğin sıdkına hangi yönüyle delil teşkil ettiği tespit edilmelidir.

Mûcizeyi oluşturan en temel şart gerçekleşen olayın hârikulâde olmasıdır, kelime anlamı itibariyle başkalarını âciz duruma düşürmesi gerekmektedir. Peygamberlik iddiasında bulunan zâtın elinde gerçekleşirken aynı hâdiseyi bir başkasının meydana getirmesi imkânsız olmalıdır.[81] Aynı zamanda mâlûm tabiat kanunlarıyla açıklanamayacağı gibi bu kanunların dışında zuhûr etmesi gerekmektedir. Sonuç itibariyle mûcizenin sadece Allah'ın kudreti ve dilemesi dâhilinde olup sadece nübüvvet iddiasında bulunan kişinin iddiasını ispatlamak için "hârikulâde" bir biçimde meydana gelmesi gerekmektedir. Mûcize, ya âdette bulunanı bozma, ya da âdette olmayanı ortaya koymak olarak iki farklı şekilde cereyan etmektedir. Bu durumda mûcizeyi mûcize yapan, peygamberlik iddiasını ileri süren kişiyi tasdik edip inkâr edenlere karşı bir meydan okuma olmasıdır.

Aynı zamanda mûcizenin peygamberlik iddiasında bulunan zâtı tasdiklemek üzere meydana geldiğinin kanıtlanabilmesi bakımından nübüvvet iddiasında bulunan şahsın nübüvvetini tasdikleyici bir delil olduğunu belli edecek şekilde zuhûr etmesi gerekmektedir. Böylelikle meydana geldiği an içerisinde peygamber olmadığı hâlde böyle bir iddia ortaya atan bir şahsı engelleyecek şekilde gerçekleşmelidir. Bununla beraber mûcizenin diğer bir şartı da Allah'ın fiili olmasıdır. Kulların mûcize ortaya koymaları gibi bir durum söz konusu olamaz.[82] Bu nedenle mûcizenin sadece Allah tarafından meydana getirilebilecek tarzda bir hâdise olması lâzımdır. Nitekim kulun kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu savunan Mu'tezile ekolü dahi mûcizenin kişinin kudreti ve isteğinin haricinde gerçekleşmesi gerektiği düşüncesiyle birlikte söz konusu

[81] Karadeniz, *a.g.e.,* 38.
[82] Karadeniz, *a.g.e.,* 40.

hâdiselerin Allah'a özgü fiiller olduğunu ifade etmektedirler.[83] Mûcizenin peygamberlik iddiasına uygun şekilde zuhûr etmesi de onu yalancı durumuna düşmekten muhafaza eden şartlardandır. Nübüvvet iddiasını tasdik edecek bir mûcize iddiaya uygun yani gösterileceği ileri sürüldüğünde buna uyumlu bir hâdisenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bununla beraber peygamberin elinde, onun irâdesine işaret edecek şekilde meydana gelmesi gerekmektedir. İleri sürüldüğü tarzda zuhûr etmeyen bir olaya mûcize denilemez. Zaman olarak da mûcizenin iddiadan önce gerçekleşmemesi ve peygamberin sözünü yalanlayacak tarzda gerçekleşmemesi gerekmektedir.[84]

1.2. Kelâm Âlimleri ve İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet Anlayışı

1.2.1. Kelâm Âlimlerine Göre Nübüvvet Anlayışı

Kelâm ilmine dair kaleme alınan eserler incelendiğinde bu ilmin mütehassısları olan âlimlerin (*mütekellimîn*) nübüvvet olgusunun din açısından mutlak mânâda zorunluluk ifade ettiği düşüncesinde hemfikir olduklarını belirtmek gerekir. Bununla birlikte onlar, dile getirdiğimiz yönden ittifak halinde olmalarına rağmen Allah'ın insanlara peygamber göndermesi konusundaki hükmün mâhiyetinin O'na nisbetle ne olduğu konusunda farklı düşüncelere ulaşmışlardır; bazıları insanlar için peygamber göndermenin Allah üzerine vâcib olduğunu iddia ederken bazıları ise Allah için bir zorunluluktan söz edilmeksizin bunun O'nun için vâcib değil mümkün olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.

Selefiyye âlimlerinin nübüvvet meselesinde, akâide dair olan diğer konulardaki yaklaşımlarına uygun olarak lafızcı bir tavır ortaya koydukları görülmektedir.[85] Özellikle son dönem Selef âlimleri, aklın başlı başına tek bilgi kaynağı olarak görülmesini reddetmişlerdir. Onlara göre genel olarak akıl yoluyla bir takım temel gerçekler idrâk edilse de ayrıntılar söz konusu olduğunda akıl bu anlamda bağımsız

---

[83] Zemahşerî, *"Kitâbü'l-minhâc fî usûli'd-dîn*", çev. U. Murat Kılavuz, A. İskender Sarıca, (İstanbul: Klasik, 2020) "Kitâbü'l-minhâc fî usûli'd-dîn" s.69.

[84] Karadeniz, *a.g.e.,* 43.

[85] Recep Önal, "İslâm Kelâmında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi II*, 2/2 (Haziran 2013), 161.

olarak yeterliliğe sahip değildir.[86] Bu düşünceden yola çıkarak akıl yoluyla kavranabilen meselelerin din vâsıtasıyla sâbit olmadığı takdirde bir anlam ifade etmeyeceği görüşünü benimsemişlerdir[87]. Bilhassa Allah'ın isimlerini, sıfatlarını, fiillerini, cennet ve cehennem gibi âhiret ile ilgili meseleleri aklın müstakil olarak ihâtâ edemeyeceğini savunan Selefiyye âlimleri, insanların mânevî ve aklî ihtiyaçlarına karşın ilâhî hikmetin bir gereği olarak insan için peygamber gönderilmesini insanlar için zorunluluk olduğunu düşünmektedirler. Allah'ın peygamber seçmesi ve bunun O'nun hikmet ve adâletine tâbi olduğu noktasında görüş birliği hâlindedirler. İyi ve kötünün ayırt edilebilmesinin yalnızca resullerin rehberliğiyle mümkün olabileceği, Allah'ın rızasına ulaşmanın yegâne yolunun onların getirdiği öğretilere uymaktan ibaret olduğu düşüncesini kabul etmişlerdir.[88]

Mu'tezile âlimleri, diğer İslâm mezhepleri ve ekolleri gibi, nübüvveti temel inanç esaslarından saymışlar; bu kurumun gerekliliğini, aklî istidlâllerin içinde önemli bir yer tuttuğunu, çeşitli delil türleriyle ortaya koymanın yanında savunulmasına da önem göstermişlerdir.[89] Fakat onlar, nübüvveti temelde "adâlet" ilkesi bağlamında ele almaları sebebiyle konuyu "salah-aslah", "hüsün-kubuh" meselelerindeki prensipler çerçevesinde izah etmektedirler. Bundan dolayı Mu'tezile âlimleri, nübüvvetin insanlar için faydalı olması ve Allah üzerine kulları için en iyiyi yaratmasının vâcib olduğu düşüncesinden hareketle nübüvvetin de Allah üzerine vâcib olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bunun aksinin ise Allah'a zulüm isnat etmek olacağını ve bu durumun "adâlet" prensibiyle çelişeceğini savunmuşlardır. Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden Zemahşerî, nübüvvet ve mûcizeyi aynı düzlemde tanımlamış ve mûcizeyi "Allah'ın fiili olup, kimsenin gerçekleştiremediği ve peygamberlerin hakîkatini tasdik eden tabiatüstü fiiller" olarak tanımlamıştır.[90] Buradan hareketle onun mûcizeyi imkân

---

[86] Recep Önal, "İslâm Kelâmında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2/2 (Haziran 2013), 161.

[87]Önal, İslâm Kelâmında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği" 161.

[88]Mustafa Akçay, "Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı*" Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/3 (Haziran 2001), 221.

[89]Osman Aydınlı, "Mu'tezilî Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed*", İslâmî İlimler Dergisi,* 1/1 (2006), 8.

[90] Zemahşerî, *"Kitâbü'l-Minhâc Fî Usûli'd-Dîn*", çev. U. Murat Kılavuz, A. İskender Sarıca, (İstanbul: Klasik, 2020); 68-69.

dışı görmediğini, ve nübüvvetin ispatı bağlamında bunun Allah'ın bir fiili olarak değerlendirdiğini söylemek mümkündür.

Şîa'nın nübüvvet anlayışı da Mu'tezile'nin nübüvvet anlayışıyla benzerlik taşımaktadır. Fakat onların bu konuda birbirlerinden ayrılan tarafı, Mu'tezile'nin hilâfına Şîa'nın nübüvveti imâmetle ilişkilendirmesi ve peygamberlerle imâmları kıyaslamasıdır. Bu çerçevede Şîa'da nübüvvet düşüncesinin imâmet düşüncesi etrafında şekillendiğini ve imâmetle ayrılmaz bir bütün teşkil ettiğini söylemek gerekir[91]. Nübüvvet Allah'ın bir fiilidir, özü itibariyle iyidir, dolayısıyla insanların iyilik ve hayrınadır. Bu sebeple Şii âlimler de nübüvvetin Allah için zorunlu olduğu görüşünü savunmaktadırlar, bu zorunluluğu rahmet ve lütuf ile ilişkilendirmektedirler.

Eş'arîler ise bu meseleyi ele alırken genel itibariyle, nübüvvetin Allah'ın fiilleri kapsamı altında bulunması yönüyle O'nun diğer fiilleri gibi olduğu düşüncesinden hareket ederek Allah'ın insanlara peygamber göndermesinin salt aklî planda zorunluluk veya imkânsızlıkla nitelenemeyeceğini; bilakis onun her fiilinde bir imkândan söz edilebileceği görüşüne sahiptirler. Eş'ariyye mezhebinde akıl, iyi veya kötü olmaları yönüyle eşya ve fiillerin mâhiyetlerini tespit etmede yeterli ve belirleyici bir kriter olma özelliğine sahip değildir. Çünkü eşyânın özünde iyiliğe veya kötülüğe doğrudan işaret eden bir şey yoktur. Bir şeyin iyiliğinin veyahut da kötülüğünün belirlenmesi ancak dinin tespitiyle mümkündür. Dolayısıyla, insan yalnızca nübüvvet gerçekleştikten sonra fiillerdeki iyilik ve kötülüğü idrâk edebilir ve bundan dolayı mesûliyet sahibi olabilir.[92] Buna binaen Eş'arî ekolü akıl yönünden Allah'ın insanlara peygamber göndermesini bir zorunluluk olduğunu reddetmiş, bu durumu mümkün olarak değerlendirmiştir. Allah için peygamber göndermek vâcib olmayarak, dilediği gibi göndermemeyi de irâde edebilir ve O'nun insanlara peygamber göndermesi bir lütuf ve ihsan sonucu olup; göndermemesi ise eksiklik veya zaafa işaret etmeyeceği görüşünü benimsemiştir.

Mâtürîdî âlimler nübüvvetin hem aklî hem de naklî açıdan gerekli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Onlar için, insanlık kendisine doğruyu gösteren bir rehbere

---

[91] Recep Önal, "İslâm Kelâmında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi II*, 2/2(Haziran 2013), 162.

[92] Önal, "İslâm Kelâmında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", 162.

her zaman ihtiyaç duymaktadır ve bu nedenle insanların dünya ve âhiret hayatının mutluluğu için peygamber göndermek Allah'ın hikmetinin bir gereği olarak değerlendiriilmiştir.[93] Mâtürîdîler ekseriyetle Eş'arîler gibi peygamber göndermenin akıl yönüyle mümkün olduğu, bu sebepten Allah için zorunlu olmadığı görüşünü savunmuşlardır.[94] Bazı âlimler bu konuda Mu'tezile'ye yaklaşmış olsalar da nübüvvetin mevcudiyetini Mu'tezile'nin yorumladığı anlamda Allah'ın zâtına değil, hikmet, ikrâm, lütuf açısından ve insanların peygambere ihtiyaç duymasından kaynaklanan bir zorunluluk olarak ifade etmiştir.[95]

Genel anlamda peygamber gönderilmesini, Allah'ın mâlik olup kendi mülkünde bir tasarrufu olarak değerlendirmişler ve bunun mümkün olduğunu ifade ederek inkâr edecek bir red delili de bulunmadığını savunmuşlardır.[96] Buna göre Ehl-i sünnet'in nübüvvet meselesindeki genel görüşünü şu şekilde özetlemek mümkündür: Allah tarafından peygamber gönderilmesi aklen mümkündür. Aksi takdirde Allah için vâcib değildir. Peygamber, Allah'ın adaleti ve hikmeti gereği insanlara bahşettiği bir ihsan ve rahmettir, kendilerine yol gösterecek ve bu yolda rehberlik edecek bir nebîye muhtaç olan insanlar için bir lütuf olarak gönderilmiştir.

Ehl-i sünnet kelâmcılarına göre peygamberlerde bulunması gereken beş vasıf vardır. Bunlar; ismet(*günahtan masum olmak*), sıdk(*doğru olmak*), fetanet(*akıllı ve zeki olmak*), ve tebliğ(*Allah'tan aldığı hükümleri insanlara ulaştırmak*) sıfatlarıdır.[97] Bu özellikle beraber onların nübüvvetinin ispatını gerçekleştirecek en önemli delil "mûcize"dir. Allah'ın peygamber göndermesi, Allah için zorunlu değil câiz olduğu görüşündeki Ehl-i sünnet kelâmcıları, aynı şekilde peygamberler için de mûcize göstermek zorunlu olmayıp mümkün olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Ehl-i sünnet'e mensup olmayan diğer mezheplerin mûcize ile ilgili görüşlerinde farklılıklar

---

[93] Yusuf Şimşek-Ramazan Biçer "İmam Mâtürîdî'ye Göre İnanç Esaslarının Bireysel ve Toplumsal Yaşama Yönelik Katkıları", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 36/55 (Kasım 2021), 59.

[94] Gaznevî, "Kitâbü'l-usûli'd-dîn", çev: Hafzullah Genç, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları,2021), 47.

[95] Mâtürîdî, "*Kitâbü't-Tevhîd*", çev. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013). 275.

[96] Ebü's-Senâ Mahmûd b. Zeyd el-Lâmişî, "*et-Temhîd li-kavâ'idi't-tevhîd",* thk. Abdülmecit Türkî (Beyrut: Dar'ul-Garbi'l-İslami, 1995), 88.

[97] Sabûnî, Ahmad Ibn-Mahmûd as- *"Mâtürîdiyye Akidi: el-Bidâye fî Usûli'd-DînTercümesi".* çev. Bekir Topaloğlu. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014).110-111.

görmek mümkündür. Nitekim Şiâ mezhebinin İmâmiye koluna göre, Allah'ın peygamber göndermesi O'nun üzerine vâcib sayılmıştır.[98] İsmâilî fırkası da nübüvveti imâmetle eşdeğer görerek, şerîat getiren peygamberin yaşadığı müddetçe aynı zamanda imam olduğunu, vefatından sonra ise yerine yeni vâsilierin geçerek görevi devam ettirdiklerini savunmaktadırlar.[99] Kerâmiyye'ye göre ise Allah'ın yukarıda zikredilen peygamberde bulunması gereken vasıflara sahip olan bir kimseyi Allah'ın peygamberlikle görevlendirmesinin vâcib olduğunu düşünmektedirler. Bâtınîlik fırkasına mensup kimseler peygamberleri başa geçmeyi şiddetle arzu eden, toplulukları dini kurallar ve hilelerle idare eden kişiler olarak değerlendirip, mûcizeyi reddetmişlerdir.[100] Buradan hareketle fırkanın İslâmî itikâda aykırı düşecek şekilde bir peygamber anlayışına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

1.2.2. İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet Anlayışı

İslâm dünyasının felsefeyle tanışmasıyla birlikte, yeni anlayışlar, ekoller ortaya çıkmış ve bazı kavramlara farklı bakış açıları getirilmiştir. Yunan felsefesiyle sentezlenmeye çalışılan, İslâmî itikada genel anlamda uygun görülmeyen felsefeye karşı İslâm dünyasında ihtiyatlı bir yaklaşım sergilenmiştir. Nübüvvet ve mûcize mevzuları da bu itikadî problemlerin başında gelmektedir. Zira Materyalist ve Tabiatçı filozofların dışındakiler nübüvvet ve mûcizenin varlığını kabul etmiştir;[101] lâkin bu kavramların nitelikleri ve özellikleri hakkında farklı görüşler beyan ettikleri görülmektedir. Genel olarak kabul gören yaklaşıma göre, filozoflar tarafından geliştirilen vahiy teorisinin ilahiyyât sahasındaki Yunan düşüncesinden etkilendiği düşünülmektedir.[102] Filozofların söz konusu teorileri ele alırken onların, önemli bir dinî kavramı felsefe açısından açıklamaya çalıştıklarını, düşüncelerinin, arka planında sahip oldukları inançlar üzerine inşa edildiğini ve dolayısıyla konuya kendi çerçevelerinden yaklaştıklarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

---

[98] İsmail Erdoğan, "*İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi;* S.1, (1996); 432.

[99] İsmail Erdoğan, "*İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize",* 432.

[100] İsmail Erdoğan, "*İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize",* 433.

[101] İsmail Erdoğan, "*İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize",* 430.

[102] Yavuz, *a.g.e.,* 129.

Filozofların nübüvvet ile ilgili öne sürdüğü teoriler ayrıntıya inildiğinde bazı farklılıklar ortaya çıksa da bu teorilerin çoğu genel olarak aynı yöntemlerle ifade edilmiş, birbirine temelde zıt düşmeyen kuramlardır. Filozoflara göre nübüvvetin üç belirgin özellikleri mevcuttur. Bunlardan birincisi, paygamberlerin gayba dair bilgilere vâkıf olması gerekmesidir. Bir diğer özellik, Ehl-i sünnet'te olduğu gibi mûcizeler vasıtasıyla nübüvvetlerini ispatlamaları, tasdîk etmeleridir. Ve son olarak kendilerine vahiy getiren meleği somut bir şekilde belli bir sûrette görmeleri ve sözlerini işitmeleri gerekmektedir.

Filozoflara göre insan, hayatını idâme ettirebilmek için kendi cinsinden bir fert ile bir arada bulunmaya ve onunla dayanışma halinde olmaya gereksinim duyar. [103] İbn Rüşd, Dehrîler hariç diğer İslâm filozoflarının nübüvvet ve mûcizeyi kabul ettiklerini ifade ederken, Gazzâlî, filozofların mûcizeyi reddettiklerini ve mümkün görmediklerini belirtmektedir.[104] O, tabiattaki olayların olağan hâlini bir zaruret olarak değerlendirenlerin buradan hareketle tüm mûcizevî olayları da imkânsız olarak değerlendirdiklerini düşünmektedir.

Yukarıda bahsi geçtiği şekilde nübüvvet ve mûcizeyi kabul etmeyen, gerekli görmeyen filozoflar zümresine dâhil olan İbn Râvendi, vahiy yoluyla bildirilen mevzuların karşısında durmakta, insanın Allah hakkında bilgiye ulaşmasında sadece aklın yeterli olduğu görüşünü savunmaktadır. Buradan hareketle de vahyi ve nübüvveti gerekli görmemiş, bunları bâtıl olarak nitelendirerek nübüvveti reddetmiştir. Peygamberlerin haber vermelerini de gaybdan gelen bir haber olduğu kanıtlanamayan bir salt iddiadan ibaret durum olarak ifade ettiği görülmektedir.[105] İbn Râvendî ve onunla aynı şekilde düşünen filozoflar, zamanı ve ezeli yaratılmış olarak değerlendirmeleri sebebiyle de İslâm materyalistleri olarak vasıflandırılmaktadırlar.

Tabiat felsefecilerinin (*Tabîiyyûn/Natüralistler*) en büyük temsilcilerinden Ebû Bekir er-Râzî peygamberlik hakkında Brahmanlara ait düşünceye katılarak insanın aklının kendisinin peygamberi olma hususunda yeterli olduğunu düşünmekte,

---

[103] Teftazânî, "*Şerhu'l-Makâsıd"*; çev: İrfan Eyibil, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 129, 2019), 626.

[104] İsmail Erdoğan, "İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*; S.1, (1996); 434.

[105] Erdoğan, "İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize", 435.

peygamberliği gerekliliğinden söz edilmeyecek bir kurum olarak değerlendirmektedir. Ona göre Tanrı'nın bilinmesi, iyi ile kötünün ayırt edilebilmesi için akıl tek başına yeterlidir; şayet akıl bu bilgilere ulaşabilecek nitelikte değilse nebînin getirdiği şeyin doğruluğunu kavrayacak ve bilecek durumda da değildir. Bu sebeple aklın insan için kâfi olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda insanlar arasında bazılarının üstün kılınmasına lüzum olmadığını ileri sürerek insanların birbirleriyle eşit olduklarını, Allah'ın bazılarını peygamberlikle şereflendirerek bu eşitliği bozması hâlinde söz konusu durumun adalet ilkesiyle doğrudan çelişeceğini dile getirmektedir.[106]

Meşşâî filozoflar ise, Sünni mezhep ve kelâmcılardan daha farklı yorumlarda bulunmuş olmakla beraber nübüvvet ve mûcizeleri kabul etmektedir. Bahsi geçen filozoflardan el-Kindî peygamberlik kurumunu kabul etmekte ve peygamberlerin vahiy vasıtasıyla sahip oldukları bilgilerin akılla uygun olduğu görüşünü benimsemektedir. Ona göre, vahiy ile akıl arasında bazı hususlar ilk planda zıt gibi görünse de te'vil yoluna gidildiğinde meselelerin özünde örtüştükleri açığa çıkmaktadır. Nitekim insana vahyi veren de aklı veren de Allah'tır.[107]

Meşşâî filozofların büyük temsilcilerinden biri olan Fârâbî'ye göre âlem Allah'tan zarurî olarak sudûr etmiştir.[108] Nübüvvet ve mûcize de doğal bir olgu olup Allah'ın âlemi yaratması sürecinin içine dâhildir. Mûcize konusunda tabiatüstü gibi görülen olaylar aslında bu sudur sisteminin bir parçasıdır. İnsan aklı bakımından olağanüstü ve aklın sınırlarını aşan bir mûcize kendi içinde ve özünde mümkün olup bu yaratım sürecinde zaten mevcut hâldedir.

Fârâbî'ye göre nübüvvet, Faal Akıl ile tahayyül ve tasavvur ile temas kurmaktır. Nasıl ki filozof akıl ile Faal Akılla bir bitişme meydana getirebiliyorsa, nebî de bu ittisali muhayyile ile gerçekleştirir, böylelikle vahyin kaynağına ulaşır. Fârâbî, bir kimsenin vahiy alabilmesini Faal Akıl ile ittisal kurarak mümkün olduğu görüşündedir. [109]Bu ittisalin gerçekleşmesi için de insanın buna yetkin hâle gelmesinin

---

[106] Mahmut Kaya, "Ebû Bekr er-Razî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 32/ 479.

[107] Mehmet Vural, "Meşşâî Filozofları ve Spinoza'da Nübüvvet Nazariyesi" Beytulhikme An International Journal of Philosophy Dergisi, (Haziran 2013), 57.

[108] Erdoğan, "*İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize*", 437.

[109] Erdoğan "*İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize* ", 437.

ve Faal Akıl ile bu ittisal makâmına yükselmesini elzem görmekedir.[110] Fârâbi'nin Faal Akıl'dan istifade eden bir akıl vasıtasıyla bir kimsenin münfail aklına taşması hâlinde bu kimse filozof olarak vasıflanırken, vahyin Faal Akıl'dan, bir kimsenin mütehayyile gücüne taşması durumunda ise o kimsenin peygamber olarak vasıflanması gerektiği görüşünü benimsediği görülmektedir.[111]

İbn Sinâ da Fârâbi gibi nübüvveti Faal Akıl ile özdeşleştirmekte ve nübüvvete dair olan bilginin imkânını aklî açıdan temellendirmeyi gaye edinir.[112]

Bu özdeş olma hâli peygamberin peygamber olması ile mümkündür. Faal Akıl Vahiy Meleği ile bütünüyle özdeştir. Bu durumda vahyi ulaştıranın bir bakıma da peygamber olması yönüyle O'nun dâhilinde, beşer olmasına nisbetle de onun haricindedir. Dolayısıyla peygamberin Faal Akıl ile özdeş olma durumu asıl itibariyle değil, ârızî olarak peygamberlik yönüyle bağlantılıdır. İbn Sîna'ya göre peygamber, nübüvvet yönüyle değil Faal Akıl ve vahiy ile özdeşleşmiş olması hasebiyle vahyi veren konumundadır; beşer olması yönüyle de vahiy alan mevkiindedir. Bu durumda peygamberin nübüvvet yönü beşer yönüne vahiy vermektedir.

İbn Sinâ, Fârâbî'nin aksine Kindî gibi düşünerek peygamberlerin filozoflardan üstün olduğunu savunmaktadır. Bu görüşünü peygamberlerin teoriyi eylemle, aklı da inanç ile tamamlamalarına dayandırmaktadır. Peygamberlerin fiilleri yorumlama ile gerçekleşir; vahiy, ilhâm ve rüya gibi unsurlar ilâhî hikmetin bir gereğidir.

İbn Sinâ mûcize ile ilgili en genel tutumu dile getiren filozof olmuş, bu hâdiseyi determinist görüşleri çerçevesinde yorumlamıştır. O, nebîlerin mûcize, velî kulların kerâmet göstermelerini mümkün ve doğal bir durum olarak değerlendirmiştir. Ona göre âlemin mümkün olması ve Allah'tan sudûr etmesi ne ise peygamberlerin mûcize göstermeleri de bunun benzeri bir durumdur. Görünüşte bu durum imkânsız gibi görünse de bu imkânsızlık beşer için söz konusu olup peygamber açısından böyle bir imkânsızlık söz konusu değildir. Onların gösterdiği bu hârikulâde hadiseler zaten yaradılışta mevcut hâldedir. Dolayısıyla buradan İbn Sina'nın mûcizeyi külliyen

---

[110]Bilgehan Bengü Tortuk, "Farabi'nin Nübüvvet Anlayışı" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(2009),101. 75-102.

[111] Bilgehan Bengü Toprak, "*Farabi'nin Nübüvvet Anlayışı*" 101.

[112] Adnan Gürsoy, "İbn Sînâ'nın Nübüvvet Teorisinde Kutsî Akıl" 23/2, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ağustos 2015), 22.

olağanüstü bir hâl olarak değerlendirmediği anlaşılmaktadır. Ona göre tabiî bir sürecin sonucu olan mûcize, peygamberin gösterdiği olağan üstü olmayıp, âdetin dışına çıkan bir hâdise değildir.

Gazzâlî'nin nübüvvet ve mûcize hakkındaki görüşlerinin Ehl-i sünnet âlimleri ile paralel bir şekilde düşüncelerini ortaya koymakta, peygamber göndermenin muhâl olmadığını, aklen câiz ve şer'an vâki olduğunu ifade etmektedir. Ona göre nübüvvet ile akılla idrâk edilemeyen şeylerin idrâki kastedilmektedir.[113] Gazzâlî bir şeyi idrâk edebilmek için onu anlamak gerektiğini, bunun da her zaman sadece tecrübe ve akıl yoluyla olmayacağını belirtmiş, bu durumda akıl ile idrâk edilemeyen durumlar için yegâne yolun nübüvvet olduğunu savunuştur.[114]

Gazzâlî, Allah'ın peygamber göndermesinin O'nun üzerine zorunlu (*vâcib*) olmadığını düşünür. Bu noktada Mu'tezile'ye ve diğer filozoflara muhalif bir tutum sergilemektedir. Ona göre peygamberin gönderilmemesi durumunda bunun herhangi bir noksanlık veya kötülük teşkil etmesi söz konusu değildir. Aynı zamanda mûcize de peygamberler için imkânsız değildir. Mûcize, âdetin hilâfına bir hâdise olup, diğer insanların meydana getirmesi imkânsız olan bir durumdur. Yalnızca peygamberin dilemesi ve Allah'ın da bu fiili yaratması ile vuku bulur; zira filozofların iddialarındaki gibi âlemdeki olguların olağan akışına dâhil ve zorunlu değildir.

İbn Arabî ise peygamberlik konusunda Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar olan tüm peygamberlerin ilimlerini Hz. Muhammed'den aldığını ve aynı zamanda peygamberliğin verâsetle olduğunu belirtmektedir.[115] Mûcize konusunda ise Ehl-i sünnet bilginleri ve filozoflardan farklı bir yaklaşım sergilemiş, mûcizeyi peygamberlik için zorunlu görmediğini açıklamıştır. Bununla beraber İbn Rüşd'den farklı olarak mûcize gösteren kimsenin peygamberliğinin kesinleşmiş olacağı yargısındadır. Âdetin hilâfına olarak gerçekleşen her olay peygamber için bir mûcizedir ve delil teşkil etmektedir; mükteseb olmayıp, vehbîdir.

---

[113] Gazzâlî, "*Kavâidu'l-akâid"*, çev: Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Endülüs Kitap, 2021), 140.

[114] Kemal Bahçe, *"İmam-ı Gazzâlî ve Nübüvvet Anlayışı*" Yüksek Lisans Tezi, (Konya: Selçuk Üniversitesi, 2008)21.

[115] İsmail Erdoğan, "İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize"*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, (1996) 447.

İslâm filozofları arasında mûcize ve nübüvveti reddeden "Maddiyyûn" ve "Dehrîler" haricindeki filozofların büyük bir kısmı bu iki olgunun Allah'ın yaratmış olduğu düzen içinde varlığın başlangıcından itibaren zaten evvelinden dâhil olduğunu, sonradan yaratılmadığını düşünmektedirler.[116] Tüm filozofların üzerinde mutâbık bulundukları temel bir gerçek şudur ki; peygamberler çeşitli metotlarla insanlara hakîkati anlatan kimselerdir. İnsanlar ancak kendilerine bir peygamber gönderilmesi suretiyle hakîkate ulaşabilirler. Filozoflar ise bu gerçeklere akıl yoluyla da ulaşabilirler.

1.3. Klasik ve Modern Dönemde Nübüvvet Anlayışı

1.3.1. Klasik Dönemde Nübüvvet Anlayışı

Müslümanların farklı din ve düşünce sistemleriyle karşılaşmalarının, Müslüman bilginler tarafından nübüvvet meselesinin gündeme alınmasında önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. İslâm dinine mensup düşünce çevrelerinin muhatap olduğu iç ve dış etkenlerin nübüvvet olgusunun akıl ve nakil yönünden temellendirilmesine ve özellikle bu hususa yönelik itirazlarına karşı Müslüman âlimlerin savunma argümanları geliştirmesine vesile olduğu anlaşılmaktadır. Kelâmcılar, Sümeniyye/Berâhime ile özdeşleşmiş olan beşerî tecrübenin nübüvvet olgusunu lüzumsuz kıldığı düşüncesine, diğer din ve düşüncelerin çeşitli tenkit ve reddiyelerine karşı nübüvvetin gerekliliğini destekleyen, temellendiren ve son noktada ispatlayan kesin deliller ortaya koymaya çalışmışlardır.

Müslüman düşünürlerin, nübüvvetin temellendirilmesi konusunu, Sümeniyye/Berâhime tarafından gelen itirazlara karşı ortaya koydukları fikrî mücadelenin yanı sıra Allah'ın fiilî nitelikleri bağlamında peygamber göndermesinin imkânını salâh/aslah zemîninde de değerlendirip tartıştıkları görülmektedir.

Kelâm ilmini inşâ eden Mu'tezilî âlimler nübüvvetin gerekliliğini vücûbiyet ekseninde temellendirdikleri müşâhede edilmektedir.[117] Onlara göre peygamberlik makâmına yöneltilecek tüm itirazları geçersiz kılmak için üç temel dayanak vardır.

---

[116] İsmail Erdoğan, "İslam Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, (1996) 445.

[117] Recep Önal, "İslâm Kelâmı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", 2/2, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 162.

Bunlardan birincisi, akıl aracılığıyla insanın kendisi için faydalı veya zararlı olan şeyleri bütünüyle kuşatmaya ve neyin bir lütuf olup neyin olmadığını tam mânâsıyla ihâtâ etmeye güç yetirememesi, dolayısıyla bu konularda rehberlik edecek nebînin varlığına duyulan ihtiyaçtır.[118] Bu ihtiyaca yönelik gönderilen nebîlerin iddialarını kanıtlayan mûcizelerin mevcûdiyeti ve var oluş planında gerçeklikleri açık olan bu mûcizelerin inkâr olunamayacak şekilde günümüze kadar bizlere aktarılmış olmaları diğer iki dayanak noktasını ifade etmektedir.[119]

Mu'tezilî bilginler peygamberlik makâmını savunma noktasında gösterilebilecek en somut delîlin mûcize olduğunu dile getirmektedir.[120] Bununla ilgili olarak ileri sürdükleri en güçlü argüman ise mûcizelerin sadece peygamberlik iddiası ortaya koyan kimselerin zâtlarına has olarak meydana gelmiş olmasıdır.[121] Mu'tezilenin umûmuna göre bu durum Allah'ın peygamberlik iddiasında bulunan o kimsenin doğruluğunu tasdik ettiği mânâsına işaret etmektedir. Onlara göre mûcizeyi sihirden, büyüden, hile yollarıyla yapılan hokkabazlıklardan ayıran en temel kriter, mûcizenin bir başka kimse tarafından gerçekleştirilememiş ve tekrar edilememiş olmasıdır.[122] Binâen aleyh her nebînin de diğer peygamberlerde aynıyla gerçekleşmemiş olan kendisine has bir mûcizesi vardır.

Yukarıda çerçevesi çizilen mûcize anlayışının oluşumuna etki eden en temel gerçeklik Hz. Muhammed'in belirli bir somut mûcize ile peygamberlik iddiasında bulunmasıdır. O salt iddia konumunu aşarak bilfiil Kur'ân-ı Kerîm ile içinde bulunduğu çağda yaşayanlara meydan okumuş, onları mislini getirmekten âciz bırakmış idi. Rasûlullah'ın bu meydan okuyuşu içinde bulunduğu zaman dilimiyle sınırlı kalmayıp tüm çağları kapsamı altına almıştır. Nitekim uzun asırlar geçmiş olsa da hâlâ Kur'ân'ın bu meydan okuyuşuna cevap verilememesinden yola çıkılarak, Kur'ân'ın îcâzı noktasında, hiçbir tereddüte mahâl olmadığını da söylemek

---

[118] Önal, a.g.m., 162.

[119] Metin Özdemir, "Mu'tezile'nin Nübüvvet Müdafaası", *Cumhuriyet Üniversitesi Kelâm Araştırmaları Dergisi* (2007) 63.

[120] Zemahşerî, "*Kitâbü'l-Minhâc Fî Usûli'd-Dîn",* çev. U. Murat Kılavuz, A. İskender Sarıca, (İstanbul: Klasik, 2020); 69.

[121] Özdemir, *a.g.m.,* s.63.

[122] Özdemir, *a.g.m.,* 63.

mümkündür. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan bir mûcizenin mevcûdiyeti açık bir şekilde ortadadır. Diğer mûcizeler araştırmaya konu olduğunda onların kesinliğini tayin eden tevâtür vâsıtasıyla nakilleri konusunda ise, aklın aradığı ölçüler muayyendir. Bu kriterlere uygun herhangi bir haberin inkârı, bizâtihi aklın bilgi kaynağı olduğunu inkâr anlamına gelmektedir.[123]

Buradan hareketle Mu'tezile'nin nübüvvet olgusuna karşı tutumunu kısaca şöyle özetlemek mümkündür: Mu'tezilî âlimlerin geneli, nebîye duyulan ihtiyacın akıl nazarında sâbit olduğunu, peygamberlik iddiası ortaya koyan bir kimsenin peygamberliğinin mûcize ile ispatlanmasından sonra, onun getirdiği hakîkatlere itirazda bulunmanın tutarlı bir tavır olmayacağını düşünmektedirler.[124] Bu bağlamda geçmişte nübüvveti reddedenlerin konuya dair itirazlarına baktığımızda onların bu tutumuna temel oluşturan düşüncelerinin günümüzdeki Deizm ve Pozitivizm akımlarıyla yakın benzerlikler taşıdığı fark edilmektedir. Bu noktada Mu'tezile'nin yaptığı bu nübüvvet savunması, bilhassa Deizm akımından ileri gelen iddialara yönelik şüpheleri değersiz kılıp ve söz konusu itirazlara cevap vermesi yönüyle günümüze bu anlamda günümüze de ışık tutmakta, bu açıdan özel bir değer arz etmektedir.[125]

Hz. Peygamber Kur'ân-ı Kerîm ile içinde bulunduğu çağda yaşayanlara meydan okumuş, onları mislini getirmekten âciz bırakmış idi. Aynı zamanda Resûlullah'ın bu meydan okuyuşu tüm asırlara yöneliktir. Nitekim hâlâ Kur'ân'ın bu meydan okuyuşuna cevap verilememesinden yola çıkarak, Kur'ân'ın îcâzı noktasında, hiçbir tereddüte mahâl olmadığını söylemek mümkündür. Diğer mûcizelerin tevâtür vasıtasıyla nakli konusunda ise, aklın aradığı ölçüler muayyendir. Bu kriterlere uygun herhangi bir haberin inkârı, bizâtihi aklın bilgi kaynağı olduğunun inkârına eşdeğerdir. Buradan çıkarılabilecek özetle Mu'tezilî âlimlerin umûmu, nebîye duyulan ihtiyacın akıl nazarında sâbit olduğunu, peygamberlik iddiası ortaya koyan bir kimsenin peygamberliğinin mûcize ile ispatlanmasından sonra, onun getirdiği hakîkatlere itirazda bulunmanın tutarlı bir tavır olmayacağını düşünmektedirler.

---

[123] Özdemir, *a.g.m.,* 64.

[124] Özdemir, *a.g.m.,* 64.

[125] Câhız, "*Kitâbü Hüceci'n-nübüvve*" çev: Yasin Ulutaş-Abdülhamit Sinanoğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yaynları 2020), 57.

Mu‘tezilî bilginler nübüvveti savunurken daha ziyâde peygamber göndermenin Allah için zorunluluk arz ettiğini ve temelinin ilâhî adâlete dayandığını ileri sürmektedir.[126]

Mâtûrîdî âlimler ise Allah'ın varlığı, sıfatları ve fiilleri ile bağlantılı olan kader, irâde, vahyetme, peygamber gönderme gibi inanç sahasına dâhil olan mevzularda temel bilgi kaynağı olarak akıl ve istidlâle öncelik vermektedirler. İnsanların yerine getirmekle mükellef oldukları şerîatleri ve fiillerini temellendirecekleri birtakım ilkeleri bulunmayan bir toplumun var olamayacağı görüşünü benimsemektedirler. [127]Onlar ilgili kurallara *(şerîatler)* ve söz konusu ilkelere muhatap olan toplumda, onları yaratan ve onlar için en uygun hayat tarzını bilen bir varlığın belirlediği kuralların hâkim olduğu bir yönetim anlayışının söz sahibi olması gerekliliğini düşünmektedirler. Onlara göre peygamberlik makâmına önem/değer, gereklilik açısından bakıldığında insanların gerek bireysel gerekse toplumsal hayatlarını problemlerden uzak bir şekilde devam ettirebilmelerinin peygamberlerin getirdiği norm ve ilkelere bağlı olması sebebiyle nübüvvet insanlar içinn yokluğu varsayımlayacak bir zorunluluk hâlini ifade etmektedir.

Mâtürîdîler Allah'ın peygamber göndermesini kullarına lütufta (ikrâm) bulunması şeklinde değerlendirerek, hikmetin zıddı olan sefeh vasfının O'na yakıştırılamayacağı ve dolayısıyla da buna dayanarak O'nun yarattıklarını rehbersiz bırakmayacağı düşüncesiyle nübüvvetin hikmetine binaen O'nun için gerekli olduğunu savunmaktadırlar.[128]Bu düzlemde Mâtürîdî düşüncenin, Mu‘tezile'nin salâh-aslah ilkesine dayanan ilâhî fiillerin zorunlu olması *(vücûb alellah)* argümanıyla örtüşme çağrışımı bulunmasına rağmen nübüvvetin vâcib olduğunu dile getirmekten çekinmeyen bazı Mâtürîdî âlimlerin varlığından söz edilse de [129] geç dönem

---

[126] K.Abdülcebbâr, "*Şerhu'l-usûli'l-hamse*", çev. İlyas Çelebi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 2/420.

[127] Muhammet Aydın, Mâtürîdî'nin Düşüncesinde Nübüvvetin Aklî Temellendirilmesi, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Temmuz 2021)* 597.

[128]Kılıç Aslan Mavil, "Mâtürîdîlere Göre Nübüvvetin Kapsamı ve Gerekliliği" *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5/9, (Bahar 2017); 86.

[129] Nesefi, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, "*el-Umde fi'l-akâid*" çev. Temel Yeşilyurt, (Malatya : Kubbealtı Yayıncılık, 2000).

(*müteahhirûn*) bilginlerinin Eş'arî'nin meseleye yaklaşımını daha güvenilir bir noktada konumlandırdıkları anlaşılmaktadır.[130]

Ebû Mansûr Muhammed b. Mâtürîdî'nin ilk dönem nübüvveti bütünüyle inkâr eden Berâhime, İbnü'r-Râvendî, Ebû Bekir er-Râzî, Ebû Îsâ el-Verrâk gibi şahısları tenkide tâbî tuttuğu görülmektedir.[131]Verrâk, peygamberlerin mûcizelerini birer sihir, büyü veya illüzyondan ibaret olarak değerlendirmiş, İmam Mâtürîdî ise bu iddiaları "*Kitâbü't-Tevhîd"*inde ele alarak Verrâk'ın görüşlerini birer birer sıralamış, iddialarını aklî metotlarla tenkide tâbi tutarak cevaplandırmış, onların görüşlerinin temelsizliğini ortaya koyup reddederek nübüvvet meselesine yaklaşımını resmetmiştir.[132]

1.3.2. Modern Dönem Nübüvvet Anlayışı

Modern düşünce genel hatlarıyla ifade edilecek olursa insanı tek boyutlu olarak ele alan, yalnızca "akıllı bir varlık" tanımıyla sınırlayan bu yaklaşım temelinde aklın sınırları ötesinde yer alan insanın manevî yönünü, duygusal dünyasını devre dışı bırakan din, teoloji, metafizik gibi olguları yadsıyan bir çerçeveye sahiptir. Hâlbuki insan, aklın sunduğu imkânla düşünen bir canlı olmanın yanında aynı zamanda hissedebilen, duyguları olan bir varlıktır.[133] Modern düşüncenin en çok eleştiri aldığı nokta, bu düşüncede insana bahşedilmiş olan manevî yönün görmezden gelinmesi ve insanın duygusal dünyası ile ilgili problemlere yeterli yanıtlar verilememesidir. İnsan fizyolojik olarak veya ihtiyaçları yönüyle her ne kadar diğer canlılar ile benzerlik gösterse de, bir şuura sahip olması diğer türler ile insan arasında aşılamaz bir mesafenin varlığını gösterir.[134] İnsanı diğer canlılardan ayıran başta kendi varlığı olmak üzere sahip olduğu her şeyi kaybetmesi anlamına gelen ölüm, insanın nereden geldiğinin ve nereye gideceği üzerine düşünmeye sevk etmesi, insanda bilinmezlikten

---

[130] Mavil, "Mâtürîdîlere Göre Nübüvvetin Kapsamı ve Gerekliliği", 86.

[131] Mâtürîdî, "*Kitâbü't-Tevhîd*", çev. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013)f, 284.

[132] Mâtürîdî *a.g.e.,* 286.

[133]Tuncay İmamoğlu, "Din ve Modern Düşünce Üzerine*", Muhafazakar Düşünce Dergisi,* 7/27, (Ocak-Şubat-Mart 2011):162.

[134] Muhammet Altaytaş, "*Varoluşsal Açıdan İslâm İnancında Ölüm*" (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 75.

kaynaklanan bir kaygıyı meydana getirmiştir.[135] Modern Dünya ise günümüz insanı açısından nereden geldiği, nerede olduğu ve nereye varacağı sorularına bu dünya ile sınırlı kalan cevaplar vermekle beraber insandaki bu temel kaygıların giderilmesinde yeterli olamamıştır.[136] İnsan bu üç temel soruya kendisini tatmin eden bir cevap verebildiği takdirde kaygılardan ve anlamsızlık düşüncesinden uzaklaşma imkânı bulur. Fakat 19 ve 20. yüzyılların modern Batısı bu sorulara bütüncül bir cevap verememekle birlikte insanın sadece doğumundan ölümüne kadar devam eden süreç dâhilinde bir varlığı olduğunu, dünyaya âdeta atıldığını, ölüm sonrasının ise bir bilinmezlikten ibaret olduğunu söylemektedir.[137] İnsanı ölüm konusunda korkutan şey ise ölümün kendisi değil, yalnızca ölüm anına kadar ortaya koyduğu bir varlığının olması, ölümden sonra ise bu varoluşunu külliyen yitirme ihtimâlidir. Nitekim bu hususta birçok düşünür gibi İspanyol felsefeci Miguel De Unamuno "*Cehennem işkenceleri ne kadar korkunç olursa olsun beni hiçbir zaman titretmedi, çünkü her zaman hiçliğin çok daha korkunç olduğunu hissetmiştim*"[138] ifadeleriyle tamamen yok olmanın cehennemde yanmaktan bile daha kötü olduğunu vurgulamaktadır.

Modernleşmenin etkilerinin en çok dinde ve İslâm özelinde görüldüğünü söylemek mümkündür. Modernleşmenin getirdiği toplumsal değişim ele alınırken toplumun dindarlığını artırıp azalttığı probleminden ziyade din üzerinde oluşturduğu etki ele alınmalıdır. Modern dünyanın, aydınlanma çağı ile başlayan bir sürecin sonunda teşekkül ettiği bilinmektedir. 17. Yüzyıldan itibaren aydınlanma çağı olarak isimlendirilen dogmatik öğretilere başkaldırı ile başlayıp dinin ve vahyin yerini insan haklarının aldığı, sonrasında bilimsel devrimlerle devam eden deney ve gözlemle elde edilen bilgilerin en sağlam kaynakları ifade ettiği ve bilimin dokunulmaz ilan edildiği bir süreç ortaya çıkmış oldu. Bu fenomen, insanın gelenek ile arasındaki bağı sert bir şekilde keserek, geleneği kendisini onun üzerinden tanımladığı bir "öteki" olarak konumlandırdı. Modernleşme ile birlikte gelen rasyonalleşme, dogmatik dinî öğretilerin her türlüsüne karşı reaksiyon gösterme, insan haklarının itibarı, pozitif

---

[135] Muhammet Altaytaş, "*Modern Çağda Müslüman Nazarıyla Varoluş ve Ölüm*", Sonçağ Akdemi, (Ankara: 2020), 67.

[136] İmamoğlu, *"Din ve Modern Düşünce Üzerine*", 163.

[137] Martin Heidegger; "*Varlık ve Zaman",* çev: Kaan Ökten, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2021),148-149; 268-270 .

[138] Miguel De Unamuno, "*Tragic Sense of Life*", Dover Publications, Inc., (New York 1954), 9.

bilimin sarsılmaz otoritesi gibi değişkenlerin bir neticesi olarak sekülerleşmeyi de beraberinde getirdi.

Modern dünyanın insanı daha ziyade yalnızlaştırmasına ve bunu romantize etmesine karşın İslâm'ın beraberliğe önem vermesi, insanı ibadetlerde, güzel görülen amellerde sosyalleşmeye ve birliğe teşvik etmesi, modern düşünce insanın bakışını daha çok dünyaya çevirirken İslâm'ın insan için dünya ile âhiret arasında bir denge oluşturmaya özen göstermesi ve davranışlarını bu çerçevede şekillendirmesini tavsiye etmesi, modern düşüncenin yukarıda bahsedildiği üzere insanı tek yönüyle ele alırken İslâm'ın rûhen-bedenen, maddî-mânevî tüm yönleriyle ele alıyor olması, din ve modern düşüncenin insan üzerindeki çatışmasına örnek teşkil eden hususlardan birkaçıdır. Bu tezatlar âşikâr bir şekilde karşımızda iken bazı Müslüman düşünürlerin modernizm ve İslâm'ı sentezlemeye çalışmaları bunu yaparken de aslı muhazafa etmeyerek çağın ihtiyaçlarına cevap verme noktasında Kur'ân ve Sünnet'i arka planda tutmaları, onların daha ziyade Kur'ân ve Sünnet'i Batının değerlerine uyumlu hale getirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Osmanlı döneminde gerçekleşen ıslahat hareketleriyle beraber birçok kavram ve kurumda meydana gelen farklılaşma ve kaymanın bilim ve endüstri sahasını da etkilediği ve farklı bir form hâline getirdiği görülmektedir. Avrupa'ya ilim öğrenmek için giden aydınların kaleme aldıkları o döneme ait metinlere bakıldığında bu kavram kaymasının neredeyse her alandaki metinleri etkilediği anlaşılır. Bu etkilerin düşünce ve bilim tarihçileri tarafından aşılamaz hâle gelmesi ve dolayısıyla yer yer hatalara sebebiyet vermesi, metinleri anlama zaafına düşme hususunda önemli bir problem olarak karşımızdadır.[139] Kavramların bir tarihi olduğu, anlam açısından insanın tecrübeleriyle beraber bir nitelik kazandığı, zamana ve bağlama göre farklılaştığı bilinen bir gerçektir. Asıl konu da bu dönüşümü kontrol edebilmekle ilgilidir. Zira kavramlar özellikle ilim ve düşünce alanındaki çalışmalarda akıl yürütme, düşünce, hâdiseleri ve davranışları anlama ve yorumlama, tasnif edebilme, kıyas ve çözümleme noktasında temel kriterleri oluşturmaktadır. Modernleşmenin ise bizim bugün kavramlar ile aramızda bir uzaklaşma meydana getirdiği gerçektir. Bu uzaklaşmanın

[139] İsmail Kara, "Modernleşme Dönemi Türkiyesi'nde "Ulûm ve Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not", *Kutadgubilig Dergisi*, S.2, (Ekim 2002), 249.

neticesi olarak dün ve bugün ile irtibat kuramıyor olmamızdan kaynaklı ilmî çalışmalarımızı, kültürel, geleneksel meselelerimizi anlamada ve çözümlemede donanımsız bir hâle geldiğimiz âşikârdır.[140] Bir müddet sonra ıslahat alanlarının dinî ve kültürel yorumlara intikâl etmesiyle mektepleşme sürecinin neredeyse tüm eğitim alanlarını da kapsayacak şekilde genişlediği bilinmektedir. Bu düşünce yapısına göre kurtuluş ve kalkınmanın ancak ilim ve endüstri alanında zarûrî bir ilerleme kaydetmekle olacağı ve giderek daha çok modern temel ve teknik bilimlerini kapsanması gerektiği anlayışı hâkimdir. Meşruiyete dair problemlerin dinî ilim anlayışının çizgisinde çözülmesi zorunlu kılınmasına rağmen diğer taraftan medrese eğitiminin geri planda bırakıldığı görülmektedir. Bu durum bizlere, paradoksal bir çelişki oluşturmak suretiyle modern bilimin itikâdı ifsâda yol açtığı görüşlerini destekler bir tablo çizmektedir.[141] Modern bilimin "kesinlik" ve "hakikat" ifade ettiğine giderek daha fazla vurgu yapılması, bilimin zaman içerisinde değişime uğramaktan uzak olduğunun altının çizilmesi, dinî metin ve hükümler için geçerliliği olan hususlardır. Dinî metin ve hükümler için geçerli olan bu değerlerin artık modern bilimler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada her ne kadar bilimin din kıstasıyla ele alındığı sonucuna varmak mümkün görünse de esasında bu durumun dinin değerini düşürecek, dini tam anlamıyla geri plana taşıyacak bir olgu olduğu anlaşılmalıdır.[142] Yalnızca deneye ve akla dayalı ilim anlayışı, bu ölçüde hakikat ve kesinlik arz ettiği takdirde dinin zamanla değerini yitireceği gerçeği kaçınılmazdır. Aynı zamanda biraz daha ilerisi ise bilimin ilerlemesiyle beraber dine bir ihtiyaç duyulmayacağı teorisidir. Bu teorinin oluşturduğu algının bugün büyük bir kısmına şahitlik ediyor olmamızın yanı sıra artık modern toplumda insan, ilim ve fen dışında hiçbir şeye minnet etmeyecek duruma gelmiştir. Söz konusu fen ve duyularla tespit edilebilen unsurlar hariç hiçbir şey hakikat ve kesinlik teşkil etmemektedir. Bunların

[140] İsmail Kara, "Modernleşme Dönemi Türkiyesi'nde "Ulûm ve Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not", 250.

[141] İsmail Kara, "Modernleşme Dönemi Türkiyesi'nde "Ulûm ve Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not", 251.

[142] İsmail Kara, "Modernleşme Dönemi Türkiyesi'nde "Ulûm ve Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not" , 252.

dışında kalan tüm olgu ve olaylara "hayal, bâtıl, vehim" gibi nitelemeler yakıştırıldığına şahitlik edilmektedir.[143]

Yukarıda zikrettiğimiz tüm bu sürecin ürünü olarak modernleşme ve Rönesans, Reform, Aydınlanma, sanayi devrimi, bilim çağı, sekülerleşme ve modernite olgusu, bir anlamda bilgi kaynağı olarak sadece beş duyuyu ve aklı referans almakta ve değer ölçüsü olarak da hazzı merkezde tutmaktadır.[144] İslâm dünyasında oryantalistik dilin meydana getirdiği İslâm'ın gelişime engel teşkil ettiği algısını yıkmak için bilimin merkeze alındığı bir anlayışa zemin hazırlamıştır. Bazı İslâmî modernizm kurucularından günümüze kadar sirâyet eden düşünceye göre İslâm'da modernizmin nerede konumlanacağını sorgulamaktan ziyade İslâm'ın Batıda gelişen her şeye uygun yapıda bir din olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu anlayış, söz konusu bilimsel faaaliyetler ile Kur'ân'ın büyük oranda örtüştüğü düşüncesini vurgulamaktan öteye gidememiş, daha çok İslâm dünyasının Batıdan gelen her şeyi mutlak doğru olarak kabul etmesinin tezâhürü olarak İslâm'da birçok konuda olduğu gibi nübüvvet ve mûcize meselesine de sirâyet etmiştir.

Bu modernitenin getirdiği anlayışın etkisinde kalan bazı çağdaş İslâm düşünürleri nübüvvet ve mûcize gibi dinî hakîkatleri çağın tesiriyle seleflerinden farklı yorumlayarak pozitivist bir çerçevede değerlendirmeye almışlardır. Örneğin dinde akla uyanı alarak uymayanı terk etme düşüncesinde olan Heykel Paşa gibi isimler Peygamberimizin gösterdiği mûcizeleri, sünnetullâha aykırılık ve aklın mümkün görmemesi türünden gerekçelerle olumlamaktan kaçınmışlardır. Muhammed Eşref Ali et-Tehânevî, Mustafa Sabri Efendi gibi isimler, aklen mümkün görülmeyen ile âdet yönüyle mümkün olmayan olguların ayrı ayrı tetkik edilmesi gerektiğini, akıl ile Allah'ın âdetinin birbirlerinden farklı olgular olduğunu ve bunları birleştirmeye çalışmanın gerekli olmadığını ifade ederek[145] mevcut geleneksel İslâm anlayışını diri tutmak suretiyle mûcize ve nübüvvet konularına aklî çerçevede izahlarda bulundukları

---

[143] İsmail Kara, "Modernleşme Dönemi Türkiyesi'nde "Ulûm ve Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not", 252.

[144]Murataza Alkış, *" Hilmi Yavuz'da Modernleşme ve Din"* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 177.

[145] Muhammed Eşref Ali et-Tehânevî; "*Yeni İlm-i Kelâm- Modernizm Şüphelerine Cevaplar"*, çev: Mehmed Keskin, (İstanbul, 1445-2023), 58.

çeşitli eserler telif etmişlerdir. İnsanları mûcizeleri inkâr etmeye götüren yolun, sünnetin dayandığı zeminin zayıflığı değil, mutlak olarak aklın ve deneyin üzerine bina edilen çağdaş aklın bu mûcizeleri kabul etmemesi olduğunu ifade etmişlerdir.[146] Mutlak bilgi olarak deneyi ve aklı esas kabul eden düşünürler için, aklın, günlük hayatta karşımıza çıkan konularda bile çeşitlilik arz ettiğini dile getirmişler, bu durumda rivâyeti değil aklı esas kabul etmelerinin onlar için aklî yönden bir çelişki teşkil ettiğini belirtilerek eleştirilerde bulunmuşlardır.

Modern dönemde nübüvvet ve mûcize üzerinden ilerleyen İslâm'ın yenilenmesi çabası her dönemde popülerliğini sürdürerek İslâm muhitinin sekülerleşmesinde etkin bir unsur olmuştur. Kutsal olan her şeyin yitirilip yok edilmesine yol açtığı düşünülen modern bilimin kıstas alınması, İslâm'dan uzaklaşmanın yanı sıra kişinin ruhunu doyuracak manevî tatminin önünde engel oluşturmaya da sebebiyet verdiği düşünülmektedir.[147] Kaldı ki günümüzde dahi insanların hayatlarına baktığımızda artık sekülerleşme ve modernleşme teorilerinin sarsıldığını görmek mümkün hâle gelmiştir. Çünkü dinin varlığını tamamen yitirmesi teorilerinin ön gördüğünün aksine, dinin toplumdan tamamen yok olmadığı ve varlığını bir şekilde devam ettirdiği gerçekliği açık bir şekilde karşımızdadır. Bugün aşırı rasyonalleşme, bireyselleşme ve hızlı değişimin getirdiği toplumsal anomi ve anlam krizine bir çare olarak bireylerin tekrar mânevî bir arayışa girdiklerini görmekteyiz. Zira bilimin dinin yerini alması ve dine ihtiyaç duyulmaması gibi iddiaların tersi olarak bilim ve teknolojinin bireyin ruhsal ihtiyaçlarını gidermede başarısız olduğu açıktır. Dolayısıyla modern bireyin, aslında dine ihtiyaç duyma noktasında bugün, geleneksel olan fertlerden farklı bir konuma sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle modernizmin dayattığı bilgileri ve yaşam tarzını yegâne doğru olarak kabul etmemekle beraber hayatı yalnızca bilim insanlarının açıklamalarıyla anlamamızın mümkün olmadığını, bizlerin tek yönlü, ortaya sadece bedenen bir varlık koyan varlıklar olmadığımızı kavramak gerekir. İnsanın mânevî yönüne ilişkin kendisine rehberlik edecek değerleri yok saymanın bir faydası

---

[146] Mustafa Sabri Efendi, "*El-Kavlu'l-Fasl"*; çev: Muhammet Uysal (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), 146.

[147] Aliya İzetbegoviç, "Doğu Batı Arasında İslâm", çev. Edina Nurikiç, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 6. 2020), 72.

olmadığını fark etmeli; İslâm dininin esas kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet'i, zamana ve şartlara bağlı değişiklik gösteren bir sisteme uyumlu hâle getirmeye çalışmaktan kaçınmamız gerektiğini ifade etmeliyiz.

1.4. Hüseyin el-Cisr'in Nübüvvet Anlayışı

1.4.1. Hüseyin el-Cisr'e Göre Nübüvvetin Gerekliliği

İslâm dininde tevhîd inancı bağlamında "ulûhiyyet" ve "âhiret" meseleleri ile beraber ele alınan üç temel unsurdan biri nübüvvet ilkesidir.[148] Nübüvvet, gerekliliği ve ispatı yönleriyle İslâm düşüncesi kapsamında bir mesele olarak değerlendirilmiş olup, bununla beraber İslâm düşüncesinin sistemleştirmek üzere ele aldığı en özgün nazariyelerden birisidir.[149] Bu hususta kelâm âlimleri, nübüvvet olgusunu reddeden inkârcılara karşı ispat ve temellendirme yanında söz konusu inanca gelen itiraz ve tenkitleri yanıtlamak için birçok eser telif etmişler, bu eserleri kaleme alırken genel olarak nübüvvetin mâhiyeti, muhtevâsı, gerekliliği, imkânı, ispâtı, vehbî olması ve sona ermesi çerçevesinde izah etmişlerdir.

Hüseyin el-Cisr'in nübüvvetin gerekliliği hususundaki görüşlerini Berâhime fırkasının peygamber gönderilmesinin gerekli olmadığına dair iddialarına karşı verdiği şu cevapta görmekteyiz:

"Brahmanlar fırkasının "Peygamber gönderilmesine ihtiyaç yoktur" demeleri saçmadır. Çünkü insan aklı, öldürücü zehirle faydalı ilâçları birbirinden ayırt edemediği gibi âhiret âleminde kurtuluşa yarayacak inanç ve amelleri de tamamıyla bilemez. Binâenaleyh aklın erişemediği, din ve dünyaya ait önemli hususlarla ilgili olarak Yüce Allah'ın mânevî katından hükümleri tebliğ ve halkı irşâd için peygamberlerin gönderilmesine olan ihtiyâcımız ortadadır."[150]

---

[148] Mikayil Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet,* (Bingöl: Bingöl Üniverstesi İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 65.

[149] Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*; 65; bkz: Mehmet Vural, "Meşşâî Filozofları ve Spinoza'da Nübüvvet Nazariyesi" *Beytulhikme An International Journal of Philosophy Dergisi,* (Haziran 2013); 54.

[150] Hüseyin el-Cisr, "*Risâle-i-hamîdiyye"* nşr. Ahmet Gül, Bilal Erdem, çev: Manastırlı İsmail Hakkı, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2022), 511.

Cisr, insanın içinde bulunduğu kaos, karmaşa ve anlaşmazlıktan kurtuluşu için bir nebînin getirdiği kitap etrafında toplanmayı ve onun açıklamalarını kabul etmeyi en uygun çözüm yolu olarak görmektedir. Ona göre nebî bir insandır; ancak Allah tarafından seçilip gönderildiğine delil teşkil eden mûcizeler getirmesi yönüyle diğer insanlardan ayrılmaktadır.[151] Peygamberler kendilerine gönderildikleri insanları irşâd ederek tevhîde çağırmış, onların içinde bulundukları tevhîdle bağdaşmayan tüm inançları terk etmelerini istemişlerdir. Onlar için çeşitli hükümler ortaya koyarak bunların uygulanmasını istemişler veya daha önceki bir nebînin devamı şeklinde bazı hükümlerin devamını sağlamışlardır. Kendileri insanlar için en güzel ahlâkî örnekliği ifâ etmektedirler.[152] Bununla birlikte bizâtihi kendi zâtlarında çirkin bir ahlâk unsuru barındırmamanın ötesinde de insanları kötü ahlâkın her türlüsünden uzaklaştırmışlardır.[153]

Cisr'e göre onlar, insanların dünya hayatını vahiy rehberliğinde tanzim ettikleri gibi onların âhirete dair meseleleriyle en yoğun şekilde ilgilenmişler ve onları ebedî âlem için hazırlık yapmaya yönlendirmişlerdir. İnsanları ibadet etmeleri hususunda uyarmışlar ve her türlü ibadeti kendilerinin yaptığı şekilde edâ etmelerini tavsiye etmişlerdir. Cisr, insanın nefsine muhâlefette bulunmasının zorluğunu dile getirerek bunu aşmayı ancak peygamberlerin getirdiği ümit ile teşvik, azap ile sakındırma usûlüyle mümkün görmektedir. Ona göre insanların doğru inanca ulaşabilmesi, inançtaki yanlışlıkların önüne geçilmesi, Allah'ın istediği uygun ve makbul olan ibadetlerin öğrenilmesi nübüvvet ile birlikte gerçekleşmiştir.[154] Nitekim, kötü ahlâk ve işlerin önü de bu vâsıta *(nübüvvet)* ile alınmış, insanların her iki dünyada da yararlarına olan fiilleri yapmaları ancak peygamberlerin öncülüğünde sağlanmıştır; zira insanın pek çok kusurları vardır ve bunların giderilmesi gerekmektedir. İnsanların noksanlıklarını gidermek, doğruya sevk etmek ve onları hidâyete ulaştırmak ancak peygamber vâsıtasıyla olabilecek işlerdir. Eksiklerini fark eden insan, bunu

---

[151] Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*, 68.

[152] Hüseyin el-Cisr, "*Risâle-i-hamîdiyye*", 512.

[153] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbaniye fî Tercemeti'l-Husuni'l-Hamidiye*", çev. Kemaleddinzade Muhammed Saruhâni et-Temurci, (Mısır, 1327), 55.

[154] Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*, 68.

giderebilmek için kusursuz ve masum olan peygambere uymak zorundadır. Bu noktada onun, aklın görevinin nebînin getirdiğini daha iyi kavramak olduğunu düşündüğü anlaşılır.

Cisr'e göre nübüvvetin gerekliliği düşüncesine ulaşmayı sağlayan sebepler sayılamayacak kadar çoktur. Ona göre doğadaki çeşit çeşit gıdanın fayda ve zararları hakkında mâlumat sahibi olmak, ilaçların hastalıklara göre bilinip kullanılması peygamberler sayesinde mümkün olmuştur.[155] Tüm bunların yanı sıra onlar sayesinde sanatlar, ilimler öğrenilmiş, insanoğlu için erdemli davranışların neler olduğu onlar vasıtasıyla bilinerek toplumun sosyal durumunun tertibi, siyasetin tesisi ve toplumun olgunlaşması mümkün hale gelmiştir.[156] Cisr, tüm bunların hepsinin, peygamberliğin mevcûdiyetini ve hakîkatini gösterdiği görüşünü benimsemektedir. Nübüvvetin imkânını aklen câiz olarak değerlendirmekle beraber, peygamberlerin insanlara gönderilmesinde büyük faydalar, hikmetler bulunduğunu da ifade etmiştir. Ona göre peygamber, insanı uyarma, kötülüklerden sakındırma, iyiliğe teşvik etme, müjdeleme gibi görevlerle memur kimsedir.

Cisr'e göre peygamberler için vâcib ve imkânsız olarak belirlenen birtakım kriterler mevcuttur. Bunlardan birincisi olan emânet, peygamberlerde bulunması vâcib olan özellik olup zıddı olan ihanet onlar için imkânsızdır. İkinci vâcib görülen özellik olan fetânet, nübüvvetin en önemli kriterlerinden sayılmakla birlikte zıddı olan gaflet onlar için söz konusu değildir. Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara iletmekle memur kıldığı peygamberlerde bulunması gereken bir diğer özellik tebliğ olup bu haberi insanlara ulaştırmamaları, gizlemeleri yine onlar üzerine müstahîl olarak görülmüştür. Peygamberlerin bulundukları mertebelerine zarar vermeyecek beşerî işlerin onlarda bir eksikliğe sebep olmadığını ifade eden Cisr, zahirî günahlar olan içki, zinâ, yalan ve bunlar gibi yasaklardan uzak olduğu gibi batınî sayılabilecek kibir, hased, riyâ gibi özelliklerden de mahfûz olduklarını dile getirmektedir. O hâlde peygamberler için bir günahkârlık durumunun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.[157] Kendileri günahtan uzak olduğu gibi insanları da müjdeleme ve sakındırma usûlüyle bundan uzak tutmakla

---

[155] Hüseyin el-Cisr, "*Risâle-i-hamîdiyye*" 512.

[156] Hüseyin el-Cisr, "*Risâle-i-hamîdiyye"* 512-513.

[157] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye*", çev. Kemâleddinzâde Muhammed Saruhâni et-Temurci, (Mısır, 1327)55.

görevlidirler. İnsan aklının kendisi için iyi ve kötü olan hususları tam anlamıyla kapsayacak yeterlilikte olduğu görüşünü savunanlara karşı Cisr'in ifadelerinden böyle düşünmediğini anlamaktayız. Zira ona göre insan aklı yalnızca deney ve düşüncelerle bu gerekliliklere ulaşmada yeterli olsaydı peygamberliğin ulaşmadığı Afrika ve Amerika'nın vahşi bölgelerinde de bu gelişmelerden biraz olsun söz edilebiliyor olması gerekirdi. Oysa bu kabileler ilk keşfedildiği esnada, onlarda peygamberliğin eserlerinden olan medeniyete dair herhangi bir işarete rastlanmamıştır. Filozofların buluşları ise peygamberlerin aydınlatıcı kandilinden ilim almaları vesilesiyle mümkün olmuştur.[158] Hülasa insanın istidâdı ne denli artsa, bunun aksine de eksilse insanların tamamının peygamberlerin bildirdiği şeylerden müstağni olduğu söylenemez. Cisr, meselenin esası bu şekilde olmasaydı bu kabilelerdeki vahşilerden de birer filozof çıkması gerektiğini, bu kimselerin de deney ve düşünce vasıtasıyla medeni kanunlar ortaya koyabilmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Buradan hareketle söylenebilir ki Cisr'e göre insanlar, peygambere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle ilâhî bir yöntem olarak Yüce Allah ilk insandan itibaren Hz. Muhammed'e kadar peygamberler göndermiştir; zira insanların buna ihtiyacı olmasaydı Allah peygamber göndermezdi.

1.4.2. Hüseyin el-Cisr'e Göre Nübüvvetin Dindeki Konumu

Dinin dört temel esası tevhîd, nübüvvet, haşr ve adaletten biri olan nübüvvet ortadan kalktığında din diye bir olgudan söz etmek mümkün görünmemektedir. Zira din, peygamberin getirdiği haberden ibarettir. Nübüvvetsiz bir dinden söz etmek imkânsızdır. Vahyin mevcûdiyetini ve doğruluğunu peygamberin varlığına ve güvenilirliğine bağlı gören Cisr, dolayısıyla vahiy kaynaklı dinlerde, Allah'a imandan sonra tüm peygambere ve onların getirdikleri kitapların tamamına inanmanın farz kılındığını ve bu hususun dinin temel esaslarından olduğunu düşünmektedir. Peygamberler ve kitaplar arasında ayrım yapmak, bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeyi küfür olarak nitelendirilmiştir.[159] Peygamberler insanlara yol gösteren rehberlerdir. Onların sahip oldukları tüm müspet özellikler sonradan kazanılmış *(kesbî)* olmayıp, kendilerine bizzat Allah tarafından verilen *(vehbî)* bir niteliğin

[158] Hüseyin el-Cisr, "*Risâle-i-hamîdiyye"*, 513.
[159] Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*; 70.

sonucudur. Edindikleri mânevî terbiye ile yüce bir karakter ve kişiliğe, hayranlık uyandıran bir fıtrata sahiptirler. Onların konumu filozoflardan, âlimlerden, devlet büyüklerinden daha üstün bir noktadadır. Çünkü onlar bizzat Allah Teâlâ'nın seçtiği ve görevlendirdiği özel kullardır. Cisr, peygamberlerin niteliklerini yalnızca sıdk, fetânet, ismet, emânet, vahiy kavramlarıyla sınırlandırmaz. Bunlara ilâve olarak o ruh ve beden sağlığı, denge sahibi olmak, cinsiyet, hür olmak gibi özellikleri de nübüvvetin şartlarından sayar.[160] Ona göre resûl, Allah'ın kendisine vahyettiği şerîati halka tebliğ etmekle memur iken nebîyi, ilâhî vahiyle kendisine bir şerîat tebliğ olunan; fakat o şerîati halka tebliğ etmekle sorumlu olmayan olarak tanımlamış ve resûl ile nebîyi diğer Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşleriyle paralel bir tasnife tâbi tutmuştur.[161]

Cisr'e göre Kur'an-ı Kerim, kâinatın nizam ve uyumuna dikkat çekmiş, tevhîdin oluşa ait kevnî delillerle *(âyet)* insanları tüm mevcûdât üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir; ancak bunun nübüvvetsiz bir şekilde gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü muallimsiz bir kitap anlamsız kâğıt parçalarından ibarettir.

Cisr'e göre vahiy ve nübüvvet olmaksızın aklın kavrama kabiliyetinin düzeyi, insanoğlunun ne ölçüde medeniyet sahibi olabileceği tartışmaya açıktır. İnsanoğlu kendisine bahşedilmiş olan iyiyi, kötüyü, faydayı, zararı ayırt edebilme kabiliyeti sayesinde güzel ve yararlı davranışlarda bulunabilir. Bununla beraber insan, aynı zamanda zayıf irâdeli, şerre ve günaha meyli olan bir fıtrata sahip olması dolayısıyla inkâr etmeye, kötülük yapmaya, haktan uzaklaşmaya elverişlidir. Bu sebeple insanın, hayatın her döneminde iyiliğe ulaşmada rehberlik edecek, varoluşunun gayesini, hayatın anlam ve hakîkatini anlatacak bir yol göstericiye muhtaç olduğu görülmektedir. Velhasıl nübüvvet, vahyin ışığında insanlığı aydınlatmakla dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşmalarını sağlayan bir hidâyet makâmı konumuna yerleşmektedir.

Cisr aynı zamanda insanlara murâd-ı ilâhîyi bildiren bir peygamberin bulunmadığı zamanların ve milletlerin mevcûdiyetini mümkün görmekte ve bu

---

[160] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*", 53.

[161] Hüseyin el-Cisr, *a.g.e.,"*,53.

dönemlerde yaşayan insanların bir peygamber vasıtasıyla öğrenilebilen haram ve helallerden değil; yalnızca tevhîdden sorumlu olacaklarını düşünmektedir[162]. Kendi akılları ile Allah'ın vahdâniyet ve rubûbiyetini kavrayabilecek bir fıtrat üzere yaratılmış olmaları hasebiyle vahiy ve nebî olmaksızın bazı temel gerçeklere ulaşabilme imkânlarının onlara Allah'ın varlığına iman etme sorumluluğu yüklediğini ifade etmiştir; zira Allah, mevcûdâtın tamamında, düşündükleri takdirde varlığı, birliği ve rubûbiyyetine dair tespit edebilecekleri delilleri de yaratmıştır. Tüm bu delillerin varlığı yanında insanın Allah'a karşı bir mazeret ileri sürme hakkına sahip olmadığı açıktır; fakat Allah onların mazeret ihtimallerine karşın emir ve nehiylerini tebliğ etmesi amacıyla insanlar arasından seçtiği peygamberler göndermiş, Peygamberine de Kur'ân-ı Kerîm'de görüldüğü üzere "*Ben ancak sizin gibi beşerim!*"[163] demesini emretmiştir.

Cisr, peygamberlerin beşer olarak seçilmesinin ve gönderilmesinin büyük bir hikmet barındırdığını düşünmektedir. Zira Allah kulları için her şeyde kolaylığı murâd etmiştir. Öte yandan Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin de insan olduğuna vurgu yapılması oldukça önem arz etmektedir. Çünkü peygambere itiraz eden müşrikler çoğu zaman inanmamalarının bir mazereti olarak nebîlerin insan olmalarını öne sürmüşlerdir.[164] Bu vecihle Hz. Peygamber (s.a.v) Allah Teâlâ tarafından risâlet ile görevlendirildiğinde inkârcılar ona inanmamışlardır. Bilhassa kendileri gibi olan sıradan bir beşerin peygamber olamayacağını, bunun için en azından bir meleğin görevlendirilebileceğini öne sürmüşler, Hz. Muhammed'den insanın kudretinin üzerinde olağanüstü bir delil ortaya koymasını istemişler ve kendilerine tebliğ etmeleri için bir meleğin seçilip görevlendirilmesini talep etmişlerdir. [165] Onların bu beyhude taleplerine Kur'ân'ın cevabı ise: "*Eğer yeryüzünde yerleşen, gezip dolaşanlar meleklerden ibaret olsaydı, elbette biz de onlara elçi olarak gökten bir melek gönderirdik.*"[166] olmuştur. Cisr, bu âyetler doğrultusunda, nebîlerin insanlar arasından

[162] Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*; 71-72.
[163] Fussilet, 41/6.
[164] İsrâ, 17/93.
[165] Furkan, 25/7.
[166] İsrâ, 17/95.

gönderilmelerinin bir zorunluluk olduğunu, zira âyette de görüldüğü üzere yeryüzünde dolaşanların melekler değil, insanlar olduğunu belirtir.

Cisr'e göre nebîler örnek kimselerdir ve diğer insanlara bizzat yaşayarak örnek olmaktadırlar. Ayrıca peygamberler insan olmaları vechiyle aynı diğer insanlar gibi yeme içme, çarşıda dolaşma, aile kurabilme, çocuk sahibi olabilme, hastalanma, yaşlanma, üzülme, ağlama sevinme ve ölümlü olma gibi niteliklere sahiptirler. Bu sebeple peygamberler hemcinsleri ile aynı yaradılışa sahip olmaları hasebiyle bulundukları toplumun duygu, düşünce ve ihtiyaçlarına daha iyi hâkim olurlar.[167] Dolayısıyla peygamberlerle tebliğin ulaştığı insanlar arasında usta-çırak ilişkisi kurulmuştur.

1.4.3. Hüseyin el-Cisr'e Göre Nübüvvetin İspatı: Mûcize

Kelâmda nübüvvetin ispatı aklî gerekliliğin yanı sıra büyük oranda mûcize üzerine bina edilmiştir. Kelâm'ın ilk metinlerinde nübüvvetin ispatı yönüyle bir çizgi oluşturması için mûcizenin gerçekliği bir problem olarak incelenmiş, mûcizenin imkânını barındıran tespitlere ayrıca yer verilmiştir. Bahsi geçen bu tespitler, Hz. Peygamber'in mûcizelerini de kapsayacak şekilde peygamberlere atfedilmiş olan mûcizelerin hak olduğundan söz etmektedir.[168]

Hüseyin el- Cisr mûcizeyi din-bilim ilişkisi çerçevesinde ele almış, materyalist ve pozitivist görüşler ekseninde tahkik etmiştir. 19. yy. Batıda genel paradigmanın değişmesi ve metafizikle alakalı mevzûların reddedilmesi sonucunda her şeyin hakîkatinin salt deneye, beş duyu organıyla idrâk edebilmeye indirgendiği bir tutum hâkim olmuştur. Bu nedenle mûcize konusu da Avrupalı inkârcı düşünürlerin, dinde en çok eleştirdikleri ve üzerinde durdukları konulardan birisi haline gelmiştir. Pozitivist düşünceye sahip olan ilim ve fikir insanları mûcizenin, deney ve gözleme dayanmayan bir olay olmasını öne sürerek bilimle açıklanamamasından dolayı bilgi

---

[167] Azak, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*; 73.

[168] Ebû Hanife, Nu'man b. Sabit, *"Fıkhı Ekber Şerhi"*, nşr: Allâme Aliyyül Kârî, (İstanbul: Hisar Yayınevi 2019) 203; Beyâzizâde, Kemaleddin Ahmed, "*el-Usûli'l-Münîfe li'l-İmam Ebî Hanife"*, Tahkik: İlyas ÇELEBİ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 117.

değeri taşımadığını, evrenin kurallarına aykırı hadiseler olarak bahsedilmesi sebebiyle de mûcize konusunu hem bilimin hem de aklın dışında değerlendirmişlerdir.[169]

Ehl-i sünnet kelâmcıları mûcizenin, Allah Teâlâ'nın insanları dünya ve âhiret hayatlarında saâdete ulaşabilmeleri sebebiyle iyi ve kötünün, faydalı ve zararlının idrâki hususunda kendilerine gönderdiği peygamberlerin doğruluğunu, ilâhî âlemden haber verdiklerini ispat etmek amacıyla bizzat kendisinin yarattığı bir fiil olduğunu, kulun bunda hiçbir tesiri olmadığı görüşünü benimsemişlerdir.[170]

Modern dönemde İslâm bilginleri mûcizeyi ele alış ve değerlendirme bakımından üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grubu mûcizeyi başlı başına bir îmân olgusu olarak görüp modern bilimin verilerine ihtiyaç duymayı uygun bulmayanlar oluştururken, ikinci grubu mûcizeyi modern bilime uymadığı gerekçesiyle reddedenler, üçüncü grubu ise mûcizeleri modern bilimin yöntemleriyle sentezleyerek açıklamaya çalışanlar oluşturmaktadır. Üçüncü fikir 19. Yüzyılda en yaygın fikir olmuştur.[171]

Bilimin yükselmesi, bilimsel verilere olan güvenin artması Müslüman bilginleri mûcize ve nübüvveti açıklamak için bilimsel verilere mürâcaat etmeye sevk etmiştir. Bu bilginlerden bir kısmı pozitivizmin katı determinist tavrının etkisi altında kalarak tabiat kanunlarının değişmesinin mümkün olmadığını savunurken diğer bir kısmı ise mezkûr yaklaşıma itirazla mûcizeye aklen imkânsız demenin yersiz olduğunu; çünkü şimdiye kadar tabiat kanunlarına aykırı bir olayın vukû bulmasının imkânsız olduğuna dair aklî bir delilin de bulunmadığını ifade etmişlerdir. İkinci grup aynı zamanda tabiat kanunlarına aykırı olarak meydana gelen hâdiseleri başka bir tabiat kanununa bağlamaya da gerek olmadığını savunmuştur.

Hüseyin el Cisr, nübüvvet ile ilgili düşüncelerini en geniş biçimde mûcize çerçevesinde izah etmektedir. Ona göre Allah, göndermiş olduğu peygamberleri tasdîk etmek için onların elinde gerçekleştirdiği tabiat üstü *(hârikulâde)* mûcizeler halk etmiştir.[172] Bu herkes tarafından müşâhede edilebilen mûcizelerin peygamberlerin

---

[169] Hilmi Bilsin, "*Hüseyin el-Cisr'in Ateizm Eleştirisi*", Yüksek Lisans Tezi, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya: 2019), 100.

[170] Sâbûnî, *a.g.e.,* 99.

[171] Hilmi Bilsin, "*Hüseyin el-Cisr'in Ateizm Eleştirisi*", 100.

[172] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnayetü'r-Rabbaniye fî Tercemeti'l-Husuni'l-Hamidiye*" çev. Kemaleddinzade Muhammed Saruhâni et-Temurci, (Kahire, 1327), 54.

eliyle iddialarını teyit etmek üzere zuhûr etmesi nübüvvet davasının ispâtı ve tasdîki için son derece önemli görülmektedir. Cisr, meydana gelen mûcizelerin bir nevi Allah Teâlâ'nın "Benim kulum, tarafımdan tebliğ ettiği her hususta doğrudur" sözünün yerine geçtiğini ifade etmektedir.[173] Ona göre peygamberler peygamberlikle ilgili yalan bir iddiada bulunmuş olsalar Allah, peygamberini tasdik yerine geçen bu sözleri söylemekle, yani ellerinde gerçekleştirdiği mûcizelerle yalancı birini tasdiklemiş olur ki bu da Allah üzerine imkânsız bir durumdur.[174] Bu durumda Allah tarafından gelen peygamberlerin yalan söylemeleri de imkânsızdır. Yalanlarının imkânsız olması durumunda ise doğrulukları vâcibdir.

Cisr'e göre mûcizeler, peygamberlerin elinde gerçekleşen, meydana geliş şekliyle onlara peygamberliklerini tasdik etme açısından kesin delil teşkil eden ve aklen mümkün (*câiz*) olup, varlığı da yokluğu da kabul edilebilen olgulardır. Câiz olan her şey ne kadar büyük ve san'at bakımından ne kadar önemli olursa olsun îcâdının Allah'ın kudretinin tasarrufu altında meydana geldiği bilinmektedir. Bu bağlamda Cisr, âlemin yaratıcısının Allah olduğu nasıl kesin ise san'atının büyüklüğünün de o kadar doğru olduğunu belirtir. Mûcizenin aklen daha iyi kavranabilmesi noktasında âlemin işleyişinden örnekler vererek konuya daha anlaşılır izahlarla yaklaşan Cisr, mûcizeleri kavramak için en başta Allah'ın kudreti ve irâdesiyle yarattığı ve aklın bunları bütünüyle ihâtâ edemeyeceği tabiat olaylarına örnekler vermektedir.

Cisr, yıldızların meydana gelişindeki fevkalâde nizamla alakalı astronomi kitapları yanında gökyüzündeki hava olayları, kokular, şimşekler, gök gürültüleri, bulutlar, yağmurlar hakkında ve yine yeryüzündeki dağlar, vâdiler, okyanuslar, mağaralar, nehirler, mâdenler, canlılar, bitkiler, bunların çeşit çeşit sınıflara ve türlere ayrılıyor olmasına, insan vücudunda gerçekleşen şaşırtıcı durumlara dair çeşitli eserler kaleme alındığını belirtmiştir.[175] Cisr'e göre bu alanlara dair kaleme alınan eserler incelendiğinde ortaya koyulan ilimler ve bilgiler bize gösteriyor ki, bunları bilmek Allah'ın tevfîkine mazhar olanların kalplerinde îmân oluşması için yeterlidir. Ancak

---

[173] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*", 54-55.

[174] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*"55.

[175] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*", 60.

bununla birlikte, zikredilen bu sanatları ortaya koyan Allah'ın büyüklüğüne ve O'nun yarattığı eserlerin inceliğine tam anlamıyla vâkıf olabilmenin imkânı da yoktur. Bu nedenle tüm bu kâinâtın kurallarını her yönüyle kapsayabilmenin akıl açısından imkânsız olduğunu dile getirmiştir.

Cisr, bu kâinâtın meydana gelişinin düşünülmesiyle mutlaka bir sanîin var olmasının zorunluluğu sonucuna ulaşmaktadır. O, yukarıda bahsedildiği üzere yer ve göklerde gerçekleşen hâdiselerin yaratıcısının Allah olduğunu bilmenin yanı sıra, aklen câiz olan her şeyin ne kadar büyük ve imkân dışı görülürse görülsün onların yaratılarak varlık sahasına getirildiğini Alîm ve Hakîm olan Allah'ın tasarrufu altında gerçekleştiğini ifade eder.

Cisr, Allah'ın azamet ve sonsuz kudreti ile tertip ettiği fevkalâde sanatının düşünülmesi sonucunda kâinâtta ortaya koyduğu sebeplerin tamamının O'nun tarafından bir araya getirildiğini savunmakta ve vücûda gelen şeylerin bu sebeplerin tesiriyle değil bizzat O'nun dilemesi ve yaratmasıyla gerçekleştiğinin altını çizmektedir.[176] Allah'ın bahsi geçen yoktan var etme fiilini, sebeplere ve zamana ihtiyaç duymadan göz açıp kapama miktarı bir lahzadan çok daha kısa sürede meydana getirmesinin câiz olmasının yanında, yarattığı şeyin üzerine daha büyüğünü yaratmasının veya bunları değiştirmesinin de câiz olduğunu savunur.[177] Bu nedenle o, Allah'ın bizzat kendi tesis ettiği kanun ve esasları ortadan kaldırarak gönderdiği peygamberin risâletini tasdiklemek üzere o peygamberin elinde bir hârikulâdeyi îcâd etmesini de câiz görmektedir. Cisr, birinci hâdisenin insanları hayrete sevk etmeyip bunun hilâfına yarattığı ikinci hâdisenin olumsuz anlamda görülmemiş bir şey (*garip*) olarak nitelendirilmesini birincinin devamlılık barındırıp alışılmış olmasına karşın ikinci hâdisenin daha nadir vukû bulması sebebine dayandırmaktadır. Bu nâdiren vukû bulan durumu haber veren zâtı kendilerine göre ne kadar sağlam olursa olsun şiddetle yalanladıklarını ifade ederek bunu irtikâb eden insanları şöyle tanımlar: Bir parça bitkiye, bitkiden gıdaya, gıdadan kana, kandan nutfeye, nutfeden dişinin rahmine,

---

[176] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*", 62.

[177] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*"", 63.

rahimden pıhtıya, pıhtıdan sonra ete, etten sonra ise işiten, gören, koklayan, dokunabilen bir canlıya dönüşüp bu canlıya dönüştükten sonra anne karnından çıkar.[178] Tüm bu aşamaların eseri olmasına rağmen neticede benlik davası ile övünen bir iddiacı olur. Hâlbuki başlangıçta bir parça toprak olan bu enâniyet iddiacısının cesedi o bir avuç topraktan başka bir şey değildir, o bir parça toprağın bütün ilginç değişimlerine hayret etmezler, eski bilgi ve tecrübelerine göre ne kadar delil olursa olsun o haber verenin haberini tasdik etmezler, sözüne inanmazlar, bunların birer saçmalık olduğuna inanırlar.

Cisr, zikrettiğimiz iki yaratma durumunun da mûcidinin fâil-i muhtâr olan Allah olduğunu, bu durumda birincisinin kabulü ve ikincisinin inkârını benimseyecek bir tutuma sebep olmadığını düşünmektedir. Nitekim ona göre mevcut bulunan tabiat kanunlarını koyan kudretin, bu âlemi yaratan Allah Teâlâ olması hasebiyle, yine O'nun bu tabiatüstü hadiseler için daha önce koyduğu kanunlardan farklı yeni bir kanun ortaya koyması da imkânsız değildir.

[178] Hüseyin el-Cisr, "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akāidi'l-İslâmiyye*", 64.

II. BÖLÜM

“EL-İNÂYÂTÜ’R-RABBÂNİYYE” ADLI TERCÜMENİN LATİNİZESİ

EL-İNÂYÂTÜ'R-RABBÂNÎYYE FÎ TERCEMETİ KİTÂBİ'L HUSÛN Lİ-MUHÂFAZATİ'L-AKÂİDİ'L-İSLÂMİYYE

2.1. İfade-i Merâm

Şüphesizdir ki iktisâb-ı saâdet-dâreyn mahzdır. Yektâ-yı girân-bahâ-yı insâniyeti âlâyiş-i müzahrefât-ı dünyeviyyeden bi't-tahrîr ilm-i celîl-i tevhîde tevessül ile tezeyyün zât ve sıfât etmek farziyyesiyle husûl-yâfte olur.

A'sâr-ı ahîre felâsife-i mütekaddimîn mesâlikine muhâlif felsefe-i cedîde erbâbı zamanımızdan evvel ma'rûf olmayan usûl-i riyâziyye ve tabî'iyyeye i'timâden essene-i ta'nı nusûs-ı şer' kavîme karşı küşâde ve bu sebeple usûl-i dîn-i mübînimizi ma'rifette temekkün-yâb kemâl-i evvele meyân sâde-dilân-ı âdemiyânın îmânlarını esâsından kal' edecek şüpheler âmâde eylediler. Bu bâbda eslâf-ı ulemâ eserine tabî'iyyet eden bakiyyetü'l-ulemai'l-müteahhirîn ulemâ-i zamân-ı ni'mân duran sâhibu'l-fazîlet ve'l-kemâl zevâl-meâsirü'l-celîle ve'l-iclâlü's-seyyid Hüseyin Efendi İbn. Muhammed el-Cisr et-Trablûsî nefe'anallâhu bi ilmihi'l-âlî hazretleri o nakt-ı mühimme-i nâzikeyi nazar-ı dûrbîn basar-ı ehemmiyetle pîş-i teemmül ve dikkat-i fâzılânesine vaz' ederek münkirîn-i dalâlet-karînin taraf-ı meândinlerinden nusûs-ı şer'iyyemize karşı îrâd ettikleri işkâlât ve şübhâtın ref' ve izâlesini kâfî ve akâid-i esâsiyye-i İslâmiyyemizi hâfil "Kitâbu'l-Husûn" nâmıyla bir te'lîf-i metin âlem-i İslâm'a hediye buyurmuşlar (r.a). Fakat lisân-ı Arab üzere tedvîn olunduğundan lisân-ı mezkûre âşinâ olmayan ahvâl-i dîn-i mübînimize nâcizâne bir hizmet olmak üzere müstaînen hucûl Allâh Teâlâ lisân-ı Arabü'l-beyân-ı Osmânîmize kitâb-ı mezkûru meâlen tercüme ettim.

Bu bâbda vâki' olan kusuru dâmân af ile setr buyurmaları bi'l-cümle ihvânımızdan ricâ ederim. Cenâb-ı müellif asr-ı hâzire mutâbık akâid-i İslâmiyye'yi müdâfi' bir kitâbın lüzûmunu gösterip o siyâkta asl-ı mütercimin te'lîf olunduğunu

uzun uzadıya serd ve beyândan sonra “Kitabu’l-Husûn’u” bir mukaddime, üç bâb ve her bâb üç faslı müştemil mühimmât-ı usûl-i dîniyyeden hâcet mes eden mesâil-i celîleyi hâvî dîn-i mübîn-i Muhammedî sallallâhu aleyhi ve sellemde vucûb-ı hilâfet celîleyi ve âmme-i Müslimîn’in makâm-ı hilâfete olan hukuk-ı itaât ve inkiyâdiyyesini mübîn bir hâtimeyi muhtevîdir diye besmelekeş mübâderet oluyor.

Mütercim-i fakîrde bu tercümeyi “el-İnâyâtü’r-Rabbâniyye fî tercümeti’l-Husûnü’l-Muhâfazati’l-Akâidi’l-İslâmiyye” nâmını bi’t-tevsîm asıl kitâbın mukaddimesinden tercümeye bed’ ve mübâşeret ettim. Kitâb-ı müstetâb-ı mezkûrun tercümesi şu zamân-ı sa‘d iktirân-ı meşrûtiyete bâhusûs ilk meşrûtu pâdişâh-ı âlî câhımız Sultân Mehmed Reşad Hân-ı hâmis hazetlerinin ilk sene-i culûsiyye-i hümâyûnlarına şeref-i tesâdüfü mütercim için irice mûcib-i mübâhâttır. Ve billâhi’t-tevfîk. Fî 29 Cemaziyelevvelî, sene 1327, H. 5 Hazîrân sene 325. Sarûhânî Timurcevî Kemâleddinzâde Mehmed Nurullah.

2.2. Mukaddime

Dört Bahse Müştemildir.

2.2.1. Bahs-i Evvel

[s.5] İlm-i tevhîdin tâ‘rîf-i semere ve fazîleti ve her mükellef üzerine te‘allümünün farziyyeti beyânındadır. “İlm-i tevhîd, edille-i yakîniyye ile akâid-i dîniyyeyi isbâttan bâhis bir ilimdir.” İlm-i tevhîdin semeresi berâhîn-i kat‘iyye ile sıfât-ı ilâhiyye ve sıfât-ı peygamberânı bilip sa‘âdet-i ebediyyeye nâil olmaktır. Bu ilm-i celîl, Zât-ı akdes-i ilâhîye ve zevât-ı peygamberân-ı güzîne müteallik olduğundan, esâs ve efdal-i ulûm-i dîndir; zira şeref-i ulûm, şeref-i ma‘lûm iledir. İlm-i tevhîdi ebü'l-beşer Hz. Safiyullâhi Âdem Aleyhisselâm’dan nebiyyünâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi esfa’t-tehâyâ Efendimize kadar güzerân eden peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullahi ecmaîn hazerâtının kâffesi, cânib-i feyz-i câlib-i ilâhîden ityân buyurmuşlardır. Ehl-i sünnet ve’l-cemâat’in müktedâbîhleri Şeyh Ebû Mansûr Mâtürîdî ve Şeyh Ebü’l-Hasan el-Eş'arî radıyallâhu anhümâ[179] hazerâtı, ilm-i celîl-i **[s.6]** tevhîdde kütüb-i celîle tasnîf ve kelâm-ı muhâlifini reddetmekte edille ve berâhîn ikâme eden zevât-ı meâlî-simâtın eşheri olduklarından, ilm-i celîl-i mezkûrun vâzı‘ı imâmeyn-i müşârün ileyhimâ hazerâtı olduğu şâyi‘ oldu. [180]

Bu ilm-i şerîfin teallümü velev edille-i icmâliyye ile olsun, zükûr ve inâs her mükellefe farzdır. Amma edille-i tafsîliyyesini bilmek, farz-ı kifâyedir. Ümmet-i nâcîye-i Ahmediyyeden bazıları âşinâ olsa, bâkîlerinden sâkıt olur. Cezmen mu‘tekad olan şekki, tereddütü kabul etmeyen akâid-i dîniyyesinde gayrı taklîd eden kimsenin îmânı sahîhdir; lâkin kâdir olup da edilleye nazar etmeyi terk eden günahkâr olur. Eğer adîmü’l- iktidâr ise âsim olmaz.

---

[179] İmâm Mâtürîdî’nin ism-i şerîfleri Muhammed bin Muhammed bin Mahmûdü’l-Matûrîdî’dir ki İmâmü’l-Hüdâ ve’l-sünne’dir. Semerkand’da üç yüz otuz üç sâl hicretinde âzim rezm-gâh bekâ olmuştur. Ebu’l-Hasan el-Eşarî sahâbe-i güzînden Ebû Mûsa el-Eşarî Hazretlerinin nesl-i âlîsindendir. İki yüz altmış sâlinde tevellüd ve üç yüz otuz beş senesinde mürtehil dâr-ı âhiret olmuştur. Radiyallâhu Teâlâ anhümâ ve nefe‘anallâhu bi ulûmihimâ. Âmîn.

Eşher-i mebâhisi esâs-ı dîn ve menbe‘-i yakîn olan tevhîd-i celîl-i ilâhîden bahsolunduğu için ilm-i şerîf-i mezkûra *“ilm-i tevhîd”* nâmı verilir.

2.2.2. Bahs-i Sânî

Hakîkat-i îmân ve İslâm beyânındadır: Cenâb-ı Hakk’ın ibâdına teklîf ve onun cezasını cennetine duhûl ve cehenneminden necâta medâr kıldığı îmân, seyyidünâ ve seyyidi’l-âlemîn, zât-ı risâletpenâh Hz. Muhammed meâlî-iktinâh aleyhi **[s.7]** salavâtullâhi Efendimiz Hazretlerinin cânib-i Celîl-i ilâhîden ityân buyurduğu şeyleri tasdîk zarurîdir. Yani fahr-i dü cihân aleyhi salavâtu’r-Rahmân Efendimiz Hazretlerinin taraf-ı akdes-i sübhâniyyeden getirdiği şerâi‘ ve ahkâmda sâdık olduğunu cezmen itikâd ve bi iz‘âni’l-kalb yakînen bu ahkâm-ı ilâhiyyeyi ityân buyurduğunu bilmektir. Bunlar ise Cenâb-ı Hakk’a melâike-i güzîne, kütüb-i münzileye, peygamberân-ı fihâma, yevm-i âhirete, kaza ve kader-i sübhâniyyeye, salât, sıyâm, zekât, haccın farziyyetine, zulmen bî günah olan kimsenin itlâfı, zinâ, livâta ve daha bunun emsâli şeylerin hürmetine îmân gibi şeylerdir. İslâm, *mâ câ`e bihi`n-nebî’*ye zâhiren ve bâtınen hudû ve inkiyâd ve bi’z-zarûre geldiğini bilmektir. Îmân ve İslâm yekdiğerinden münfek olmaz. Her mümin müslim ve her müslim mümindir; zira Peygamber-i ‘âlî rehberimiz aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm Efendimiz Hazretlerini musaddık olan zâtın o ityân buyurduğu şerîat-ı garrâ-yı Muhammedîyyesine hâzı‘ ve böyle olan bir zâtın da nebiyy-i müşârün ileyh (s.a.v) Efendimiz Hazretlerini musaddık olması lâzımdır. Yekdiğeriyle akd-i musâharet ve halflerinde namaz kılmak, ba‘de’l-vefât mekâbir-i müslimînde defin olunmak gibi ahkâm-ı dînîyyeyi icrâ için kelime-i şehâdeti yani “Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” kelime-i tayyibesini söylemek şarttır. Dilsizlik gibi bir özürden nâşî kelime-i şehâdeti söyleyemeyen veyâhud kalbiyle îmân ettiği akîbinde vefat **[s.8]** etmesiyle yâhut kalben ba‘de’l-îmân kelime-i şehâdeti ityâna kâdir olamayan kimseler, ‘ind-i ilâhîde mümin ve ahirette nâcîdirler; fakat ba‘de’l-arz inâden kelime-i şehâdeti tekellümden imtinâ eden kimse el-iyâzu billâh kâfirdir. Ve husûl-yâfte olan tasdîk-i kalbiyyesine itibâr yoktur; zira böyle bir imtinâ‘ı şer‘-i şerîf-i mutahhar îmâna münâfî kılarak sahibinin küfrüyle hükmetmiştir.

2.2.3. Bahs-i Sâlis

Şer‘-i şerîf-i Ahmediyyenin îmâna münâfî ve’l-iyâzü billâh îmânı mubtil itibâr ettiği şeyler beyânındadır. Şer‘-i şerîf-i Ahmedî (s.a.v) îmâna münâfî umûrdan nehiy ve tahzîr ve her ne kadar kalben musaddık ve mâ câe bihi’r-Resûl’e münkâd ise de umûr-ı mezkûreyi irtikâb eden kimsenin küfrüyle hükmetmiştir. Îmâna münâfi umûr, bi’l-ihtiyâr saneme sucûd. Kur’ân-ı Azîm, hadîs-i şerîf, şeri‘at-i mutahhara, rusul-i fihâm, ism-i sübhânî sıfât-ı ilâhî, evâmir ve nevâhî-i Yezdânî gibi dîn-i mübîn-i Muhammediyye’nin ta‘zîm kaldığı muhteremâtâ istihzâ, salât, hac gibi ferâiz-i dînîyyeye hakaret, ve bunlara şetm, sebb yâhud kelime-i küfür ile telaffuz ve bunlar emsâli şeylerdir ki bunlar îmâna münâfî olup mürtekibenin küfür ve hızlânına hükmolunmuştur. Kezâlik bir insan Resûl-i Kibriyâ aleyhi ekmeli’t-tehâyâ Efendimiz Hazretlerinden yakînen vürûdu sâbit olan nusûs-ı şe‘iyyeden birisini, yani âyât-ı Kur’âniyye ve ehâdîs-i mütevâtireyi tekzîbine, kizb üzerine tevâfuk ve tecemmu‘larını akıl tecvîz etmeyen birçok cemâat-i Müslimînin, şâri‘-i **[s.9]** â‘zam aleyhi salavâtullahu’l-efham Efendimiz Hazretlerinden naklettikleri ehâdîs-i şerîfeden birisini tekzîb yâhud şer‘ an hürmeti kat‘iyen sâbit ve hikmet-i kubhiyyeti zâhir olan bir şeyi istihlâl yani nefs-i masûmu katil ve zinâ ve emsâli gibi şeyleri istihlâl etse müstahîll-i mezkûr, tasdîk-i îmânı ve inkyâd-ı İslâmiyye’yi ihlâl etmiş ve bunları iptal eden şeyi ityân etmiş olduğundan onun üzerine şer‘an küfür ile hüküm olunur. Ve’l-iyâzu billâhi Teâlâ küfür eden her bir kimse üzerine tecdîd-i îmân ve İslâm’a mübâderet ve irtikâb ettiği habâsetten tövbe etmek lâzımdır. Aksi hâlinde dünyada katle müstehak, ukbâda ise cehennemde muhalled olur. Neûzü billâhi ve bihî ne‘tesımü.

2.2.4. Bahs-i Râbi‘

Ahkâm-ı akliyye-i selâse. Yani vücûb, istihâle, cevâz beyânındadır. Cenâb-ı Hakk’a îmân, Zât-ı Akdes-i ulûhiyyeti için vâcib ve hakk-ı sâmî rubûbiyyetinde câiz ve müstahîl olan umûru mârifettir. Rusul-i fihâm, melâike-i izâm gibi îmân edilmesi vâcib olan sâir mü‘men-i bihe de îmân böyledir. Ahkâm-ı akliyye kendilerine münhasır ve bundan başka bir hükmü hâiz olamayan vücûb ve istihâle ve cevâz-ı akliyyenin manâlarını beyânı besmele-keş ibtidâr olalım.

Vücûb-i aklî, bir şeyin intifâyı kabul etmemesidir. Vâcib-i aklî, intifâyı kabul etmeyene derler. Vücûd-i vâcib, "vâhid nısf-i isneyn" gibi ki bunlar vâcib-i akliyyedir. İntifâ ve ademi kabul etmezler; **[s.10]** lâkin vâhidin nısf-ı isneyn olması vâcib-i aklî bedihîdir, delîle muhtaç değildir. Vücûd-ı vâcib-i aklî nazarîdir, delîle muhtaçtır. İstihâle, sübûtu kabul etmemektir. Muhâl, müstahîl aklı sübûtu kabul etmeyene derler. Selâsenin nısf-ı aşere olması ve şerîk-i Bâri'nin vücûdu gibi ki bunlar muhâl ve müstahîl-i aklîdir. Evvelki müstahîl-i aklî bedîhîdir. Delile muhtaç değildir. İkinci müstahahîl-i aklî nazarîdir, delile muhtaçtır. Cevâz, sübût ve intifâyı kabul etmektir. Câiz-i aklî, sübût ve intifâyı kabul edene derler. "Zeyd'in sefere gitmesi ve hacerin bi kudret-i sâmîye-i rabbâniye zehebe kalb olması gibi." evvelki caiz-i aklî-i bedihîdir. Delîle muhtaç değil. Buna caiz-i âdîde derler ki: "vukû'u adet husûl-yâfte olup ukûlü istiğrâb etmez". İkinci câiz-i aklî gayr-i bedîhîdir. Sübût cevâzı delîle muhtaçtır. Buna caiz-i gayr-i âdî derler ki: âdeten vukû'u nadir olur. Veya hiç vukû'a gelmez. Bunun için bâdî-i emirde onu ukûl-i istiğrâb eder. Lâkin bâ-delîl bundan bahis olunursa vicdânı caizü'l-vukûdur. Vukû'u müstahîl değildir. Asânın ejderhâya inkılâbı, bahrın infilâkı, vücûd-ı âdemîyi ateşin adem-i ihrâkı, hayvân-ı acemînin nutku gibi bunların vukû'u her ne kadar nadir ise de delîl ile inde'l-bahs bulunmaları caizü'l-vukû'dur. Umûr-ı mezkûra Vâcib Teâlâ Hazretlerinin taht-ı tasarruf kudret-i ilâhîsinde dâhildir. Âdetten kat'ı nazar ettiğimizde bu gibi umûr-ı **[s.11]** hilkat-i insânîden agreb değildir; zira insan evvelâ toprak, ba'dehû nebâta bi'l inkilâb gazâ, dem, nutfe, alka, mudğa merrehu'l-sâminede semî', basîr olarak hayvân-ı nâtık olur. Sonra da âlem muhakkak hakîm-i mudakkik oluyor. Bu halk-i insânî âdet-i mukaddese-i ilâhîye olmasa inde'l-akıl agreb-i garâibden madûd olur idi. Matâr, rûy-i zemîne nâzil olur. Onunla türlü eşcâr, taâm ve havâs ve râyihâlara mütenevvi've nigârının emsâr sâha-i ârâ-yı husûl oluyor. Bunlar âdetullah olmasa a'ceb-ül acâibden madûd olur idi. Ufacık bir kıvılcım, hadîdin hacere çarpılmasından zuhûr ediyor. Bir şehr-i azîm-i derûnündeki eşya ve ahâlisi ile beraber bel'ederek kül ediyor âdet-i aleyhi Rabbâniye olmasa bu tasdîkten eb'ad bir şey olur idi. Bazı eczânın tafâlinden husûle gelen bir kuvve-i gayr-i mer'îye büyük cisimleri tahrîk ve cer ediyor. Ve bunun vâsıtasıyla eb'âd-ı çâr-aktâr cihanda ve a'mâk-ı echâr-ı vâsiada efkâr-ı beşerîyye nakil olunuyor ki bu da kuvve-i kehrübâiyye denilen seyyâleü'l-elektrîkiyyedir.

Daha bunlara mümâsil, havâdis-i kâinat ve şu'unât-ı âlemden bir takım umûr ki, beynimizde tekrar vukû'undan başka ukûl-i beşeriyemize garâibtiler. Daima nümâyân oluyor. İşte âde ve gayr-i âde-i umûr beyninde fark; birisinde âdetin husûlü diğerinde adem husûlüdür. Ve illa delîl-i aklîye nazar ettiğimizde her iki kısmı vukû'u câiz ve ekvânı ibtida' ve ihtira' ve derûn-i kâinatta hayret-bahş efkâr olan **[s.12]** Esrâr-ı samedânîsini îdâ' buyuran mevcûd âlemi tebârek ve tekaddes hazretlerinin taht-ı tasarruf kudret-i rabbâniyesinde dâhil bulduk. Bu da bilinmelidir ki peygamberân-ı güzîn sallallahu aleyhi ecmaîn Efendilerimiz Hazretlerinin iâde-i mukaddeselerinde, o vâhid zü'l- celâlin izhâr ettiği caizât, gayr-i âde Cenâb-ı feyyâz-ı akdesten haber verdikleri umûrda sâdık olduklarına şâhit birer mûcize-i seniyedir ki inşallâhu Teâlâ mebâhis-i âtiyede şerh ve beyân kılınacaktır.

2.3. BÂB-I EVVEL "İLÂHİYYÂT"

Cenâb-ı Hakk'a îmân ve sıfât-ı celîl-i ilâhîde vârid olan nusûs-ı şer'iyye ile Ehl-i sünnetin itikâdı beyânındadır ki altı faslı muhtevîdir.

2.3.1. Fasl-ı evvel

Cenâb-ı Hakk'a îmânın tarîfi beyânındadır. Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerine îmân etmenin mânâsı sıfâtullahtan O Mevlâ-yı mukaddesimiz için vâcib ve câiz ve müstahîl olanı bilerek cezmen itikâd etmektir. Bir abd-i mümin O Vâcibu'l Vücûd Hazretlerinin şân-ı 'âlî ulûhiyyetine lâyık her sıfât-ı kemâliyye, kendi Zât-ı pâk-ı ehadiyyeti için vâcib ve her noksan sıfatlar, Zât-ı akdes-i ulûhiyyetine müstahîl ve her mümkünün fiil ve terki Hakk-ı ulûhiyyetinde câiz olduğuna cezmen bi'l-icmâl itikâd etmektir; lâkin mertebe-i sâmî-i ulûhiyyetin medârı ve şân-ı 'âlî rubûbiyyetin azameti vücûdlarına vâbeste olan on üç adet sıfât-ı kemâliyyenin Zât-ı akdes-i **[s.13]** ehadiyyet için vücûbuna ve bu sıfât-ı celîlenin ezdâdı hakk-ı ehakk-ı ulûhiyyetinde müstahîl olduğuna ber-vech-i tafsîl itikâd etmek, her mümine farzdır. On üç sıfat-ı celîle ezdâdı ber-veche âtî beyân olunacaktır. Vücûd zıddı adem, kadîm zıddı hudûs, bekâ zıddı fenâ, muhâlefetün li'l havâdis zıddı mümâseletün li'l-havâdis, binefsihî kıyâm-ı ilâhî zıddı bi gayrihî kıyâm-ı ilâhi, vahdâniyet zıddı adem-i vahdâniyet, irâde zıddı kerâhiyet, kudret zıddı acz, ilim zıddı cehl, semî' zıddı samem, basar zıddı 'amâ, kelâm zıddı bükm, hayât zıddı mevttir. Bu itikâd-ı tafsîliyyenin kemâli yakîni ifade eden berâhînin ityânıyladır. Bâ avn u ve inâyet-i rabbânî bu on üç sıfât-ı celîlenin vücûbi ve

ezdâdının hakk-ı ehakk-ı ulûhiyyetinde istihâlesi yakîni ifade eden edille-i mukni‘asıyla şerh ve beyân kılınacaktır.

2.3.2. Fasl-ı sânî‘

Tafsîlen îmân vâcib olan on üç adet sıfât-ı kemâliyye ve ezdâdının edille-i yakîniyyesiyle beraber şerh ve beyânı hakkındadır. Vücûb-ı Zât-ı Bârî için vâcib, zıddı adem müstahîldir. Delîli: Muhteviyâtıyla müşâhede olunan şu âlem hâdistir, her hâdis için bir muhdis lâzımdır. Öyle ise bu âlem için bir muhdis elbette lâzımdır. Amma âlemin hâdis olduğuna delîl; suver-i hayvâniyye, nebâtiyye, ma‘deniyyeden ve madde ve cevher-i âlemin hâlî olmadığı bunların gayrı bir takım sûretlerden hâdis olan a‘râza

2.3.2.1. Sıfat-ı evvel

[s.14] Âlemin mülâzım olması hudûsuna delâlet eder ki mülâzım-ı hâdis olan her şey hâdis olur. Tavzîhi: A‘râz zâil olarak diğerlerini halef bırakmaları delîliyle hâdistirler. Kadîm zâil olmaz; zira kadîm bi’z-zâta kadîm veya şey-i âhâr-ı kadîm vücûdunu istilzâm eder manâsına li gayrihî kadîmdir.

Zât-ı kadîm veya müstelzimi kâim olduğu müddetçe bunun aklen zevâli câiz değildir. Binâberîn a‘râz-ı mezkûrenin hudûsu sâbit oldukda biz deriz ki: esas madde ve cevher-i âlem ya kadîmen mevcûd ve a‘râzdan hâlî olur. Bu ise muhâldir; zira bu mülâzemet, a‘râzdan hâlî vekildir; çünkü âlemin hareket, sükûn ve cem‘i-i suverden huluvvü tasavvur olunamaz. Yâhud asl-ı âlem hâdis olmakla a‘râz da hâdis oldu. Şu hâlde âlem hâdis, a‘râz da hâdistir. Binâenaleyh kâffe-i muhteviyâtıyla hudûs-ı âlem sâbit oldu ki matlûb da budur. Amma her hâdis için bir muhdisin lâzım olmasının delîli bilâ muhdis bir hâdis bulunsa tercîh-i bilâ müreccih lâzım gelir, bu ise müstahîlât-ı bedîhiyyedendir. Tercîh-i bilâ müreccihi tavzîhi: İki kefesi sekalinde mütesâvi bir mîzânın keyfiyeti mütevâzin veyâhud mesela sol kefesi li sebeb-i arza ziyâde mâil iken kefe-i râcihanın kuvve-i hayvâniyye veya musâdeme-i hevâiyye veya diğer bir şeyin derûn-i kefeye sukûtu veya mûcib-i tercîh bir şey olmaksızın bilâ müreccih râcih gelmesini akl-i insânî tasdîk etmez. Eğer bunu tasdîk eden **[s.15]** bulunursa tabiî humekâdan madûddur. Misâl-i mezkûremizle hissî ve aklî cemî‘ hakâik-i musavvere beynine hiçbir fark yoktur. Elhâsıl tercîh-i bilâ müreccih müstâhîldir, istihâlesi zâhirdir. Bilâ muhdis vücûd-ı hâdis, müstahîl olduğu delîl-i mezkûr ile sâbit oldu. Adem-i âbâd-ı zulmetten nûr-ı tâbende-i vücûda o hâdisi ihrâc edecek bir muhdis-i

mukaddesten elbette lâzımdır. Şu hâlde "bu âlem hâdistir, onun bir muhdisi lâzımdır" diye ettiğimiz dava sübût buldu. Muhdis-i mezkûrun mevcûd olması lâzımdır; zira madûm olan diğerini îcâd etmeye salâhiyet-dâr olamaz. Binâberîn edille-i mersûdemizle şu âlem-i kevn ü fesâdı îcâd ve ihdâs eden bir zât-ı vâlâ-simât-ı akdesin vücûb-ı vücûda sâbit oldu. Ve istihâle-i ademi bedâhette kaldı ki mebhasamızdan matlûb da budur. Ülü'l-el-bâb-ı me'âlî nisâb hazerâtı O mûcid-i âlem tekaddeset Zâtihi's-sâmî hazretlerine İlâh-ı âlem tesmiye ettiler. O Hüdâ-yı bî-enbâzın şerâyi'-i mukaddes-i rabbâniyyesi ism-i celâl-i ehadiyyet-i nâm-ı kudsî unvanıyla vârid olmuştur. Allah tebârek ve teâlâ hazretleri işte budur celle celâluhû ve amme nevâlühü ve lâ ilâhe gayruhû.

2.3.2.2. Sıfat-ı sânî

Sıfat-ı sâmî kıdem-i Zât-ı Bâri için kıdem vâcib, zıddı hudûs müstahîldir. Delîli: Hakk sübhânehû ve teâlâ hâdis olsa bir muhdise muhtaç olur, O'nun muhdisi de hâdis farz olunmasıyla muhdis-i âhara muhtaç olur. Ve hâkezâ böyle ya teselsül veya devr lâzım gelir, devr ve teselsül ise muhâldir. **[s.16]** Bunların birisine müeddî olan hudûs-ı ilâhiyye de muhâldir. Hudûsu muhâl olanın kadîm olması vâcibdir. Matlûb da budur ki amma devr yani iki şeyden birisinin vücûdu, âharın vücûduna tevakkuf etmek. Bunların her birinin vücûd-ı sebepten evvel bulunmaları lâzım gelir ki bu da vücûd-ı zâtından evvel bir şeyin bulunmasını müstelzim olur. Bu ise zâhirü'l-butlândır. Eğer "mevcûdiyet-i âlemin tevakkuf ettiği Bârî Teâlâ'nın vücûdu âlem üzerine tevakkuf eder" der isek âlemin mevcûdiyetine sâha-i âra-yı husûl olmasına sebep olan Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin mevcûdiyetinden evvel âlemin mevcûdiyeti lâzım gelir ki vücûd-ı zât-ı akdesten evvel âlemin bulunmasını müstelzim olur, bunun butlânı bedîhîdir. Ama teselsül cânib-i ezelde umûr-ı mâ lâ nihâye tertîbi ve teâkubu demek. Akıl bunun istihâlesiyle hükmetmiştir; zira muhâli müstelzimden müstelzim-i muhâl olan muhâldir. Ulemâ-yı kirâm muhâliyet-i teselsül hakkında edille-i adîde zikir ve beyân buyurmuşlar ise de biz burada fehm-i âsân olan delîli zikir eyleyelim. Şüphe yoktur ki akl-ı insanî beyne'l-hâsirîn mahsûr bir şeyin mütenâhî olduğunu kat'îyen hükmeder. Bir şeyin hem beyne'l-hâsirîn mahsûr hem de gayr-i mütenâhi olması muhâldir. Teselsül aklen câiz olsa şeklen müsellesin sâkîni sûretinde bir noktadan hariç ilâ gayri'n-nihâye zâhib hatteynin cüzleri ezel cânibinde gayr-i mütenâhî

yekdiğerini müteâkıb umûr-ı mürettebe **[s.17]** menzilesinde olup aralarındaki mesâfâtı hutut-ı mümtede itibar ve farz etmemiz câiz olur idi ki hutut-ı mezkûre tebâüd ettikçe şu şekli alır.

Hatteynin adem nihâyetiyle hükmedersek, bundan aralarındaki hudûd itibâr ettiğimiz mesâfâtın nihâyet bulmaması ve o hutûttan da gayr-ı mütenâhî bir hatta müntehî olması lâzım gelir ki o da hasirîn yani hatteyn beyninde mahsûrdur. Halbuki beyne'l-hasirîne mahsûr olan miktarın mütenâhî ve gayr-i mütenâhî olarak ictimâ'ı muhâl olduğunun zikri mukaddemen tastîr olunmuş idi. Buna müeddî olan yani kendilerinde teselsül farz ettiğimiz hatteynin adem-i tenâhîsi de muhâl olur. Ba'dezâ "mûcid-i âlem İlâh-ı zül'l celâl Hazretlerinin şey-i âhardan hâdis olması kat'iyen câiz olamaz ve illa eğer vücûd-ı ilâh vücûd-ı âleme mütevakkıftır" der isek devr lâzım gelir. Ve eğer vücûd-ı İlâhî şey-i âharın vücûduna şey-i âharda diğer bir şeyin vücûduna ve hâkezâ ilâ gayri'n-nihâye mütevakkıftır der isek teselsül lâzım gelir. Bunların muhâliyeti ise ânifen beyân olunmuştur. Bunlara müeddî olan yani Allah'ın gayrı üzerine mütevakkıf ve hâdis olması muhâldir. Hudûsu muhâl olan zâtın kadîm olması vâcib olur; zira hudûs ve kadîm arasında vâsıta yoktur. Matlûb olan da kıdem-i 'âlî İlâh'ın vücûbu ve hudûsunun muhâliyetidir. Kıdem-i aliyüllâhın subûtu ve hudûsunun **[s.18]** istihâlesi takarrür ettikten sonra biz deriz ki "kıdem-i 'âlî sübhânî li zâtihîdir, li gayrihî değildir." Yani emir diğer vücûd-ı akdes-i ulûhiyyetini iktizâ etmemiştir; zira "kadîm li gayrihî" denilirse kelâmımızı o gayra intikâl ettirerek deriz ki "o gayrın kıdemi lizâtihî midir yoksa ligayrihî midir? Hâkezâ ilâ gayri'n-nihâye müteselsilen gider. Bundan teselsül lâzım gelir, bu da muhâldir. Binâberin Allah zü'l-celâl hazretleri kıdem-i 'âlî ulûhiyyetinde diğer bir şeye müstenid değildir demekten gayrı bir kelâm kalmadı ki matlûb da budur.

2.3.2.3. Sıfat-ı sâlise

Sıfat-ı celîle-i bekâ: Zât-ı akdes-i ilâhî için bekâ vâcib, zıddı fenâ ve zevâl muhâldir. Delîli: Vaktâki Cenâb-ı Hakk için kıdem-i zâtının vücûbu ve hudûsun muhâliyeti sâbit oldu. Ve mademki Feyyâz-ı Mutlak hazretleri li zâtihî kadîmdir ve Zât-ı akdesinin kayyûmiyyeti vücûd-ı ilâhiyyesini müstelzimdir, fenâ ve zevâli kabul etmek câiz değildir. Şu delîlimiz ile Cenâb-ı Hakk için bekâ vâcib, zıddı fenâ müstahîl olduğu sâbittir. Ve hüve'l-matlûb.

2.3.2.4. Sıfat-ı râbi‘

Sıfat-ı sâmî muhâlefetün li’l-havâdis. Zâtı-ı ecell ve â‘lâ hazretleri için muhâlefetün li’l-havâdis vâcib, zıddı mümâselet ve müşâbehet muhâldir. Yani Bârî Teâla ve tekaddes hazretlerinin şu mevcûdât-ı hâdiseyi kendilerine lâzım gayr-i münfek tabâyi‘-i nefsâniyyeleri havâssından bir hâssada yâhud gerek cemi‘-i envâ‘ında ve gerek bazında bulunsun hâsse-i **[s.19]** mezkûreyi kabul etmek. tabîat-ı nefsiyyelerinden olan hâssâlarda müşâbehet muhâldir. Havâss-ı mezkûre: 1. Cevheriyyet yani fiilen, vehmen, farzen taksîmi kabul etmemek. 2. Cismiyyet: Taksîmi kabul etmek. 3. Araziyyet ile kâim bir mânâ. 4. Tehayyüz: mekân tutmak. 5. Terekküb: yani mürekkeb ve müctemi‘ olmak. 6. Tecezzü‘: Cüz‘ olmak. 7. Gayrıdan tevellüdü. 8. Gayrıyı tevlîd. 9. İttisâl: bir şeye bitişmek. 10. İnfisâl: bir şeyden ayrılmak. 11. Hayvâniyyet. 12. Nebâtiyyet. 13. Ma‘deniyyet. 14. bir hayyizden diğer hayyize intikâl. 15. Dahk. 16. Teaccüb, gibi infiâlât-ı nefsâniyye ve daha bunlara benzer şeylerdir. Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri havâs-ı mezkûrede mevcûdât-ı hâdiseye müşâbih olsa mevcûdât-ı hâdise gibi olur; zira bir hâssada bir şey diğerine müşâbih olsa şey-i mezkûr şüphesiz diğeri gibi olur. İlâh-ı Müteâl mevcûdât-ı hâdise gibi olsa onlara hudûs ve fenâ câiz olduğu gibi Zât-ı akdes-i ilâhiyyesine de câiz olması lâzım gelir; zira emsâlinin birisine câiz olan diğerine de câiz olur. Zâten kıdem ve bekâ-i ilâhînin vücûbuna ve hudûs-ı ve fenâ-ı sübhâniyyenin muhâliyyetine delîl ikâme olundu idi. Şu delîl ile mevcûdât-ı hâdiseye müşâbehet-i ilâhî câiz olmayıp havâdise muhâlefeti vâcib mümâseleti müstahîl olduğu sâbit oldu. Ve hüve’l-matlûb.

2.3.2.5. Sıfat-ı hâmis

Sıfat-ı sâmî kıyâm binefsihî teâlâ: Zât-ı Bârî için bi nefsihî kıyâm vâcib, zıddı bi gayrihî kıyâm yani duracak mekâna **[s.20]** veya hulûl edecek mahâle veya bir mahsûsun tahsîsine veya bir mûcidin îcâdına ihtiyaç manâsına kıyâm bi gayrihî muhâldir. Delîli: Muhâlefetün li’l-havâdis delîlinde sâbit oldu ki Cenâb-ı Hakk cevher ve cisim değildir, duracak mekâna ihtiyacı yoktur; zira mekâna ihtiyaç cevher ve ecsâm havâssındandır.

Orada yine sâbit oldu ki Cenâb-ı Hakk a‘raz değildir, duracak mahalle ihtiyacı yoktur. Elvân, tuûm ve bunlara mümâsil şeylerin ihtiyacı gibi. Yine sâbit oldu ki Feyyâz-ı akdes Hazretleri kadîmdir, tahsîs-i mahsûsa icâd-ı mûcide muhtaç değildir.

Binâen‘alâ zâlik binefsihi kıyâm-ı ilâhi vâcib bi gayrihi kıyâm-ı rabbâni müstahîldir. Ve hüve’l-matlûb.

2.3.2.6. Sıfat-ı sâdise

Cenâb-ı Hakk için vahdâniyet yani zâtında, sıfâtında; efâlinde bir olmak vâcib, zıddı adem-i vahdâniyet yani zât, sıfâtında mürekkeb olmak veya zât ve sıfâtta mümâsili bulunmak veya bir fiili halkda müşâriki bulunmak gibi tarîkler ile Cenâb-ı Hakk’ın vâhid olmaması muhâldir. Delîli: Cenâb-ı Hakk mürekkeb olsa havâdisin mukteziyyât-ı zâtîlerinden olan havâstan bir hâssada havâdise müşâbih olur. O hâssa terkîbdir. Muhâlefetü’n-li’l-havâdis delîlinde zikri sebkat etti. Şu hâlde Cenâb-ı Hakk’ın onlar gibi hâşâ hâdis olması lâzım gelir. Halbuki kıdem-i ilâhînin **[s.21]** vücûbuna ve hudûs-i sübhânînin istihâlesine de delîl sebkat etti idi. Zât ve sıfât-ı ilâhîsinde kendisine mümâsil olmadığına delîl budur ki eğer Zât-ı akdesinde mümâsil bulunması Cenâb-ı Bâri celle ve ‘alâya vâcib olan o mümâsil için de vâcib ve müstahîl olan o mümâsil için de müstahîl olur. Yâhud sıfât-ı vâcibe-i kadîmesinde mümâsil bulunsa bâhusus her bir mümkün üzerine olan kudret-i tâmmede mümâsili bulunsa nitekim Mevlâ-yı Müteâl için kudret-i taâmmenin isbâtı gelecektir. İşte O zâtta veya sıfât-ı vâcibe-i kadîmede mümâsil olan şey ilâh olur. Halbuki vücûdda Cenâb-ı Hakk ile beraber bir ilâh da olsa şu âlem bulunmaz idi. Nitekim Cenâb-ı Hakk Feyyâz-ı Mutlak **{**لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا**}**[181] Yani semâvât ve arzın hilkatinde kâim olur. Allah Teâlâ’dan başka âliheten olsa Cenâb-ı Hakk da onlarla birlik olsa semâvât ve arz fesâdpezîr olur, bulunmazlar. “Delîl: Mezkûrun şerh ve beyânı şöyledir ki”: Sânî ve ilâh-ı âlem iki olsun, daha ziyâde olsun teaddüd etse idi âlemden bir şey mevcûd olmaz idi. Lâkin şu âlemden bir şeyin bulunmaması bâtıldır; zira âlem mevcûd ve şu müşâhed ile sâbittir. Âlemden bir şeyin adem-i mevcûdiyetine müeddî olan şey ki teaddüd-i ilâhtır, bâtıl oluyor; teaddüd bâtıl oldu ise vahdâniyet sâbit oldu ki matlûb da budur. Amma ilâhînin vücûdundan âlemden bir şeyin bulunmamasının lüzûmu; zira bu ilâhlar şu âlemin **[s.22]** îcâdı üzerine ya ittifak ederler ya ihtilâf. Eğer ittifak ederlerse âlemi icâd etmeleri câiz olmaz; zira bu sûrette ya bunlardan her birilerinin îcâdıyla âlem için müstakil birer vücûd hâsıl olur. Şu hâlde âlemin iki vücûdu lâzım

[181] Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu (Enbiyâ, 21/22).

gelir. Halbuki, âlemin vücûd-ı vâhidinden başka yoktur. Yâhud bunların îcâdıyla âlem için yalnız bir vücûd hâsıl olur. Bu sûrette ilâhîden her birileri âlemi bi'l-infirâd îcâd etmeyip âharın müşâreketiyle icâd etmesi lâzım gelir. Şu hâlde ilâhlar mürekkeb kılınıp ilâh-i vâhid kılındılar ki îcâd o vâhide nisbet olunuyor. Ale'l-istiklâl birisine nisbet olunmuyor; zira birisi mûcidin cüzüdür, müstakil mûcid değildir. İlâh-ı âlem ise kemâl-i kudret kendisine lâzım geldiğinden müstakil mûcid olmalıdır, gayr-i müstakil âciz ve muayyene muhtaç olur. Yine denilirse ki İlâh "hakikaten isneynden mürekkeb mecmû'dur." Cevâbında biz deriz ki "Terkîb ilâh üzerine muhâldir."; zira Cenâb-ı Hakk'ın havâdisin havâss-ı nefsiyyesinden olan sıfat da havâdise muhâlefeti vâcibtir, terkîb ise bu sıfatlardandır. Âlemi ilâhînden birisi icâd edip de sonra diğeri icâd etmesi de câiz değildir; zira bu hâsıl-ı tahsîldir, bu da muhâldir, zâhir olan da budur; zira vaktâki birisinin kudreti bâza taalluk etti. Diğer ilâhın bazı âleme olacak kudretinin **[s.23]** taalluku tarîkini seddetti. Bu ise her bir şey üzerine tamâm kudrete münâfi bir aczdir, ilâh üzerine acz ise muhâldir. Nitekim tamâm-ı kudret-i ilâhînin vücûbunun beyânı gelecektir. Eğer ilâhînden birisi âlemin îcâdını diğeri âlemin i'dâmını murâd etmek tarîkiyle ihtilâf etseler bu sûrette ikisinin birden irâdelerinin nüfûzu câiz olmaz; zira bunun üzerine ictimâ-i nakîzeyn yani ân-ı vâhidde âlemin vücûd ve ademi lâzım gelir ki bu da muhâldir. Kezâlik birisinin irâdesi nüfûz edip de diğerinin nüfûz etmemesi câiz değildir. İrâdesi nüfûz etmeyenin aczi lâzım geldiğinden için halbuki, diğeri de o birisi gibidir, beynlerinde mümâselet mün'akid olduğundan bazıları da âharın dûnunda, diğerinin irâdesi nüfûz ettiği vakit de irâdesi nüfûz eden ilâhtır, diğeri âciz olduğundan ilâh değildir denilir. Şu hâlde vahdâniyet delîli tamâm olmuş olur.

Teaddüd-i ilâhın istihâlesi üzerine delîl-i âhar vaktâki "havâdis için bir muhdisten elbette lâzımdır." delîli ile âlem için bir ilâhın vücûdu vâcib oldu ise ilâh-ı âhar da bulunduğu vakitte ya ilâhînin her birileri âlemi îcâdda kâfi olmamaktır. Şu sûrette bunların birisi de ilâh olamaz; zira ilâh kâfi müstakil olacaktır. Yâhud bunlardan birisi kâfi olur; ikincisi zâyi' olur hâcet yoktur, ilâh ise böyle olmaz. Ve amma Vâcibu'l-vücûd Hazretlerinin efâlinden bir fiilde müşâriki olmadığına **[s.24]** delîl: Havâdis, şu mükevvenâtta yâ hudus-ı hayvânî ve nebâtî ve ma'denîdir. Yâhud harekât-ı hayvâniyyenin gayrıdır. Kevâkib, riyâhın harekâtı gibi yâhud hayvanâtın harekâtı gayr-i ihtiyâriyyesidir. Hayvanâtın neşv ü nemâ bulması ve mesela hummâ sebebiyle hâsıl olan harekât-ı intiâşı gibi bedihîdir ki şu eşyânın îcâd ve ihdâsında

mahlukâttan hiç birisinin medhali yoktur. Ancak Mevlâ-yı Müteâl halk ve îcâd buyurmuşlardır. Bu da her bir âkilin meczûmudur ki insanı olduğu sûret ile nev'ini veyâhud halkdan birisi tasvîr etmemiştir, musavvir ancak Cenâb-ı Hakk'tır. Bundan sonra denilir ki bu mezkûrâtın cemî'ini îcâd ile teferrüd-i ilâhî üzerine olan delîlin nazîridir; zira ilâhînin her birilerinin îcâdı hakkında biz deriz ki bi'l-farz iki mûcid olsa ya her bir şeyi îcâda ittifak ederler ya ihtilâf. Karîben tekaddüm ettiğine göre bu delîl itmâm olunur. İmdî sâbit oldu ki şu eşyanın hâlıkı ancak Cenânb-ı Hakk'tır. Başka değildir. Amma kıyâm-ı Zeyd meşy-i Amr gibi ibâddan sâdır harekât-ı ihtiyâriyye denilen havâdisin hilkat ve îcâdıyla müteferrid olan yine Cenâb-ı Bâri Teâlâ ve tekaddestir. Bunun üzerine delîl: Abd, fiil-i ihtiyâriyesinin mûcidi ve hâlıkı olmuş olsa tefâsîl-i efâline âlim olur idi. Lâkin tefâsiline ilmi bâtıldır. Abdin de mûcid olması bâtıl olur. Öyle ise bakiyye-i kâinâtı îcâd eden ve îcâdında müşâriki olmayan Mevlâ-yı Teâla tebârek ve tekaddes **[s.25]** Hazretleri efâl-i abdin mûcid ve muhdisidir. Abdin tefâsîl-i fiiline âlemin butlânı üzerine delîl, nâim olan bir kimseden mekâdîr ve keyfiyâtının tefâsiline şuuru olmayarak bir takım efâl-i ihtiyâriyye hâsıl oluyor. Bir kâtib eczâ ve a'zâdan enâmili için olan şeye şuuru olmaksızın enâmilini tahrîk ile hurûf ve kelimâtı tasvîr eder. O eczâ ve a'zâ, 'izâm yani kemikler gazârîf yumuşak gertlek kemikler. A'sâb: sinirler uzlât-ı sinirli etler. Ribâdât: kemik başlarında kemikleri birbirine rabt eden sinirlerdir. Yine o kâtibin o sûretleri ve nakışları husûle getiren bu eczâ ve a'zânın harekât ve evzâ'ının tefâsiline şuuru yoktur. Bu malûmât elde edildikten sonra hafî olmaya ki efâl-i ibâdın hâlıkı ancak Zât-ı Ecel-i Mutlak Hazretleridir diye nusûs-ı şer'iyye-i rabbâniyye tevâtüren vârid olmuştur. Kâlellâhu Teâlâ fî Kitâbihi'l-Azîz **{**وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ**}**[182] ve kâle Teâlâ **{**هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ**}**[183] birinci kavli şerîfin meâl-i münîfi: Cenâb-ı Hakk "Ey insanlar! Sizi ve a'mâlinizi halk ve îcâd, buyurmuştur."

İkincisinin meâl-i şerîfi: "Allah Tebâreke ve Teâlâ'dan başka bir hâlık var mıdır?" İstifhâm-ı inkârı yani yoktur demektir. Dîn-i mübîn-i Ahmedî (s.a.v) de sâbit şu nusûs-ı şer'î üzerine itimâd etmek akîdeleri bâbında ehl-i imân için vâcibdir. Ve akîdelerinin delîlini ahz da şöyle cereyân eder ki: Efâl-i ibâdın hâlıkı; **[s.26]** ancak

[182]Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır. (Saffat, 37/96)

[183] Allah'tan başka -size göklerden ve yerden rızık veren- bir yaratıcı var mı? (Fâtır, 35/3)

Allah Teâlâ Hazretleridir. Lâkin sevâb ve ‘ikâbın menâtı ve abde fiilin nisbetinin sıhhati kendisine vâbeste olan efâl-i ihtiyâriyye-i abd için kesb vardır. İmâm Azâm Ebû Hanîfe kaddesenallâhu bisirrihi’l-efham Efendimiz Hazretleri Fıkh-ı Ekber nâm-ı meâlî ittisâmını hâiz olan kitâb-ı müstetâb-ı ‘âlîlerinde şöylece nas buyurmuştur ki hareket ve sükûndan cemi‘ efâl-i ibâd hakîkaten kulların kesbidir. Cenâb-ı Hakk ise o efâlinin hâlıkıdır. İntehâ. Eimme-i kirâm fehâmet-i ittisâmdan Cenâb-ı İmâm Azâm yesserallâhu lenâ şefâatühûnün kelâm-ı ‘âlî müçtehidânesini tefsîr buyuran bir zât-ı meâlî nisâb şu yolda hâmerân bast ve beyân olarak buyuruyor ki Hz. İmam Hümâm bu nassıyıla murâd eder. Ki asıl fiil kudret-i aliyye-i rabbânîledir. Tâat yâhud ma‘siyet olmasıyla fiilin ittisâfı kudret-i abd iledir. -Beyân-ı âhar ile- abd irâdesini fiile tevcîh ve kudretini ta‘lîk eder. Abdden husûs-ı mezkûr-ı müsebbibât cânibinde vukû-yâfte olan bakiyye-i esbâb gibi fiilin tâat veya ma‘siyetle ittisâfına sebep olur. İşte taraf-ı abdden zuhûr eden ancak kesbtir. Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes Hazretleri, abd irâdesini sarf ettiğinde kudret-i fâtıra-i ilâhîsîyle fiil-i mezkûru icâd eder ki işte halk budur. İfrât ve tefrît beyninde mütevassıt olan mezheb-i hak da ancak şu beyân-kerdemiz olan mezheb-i celîldir. İmdi biz cemi‘ efâlde abd için medhal yoktur dememiz kezâlik ibâdın efâl-i ihtiyâriyyesinde **[s.27]** Cenâb-ı Hakk’ın medhali yoktur da demeyiz. Belki Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes Hazretleri efâl-i ibâdın hâlıkıdır, kulları ise kâsibîdirler, kesbleri üzerine de musâb veya mu‘âkab olurlar diye itikâd eyler ve böylece söyleriz ve billâhi’t-tevfîk.

2.3.2.7. Sıfat-ı sâbi‘a, sıfat-ı âliyye “irâde”

Cenâb-ı Hakk için “irâde” vâcibdir. İrâde Zât-ı ‘âlî ilâhî ile kâim, kadîm bir sıfattır ki Hakk celle ve ‘alâ Hazretlerinin üzerine câiz olan şeylerin bazısına her bir câiz bu sıfat-ı celîle ile tahassus kesb eder. Bu sıfatın zıddı olan kerâhiyyet Cenâb-ı Hakk üzerine müstahîldir. Bunun delîli: Şu âlem bizâtihi hâdis olmayıp hudûsu ancak Cenâb-ı Hakk’tan olduğu sâbit oldu. Bu takdirce biz deriz ki Cenâb-ı Hakk’tan âlemin hudûsu ya irâde ve ihtiyâr olmaksızın iliyyet ve zarûret tarîkiyle olur yâhud irâde ve ihtiyâr tarîkiyle olur. Yani âlemin varlığını irâde ve ihtiyâr buyurup onu îcâd ettiği vakti de tayin kendi zât-ı akdes-i ilâhîsi olmak tarîkiyle olur. İhtiyâr olmaksızın iliyyet zarûret tarîkiyle Cenâb-ı Hakk’tan âlemin hudûsu câiz değildir. Câiz olmuş olsa Cenâb-ı Hakk kadîmdir, âlemin de kadîm olması lâzım gelir; zira bu takdirce âlem

Cenâb-ı Hakk için malûl olur. Halbuki mâlûl illetine tâbi‘ olup teahhür etmemesi vâcib olur. Âlemin hudûsu ise muhakkaken sâbit oldu ki yok iken **[s.28]** var oldu. İmdi Cenâb-ı Hakk'tan âlemin hudûsu illiyyet-i zarûret tarîkiyle olmadı. Şu hâlde âlem, irâde-i ilâhî ve ihtiyâr-ı sübhânî ve icâd ettiği vakti tahsisle hâdis oldu. Bu delîl ile sâbit oldu ki Cenâb-ı Hakk ilâh-ı âlemdir, mürîd, muhtârdır. Zât-ı akdes-i feyazânesiyle irâde vâcib ve zât-ı pâk kuddûsiyânesi üzerine sıfat-ı mezkûrun zıddı olan kerâhiyyet müstahîldir. Ve hüve'l-matlûb.

2.3.2.8. Sıfat-ı sâmine, sıfat-ı âlî "kudret"

Cenâb-ı Hakk için "kudret" vâcibdir. Kudret, zât-ı pâk-ı samediyyet ile kâim, kadîm bir sıfattır ki hâdisât bu sıfat-ı celîl ile mevcûd ve madûm olur. Bu sıfat-ı sâmînin zıddı olan acz, Zât-ı Bâri hakkında muhâldir. Delîli: Cenâb-ı Fâtır-ı Mutlak celle ve şa'nehûnun şu âlemi ve azâmet ve garâbetleri akılları hayrette bırakan ve bihâr-ı acâyibinde fühûmu müstağrak kılan yüzbinlerce sınıfları müştemil hayvânî, nebâtî, ma‘denî âlemlerinden azamet, garâbet sahipleri olan birtakım envâ‘-ı âlemleri yoktan var edip, îcâd buyurmasıdır. İmdi şöyle bir azamet ve celâlet ve garâbet ile bu âlemi icâd eden Zât-ı Ecell-i Mutlak Hazretlerinin âciz ve meslûbu'l-kudret olmasını akl-ı selîm tasdîk etmez ve bunun müstahîl olduğu da bedihîdir. Şu delîlimiz ile sâbit oldu ki Allah Teâlâ Hazretleri şu âlemin ilâhıdır ki onu ve azametiyle ketm-i ademden füshat-serây-ı vücûda ihrâc **[s.29]** buyurmuştur. İmdi böyle bir Zât-ı kerîm-i sübhânî için kudret vâcib ve zıddı olan acz müstahîldir. Ve hüve'l-matlûb.

2.3.2.9. Sıfat-ı tâsi‘a, sıfat-ı sâmî "ilim"

Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri için sıfat-ı celîl-i "ilim" vâcibdir. Sıfat-ı sâmî ilim, Zât-ı Bârî celle şa‘nuhû ile kâim, kadîm bir sıfattır ki bununla vâcibât, câizât müstahîlât cemî‘ eşya Cenâb-ı Hakk'a münkeşiftir. Bunlardan her birisini ‘alâ mâ hüve aleyhi bilir. Bu sıfatın zıddı olan cehil, Cenâb-ı Hakk'ın üzerine müstahîldir. Delîl: Allah Teâlâ Hazretlerinin şu sun‘unun inceliğinde ve muhkemliğinde akıl ve fehimleri hayrette bırakan şeyler ile nihâyet itkân ve gayet ihkâm ile beraber acâyib ve garâyibden hâvi olduğu eşya ile îcâd ve ihdâs buyurmasıdır. Bu ise bir insan kendisine akreb olan şeye nazar ile âşikâre olur ki o da tedbîr-i bâhir ve ezhâna hayret-bahş olan itkân ve ihkâm üzerine müştemil zât-ı insânîdir. Kevâkibin acâyib ve nizâmında ve hayvân ve nebât ve ma‘den âlemlerinde ve bunların envâ‘ ve muvâfakât ve

ihtilâfâtından muhtevî olduğu şeylerde daha bunların gayrı a‘ceb-ül acâyib olan şeylerde teemmül ve tefekkür olduğunda daha ziyade meydân-ı vuzûha cilve-zîb-i futûh olur. İmdi akl-ı selîm nezdinde avâlim-i kâinâtı şu itkân ve ihkâm ve dakîk-i sun‘ve acîb vaz‘ ile îcâd eden Zât-ı Hâlık celle ve ‘alâ’nın câhil, gayr-ı âlim olması muhâldir. Şu delîl ile sübût **[s.30]** buldu ki Mevlâ-yı Müteâl ilâh-ı âlemdir. Onu şu itkân ve ahkâm ile îcâd buyurmuştur ki Zât-ı ilâhîsi için ilim vâcib, zıddı olan cehil müstahîldir, matlûb olan da budur. Cenâb-ı Hakk için kudret ve ilim sıfat-ı celîlelerinin vücûbu delîlinin tavzîhi mebsût olarak şöyledir ki bir kimse mütkan muhkem âlât-ı adîde-i hendesiyye üzerine muhtevî kendisiyle vakit bilinir saatlerden bir saate nazar etse hatta o saatte evkâtın sâniyelerini bile zabt edip garazı da ifâ etse o saate o saatte nâzır olan kimsenin indinde şek ve şüphe yoktur ki onu işleyen yapan bir sâni‘ vardır. Ve bu sâni‘in o saati yapmak ve itkân ve ahkâmına kâfî kudret ve ilmi vardır ki o saatten maksûd olan garazı ifâ etsin ve bir kimse o saat kendi kendine tesadüf tarîkiyle husûle gelip sâni‘in sun‘u ve itkânı olmaksızın tekevvün ettiğini yâhud bu saati sâni‘olan sanatkâr âciz iki elleri iki ayakları kesik fünûn-ı hendese ve sâyi‘a câhil belki fikri hâmil her bir ilmi câhil ve mâhâzâ şu itkân ve ihkâm ile o saati yapmış olduğunu tasdîk ederse imdi musaddık-ı mezkûr arz‘ ile semâ beynini tefrîk edemeyen humekâdan addolunur. Kezâlik şu âleme kevâkibinin acâyibi hayvân ve nebât ve ma‘denin garâibinden hâvi olduğu mevâd ile beraber atf-ı nazar ettiğimizde ki ciltlerce kitâb ve sahîfeleri bunlara mensûb olan ilimler doldurmuştur. Azamet ve garâbetlerinden **[s.31]** müştemil olan her bir şeyi ihâtadan kâsırız: Nitekim şu avâlim hakkında kelâmı mütekeffil fünûna mensûb kitapları üzerine ıttılâ‘dan malûm olur. Kalplerimizin gayet itmi’nânı ile beraber katiyyen cezm ederiz ki şu âlem için cemî‘ müştemilâtıyla îcâd, şu itkân ve ihkâm ile ibrâz eden envâ‘ını tenvî, esnâfını tasnîf, eşhâsını temyîz eden bir sânî‘-i akdesten elbette lâzımdır. İşte bu sânî‘ etem kudret ile kâdir, ekmel ilim ile âlimdir. Bu Zât-ı Bârî üzerine acz ve cehil müstahîldir. Bir kimse bu sun‘-ı acîb-i azîmin kendi kendisine tesadüf ve ittifâka hamlen hudûsuna kâil olursa ve bâhir bir idrâk ve mârifetten câhil ve âciz olan şey-i âhara nisbet ederse şek ve şüphe yoktur ki bu kimse ahmak-ı humekâdan ve her ne kadar temvîhât-ı vâhiye ve hurâfât-ı sâkıta ile tesettür ederse de echel-i cühelâdandır; zira fıtraten akl-ı selîm onun dâvâ-yı bâtılını tasdikten ebâ eder. İmdi biz Muhammedîler ilâh-ı kâdir-i alîm

Hazretlerine şu âlemin sun‘unun nisbetinden itikâd ettiğimiz mu‘tekadât ile cezm ederiz. Ve zâlimînin sözlerinden Cenâb-ı Hakk’ı ziyadesiyle tenzîh ve takdîs eyleriz.

2.3.2.10.Sıfat-ı ‘âşira, sıfat-ı celîl “sem‘”

Cenâb-ı Hakk için “sem‘” sıfatı vâcibdir. Sıfat-ı sem‘, sımâh ve üzn ile olmayıp Zât-ı Hakk ile kâim, kadîm bir sıfattır ki bununla mesmûât-ı ilâhı münkeşif olur. **[s.32]** Delîli: samem yani sağır olmak naksdır. Âlemi mükemmel icâd ve bazı envâ‘-ı âleme sem‘i atâ eden ve sem‘i onların üzerine nimet-i ilâhîsinin ekberi kılan İlâh-ı âlem-i teâlâ ve tekaddes Hazretlerinin üzerine naks muhâldir. Cenâb-ı Hakk’a samem muhâl oldu ise sem‘ vâcib oldu ki matlûb da budur.

2.3.2.11. Sıfat-ı hâdiye ‘aşere, sıfat-ı sâmî “basar”

Cenâb-ı Hakk için sıfat-ı sâmî basar vâcibdir. Bu sıfat-ı ‘âlî Zât-ı Bârî teâlâ ile kâim ve kadîmdir. Mukle ve hadeka ile değildir. Mubsarât-ı ilâhî Cenâb-ı ehâdiyyet bu sıfatla münkeşif olur. Cenâb-ı Hakk üzerine bunun zıddı olan ‘amâ müstahîldir. Delîli: ‘amâ naksdır. Şu âlemi mükemmelen icâd ve bazı envâ‘nı nîmet-i basar ile tezyîn buyuran Zât-ı sâmî ilâhî üzerine naks muhâldir. Mâdemki Cenâb-ı Feyyâz-ı ezelîye ‘amâ muhâldir, imdi Zât-ı kayyûm-ı ehadîsine sıfat-ı sâmî basar vâcibdir ve hüve’l-matlûb.

2.3.2.12. Sıfat-ı sâniye aşere, sıfat-ı âlî “kelâm”

Zât-ı Bârî celle şa‘nuhû için sıfat-ı sâmî kelâm vâcibdir. Zât-ı akdes-i ilâhî ile kâim, kadîm bir sıfatır. Harf ile savt ile değildir. Vâcibât, müstahîlât, câizâttan olan ve olacak ve bulunan ve bulunacak olan şeyler üzerine delâlet eder. Bu sıfat-ı celîl ile ibâd-ı ilâhiyyesinden birisine ifhâmını murâd buyurduğu şeye tefhim buyurur. Bu sıfatın zıddı olan bükm, **[s.33]** Cenâb-ı Hakk üzerine müstahîldir.

Delîli: Bükm yani dilsizlik naksdır. Âlemîni nimet-i icâd ile mün‘im ve bazı envâ‘ını nutk ve kelâm ile mükemmel kılan Cenâb-ı Bârî celle ve ‘alâ üzerine naks, muhâldir. Dilsizlik Cenâb-ı Hakk üzerine muhâl oldu ise kelâm, Zât-ı akdes-i feyyâzânesi için vâcib oldu ve hüve’l-matlûb. Cenâb-ı Zât-ı ecel ve a‘lâ için sem‘, basar, kelâm sıfat-ı celîlelerinin vücûbu delîlinin tavzîhi ve ezdâdının istihâlesi mebsûtan beyânı şöyledir ki Cenâb-ı Hakk için vücûdunun isbâtı ve ezdâdının istihâlesi tekaddüm eden dokuz sıfat-ı âliye ki vücûd, kıdem, bekâ, muhâlefetün li’l-havâdis, kıyâm bi nefsihî, vahdâniyet, irâde, kudret, ilimdir. Her ne kadar medâr-ı

ulûhiyyet, bu sıfât-ı âli üzerine olup, bunlar ile muttasıf bir Zât-ı akdes-i ilâhînin vücûdu şu âlemin mevcûdiyetini tevcîhde kifâyet ve akl-ı selîmi ikna ederse de lâkin şu Hallâk-ı cihân Hazretlerinin şân-ı 'âlî ulûhiyyet ve bedi' masnûâtında ve her bir şeyin kemâlini ve kavâm ve salâhını î'tâ buyurmakla kemâl-i itkân ve ihkâmdan müştemil olduğu şeyde teemmül ettiğinizde masnûât-ı ilâhîsi şu kemâlde olan bir Zât-ı kayyûm-ı ehadiyyetinin nâkıs olması müstahîldir; zira cemî' tasavvurâtımızda nâkıs-ı kâmili yâhud kâmil-i ekmeli icâd ve ibtidâ' etmek şöyle dursun kendi mislini icâd eden bir şeyi bulamıyoruz. Şu insana bak ki a'lem-i hayvânât olmakla beraber **[s.34]** sanâatte onlardan kudretlidir. Her ne ki tasni' ve ibtidâ' o tasni'-i mezkûr o insanın kendi mislini veya kendinden ekmelini yapmak şöyle dursun, hâiz olduğu kemâle bile karîb olmaz. Bir hayvân veya bir insan yapmaktan kat'-ı nazar bir nebâtı yapmaya kudreti olmaz. Belki cesedinden bir tüyü düşse, olduğu gibi onu iâdeye kâdir olmaz. Amma yed-i insânîde nebât ve hayvânın zuhûrundan cereyân ettiği görülen şeyler Cenâb-ı Hakk'ın nebât ve hayvânın tevellüdüne esbâb-ı âdiye kıldığı umûra mübâşeretledir ki bir insan tohumu yere eker harârete arz eder su ile sakî eder. Orada nebât biter. Halbuki o otun nasıl bittiğini levn ta'm râiha ve bunların gayrı havâss-ı sâiresi nasıl husûle geldiğini o insan bilmez. Kezâlik bir kuşun yumurtasını harârete vaz' ile ondan kuş tevellüd eder. Lâkin o kuş nasıl tekevvün etti sem' ve basarı nasıl şakk-ı lahm ve demm vesair a'zâsı nasıl tasvîr olundu bunu bilmez. İşte bunlarda beyân-ı zâhir vardır ki o insan nebât ve hayvânı tasnî' etmemiştir. Ancak esbâbından keyfiyyet-i neş'etlerini bilmemekle beraber onların vücûda gelmesine tesebbüb etti. İlâh-ı âlem celle ve 'alâ Hazretleri ise onların sun'uyla müteferriddir. Mütekaddim cemî' beyânâtımız üzerine cezm ederiz ki ademden âlemi îcâd ve muhayyir-i efhâm olan envâ'a tenvi' ve bazısını sem' ve basar ve kelâm ile tekmîl eden Hazreti Allah zü'l-celâl için delîl-i aklî ile nezdimizde sâbit ve kendi Zât-ı pâk-ı samedânîsine layık her bir **[s.35]** sıfât-ı kemâlîde mertebe-i kemâl olmak vâcibdir. Böyle olmasa sânî'-i âlem tebârek ve tekaddes masnûâtının mâdûnu olur. Bu ise tasdîk-i aklînin hilâfıdır. İmdi biz itikâd ederiz ki Cenâb-ı Hakk semî'dir, basîrdir, mütekellimdir. Belki şân-ı me'âlî nişân-ı ulûhiyyetine lâyık her bir sıfât-ı kemâl ile muttasıftır. Ve Cenâb-ı Hakk üzerine samem, 'amâ, bükm, müstahîldir. Sem'i ibdâ', basarı inâre lisânı kelâm ile ıtlâk buyuran ise kendi Zât-ı meâlî simât-ı rabbânîsidir. Kezâlik Hakk-ı 'âlî ulûhiyyetinde, masnûatında her bir kemâli icâd muhakkak iken sıfat-ı kemâliyyede

nâkıs olmak muhâldir. Burası minvâl-i mezkûr üzere bilinmelidir. Biz meâşir-i Müslimîn için basar, sem‘, kelâm sıfât-ı celîlelerinin Zât-ı akdes-i ilâhî için sübûtunu itikâdda {وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ}[184],{وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا}[185] , kavl-i şerîf-i sübhânîsi gibi delîl-i sem‘i üzerine iktifâ etmek de vâcibdir ki bu delîl ile hıtta-i taklîdden çıkmış oluruz. Nitekim takrîr olundu.

2.3.2.13. Sıfat-ı sâlise aşer, sıfat-ı sâmî “hayât”

Cenâb-ı Hakk için sıfat-ı sâmî “hayat” vâcibdir. Bu Zât-ı akdes-i ilâhî ile kâim, kadîm sıfattır ki Cenâb-ı Hakk’ın kudret, irâde, ilim gibi sıfât-ı celîle ile ittisâfını aklen tashîh eder. Bu sıfatın zıddı olan mevt, Feyyâz-ı Mutlak hakkında muhâldir. Delîli: Cenâb-ı Hakk meyyit olmuş olsa kudret, irâde, ilim gibi sıfatlarla ittisâfı vâcib olması üzerine delîl **[s.36]** kâim olan sıfât ile ittisâfı sahih olmaz idi. Lâkin bu sıfât-ı sâmî ile ittisâfının vücûbu üzerine delîl kâim oldu. Şu Cenâb-ı Hakk’ın meyyit olması muhâldir. Cenâb-ı Hakk üzerine mevt muhâl olduysa Zât-ı akdes-i ilâhîsine hayat vâcib oldu. Ve hüve’l-matlûb.

2.3.3. Fasl-ı Sâlis

Zikri sebkat eden sıfât-ı ‘âlî ilâhînin eşyâya taalluk eden ve taalluk etmeyen kısımları ve taallukunun manâsı beyânındadır.

Malûm ola ki Cenâb-ı Hakk için vücûbu ve ezdâdının istihâlesi üzerine edille-i ikâmesi tekaddüm eden on üç sıfat-ı ‘âlî ilâhîden yedisi bir şeye taalluk etmez. Onlar da vücûd, kıdem, bekâ, muhâlefetün li’l-havâdis, kıyâm binefsihî, vahdâniyet, hayat, sıfât-ı sâmîleridir. Bu sıfatların bir şeye taalluk etmemesinin manâsı bu sıfât-ı ‘âlî ile eşyânın tahsîsi ve icâd ve keşfi ve sıfat-ı âtî gibi eşya üzerine delâleti olmaz. Bu sıfât-ı sâmîden altısı eşyâya taalluk eder ki onlar da irâde, kudret, sem‘, basar, ilim, kelâm sıfatlarıdır. Amma irâde ile kudret yalnız câizâta taalluk eder. Vâcibât ve müstahîlâta taalluk etmez. İrâde sıfat-ı sâmîsi taalluk-ı tahsîs ile câizâta taalluk eder. Bu sıfat-ı akdes ile ezelde câizi, Zât-ı samedânîsi üzerine câiz olan bazı şey ile tahsîs eder.

---

[184]. O, işitendir, görendir. (Şûrâ, 42/11)

[185] Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu. (Nisa,4 /164)

Mesela Cenâb-ı Hakk ezelde "Zeyd"'i bulunmak, bulunmamak ile tahsîs eder. Ve Zeyd bulunduğunda şöyle bir sıfat üzerine **[s.37]** olur; "Filân zamanda, filân mekânda yerden filân cihette bulunur." diye tahsîs eder. Ve helümme cerren. Ve şu tahsîs ile o câizin irâde-i ilâhînin tahsîs[i] üzerine olması vâcib, hilâfına olması muhâldir; zira irâde-i sâmi-i ilâhînin hilâfına olsa Bârî Teâlâ Hazretleri kârih, makhûr olması lazım gelir, mülkünde irâde buyurmadığı şey husûle gelir. Bu ise bir hâlettir ki husûlüne mahlûk-ı memlük razı olmaz. Melikü'l-mülûk olan Hâlık-ı celle ve 'alâ Hazretlerinin razı olacağını hiç tehattur eder misin? Tabiidir ki razı olmaz. Sıfat-ı sâmî kudret câize taalluk eder. Ezelde irâde-i sübhânînin taallukuna mutâbık olmak üzere câizin icâd ve i'dâmına taalluk-ı tesîr ile taalluk eder. Meselâ irâde-i rabbânî ezelde şöyle bir zaman şöyle bir mekânda Zeyd'in bir sıfat üzerine icâdına taalluk ettiğinde irâde-i rabbânînin icâd-ı Zeyd'i taalluku zamanı geldiğinde kudret-i fâtıra-i sübhânî Zeyd'i icâda taalluk eder. İrâde-i aliyye-i rabbânîsiyle tahsîs ettiği mekânda sıfat-ı mezkûr üzerine kudret-i samî rabbânîsiyle Zeyd'i icâd eder. Kezâlik irâde-i ilâhî vech-i mahsûs üzerine Amr'ın i'dâmına taalluk ettiği vakitte kudretullah onun i'dâmına taalluk eder. Tehallüf etmeksizin irâde-i ezeliyyenin taallukuna mutâbık olarak kudret-i sübhânîsiyle Amr'ı i'dâm eder. Ve illâ irâdetullahın tehallüfü lâzım gelir. Bu ise muhâldir. Nitekim karîben tekaddüm etti. Zât-ı ilâhî sıfât-ı sübhânî ve cirmin hayyize mülâzemeti gibi vâcibâta şerîk-i **[s.38]** Bârî ve nakîzeyn beyninde cem' ki ân-ı vâhidde Zeyd'in mevcûd ve ma'dûm olması gibi müstahîlâta icâden ve i'dâmen irâde ve kudretten birisinin taalluk etmemesi vâcib, hatmen hâsıl olup vücûddan ademe hurûcu mümkün olmadığından irâde-i ilâhî ve kudret-i sübhânî buna icâden taalluk etmez; zira hâsılı tahsîldir, bu da muhâldir i'dâmen de taalluk etmez; zira ademi ve vücûddan hurûcu muhâldir. Ammâ müstahîle adem taalluk müstahîl hatmen ma'dûm olup vücûdu kabul etmediğinden irâde-i ilâhî ve kudret-i rabbânî i'dâmen buna taalluk etmez; zira hâsılı tahsîldir. Bu da muhâldir. Vücûdu ve ademden hurûcu müstahîl olduğundan icâden de taalluk etmez. Bu takrîr üzerine bir sâil suâl etse dese ki Cenâb-ı Hakk falan vâcibin i'dâmı ve şerik-i bârî gibi falan müstahîlin icâdı üzerine kâdir olur mu? Edebe mukârin cevâb budur ki burhân-ı kudretullâhın i'dâmen ve icâden vâcibât ve müstahîlâta taalluk etmediğine dalâlet etmiştir. Ey sâil sen de! zikrettiğin ise vâcibât ve müstahîlâttandır. Kudretullah bunlara taalluk etmez. Cenâb-ı Hakk bunlar üzerine kâdir olmaz diyemeyiz; zira bu söz cânib-i akdes-i ilâhîde sû-i edebdir. Cenâb-ı Hakk'a hâşâ acz

îhâm eder teâlâ ve tekaddes. Amma sem‘ ve basar Bârî Teâlâ ve tekaddes Hazretlerinin sem‘ ve basar sıfat-ı celîleleri vâcib olsun câiz olsun cemî’ mevcûdâta kâffe-i mahlûkâta taalluk-ı inkişâf ile taalluk ederler. Ma‘dûmâta müstahîl olsun ve câiz olsun taalluk etmezler. Cenâb-ı Feyyâz-ı akdes **[s.39]** mahlukât-ı ilâhîsinden her bir mesmu‘ ve mer‘î görüp işittiği gibi Zât-ı kerîm-i rabbânîsini sıfat-ı ‘âlî ilâhîsini görür ve kelâm-ı akdesini işitir. Leyle-i zulümâ da zerreyi görür. Sahra-i sammâ üzerinde yürümesini işitir; zira sem‘ ve basar-ı sübhânî idrâkleri şurût ve esbâb-ı âdî üzerine mütevakkıf bir takım hâdis, nâkıs mahlûkâtın sem‘ ve basarları gibi değildir. Ve amma ilm-i ilâhî ve kelâm-ı rabbânî vâcibâta müstahilâta, mevcûd ve ma‘dûm câizâta taalluk ederler. İlmullah bunlara taalluk-ı inkişâf ile taalluk eder. Cenâb-ı Hakk ilm-i ilâhîsîyle vâcibi vâcib bilir, zât ve sıfât-ı mukaddes gibi. Müstahîli müstahîl bilir, şerîk-i bârî gibi câizi câiz bilir mevcûd olsun ma‘dûm olsun bulunsun bulunmasın ‘alâ mâ hüve aleyh bilir. İlm-i sübhânîsinden küllî ve cüz’î arzda semâda hiçbir şeye hâric olmaz. Aded-i rimâli, katarât-ı emtârı, evrâk-ı eşcârı, zerrât-ı kâinâtı bilir. Hülâsâ malûmât-ı ilâhîye nihâyet yoktur. Amma kelâm-ı rabbânî vâcibât, müstahilât, câizâta taalluk-ı delâletle taalluk eder. İmdi kelâm-ı sübhânî harf ve savt ile değildir. Her vâcib ve müstahîl mevcûd ve ma‘dûm, her câize oldukları hâl üzerine delâlet eder. Rusul-i fihâm meleke-i ‘izâm-ı ibâd-ı mükremîninde ifhâmını murâd buyurduğu zevâta bunlardan her birini kelâm-ı ilâhîsiyle ifhâm eder.

2.3.4. Fasl-ı râbi‘

Esmâ-i ilâhînin tevkîfi olduğunu beyân ile beraber Feyyâz-ı akdesi için **[s.40]** sübûtunu ifade eden umûr ile şer‘-i şerîf-i mutahharın getirdiği cemî‘ sıfât ve esmâ-i ilâhîye itikâd etmemizin vücûbu beyânındadır. Vaktâki biz meâşir-i Müslimîn indinde seyyidimiz muîn ve nâsırımız istinâdgâh-ı hakîkîmiz sâhib-i şefâatimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) Efendimizin mübârek ellerinde zuhûr-yâfte olan hârik-i âdet bir takım mûcizât-ı sâmîleri delîli ile Cenâb-ı mün‘im-i hakîkî Feyyâz-ı akdesin Resûl-i mübecceli nebî mufahhamı olduğu sâbit oldu. Öyle bir mûcizât-ı ‘âliye ki eyâdi-i mukaddese-i peygamberîde zuhûru davâ-yı mukaddes-i risâletini Cânib-i celîl-i ehadiyyetten tasdîktir. Resûl-i kibriyâ aleyhi ekmeli’t-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinin resûlullah olduğu sübût bulduğu için ihbârâtının cemî‘ini tasdîk vâcib ve zât-ı peygamberîlerine kizb müstahîldir. Nitekim bâb-ı sânîde bunların burhânı

inşallah gelecektir. Bize sıfâtullahı müsbit nusûs-ı şeri‘at-i Muhammedîsinde şeref-i mevrûd cemî‘ mevâdde Zât-ı ‘âlî risâletini tasdîk etmek sahîh ve vâcibdir. Kur’ân-ı Kerîm-i ilâhî ve hadîs-i şerîf-i peygamberîde zikri mütekaddim sıfâtla Cenâb-ı Hakk’ın mevsûfiyetini ifade eden delîl-i aklî ile sıfât-ı mezkûrun Zât-ı ehadiyyet için isbâtı ve ezdâdının istihâlesi ile beraber âyât ve hadîs vârid olmuştur. Ki ulûhiyyetin medârı ve şân-ı rubûbiyyetinin azameti bu sıfât üzerinedir. Cenâb-ı Hakk’ın âdil, hakîm, samed, hâdi, hâlık, rezzâk, kayyûm ve daha bunlara mümâsil bir takım sıfât-ı kemâl ile mevsûfiyyetini müfîd nusûs-ı şer‘iyye de vârid **[s.41]** olmuştur. İmdi nusûs-ı şer‘-i Ahmediyyede Cenâb-ı Hakk için vârid olan sıfât-ı ‘âlîden evsâfın cemî‘ine îmân vâcib olur; zira bunların muhbiri şâri‘-i ‘âzâm Hz. Resûl-i efham Efendimiz sâdıktır. Min indillâhi Teâlâ mürsel olduğuna edille kâim olmasıyla sıdk-ı ‘âlî Muhammedîleri -sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem- meczûmdur. Bu hakîkatin beyânından sonra malûm ola ki sıfât-ı ilâhînin isbâtıyla nusûs-ı şerîat vârid olduğu gibi nefs-i kerîm-i ilâhîsini tesmiye ettiği esmâ-i sübhânîsini isbâtla da vârid olmuştur. Kendi Zât-ı pâk-ı samedânîsine has olan lafz-ı celîlullah bunlardandır. Nebînâ fahr-ı dücihân Hz. Muhammed Mustafa aleyhi esfa’t-tahâyâ Efendimizin irsâl-i ‘âlîsinden evvel kavm-i necîb-i Arab’ın lügatı Cenâb-ı Hakk üzerine bu ism-i celîli ıtlâk ettiği gibi şerîat-ı mutahhara da ıtlâk etmiştir. Cenâb-ı Hakk’ı bu ism-i ‘âzâm ile tesmiye, tesmiye-i şerîadır ki nusûs-ı şeriat üzerine buna itikâd ederiz. Sâir esmâ-i ilâhî de böyledir. Bunlar ile tesmiye şer‘îdir. Şer‘-i şerîf-i mutahharın getirmediği isim ile Cenâb-ı Hakk celle ve ‘alâyı tesmiye câiz değildir. İşte ulemâ-i kirâm -enârallahu berâhînehüm- Hazretlerinin esmâ-i celîl-i sübhânî tevkîfidir demelerinin mânâsı budur. Yani her bir ismi Cenâb-ı Hakk üzerine ıtlâk, şer‘-i şerîf-i Ahmediyyenin tevkîfiyledir. Tevkîf-i şer‘ olmaksızın bir ismi Cenâb-ı Hakk üzerine ıtlâk câiz olmaz. **[s.42]**

2.3.5. Fasl-ı hâmis

Teşbîh ve havâdise mümâseleti îhâm eden şeylerden Cenâb-ı Hakk’a nisbeti nusûs-ı şerîatte vârid olan müteşâbihât ve bunlar hakkında Ehl-i sünnet ve cemaât’in keyfiyyet-i itikâdları ve lede’l-hâcet tarîk-i te’vîli beyânındadır.

Şeriât-ı garrâ-yı Muhammedî (s.a.v) de Cenâb-ı feyyâz-ı akdesin sıfât-ı kemâl ile mevsûfiyetini müfîd nusûs vârid olduğu gibi fakat bunlardan bazısının sübûtu

üzerine delâil-i aklî kâim, bazısının üzerine kâim değildir. Lâkin bu mevsûfiyeti mûcizât-ı sâmiyât ile sıdkı müberhen Resûl-i mufahham aleyhi salavâtullâhi'l-ekrem Efendimiz Hazretleri haber verip sübûtundan aklı men' eden bir mânâda olmadığından buna îmân ve tasdîk etmişizdir. Cenâb-ı Hakk'ın ibâd-ı ilâhîsinden tövbeyi kabul mutî'i müsâb âsî muazzeb etmesi gibi. Kezâlik nusûs-ı şerîat-ı garrâda zevâhiri, havâdise mümâselet ve müşâbeheti îhâm eden birtakım sıfatların Cenâb-ı Hakk'a nisbeti vârid olmuştur. Ki o nusûsa müteşâbihât tesmîye olunmuştur. Halbuki delîl-i aklî, Mevlâ-yı Müteâl teâlâ Hazretlerinin havâdise muhâlefeti vâcib, mümâseleti müstahîl olmasına kâim oldu. Kezâlik delîl-i naklîyye de bununla vârid oldu.

Kâellâhu Teâlâ:{لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ}[186] İmdi biz meâşir-i Müslimîn o nusûs-ı müteşâbihâtta şöyle itikâd ederiz ki müteşâbihât için Cenâb-ı Hakk'a lâyık ve Zât-ı ehadiyyetinin havâdise mümâseleti istilzâmdan **[s.43]** hâlî bir takım meânî sahîha vardır ki mümâseleti müstelzim zevâhir-i nusûs-ı mezkûreden mütebâdir olan meânî değildir. İşte o meânî sahîhanın hakîkat-i ilmini Allâmu'l-guyûb olan Mevlâ-yı Müteâl'e tevfîz eder ve bu itikâd ile havâdise mümâseletten Cenâb-ı Hakk'ı tenzîhe ve o nusûstan murâd buyurduğu şeyi bilmeyi Zât-ı pâk-ı samedânîyyesine tevfîz eyleriz. Selef-i sâlihîn rıdvânullah-i teâlâ aleyhim ecmaîn Efendilerimiz Hazerâtının itikâdları da böyleydi. Lâkin fırka-i mübtedi'adan bazıları vaktâki fürce-yâb-ı zuhûr oldu. O nusûs-ı müteşâbihâtın zevâhiri ile temessük ve havâdise mümâselet-i ilâhîyi müstelzim meânî mütebâdireyi itikâd eder oldular. Bazı zayıf din erbâbının itikâdlarına o fırka-i dalâletin bid'atleri sereyânından korkuldu. Binâberîn kütb-i tefâsîr-i şerîfe ve şurûh-ı ehadîs-i münîfede zikrolunduğu üzere ulemâ-yı müteahhirîn -ravvâhallahu ervâhahum- hazerâtı o nusûs-ı müteşâbihâtı edille-i aklîyyeye muvâfık, münâsib te'vîlâtla te'vîl ettiler. Müşârun ileyhim hazerâtı mezheb-i mübtedî'ini red veya akîde-i züafâyı tesbîte tasaddurlarında o te'vilâtı beyânda keennehû diyorlar ki mâdem o nusûs-ı müteşâbihâtı lügat-ı Arab kavâidi üzerine cârî edille-i aklîyyeye muvâfık, münâsib meânî sahîhaya muhtemeldir. O meânî üzerine ihtimâl yolundan haml ile Cenâb-ı Hakk için muhâlefetün li'l-havâdisin vücûbu ve mümâselet-i rabbânînin istihâlesi üzerine edille-i dâlle beyniyle nusûs-ı mezkûre beyninde tevfîk hâsıl **[s.44]**

[186] O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir., (Şûrâ, 11, Diyanet İşleri Meâli Yeni)

olur. Ve'l-iyâzu billâhi teâlâ insanı îmândan ihrac edecek şeye itikâd etmekten sâlim oluruz. Bu bâbda her iki tarîk-i ahsenin beyânı şöyledir ki Kur'ân-ı Kerîm'de "er-Rahmânu ale'l-arşistevâ" {اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى}[187] ve "yebkâ vechü rabbike" { وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ}[188] ve "yedullâhî fevka eydîhim" {يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ}[189] "ve's-semâvâtü matviyyâtün biyemînihi" {وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ}[190]daha bunların gayrı âyât-i 'izâm şeref-vürûd etmiştir ki cümlesi müteşâbihât-ı Kur'ânîyye'dendir. Kezâlik hadîs-i şerîf-i saâdet-i redîf peygamberi sallallâhu aleyhi ve sellem de {صورة أحسن في ربى رأيت},{ان النار في قدمه يضع الجبار} "Yenzilü rabbüküm ilâ semâi'd-dünyâ." Daha bunların gayrı birçok ehâdîs-i münîfe, menkıbe-pîrâ-yı âlem-i şuhûd olmuştur. Selef-i sâlihîn rıdvânullahi aleyhim ecmaîn hazerâtının gitmiş oldukları tarîk-i eslem budur ki nusûs-ı müteşâbihâtîde havâdise muhâlefet-i ilâhînin vücûbine edille-i aklî ve naklîye muvâfık, sahîh, gayr-i mütebâdir meânî vâriddir. Biz o mânâlara îmân eder ve hakîkatini bilmeyi ilmullâha tefvîz eyleriz. İşte bu mikdâr tafsîlât sıhhat-i îmânda kâfidir. İmdi arşı üzerine istivâ-i ilâhî Cenâb-ı feyyâz-ı mutlak'a lâyık sıfât-ı senîyyeden bir sıfattır. Cismiyyet ve cihete müstelzim istivâ-i hâdis gibi değildir. Semâ-i dünyâyaya nüzul-i ilâhî Zât-ı samedâniyyeye lâyık bir sıfattır. Bir hayyizden diğerine intikâli müstelzim nüzûl-i hâdis gibi değildir. Mecî' de böyledir. Allah Teâlâ hazretlerinin yedi, yemîni, kademi vardır. Lâkin bizim âzâmız gibi değil: belki Zât-ı 'âlî-ulûhîyyetine lâyık bir sıfat üzerinedir. **[s.45]** tecezzî ve mikdârı müstelzim olmaz. Cenâb-ı Hakk nusûs-ı mezkûreden murâd ettiği meânînin hakîkatine kendisi a'lemdir. Her bir nass-ı müteşâbihte söz böyledir. Nusûs-ı mezkûrenin zevâhirine temessüken havâdise mümâselet-i ilâhîyi iddia eden bir mübtedi'anın mezheb-i bâtılını redde tasaddî yâhud zaîfü'd-dîn olan kesânın akîdelerini tesbit murâd ettiğimizde 'alâ tarîki't-te'vîl deriz ki nusûs-ı mezkûre havâdise mümâselet-i ilâhîyi müstelzim olmayan meânî gayr-ı mütebâdiri muhtemeldir. Meânî mezkûre üzerine nusûs-ı müteşâbihâtı haml ile mümâseletten tenzîh-i sübhânîye delâlet eden edille-i aklîyye ve naklîyyeye muvâfakat bulmuş ve bu tevkîfimizle el-iyâzu billâh küfre müeddî olan itikâdda hatâ etmekten kurtulmuş oluruz. Beyân-ı te'vîl şöyledir ki arş üzerine

[187] Rahmân, Arş'a istivâ etmiştir. (Tâhâ, 20/5).

[188] Celâl ve ikram sahibi olan Rabbinin zâtı ise bâki kalacaktır.,(Rahmân, 55/27).

[189]Allah'ın yed'i onların ellerinin üstündedir. (Fetih, 48/10).

[190] Gökler O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. (Zümer, 39/67).

istivâdan murâd ancak istîlâ' ve kahr olması muhtemeldir. Nitekim şâir-i Arabî (kad istevâ Bişrun ale'l-Irâk) demiştir ki "istevâ" "istevlâ" demektir. Kavl-i kerîm-i rabbânîde istîlâdan murâd-ı sübhânî ise Allâhu a'lem şu âlemden her şey üzerine nüfûz-i hükm-i 'âlî rabbânî ve azamet-i celâl-i sübhânînin beyânıdır. Semâ-i dünyâya nüzûl-i akdes-i ilâhîden murâd ibâd-ı ilâhîsi üzerine ikbâl-i sübhânî olması muhtemeldir. Lügat-ı Arabî'de nüzûl ikbâl mânâsına vürûdu muhakkaktır. Mânâ-yı hadîs-i şerîf şudur ki Vâcibu'l vücûd müfîzu'l-hayr ve'l-cûd Hazretleri o hînde ibâd-ı ilâhîsi üzerine ikbâl ve teveccüh buyurur. İmdi ikbâlden semâ-i dünyâya nüzûl ile ta'bîr olunmuştur. Meci' ile murâd kezâlik **[s.46]** ikbâl olması muhtemeldir. Yâhud " و جاءربك"den murâd hazf-ı muzâf kâidesine ibtinâ' ve câe emrü rabbüke ve sultânühû" demektir. Vech ile murâd zât olması da muhtemeldir. Vech ıtlâk olunur, bununla zât murâd olunur. Yed ve yemîn ile kudret-i bâliğa-i samedânî olması muhtemeldir. Bu te'vilâtın cemî'ine isti'mâlât lügat-ı Arabî'den şevâhid vardır ki Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i nebevî o siyâk üzerine şeref-vürûd etmiştir. Ve hakezâ müteşâbihâttan şeref-mevrûd ne kadar nusûs var ise kâffesinde te'vîl cârî olur. Müteşâbihâttan bir nas yoktur illâ ulemâ-i kirâm -enârallahu berâhînehüm- hazerâtı kânun-ı lügat-ı Arabî üzerine edille-i aklîyyeye muvâfık, onlara münâsib bir te'vîl bulmuşlardır. Sa'yleri meşkûr ve Cenâb-ı Hakk kendilerinden râzı olsun. Bu te'vîlâtı beyâna kâfil kütüb-i müdevvenede husûs olarak te'lîf buyurmuşlardır. İmdi şeref-vürûd eden o nusûs-ı müteşâbihâtın kâffesine îmân havâdise mümâselet-i sübhânîyi gayr-ı müstelzim Cenâb-ı akdesi ulûhîyyetine lâyık meânî sahîhaları olduğunu itikâd ve bundan murâd olan hakîkat-i ma'rifeti ilmullâha tevfîz etmek her mükellef üzerine lâzımdır. Mezheb-i mübtedî'i def'e veya te'vîle ehil olmadığından vesvese-i kalbîsini ref'de te'vîle ihtiyaç messederse ulemâ-i 'izâma bilmürâcaa murâd ettiği te'vîli anlamalı, kendisini küfre veya bid'ate idhâl edecek hatâda vukû'undan hazeren te'vîle ehil olmamasıyla nusûs-ı müteşâbihâtı yalnızca te'vîl etmemeli. Yani her **[s.47]** hâlde ulemâya te'vîl ettirmelidir. -Nes'elullâhe Teâlâ el-hıfza ve's-selâmete- Hafî olmaya ki şu fasl-ı hâmiste beyân-kerdemiz olan nusûs-ı müteşâbihât-ı âyât 'izâm-ı sübhânî ve ehâdîs-i sâbite-i Resûl-i rabbânîdir. -Sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem.-Ve amma bazı ehl-i ahbârın Resûl-i müctebâ aleyhi ekmeli't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerine nisbet edip de nakl-i udûl ile zât-ı hümâyûn-ı risâletpenâh-ı efhamîlerinden şeref-vürûd ettiği sübût

bulmayan ahbârı ve o misilleri te'vîline ihtiyaç şöyle dursun vürûdunu tasdîk bile üzerimize vâcib değildir. Vallâhu sübhânî ve teâlâ a'lem.

2.3.6. Fasl-ı sâdis

Hakk-ı akdes-i ilâhîde câiz olan evsâf-ı sâmîye ve ehl-i bid'atın biz Ehl-i sünnet ve'l cemaate muhâlefet ettikleri mesâil beyânındadır. Hakk-ı akdes-i sübhânîde her câizin fiil ve terki câiz olur. O câiz ne kadar azîm ne kadar san'ati dakîk olsa Cenâb-ı Hakk onun sun'una kâdirdir. Nusûs-ı şer'-i şerîfden bunun delîli { وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}[191] kavl-i kerîm-i ilâhîsidir. Aklen delîli: Cenâb-ı Hakk tâmmü'l-kudret, kâmilü'l-ilimdir. Her bir câiz de vücûd ve ademe kâbildir. İmdi Mevlâ-yı Müteâl o câizin îcâd ve i'dâmına kâdir olur. Her câizi ne kadar azîm ne kadar san'âti dakîk olsa da fiil ve terk-i ilâhînin cevâzını tavzîh eden şey-i azâîm-i mesnûât-ı sübhânî ve garîb-i mübtedaât-ı rabbânîden şu âlemde müşâhede ettiğimiz mevâddır. Ki **[s.48]** Zât-ı akdes-i ilâhî bunlarda kudret-i 'âlî rabbânîsiyle icâden ev i'dâmen tasarruf etmiştir. Evet âdet-i akdes-i ilâhî havârık-ı âdeti yani âdetinin câri olmadığı umûr-ı azîmi icâd buyurmamakla cereyân etmiştir. Yalnız peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullah-i ecmaîn hazerâtının eyâdî mukaddeselerinde mûcize ve davâ-yı celîl-i risâletlerini tasdîk olarak yâhud evliyâ-i 'izâmının eyâdî müfahhamalarında kerâmet yâhud bazı ibâd-ı ilâhîsinin yedlerinde maûnet ya istidrâc ya hizlân olarak hârik-i âdeyi icâd buyurur ise nâdiren vukû'a gelir. Tafsîlen beyânı gelecektir. Hakk-ı akdes-i ilâhîde hayır ve şerri halk buyurmak câizdir. Taraf-ı 'âlî-i ilâhîden vukû-yâfte olan halk-ı mezkûr ise kabîh olmaz. Bazı ehl-i bid'at kabîh olur demiş ise de itibâr yoktur; zira Cenâb-ı Hakk fâil-i muhtârdır. Mülk-i ilâhîsinde keyfe mâ yeşâ tasarruf eder. Ve hüsnü her ne kadar bize mahfî olur ise de bazı defa bir şey hadd-i zâtında hüsün olur. Biz onu şer addetmişizdir. Halbuki şer bize nisbeten şer olur. Bu sebepten şerr-i mezkûru kesb ve ondan nehye muhâlefet ile muâheze olunuruz da fiil-i mezkûrun bizden sudûru kabîh olur. Ama Cenâb-ı Hakk'a nisbeten falan şeye hayırdır falân şeye şerdir denilmez; zira Cenâb-ı Zât-ı ehadiyyet bir şey ile müntefî've mutazarrır olmaz. Ve eyzan kâinatta çok defâlar şer husûle gelir. Eğer halk-ı ilâhî ve irâde-i rabbânîsiz olsa

[191] Ve Allah Teâlâ her şeye hakkıyla kâdirdir. (Âl-i İmran 3/189).

mülk-i ilâhîde de çoğu halk o irâdetullah ile **[s.49]** olmamış olur. Bu hâlde mansab-ı ulûhîyyet üzerine acz ve kahr lâzım gelir. Teâlallâhu an zâlike uluvven kebîrâ.

Cenâb-ı Hakk üzerine ibâd-ı ilâhîsinin hakkında sâlih ve aslâhın gayrıyı işlemek câizdir. Ve onlar hakkında sâlih ve aslahı işlemek Cenâb-ı Hakk üzerine vâcib değildir.

Bu bâbda bazı ehl-i bid'at "Mu'tezile" muhâlefet edip "aslâh alellâh vâcibdir." dediler. –hazelehümüllâh.- eğer aslâh-alellah vâcib olaydı dünyâda fakir, âhiretin azâb-ı elîmiyle muazzeb olan kâfiri Cenâb-ı Hakk halk etmez idi; zira o kâfir için aslâh olan sagîr iken onu halk etmemektir. Eğer halk ederse aslâh olan sagîr iken onu imâte veyâhud buluğundan evvel aklını selb etmeli idi. Lâkin Cenâb-ı Hakk onu halk buyurup hakkında aslâh olanı işlemedi. Zâhir oldu ki Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerine ibâd-ı ilâhîsine aslâh ve sâlih olanı yapmak vâcib değildir. Bil ki Cenâb-ı Hakk fâil-i muhtârdır. Eğer bize sevâb verir ise fazl-ı ilâhîsiyle verir. Ta'zîb ederse adl-i rabbânîsiyle eder. Sevâp ve azâbın vücûbunda tâat ve mâsiyetin tesîri yoktur; Lâkin vaktâki ki nusûs-ı şeri'at-ı Muhammedî sallallâhu aleyhi ve sellemde mutî'a sevâb ile va'd-ı ilâhî âsî[ye] ikâb ile va'îd-i rabbânî vârid oldu. Şer'an va'd vâidi tahallüf etmemesi vâcib oldu; zira tahallüf etse haber-i ilâhîde kizb ve hulf **[s.50]** lâzım gelir bu da muhâldir. Lâkin mütî'înden biri hakkında sevâb ile va'd tahallüf etmemek vâcibdir; zira naksdır. Naks ise Cenâb-ı Hakk'a muhâldir. Amma ikâb ile va'idden Mevlâ-yı Müteâl'in bazı ibâdının zünûbunu mağfiret etmesi üzerine delâlet eyleyen delâil ile günahları mağfûr müminler hârictirler. Amma küffâr-ı hâksâr haklarında va'îd-i ilâhîye tahallüf etmez; zira nâr-ı cehennemde mutlakâ muhallediyetlerine dâl edille-i şer'î vârid olmuştur. Ama günahları affolunmayan müminler hakkında haber-i rabbânîde hulf lâzım gelmesin için velev birisini ta'zîb ile olsun nüfûz-ı va'îd-i ilâhî lâzımdır.

2.3.6.1. Ebsâr ile Rü'yet-i Kerîm-i İlâhî

Aklen câizdir; zira Zât-ı akdes-i sübhânî mevcûddur. Her mevcûdîde rü'yet sahîhtir. Öyle ise Hakk-ı sübhânehû Teâlâ Hazretlerini rü'yet sahîh olur. Lâkin dünyada fahr-i dücihân Muhammed Mustafa aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinden başka kimseye rü'yetullah vâki' olmamıştır. Ahirette ise nass-ı Kur'ân ve hâdîs-i münîfe ve icmâ'-i sahâbe olduğundan Ehl-i sünnet ve'l-cemâat'in ittifâkıyla

müminîne rü'yetullâh şer'an vâcibdir. Fakat bilâ keyf velâ inhisâr yani Cenâb-ı Hakk râîye mukâbelet, cihet, tehayyüz gibi keyfîyyât-ı havâdisten bir keyfîyetle tekeyyüf etmeden rü'yet olunur; zira rü'yet bir kuvve-i idrâkîyyedir. Cenâb-ı Hakk o kuvveti mahlûkunda halk eder, aklen mer'î mukâbele- **[s.51]** sinde ve Cenâb-ı Hakk'ın cihet ve hayyizde ve bunlar misilli şeylerde olması meşrût değildir. Mukâbelet, cihet, hayyiz ve emsâli şurût-ı âdî kılınmışlardır. Bunlarsız rü'yeti halk etmek Cenâb-ı Hakk'a câizdir. Ve Cenâb-ı Hakk'a hudûd ve nihâyât müstahîl olduğundan Zât-ı keremini ihâta edercesine inde'r-râî inhisâr-ı sübhânî olmaksızın rü'yet vâkî' olur. Rü'yet akdes-i ilâhînin müminîne vücûbuyla **{**لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ**}**[192] kavl-i şerîf-i Furkânîsi beyninde muhâlefet yoktur; zira idrâk-ı ebsârın mânâsı, hudûd ve nihâyât ile mer'înin mütehayyiz olması haysiyetiyle 'alâ vechi'l-ihâta rü'yettir. Bu şekil rü'yet Cenâb-ı Hakk'a muhâl olduğundan bu kavli kimse tefevvüh etmez. Bazı mübtedî'în Mu'tezile kütüb-i mutavvelâtta merdûdiyeti beyân kılınan vâhî şüphelere temessüken cevâzı rü'yet-i ilâhîde Ehl-i sünnete muhâlefet ettiler.

Cenâb-ı Hakk'a mahlûkât-ı ilâhîsine peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullâhi ecmaîn Hazerâtını irsâl câiz olup vâcib ve müstahîl değildir. Bil ki Zât-ı akdes-i rabbânîsinden bir lütf-ı mahsûs ve mahz-ı fazl ve kerem-i rahmânîsiyle ihsân ve rahmettir; zira müşârün ileyhim Efendilerimiz Hazerâtını irsâlde lâ tuhsâ birçok mesâlih ve hüküm vardır. Ezcümle vücûd-ı akdes-i ilâhî ilm ve kudret-i rabbânî misillîyi müstakillen ma'rifette akla muâvenet, meâd-ı cismânî, hesâb misilli aklen istiklâli olmadığı umûrda hüküm bî-nihâye istifâde etmek mevâkı'ına ihtidâ-ı akıl olmayan bazen güzel bazen çirkin olan ef'âlin hâlini beyân agziye ve edvîyenin menfaât ve mazarratlarını **[s.52]** beyân ki bunları bilmek ancak edvâr ve etvârdan sonra hâsıl olur. Mâmâfîh tecrübeler de hatardan sâlim olamaz. İlmîyyât ve ameliyyâtta muhtelif isti'dâdları muktezâsı nüfûs-ı beşeri tekmîl ve ihtiyâcât ve zarûrîyyâttan olan sanâyî'-i hafîyyeyi bunlara talîm-i eşhâsa râci' ahlâk-ı fâzıla menâzil ve müdünde sâkin-i cemâate ait siyâsîyyât-ı kâmile hasenâta tergîb seyyiâtı tahzîr için sevâb-ı mutî' ve ikâb-ı âsînin tefâsilini ihbâr ve bunlar misilli hüküm ve fevâid bî-şümârdır. Ba'dezâ hafî olmaya ki Hz. Ebü'l-Beşer âdem safiyullah Efendimiz zamanından peygamber-i âlîşânımız Resûl-i efhamımız Muhammed Mustafa sallallâhu ve sellem aleyhi ve

[192] Gözler O'nu göremez., (En'âm, 6/103)

aleyhim ecmaîn Efendimiz zaman-ı saâdetine kadar peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullâh-i ecmaîn Hazerâtının irsâli hâsıl olduğuna itikâd etmek bizim üzerimize vâcibdir. İnşâallah bâb-ı sânîde müşârünileyhim hazerâtına îmânın tefâsil-i keyfîyeti beyân olunacaktır. Ve billahi't-tevfîk.

2.4. BÂB-I SÂNÎ "NÜBÜVVET"

Rusul-i fihâm, enbiyâ-i 'izâm, melâike-i kirâm, kütüb-i mukaddese, yevm-i âhiret ve bunlara tâbî' olan umûra îmân beyânındadır. Bu bâbda beş fasıl vardır. **[s.53]**

2.4.1. Fasl-ı evvel

Rusûl-i fihâm, enbiyâ-i 'izâm aleyhimü's-salâtü ve's-selâm Hazerâtına îmân etmek beyânındadır. Resûl müzekker, hür olan bir insân-ı mukaddestir ki Cenâb-ı Hakk zât-ı risâletine şer'-i şerîfi ile vahiy ve halka tebliğ ile emir buyurmuşlardır. Eğer tebliğ ile emrolunmazsa yalnız nebî tesmiye olunur. İrsâl rusûl-i câiz 'ale'l-hak olup fevâid-i kesîre ile ibâd-ı ilâhîsine tefazzulen ihsân-ı ilâhî ve in'âm-ı rabbânî cümlesinden idi ki mukaddemen beyân kılınmış idi.

Rusûl-i fihâm Hazerâtına îmân Hz. Mevlâ-yı Müteâl'in müşârün ileyhim Hazerâtını mübeşşir-i münzir olarak irsâl ve hârik-i âdet mûcizât-ı senîyye ile te'eyyüd ettiğine ve Zât-ı meâlî-simâtları için vâcib ve müstahîl ve hakk-ı ehakk-ı âlîlerinde câiz olan umûra îmân etmektir. Peygamberân-ı güzîn salavâtullâhi aleyhim ecmaîn Hazerâtı için emânet, sıdk, fetânet, ismet, evâmir-i ilâhîyi tebliğ vâcibdir. Bu sıfât-ı aliyyenin zıddı olan hıyânet, kizb, gaflet, adem-i ismet, kitmân, müstahîldir. Merâtib-i aliyye-i mukaddeselerinde naksa müeddî olmayan sâir a'râz-ı beşerîyye hakk-ı âlîlerinde câizdir. Bu mezkûrâta kemâl-i îmân delîle mukârin olarak husûle gelir. Beyânı şöyledir ki Rusûl -i fihâm salavâtullâhi aleyhim ecmaîn Hazerâtına emânet yani ismet vâcibdir. Mânâ-yı ismet zevâhir-i mukaddese-i peygamberâneleri ve bevâtın-ı mukaddese-i nübüvvetâneleri ma'siyete mülâbesetten mahfûz **[s.54]** olmaktır. Zıdd-ı emânet olan hıyânet müşârün ileyhim Hazerâtı üzerine muhâldir. İmdi enbiyâ-i güzîn hazerâtı zâhiren zinâ, şirbü'l-hamr, kizb ve emsâli menhiyyât-ı zâhireden bâtınen hased, kibir, riyâ ve emsâli menhiyyât-ı bâtıneden mahfûzdurlar. Müşârün ileyhim Hazerâtından ma'siyetin vukû'unu îhâm eden nusûs-ı şer'iyye kütüb-i tefâsir-i şerîfe ve şurûh-ı ehâdîs-i münîfe de mezkûr te'vîlât-ı hasene ile

müevveldir. Rusûl-i ‘izâm Hazerâtının hakk-ı ehakk-ı âlîlerinin nusûs-ı mezkûreden bir nas ile iştibâh eden mükellef üzerine nass-ı mezkûrun te’vîlini anlamak ve itîkâdı Ehl-i sünnet ve’l cemâatin itîkâdına mutâbık olmak için ulemâ-i kirâma müracaât etmek lâzımdır. Rusul-i fihâm aleyhim salâvâtullâhi ecmaîn Hazerâtı için emânet vâcib, hıyânet müstahîl olması üzerine delîl: Eğer peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullâhi ecmaîn Hazerâtı fiil ma‘siyeti irtikâbla hıyânet etseler biz o ma‘siyetle memûr olur idik; zira Cenâb-ı Hakk ahvâl ve akvâl ve ef‘âl-i peygamberânelerinde ittibâ’ ile bize emir buyurmuşlardır.Hâlbuki Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri ma‘siyetle emretmez. Peygamberân-ı güzîn Hazerâtına evâmir-i hakkı tebliğde sıdk vâcib, kizb muhâl olması üzerine delîl: Enbiyâ-i ‘izâm tebliğde -hâşâ- kizbi ihtiyâr etseler, Cenâb-ı Hakk onları mûcizât-ı bâhirât yani zevât-ı akdeslerini teeyyüden eyâdî mübârekelerinde icrâ ettiği havârık-ı âdât ile tasdîk ettiği için haber-i ilâhîde **[s.55]** kizb lâzım gelir; zira mûcizât Cenâb-ı vâhid-i kayyûmun “abdim tebliğ ettiği her şeyde sâdıktır.” Kavl-i kerîm-i ilâhîsi menzilesindedir. Tasdîk-i kâzib ise kizbdir; kizb de Cenâb-ı Hakk’a muhâldir. Öyle ise peygamberân-ı güzînin taraf-ı akdes-i ilâhîden tebliğ ettikleri evâmir ve nevâhînin kâffesinde kizbi ihtiyâr etmeleri muhâldir. Kizbleri muhâl olduysa sâdık olmaları vâcib oldu. Ve hüve’l-matlûb.

Amma Hazerât-ı müşârünileyhim Efendilerimize mutlakan sıdkın vücûbu, kizbin istihâlesi üzerine delîl: Onlar kâzib olsalar emânet ve ismetin vücûbuna muhâlif olarak hıyâneti irtikâbları -hâşâ- câiz olur idi. Hâlbuki hakk-ı ehakk-ı müşârün ileyhimde emânet vâcib, hıyânet müstahîl olması üzerine delîl tekaddüm etti. Peygamberân-ı ‘izâm salavâtullâhi aleyhim ecmaîn Hazerâtı için fetânet yani tafattun, teyakkuz vâcib, zıddı olan gaflet adem-i yakaza müstahîldir. Bu vücûb ve istihâle üzerine delîl hazerât-ı peygamberân-ı aleyhim salavâtü’d-deyyân Efendilerimiz fatîn olmayıp da gâfil olmasalar, ihsâm-ı hasm üzerine ikâme-i hüccete ve hak ile iknâ’ için onlar ile mücadeleye kudretleri olmaz idi. Bu ise halkı hakka hidâyetle irsâl kılındıkları mansab-ı celîl-i nübüvvete muhâliftir. Bu sebeple fetânet, peygamberân[a] vâcib, gaflet müstahîldir ve hüve’l-matlûb.

Evâmir-i yezdânîyeyi halka tebliğ peygamberân-ı güzîn Hazerâtına vâcib, zıddı kitmânın müstahîl olduğuna delîl, müşârün ileyhim Hazerâtı tebliğ ile **[s.56]** emrolunduklarından bir şeye ketm etseler idi biz kitmân ilim ile memûr olur idik; zira

Cenâb-ı Hakk bize peygamberân-ı güzîn Hazerâtına ikditâ ile emir buyurmuştur, bizim kitmân ilim ile memûriyetimiz bâtıldır. Şu hâlde peygamberân-ı güzîn Efendilerimiz Hazerâtının tebliği ile memûr oldukları şeylerden kitmân müstahîldir. Ve hüve'l-matlûb.

Ve amma Rusul-i fihâm Hazerâtının hakk-ı akdeslerinde câiz olan umûr ekil, şirb ve helâlden ve vat-i nisâ ve mansab-ı celîl-i risâlete halel vermeyen ve kendileriyle ictimâdan halka nefreti mûcib olmayan emrâz gibi vukû-yâfte olan sâir a'râz-ı beşerîyyedir. Delîli: Mansab-ı âlî risâlete halel vermeyen o a'râzı müşâhede etmektir. Amma cünûn, iğmâ'-i tavîl, cüzzâm, baras, 'amâ gibi nefret-i halkı mûcib ve mansab-ı celîl-i nübüvveti muhil, emrâz, hakk-ı hümâyûn-ı risâletânelerinde mümteni'dir. Enbiyâ-i güzînden Hz. Şuayb aleyhi's-salâtu ve's-selâmın 'amâ olduğu sâbit değildir. Hz. Eyyüb aleyhi's-selâmın ibtilâsı ise tahte'l-cild bir elemden ibâret olup mûcib-i tenfîr değil idi. Kıssa-i âlîsinde tenfîri mûcib şöhret-şiâr olan hikâyât bâtıldır. Amma tebliğ ettikleri ihbârda sehv etmek Hazerât-ı peygamberâna mümteni'dir. { الجنة اعدت للمتقين} [193] haber-i şerifi gibi, kâme Zeyd, zehebe Ömer ve misilli ahbâr-ı **[s.57]** gayr-i belâğıyyede de sehv mümteni'dir; zira sehv-i mezkûr bazı zayıfü'l-itikâd olanlara umûm-ı ahbârda şüphe îrâs eder, bu ise mansab-ı celîl-i risâlete münâfî olur. Amma salâtta yanılmak gibi ef'âl-i gayr-i belâğıyyede sehv etmek, hakk-ı âlî hümâyunlarında mümteni' değildir. Bu ef'âl gayr-i belâğiyyenin hikmet-i vukû'u ise nâs ibadetlerinde sehiv hudûsunda nasıl işleyeceklerini görmeleridir ki delâlet-i fiiliyye dalâlet-i kavliyyeden evzahtır. Amma kavlî, fiilî belâğiyâtta nisyân, mümteni'dir.

Kavliyye {الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ}[194] , fiilîyye salât-ı duhâ gibi. İmdi bu misilliyi nâsı zât-ı hümâyûn-ı risâletmâbânelerine iktidâ etsin için yapmakla emrolunduklarında evvelkini kavil, ikinciyi fiil ile tebliğden evvel bunlardan bir şeye nisyân, hazerât-ı peygamberâna câiz olmaz. Amma ba'de't-tebliğ nisyân min-tarafillâh câizdir. Hikmetini de Zât-ı akdes-i ilâhî bilir. Amma taraf-ı şeytânîden nisyân onlar üzerine müstahîldir; zira habîs-i merkûmun peygamberân-ı 'izâma yolu yoktur. Hz. Ebü'l-Beşer Âdem safiyyullâhi 'alâ nebînâ ve aleyhi selâmullah efendimize iblîsin vesvesesi

[193] Cennete koşun (Âl-i İmran, 3/133)

[194] (O gün) cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır. (Şuârâ, 26/90).

ise temsil-i zâhirî iledir. Mümteni‘ olan bevâtın-ı mukaddese-i peygamberân aleyhim salavâtu’r-Rahmân ile iblîs-i dalâlet-enîsin lu’b-i habîsânesidir.

(Telhîs) Velhâsıl mansab-ı celîl-i risâleti ihlâl ve naksa müeddî olmayan vesâir âhâd-ı nâse câiz olan zevâhir mukaddese-i peygamberâne câiz olur. Amma **[s.58]** bevâtın-ı aliyye-i nübüvvetpenâhları her bir şâibe-i naks ve sefehten münezzeh, mahfûz perverdigâr-ı akdeslerine müteallıktır. Bunun hilâfını îhâm eden şeyler müevveldir. Te’vîlini anlamak arzu eden ulemâ-i a‘lâm -enârallâhu berâhînehüm- hazerâtına müracâat eylesin.

Erbâb-ı dânişe hafî olmaya ki hakk-ı ehakk-ı rusul-i fihâmda vücûb, istihâle, cevâzdan zikrolunanın cemî‘ini enbiyâ-i kirâm hazerâtı hakk-ı akdeslerinde de itikâd etmemiz lâzımdır; zira bu zevât-ı meâlî-simâta Cenâb-ı Bârî (c.c) bir şer‘-i şerîf ile vahiy buyurmuş ise de halka tebliğ ile emretmemiştir; zira zevât-ı nübüvvetmâbânelerinden evvel teşrîf-i âlem-i nâsut eden rusul-i fihâm hazerâtının şerâyi‘inden nâsı istiftâda kendilerine çok defa müracâat ederler ve kendilerinin ihtirâm görmeleri ve nâsın müşârün ileyhim hazerâtına vahyolunan evâmir ile amel etmeleri için halka nebî mükerrem olduklarını tebliğ ile me’mûrdurlar. Cemî‘-i enbiyâ-i kirâm ve rusul-i fihâm hazerâtına min indillah nebî ve resûl olduklarına ve hakk-ı âlîlerinde vâcib, müstahîl, câiz olan şeylere icmâlen îmân her mükellefe vâcibdir. Evlâ olan aded-i hümâyûnlarında ihtilâf-ı rivâyetten nâşi aded-i mahsûs ile ta’yin etmemektir. Kâlellâhu Teâlâ: “مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ”[195] lâkin kelâm-ı kadîm-i rabbânîde esmâ-i şerîfeleri mezkûr olan rusul-i fihâm aleyhim salavâtullâhi ecmaîn hazerâtına tafsîlen îmân etmek vâcib olur. **[s.59]** Şu ebyât-ı âtîde esmâ-i şerîfelerini biz cem‘ ettik.

Esmâ-i resulullah fî’l-Kur’âni hamsi ve ışrûne fehuz beyânî

Hüm Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd/ Yûnus, İlyâs, Elyesa‘, Dâvûd/

İshâk, İbrahîm, Lût, Mûsâ/Zülkifl, Yahyâ, Zekeriya

İsâ, Şuayb sümme Sâlih, Eyyûb/Hârûn. sümme Yûsuf, Yakûb

Sümme Süleymân ve İsmâil, Muhammed hatemehümü’l-celîl ebyât-ı mezkûrenin me‘âlmalûmdur.

---

[195] Onlardan sana anlattıklarımız da var, anlatmadıklarımız da var. (Mümin, 40/78).

2.4.2. Fasl-ı sânî

Peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullâhi ecmaîn Efendilerimiz Hazerâtının eyâdî mukaddese-i âlîlerinde Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin izhâr buyurmasıyla zevât-ı meâlî simâtîlerini te'yid ettiği mûcizât-ı seniyyenin şerhi ve tarîk-i vukû'u ve bu mûcize-i seniyyeleri ile hüccet ikâmesinin beyânı hakkındadır. Malûmdur ki câiz-i aklî sübût ve intifâyı kabul edendir. Ve her câiz ne kadar azîm ne kadar sun'u dakîk olsa da kudret-i âliyye-i rabbânînin taht-ı tasarrufunda dâhildir. Şu mükevvenâtın hâlık lem yezeli fâtir-i mutlakı Zât-ı akdes-i ilâhî olduğu sâbit olduktan sonra şu mansû'âtta müşâhede ettiğimiz azamet, dikkat ve hikmetin bazı tafsîl ve tavzîhine işaret edelim.

Evvela âlem-i kevâkibe atf-ı nazar ede, azamet ve garâbetlerini acîb-i tertîb ve intizâmlarını görelim. Âlem-i cevviyâta hava, riyâh, burûk, ru'ud, sihâb, emtâr **[s.60]** ve kâinât-ı ceviyye muhtevî olan eşyâya bakalım. Bunların hakîkatini şerh ve beyâna ilm-i heyet ve cevviyâta mensûb fünûn kitapları mütekeffildir. Zemine ve müştemil olduğu cibâle, vadîlere, mağaralara, düz ovalara, bihâr, enhâr, yenâbî' me'âdin zelâzil ve tegayyürât-ı azîmeye bakalım. Âlem-i me'âdine ve müştemil olduğu elvân, tu'ûm, havâss-ı menâfiindeki envâ'-ı muhtelifesine atf-ı nazar dikkat edelim. Âlem-i nebâta ve bundaki eşcâr ve ezhârın elvân, tu'ûm, eşkâl, ekdâr havâss-ı menâfî'i mütenevvi' esmârın ihtilâfına garâib-i tevâlüd ve nümuv, ikâmetine ve ahvâl-i sâiresine bakalım ki bunlara müteallık ilim ifrâd-ı bi't-te'lîf olarak a'zam-ı ulûmdan addedilmiştir.

Âlem-i hayvâna ve hâvi olduğu sigar ve kibr, kuvvet, za'f, zekâ, belâdet, tebâyün-i eşkâl ve hey'et ve esnâfında vukû-yâfte olan ihtilâfında azâim ve garâibine ve âlem-i hayvândaki acîb terkîb ve garîb te'lîfe ve a'zâsındaki ihkâm-ı sun' ve itkân-ı vaz'a; hatta her bir a'zâ vazifesini îfâ ettiğine atf-ı nigâhı dikkat edelim. Zât-ı insanîmize ve cesed-i insânîmize ve müştemilâtı olan sun' garîb ve terkîb-i bedî'a nazar ettiğimizde bizi hayret alır ve dehşet istilâ eder. Teşrîh-i insanı mübeyyen kitâblara a'zâ ve vezâifinden ve ebniye ve terâkîb-i insânînin garâib ve intizâmât ve dakîk-i sun'undan beyânâtına ıttıla' peydâ etmekte üli'l-ebsâr olan zevâta ibret vardır. İnsanda en agreb havâss-ı hamse denilen sem' ve basar zevk, şemm, lems hâssalarıdır. Bunların ağrebi hâssa-i **[s.61]** basardır ki muhtevî olduğu tabakât-ı aynî ve eşkâl ve sıfât ve intizâm ve ahkâmını nevâmis-i kevniyye üzerine vaz' ile sun'-ı bâhiri hatta keyfiyyetinde efkârı hayrette bırakan vazîfe-i ibsârı ifâ etmesi garâbet-bahş-ı üli'n-

nehiydir. Tallâhi'l-azîm şu avâlim-i mezkûre üzerine tekellüm ve hakâik ve ahvâlini şerh etmeye mütekeffil olan ulûm ne kadar tevfîk-i rabbânî kendisine yâver olan zevât-ı meâlî nü'âtın kulûb-i sâfîlerinde îmânı ziyâdelendiren ve azîm kudret ve kemâl ilim ve hikmetle sânî'-i âlem tebârek ve tekaddes Hazretlerini müşâhede ettiren avâlim-i mezkûrenin acâib ve garâibe ıttılâ'dan birçok menâfi'- bî şumâr serd ve ityân etmiş ise de: lâkin avâlim-i mezkûrenin muntavî olduğu acâib ve dekâik-i hikem ve esrârı deryâ-i bî nihâyedir ki onu ne ukûl idrâk eder ne rivâyât ve nükûl ihâtasına yetişir. Kâinât irâde-i ilâhîsi ve kudret-i sâmî rabbânîsi ve tedbîr-i hâlıkîsi ve hikmet-i bâliğa-i samedânîsi ile mansaba-i cilve-pîrâ-yı büruz olan Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes Hazretlerini her bir nakâyıstan tenzîh ve envâ'-ı tesbîh eyleriz. Şu mevcûdâtın hudûsu ve bunlar için bir sânî'den elbette lâzım olduğunu ki eflâk ve zemînin rabbisi ve perverdigâr lem yezelîsidir. Ba'de't-teemmül katiyyen malûmumuzdur ki her bir câiz-i aklî mühim olsun, azîm olsun cesîm garîb-i acîb olsun mecmû'u şu kâdir-i alîm, hakîm olan Allah zü'l-celâl Hazretlerinin taht-ı tasarruf-ı kudret-i ilâhîsinde dâhildir. Lâkin Cenâb-ı **[s.62]** Hakk celle ve 'alâ tekvîn-i kâinât ve tasvîr-i âlemde esbâb ve kavânîn vaz' buyurmuştur. Havâdisi ihdâsta zuhûr-ı esbâb ve kavânîn ile âdet-i aliyye-i ilâhîyye cereyân eder. Mesela hudûs-ı nebâtı türâb, mâ, harâret vâsıtasıyla hudûs-ı hayvânı zekerden ünsâya madde-i asliyyeyi intikâl tekvîninden her birerleri üzerine zaman-ı mahsûsanın mürûruyla beraber cevf-i ünsâda vesâiti şettâ ile hayvanı tenmiye vasıtasıyla halk ve icâd buyurur. Lâkin edille-i akliyyede bahs ve nazarı tedkîk ve azîm-i kudret-i samedâniyeyi ve kemâl ilm-i rabbâniyeyi mülâhaza ve acâib-i sun'-ı sübhâniyyeyi tedebbür ettiğimizde biz meşâir-i Ehl-i sünnet ve'l-cemaate zâhir ve hüveyd olur ki Cenâb-ı Hakk'ın vaz' buyurduğu o cemî' esbâb ve kavâinin ki ihdâs-ı havâdiste âdet-i ilâhiyye ancak o esbâb ve kavânînin zuhûrunda cereyân eder değil. İlla esbâb ve kavânîn âdiyedir. Yani âdet-i ilâhiyye zuhûr-ı esbâb ve kavanîn indinde ihdâs-ı havâdîs ile cereyân eder. Yoksa esbâb ve kavânîn-i mezkûrenin tesîri ile değildir. Havâdisin tekevvün ve hudûsuna muhassas olan zamanda kezâlik âdîdir. Cenâb-ı Hakk ise havâdisi o esbâb ve kavânîn olmaksızın ve tekevvün-i havâdise zarf olan zaman olmaksızın ihdâs etmeye kâdirdir. Bu hakîkat türâb, mâ, hararette elvan, tuûm, râiha ve şekl-i hâs ile mütenevvi' envâ'-ı nebâtâtı tasavvur etmeyi ednâ bir dâ'î zuhûr etmediğini ve bu 'anasırda o tasarruf-ı acîb ve garîb ile envâ'-ı nebâtâtta **[s.63]** tasarruf ehil olacak ilim ve kudret ve irâde

olmadığını teemmül tefekkür eden hakîkat-endişân-ı zamana zâhir ve aşikâr olur. Ve eyzan dekâik-i sun‘ ve garâib-i vaz‘ üzerine müştemil bazı envâ‘-i nebâtı cidden az bir zamanda ve o dekâik bulunmayıp da o garâibi muhtevî olmayan nev‘-i âharîde basît tekvîn ile çok bir uzun zamanda hâdis olduğunu bulup görüyoruz. İşte bu Cânib-i feyz câlib-i Hz. Allah'tan bir tenbiyedir ki zaman-ı tekvîn kendisi üzerine tevakkuf-ı lâzım ile mütevakkıf bir şart-ı aklî değil tekvîn kendisi üzerine tekvînine zarf bile kılınmamıştır. Lâkin zaman min gayr-i ihtiyaç taraf-ı akdes-i ilâhîden câri bir âdettir. Eğer zamana ihtiyaç olsa san‘atta ağreb olan şeye garâbette mâdun bulunan şeyden etvâl bir zamanda husûl-yâfte olur idi. Bu takrîrimizle kâinâtı ihdâs buyuran Hâlık celle ve ‘alâ Hazretlerinin tekvîn-i havâdis için vaz' buyurduğu o şurût ve esbâb ve ezmine olmaksızın kâinâtı ihdâsa kâdir olduğu zâhir oldu. İmdi Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes Hazretlerinin o esbâb olmaksızın bir nebâtı lahza-i vâhidede göz açıp yumunca veya daha az bir zamanda icâd ve ihdâs buyurması câizdir. Kezâlik bir hayvanı îcâd veya cemâd-ı nebât veya hayvana kalb etmeye kâdirdir. Ve bunlardan a‘zam havârık-i âdeti ihdâsa lahza-i vâhidde de kâdirdir. Lâkin ihdâs-ı mezkûr muttarid olmayıp belki rusul-i fihâmdan bir resûlünün yed-i saâdetinde davâ-yı **[s.64]** risâletini musaddık mûcize-i seniyye olmak üzere havârikı cereyân ettirir. Nitekim Hz. Musa salavâtullâhi ‘alâ nebînâ ve aleyhi't-tahâyâ efendimizin asâ-yı saâdeti ejderhaya münkalib sonra zaman-ı yesîrde yine asâya iade kılınmıştır. Ve hakeza infilâk-ı bahr, inşikâk-ı kamer, kelâm-ı icmâvât, arş-ı Belkîsın göz açıp yumunca getirilmesi misilli kendilerini musaddık idi. Nübüvvetpenâhîlerinde zuhûr eden menkûl mûcizât-ı seniyye-i peygamberânın kâffesi bu siyâkta müveccehtir. Bundan sonra kalblerini gaflet perdesi istilâ eden bazı kesânı görür, sanki kesret müşâhedelerinden mesnûât-ı ilâhiyyenin azamet ve garâbeti zât-ı gaflet-simâtîlerinden mestûr kalıp nâdiru'l-vukû‘u bir şeyin hudûsundan teaccüb ederler ki o erbâb-ı gafletin havâsı indinde şey‘i mezkûrun zuhûrunda âdet-i aliyye-i rabbânî cereyan etmemiştir. Bazen de o hâdis-i cedîd azamet ve dikkat-i san‘atte me'lûf oldukları ve cereyan-ı âdetle husûle gelen şeyin mâdûnunda olur. Bu ise erbâb-ı gafletin nâdiru'l-vukû‘ olan şeye müşâhede üzerine i‘tiyâdları olmadığından münbaistir. Hatta o şeyin vukû‘unu ihbâr eden zâtı her ne kadar indlerinde sika da olsa çok defalar eşedd-i tekzîb ile tekzîb ederler. Mesela erbâb-ı gafleti görürsün ki onlar türâbın nebâta, sonra gıda, sonra nutfeye rahm-i ünsâya intikalinden sonra da ‘alakaya sonra et parçasına inkilâbını sonra hayvân tasvîr

olunup semî‘, basîr, şâmme, zâik, lâmis olduğunu sonra **[s.65]** batn-ı ünsâdan çıkıp aklı ve kuvâsı zayıf olduğunu sonra kavî, sulb, lebîb, hâzık, âlim, müdakkik olup “ene, ene!” dediğini ve cesed-i insanîsinin bir kabza-i türâbden ibaret olup yine evvelki haline avdet edeceğini bilir. Bununla beraber şu cereyan eden cemî‘ tahavvülât ve etvârdan taaccüb etmezler de bir muhbir “Falan racül-i sâlihin yediyle baras marazına müptela olan falan marîza Cenâb-ı Hakk şifa ihsân buyurmuştur, mücerret sâlih-i mezkûrun lemsiyle, duasıyla şifayâb olmuştur” dese bunu muhâl addederler. Ve haber-i mezkûru hurâfât-ı akvâlden sayarlar. Her ne kadar muhbir indlerinde asdak-ı ricâlden ise de. Halbuki vech-i mezkûr üzerine o abrasın şifayâb olması o etvâr-ı acîb ile mükevven olan tekvîn-i insânîden a‘zam olmayıp belki azamette çok madûndur. Şu kadar ki evvelkisi cereyân-ı âdetledir, ikincisi böyle değil. Lâkin madem ki her ikisini de icâd eden kâdir, alîm, fâil-i muhtâr olan Allah zü’l-celâl Hazretleridir; birincisini iz‘ân, ikincisini inkâra dâî olan nedir? Evet eğer dava, o racül-i sâlih ebrasın şifâsını kendi kudretiyle icâd etmiştir sûretinde olursa inkârın vechi vardır; zira şifâyı ihdâsa sâlih-i mezkûrun kudretinin salâhiyyeti yoktur; lâkin dava Vâcib teâlâ Hazretleri racül-i sâlihin elinde bir kerâmet olmak üzere ebrasa şifa ihsân buyurmuştur sûretindedir. Şu hâlde mâdem ki muhbir-i mezkûr sâdık ve mevsûktur, bu haberi inkâra **[s.66]** vecih yoktur. O tesîri, her bir şey üzerine kudret-i fâtıra-i rabbânîsi aşikâr olan Mevlâ-yı Müteâl’e nisbet etmek câizdir. Bu takrîrâtın kâffesine ilmen muhît olduk da emr-i mezkûrun câizâ[t]tan olduğunu iz‘ân edersek, mâlûm ola ki Cenâb-ı Hakk celle ve ‘alâ vaktâki insanlara peygamberân-ı güzîni irsâl buyurdu. Davâ-yı celîl-i risâletlerinde sâdık olmalarına delîl olsun için mûcizât-ı seniyye ile te’yid buyurmuşlardır. Mûcize taraf-ı akdes-i zî şeref-i ilâhîden risâlet-i davâ-yı celîlini iddia eden zevât-ı meâlî-simâtın eyâdî mukadeselerinde zâhir hârik-i âde bir emirdir. İmdi meb‘ûs olan Resûl-i mübeccel ümmetini zât-ı meâlî-nüât-ı peygamberânesini tasdîk etmeye ve taraf-ı eşref-i ilâhîden tebliğ ettiği şer‘-i şerîfe imtisâle davet ettiğinde elbette sıdk-ı müddeâsı üzerine bir delîl isteyip inşikâk-ı kamer ve sahradan nâka hurûcu ve emsâli hârik-i âde şeyler taleb etmeleri lâzım olmakla Hakk-ı Sübhâne ve Teâlâ Hazretleri o Resûl-i müfahhamın yed-i saâdetlerinde hark-i âdet eder ve ümmetinin taleb ettiklerini icâd buyurmakla peygamber müşârünileyh hazretlerinin davâ-yı nübüvvetinde sıdkı zâhir olur ve kavmi ona taraf zî şeref-i ulûhiyyetten gelen şerîâta îmân ederler; zira o kavmin bu mûcize sebebiyle îmâna gelmeleri takdîrinde istidlâlde şöyle demeleri lâzım gelir

ki şu hârik-i âde emrin vücûda ibrâzına ancak kâdir-i mutlak olan Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri muktedirdir. O iddiâ-yı risâlet **[s.67]** eden zât-ı şerîf sâdık olmasa Cenâb-ı Hakk o mûcizeyi onun yed-i mukaddesi üzerinde ibrâz buyurmaz idi. İmdi emr-i acîb-i mezkûru ibrâz-ı ilâhî, o zât-ı meâlî-sıfâtı taraf-ı akdes-i zî şeref-i sübhânîsinden tasdîktir. Bila reyb ve lâ şek "mûcize" o Resûl-i muhteremin ve kavminin hakkında Cenâb-ı Hakk'ın benim abd-i hâlisim taraf-ı akdes-i ulûhiyyetimden tebliğ ettiğinin cemî'inde sâdıktır demesi menzilesinde olur. "Temsîl" Bir kimse huzûr-ı hükümdârîde hükümdâr ile raiyyete arasında sefîr olduğunu ve zât-ı kerîm-i hükümdârîden tebliğ ettiği şeylerde tasdîk etmelerini iddia etse reâyâ dava-yı mezkûrda sefîri hükümdârın tasdîk ettiğine dâlle burhân taleb etseler sefîr de "Bu davada beni hükümdâr-ı âlî tebârek tasdîk etmesine alâmet şimdi hükümdâr-ı vâlâ-şânımız taht-ı âlî baht-ı hümâyunundan kalkardı, hatve yürür ve fiil-i mezkûru âdetinin hilâfı üç defa icra eder" der. Hükümdâr-ı zîşân bu kelâma mücerred isti'mâ buyurmakla kürsiyy-i iclâlinden bi'l-kıyâm sefîr-i mezkûrun dediği gibi yaparsa şek yoktur ki hâzır olan cemaât sefîrin sâdık olduğunu cezmen bilirler. Ve hükümdâr-ı âlî tebârek keyfiyyet-i mezkûre ile kıyâmını sefîri tasdîk addederler ve hükümdarlarından her ne ki tebliğ ederse ona i'timâd ederler. İşte bu temsil nübüvvet ve risâlettir. Bunun hilâfını tefevvüh eden ahmaktır yâhud kuyûd-ı inâd ve hüsrân ile merbûttur. Kelâmımız buraya resîde olduğunda deriz ki: Rusul-i kirâm aleyhimü's **[s.68]** -salât Efendilerimiz Hazerâtının eyâdî mukaddeselerinde Cenâb-ı Hakk'ın izhâr buyurduğu mûcizât-ı seniyye pek çoktur. O mûcizât-ı sâmiyâttan iştihâr bulan ve Kur'ân-ı Mecîd-i sübhânîde veya ehâdîs-i nebevîde zikrolunanlardan beyân ve kânun-ı akl-ı selîm üzere mûcizât-ı seniyye-i mezkûrenin tevcîh-i husûlünü şerh eyleyelim. Tâ ki ehl-i dalâl olan münkirîn-i habîsînin bâtıl şüpheleri bu tevcîhe vecîhimizle mündefi' ve ehl-i hak ve cemâat-i îmânın yakîni müzdâd olsun. Kur'ân-ı Kerîm-i ilâhîde mezkûr bazı peygamberân-ı güzînin eşher-i mûcizât-ı seniyyeleri üzerine tekellüm ettikten sonra nebînâ Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v) Efendimizin mûcizât-ı ulvî risâletmâbânelerini ayrıca bir fasılda tarîka-i mahsûsa üzerine temhîden şerh ve beyân edeceğiz.

Kur'ân-ı Ker'îm'de mezkûr mûcizât-ı seniyye-i hazerât-ı peygamberândan birisi seyyidinâ Mûsa aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin mûcize-i seniyyesidir. Hazret-i Mûsa aleyhi salavâtullâhi'l-evfâ asâ-yı saâdetini Kulzüm Denizi'ne on iki

[v]urduğunda deniz yarılıp suyu çekildi. Benî İsrâil oradan bi'l-mürûr Firavun aleyhi mâ yestehikkuudan halâs oldular. Sonra Firavun Hz. Mûsa'ya ve kavmine lâhik olmak murâd ettiğinde deniz Firavun ve Kıbtıyân üzerine muntabık olmasıyla Cenâb-ı Hakk onları helâk eylemiştir. **[s.69]** mâlûm ola ki şu zikrolunan mûcize-i seniyyenin haberi kendisine vâsıl olan kimse eğer -el-iyâzu billah- vücûd-ı ilâh-ı âlemi münkir ise o münkir hakkında savâb olan Vücûd-ı zât-ı kerîm-i sübhânî ve sıfât-ı celîl-i ilâhî isbâtı üzerine onun için delâil ikâme olunup ba'dehû mûcizâtın hâli ona beyân olunmalı, eğer Vücûd-ı Hâlık-ı akdes teâlâ şânuhu Hazretlerine mümin ise ne zaman azamet-i kudret-i ilâhîsini tasavvur ve 'azâim-i a'mâlini teemmül etse infilâk-ı bahrin ancak taht-ı tasarruf-ı kudret-i ilâhîde dâhil câizât cümlesinden bir câiz-i aklî olduğunu da pîş-i nazar-ı insâf ve teemülüne almalı; zira akıl mûcize-i mezkûrenin sübût ve intifâyı kabul etmesiyle hükmeder ve sübûtundan da muhâl lâzım gelmez. Ve tasdîkini men' eden bir mânâ da yoktur. İnfilâk-ı bahrin cevâzını îzâh eden mevâddendir ki mâ-i bakiyye-i ecsâm gibi inkisâmı ve temâsükü kâbildir. Nitekim burûdetten tecemmüdünde ve temâsükü müşâhede olunur soğuk günlerde büyük nehirlerin tecemmüd edip üzerlerinden hayvanâtın mürûr etmesi gibi her ne kadar âb-ı Bahr-i Kulzüm'ün Benî İsrâil'in mürûru zamanında o sürat ile infilâk ve temâsük etmesi ba'dehû su ser'ian seylâna rücû' edip de Firavun ve kavmini gark etmesi kudret-i tâmmeye muhtaç umûr-ı azîme ise de Cenâb-ı Hakk sübhâne ve Teâlâ tâmmü'l-kudrettir. Zât-ı akdes-i ilâhîsini bu gibi şeyler âciz bırakmaz. İmdi vaktâki bir meâşir-i Müslimîne taht-i tasarruf kudret-i sübhânîde dâhil câizât-ı aklîyyeden bulunan **[s.70]** mûcize-i seniyye-i mezkûreyi berâhîn-i adîde ile nezd-i müminânemizde sıdk-ı 'âlî risâletpenâhîleri sâbit olan seyyidimiz şefî'-i mübeccelimiz nebî muhteremimiz Hz. Muhammed Mustafa aleyhi salavâtullâhi'l-evfâ Efendimiz lîsân-ı uzbe'l-beyân-ı sâmîleri üzere münzil -min indillah- Kur'ân-ı Kerîm-i ilâhi haber verdiyse şeksiz şüphesiz biz ona îmân tasdîk ettik.Munsif olan bir zât bu mûcizeyi teemmül ettiğinde muhâlâttan addedemez; zira Cenâb-ı Hakk Resûl-i mübeccelini te'yid, ibâd-ı müminîni hıfz-ı a'da', kâfirîni ihlâk için mûcize-i mezkûreyi ihdâsa kâdirdir.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr mûcizât-ı seniyyeden birisi de seyyidinâ Mûsa aleyhi's-selâm Efendimizin asâ-yı saâdetiyle hacere darb ettiğinde hacer-i mezkûrun on iki yerinden emr-i ilâhîye ile âb-ı lezîz nebeân etmesidir. Bazıları "Hz. Mûsa'ya mahsus bir taş idi", bazıları da "lâ ale't-ta'yîn bir taş idi" diyorlar. Burada da yine

denilir ki şu mûcize-i seniyyenin haberi kendisine vâsıl olan kimse eğer Vücûd-ı Hâlık celle ve ‘alâ’yı münkir ise şahs-ı mezbûr hakkında savâb olanı biz zikrettik. Eğer Vücûd-ı Hâlık celle ve ‘alâ’yı ve tamâm kudret ve azîm-i a‘mâlini mümin ise şu mûcize-i seniyyeyi tasdîk için hacerden iki tarîk ile nebeân-ı mâın câiz olmasını tasavvur etmesi kâfidir. Tarîk-i evvel: Cenâb-ı Hakk Benî İsrâil’e kifâyet edecek bir mikdâr suyu halk ve ibrâz **[s.71]** buyurur. Sonra onların müşâhedesinde zaman-ı darb Mûsa aleyhi’s-selâmda sebîl-i zuhûr âbı hacerden kılar. Tarîk-i sânî: Havayı mâye tahvîl eder ve müşâhede de sebîl-i burûzunu yine hacerden kılar. Havanın mâye mâın havaya tehavvülü kimyagerânın taht-ı tasarruf-ı kudretlerinde dâhil umûr-ı câizeden olduğunu fenn-i kimyaya âşina olanlar bilir. Fenn-i mezkûrda havayı sâilâttan bir sâile tahvîle kadar kudret-yâb oluyorlar. Kimyâgerânı ve onların cemî’-i a‘mâlini halk buyuran Fâtır-i Mutlak Hazretlerinin kudret-i aliyye-i rabbânîsi şüphe yoktur ki daha ekmeldir. Vaktâki biz meâşir-i müslimîne o mûcize-i seniyyeyi muhbir-i sâdık Efendimiz Hazretleri haber verdi. Kâdir-i Mutlak celle celâluhû Hazretleri’nin taht-ı tasarruf-ı ilâhîsinde dâhil câizâttan olduğunu da gördük. Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin Mûsa aleyhi’s-selâma mûcize olarak emr-i mezkûru icâd ve sahrâ-yı Tîh’de suya ihtiyaç gösterdiği Benî İsrâil kullarının hayatını bu sebeple ibkâ ettiğine îmân ve tasdîk ettik.

Kur’ân-ı Kerîm’de mûcizât-ı seniyyeden birisi de inkilâb-ı asâ-yı Mûsa aleyhi’s-selâmdır. İcmâlen mûcize-i mezkûrenin beyânı Hz. Mûsa birader-i vâlâ-güherleri Cenâb-ı Harûn –aleyhime’s-selâm- ile Firavun’u -aleyhimâ yestehıkku- îmâna davet ettiklerinde Firavun -aleyhimâ yestehıkku- o iki peygamber-i zîşâna hâşâ sihirbâz zannıyla bir takım sâhir toplayıp müşârun **[s.72]** ileyhimâ hazerâtını güya mübârezeye davet eyledi. Sihirbâzât mukabele-i peygamberânda âdaba riâyet ederek “Ya Mûsa! İlk defa biz mi icra-yı san‘at edelim yoksa siz mi?” diye mükâleme ettiler. Hz. Mûsa aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm mukâbeleten “ilk defa siz icrâ edin” buyurdular. Seharâ-i Firavun san‘atlarını icraya musâraat ettiler. Mevcûtları yetmiş bin idi. Jive ile musanna‘ ip ve değneklerden ibaret âlât-ı sihriyyelerini a‘yun-ı nâsde yılan ve ejderhâ gibi şeyler tahayyül ettirdiler. Saha-i mübâreze güya yılanlar ile doldu. Hz. Mûsa aleyhi’s-selâm yed-i müeyyed risâletpenâhîlerinde bulunan asâ-yı saadetini yere bırakıverdiler. O anda o mübarek asâ bir ejderha-i kebîre bi’l-inkilâb yılan tahayyül olunan kâffe-i eşyâyı bel‘ edip mahvetti, meydanda hiçbir şey bırakmadı. Hz. Mûsa o

münkalib ejderhayı başı tarafından yed-i saâdetine alınca yine asâya tebeddül etti. Bu mûcize-i kübrâyı müşâhede eden sihirbâzân cümleten dâire-i müncîyye-i îmâna dâhil oldular. Firavun ve etibbâ'ı vâdi 'utuv ve tuğyândan kalıp îmâna gelen zevât-ı meâlî-simâtı selb ve i'dâm ile mertebe-i kusvâ-yı şehadeti ihrâz ettirdi. Rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn. Bu mûcize-i seniyye hakkında da denilir ki bu mûcize-i azîmeyi isti'mâ eden kimse eğer Hâlık celle ve 'alâ Hazretlerine ve azîm kudret-i ilahîsine mümin değilse bunun hakkında savâb olanı mukaddimen zikrettik. Eğer mümin ise şu mûcize-i kübrânın vukû'unu tecvîz **[s.73]** için şunu tasavvur kifâyet eder ki avâlim-i nebât ve hayvânîden ne kadar azîm, cesîm, masnuât-ı rabbânî ve arâise, küllüsü kudret-i fâtıra-i rabbânî ve tekvîn-i 'alî ilâhî ile hâdistir. Maddelerini besûretten sûret-i âhara tahvîl-i nebâtı türâba türâbı nebâta taklîb eder. Şu âlem-i kevnde hudûs ve zurûf-ı kâinâta kıldığı esbâb ve ezmine hepsi âdîdir. O Hallâk-ı avâlim Hazretleri a'mâl-i mezkûru o esbâb ve ezmân olmaksızın icâda muktedirdir. İ'dâm-ı ecsâma veya ebsâr görmez derecede ecsâmı hebâ-i mensûr olarak tefrîke kâdirdir.

İmdi biz meâşir-i ümmet-i Muhammedîyye'ye vaktâki muhbir-i sâdık aleyhi ekmeli't-tahayâ ve evferi't-teslimât Efendimiz Hazretleri, seyyidinâ Mûsa aleyhisselâma mûcize-i mezkûrenin husûlünü haber verdiyse kudret-i 'âlî ilâhînin bu ve daha bundan büyük câizâta taallukuna itikâd ve îmân eyler ve deriz ki Cenâb-ı Hakk celle ve 'alâ'nın cism-i nebâtî olan bir asâyı ejderha-yı kebîre taklîb ve bazı ecsâm-ı arziyye zammıyla onu büyütmesi ve saharanın ip ve değneklerini bel' ettikten sonra evvelce olduğu miktarıyla asâ-yı mûcize-nümâya iade kılması ve tazîm-i sü'bânda ziyade ettiği ecsâmı ve yuttuğu ip ve değneklerin ecsâmını ifnâ etmesi yâhud ecsâm-ı mekûreyi cümleten tefrîk ve görülmeyecek derece hebâ'-i mensûr kılması hülâsâ bunların kâffesini Cenâb-ı Hakk bilâ esbâb ve ezmine-i âdîye icâd buyurur; zira Hz. Sübhân o îcâd **[s.74]** ve ihdâsa kâdirdir. Şu hâlde hârk-ı âde, Resûl-i ilâhîsi Cenâb-ı Mûsa aleyhi's-selâmın sıdkına dâllet bir mûcize-i seniyye olmuş olur.

Kur'ân-ı Kerîm'in haber verdiği mûcizât-ı seniyyeden bir mûcize-i kübrâ da teraffu'-ı Tûr mûcize-i sâmîsidir. Bârî Teâlâ ve tekaddes Hazretleri Benî İsrâil'den benî muhteremi Cenâb-ı Mûsa aleyhi's-selâma mütâbâat ve kelâm-ı ilâhîsi olan Tevrât-ı Şerîf'in ahkâm-ı münîfiyle amel etmeye ahd ve peymân almış idi. Benî İsrâil bu tekâlîf-i şâkkaya tahammül edemeyiz demeleriyle Hakk sübhâne ve teâlâ Hazretleri

Cebel-i Tûr-ı Sînâ'yı yerinden kal‘ ve bir âdem kâmeti kadar üzerlerine tenzîl etti ve önlerine ateş ve arkalarına deryayı getirip durdurdu. Bu sebeple firâra meydan bulamadıklarından mecbûren itâat ve Cebel-i Tûr'a nazar ile bir yüzleri üzere secde ettiler. Nihâyet üzerlerinden ukûbet-i mezkûra ref‘ oldu. Bu mûcize-i kübrânın cevâz-ı vukû‘unu vücûd-ı akdes-i ilâhîye îmân ve a‘mâl-i acîb-i sübhânîde teemmül eden kimse teslîm eyler; zira Cenâb-ı Hakk celle ve ‘alâ cidden azîm birçok ecrâmı ref‘ edip "ferağ" yani boşlukta ikâmet ettirir. Eğer müteahhirîn ehl-i heyet mezhebi üzerine ecrâm-ı mezbûra ferağda nâmûs-ı câzibiyyetle kâimdir" denilirse biz cevabında deriz ki "nâmûs-ı mezkûru icâd buyuran Hakk sübhâne ve teâlâ ref ‘-i Tûr için onun nazîri bir nâmûs ihdâs etmeye kâdirdir. Mâhâzâ beyânât-ı mutekaddimeden münfehimdir ki şu mükevvenâtta Cenâb-ı **[s.75]** Hakk'ın vaz‘ buyurduğu esbâb hep âdîdir. Zât-ı Akdes-i sübhânîsi bilâ vücûd-ı esbâb kâinâtı îcâda kâdirdir.

Kur'ân-ı Hakîm-i ilâhîyi tasdîk eden biz meâşir-i müminîne vücûd-ı akdes-i ilâhîsine ve kemâl-i kudret-i rabbânîsine îmân ettiğimiz Olsübhânın taht-ı tasarruf-ı kâdirânesine dâhil olan câizât-ı akliyye cümlesinden olduğu nümâyân olan şu mûcize-i seniyyeyi muhbir-i sâdıkımız aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz haber vermiş olmasıyla Mûsa aleyhi's-selâma mûcize ve mîsâkı kabul edesiye kadar Benî İsrâil'i terhîb olarak kudret-i âliyye-i ilâhî ile mûcize-i mezkûrenin husûlüne îmân ve tasdîk eyleriz.

Mûsa aleyhi's-selâmın mûcizât-ı seniyyelerinden birkaçı da kavm-i Firavun üzerine cerâd, kaml, zafâdı‘, dem irsâli ve Benî İsrâil'e Sahrâ-i Tîh'de menn ve selva inzâlidir. (Tefâsiline) ıttıla‘ murâd eden tefâsîr-i şerîfe müracâat eyleye. Umûr-ı mezkûrenin vukû‘una onlardan a‘zam-ı ef‘âle kâdir Cenâb-ı Kayyûm-ı sübhâna îmân eden zât îmân eyler.

Tavzîh-i cevâzı: Mükevvenâtta ile'l-ân müşâheddir ki kurt, fare, çekirge ve gayrı hayvanât-ı mü‘ziye bir kavmin mezrûâtına irsâl olunur da diğerine irsâl olunmaz ve bazı ekâlimin suyu bozularak şirbi mûris-i maraz olduğu da müşâhedâttandır.

Sebebinden ba‘de'l-bahs zâhir olur ki mâ-i mezkûrde mükebbirât yani **[s.76]** bir cismi büyük gösteren âlât ile idrâk ve rü‘yet olunur derecesinde gayet ufak hayvanât zâhir olur. İhtimâl ki dem bu kabîldendir. Yine müşâheddir ki matar mukabilinde âdeta vâki olmayan eşyâ bazen vukû‘a gelir. Bundan bahsedenler onların

vukû‘unu riyâh-ı mekân-ı âhardan nakil ve diğerlerinin üzerine inzâl etmek tarîkiyle ta’lîl ediyorlar. Mâdemki fî eyyâminâ hâzâ nazîri müşâhed kâffe-i eşyâ aklen câizâttandır. Cenâb-ı Mevlâ-yı Müteâl’in Hazret-i Mûsa aleyhi’s-selâmın yed-i mukaddesinde mûcize ve a‘dâsı Kavm-i Kıbtî terhîb ve Sahra-yı Tîh’de kût-ı lâ yemûta muhtaç ettiği Benî İsrâil’i bi’t-terzîk menn ve selvâ ile onlara fazl ve ihsân ve kerem-i bî nihâyesini ibrâz etmesine mâni‘ nedir? İmdi biz meâşir-i müslimîn sâdık-ı muhteremimiz Resûl-i müfahhamımız aleyhi ekmeli’t-tahâya Efendimiz Hazretlerinin haber verdiği gibi dest-i meâlî-peyvest Cenâb-ı Mûsa aleyhi salavâtü’l-evfâda zât-ı kerîm-i nübüvvetmeâbîlerine câizât-ı mezkûrenin mûcize olarak husûlüne îmân ederiz.

Sâlih aleyhi’s-salâtü ve’s-selâmın dest-i saâdetleri üzere kavminin taleplerinde saharadan nâkanın hurûcu mûcize-i seniyyesi de Kur’an-ı Kerîm’in zikrettiği mûcizât-ı sâmiyâttandır. Tafsîli kütüb-i tefâsîrde. Bu haberi isti‘mâ eden ve vücûd-ı akdes-i sübhânı musaddık olan merd-i âkile acayib-i sun‘-ı ilâhîyi tasavvur ve o Feyyâz-ı akdesin türâbı hayvana kalb ve mevâdı suver-i muhtelifeye tahvîle kâdir olduğunu tefekkür etmekle mûcize-i sâmî **[s.77]** mezkûrun cevâzını tasdîk kifâyet eder; zira Hakk sübhâne ve teâlâ Hazretlerinin sûret-i nâkada o saharanın nefs maddesi bâtınından bir kıt‘a tasvîr ve nâka sûretinde hayvâniyete kalb ve hay ve hassâs kılarak nebî müşârunileyh Hazretlerine mûcize olmak üzere sahrayı yarıp tasvîr olunan hayvanı ihrâc etmesine hiçbir mâni’ yoktur; zira tekvîn-i hayvanâttaki esbâb ve ezmine-i âdîdir, Zât-ı akdes-i ilâhî bunlarsız icâd-ı hayvânâta kâdirdir. Sahralar derûnünde dûd misilli birçok hayvanât bulunur ki bu fenden bahsedenler hayvanât-ı mezkûrenin derûn saharadan nasıl halk olunduklarını bilmezler. Hayvanât-ı mezkûrenin etrafında yaş duvarlar üzerinde zâhir buruşmuş ot misâli ince nebâtât bulurlar. Nebâtât-ı mezkûre her ne zaman yenmekle tükense diğerleri biter. Bu ise bi’l-müşâhede sikât tarafından naklolunmuştur. Mademki bu misilli hayvânâtta bu husûs câiz oluyor nâka misilli hayvânâtta da husûs-ı mezkûr câizdir; zira fark yalnız sıgar ve kibardadır. Bu ise mâ‘dûnü’s-sagîr kebîrde istihâleyi müstelzim değildir. İmdi biz meâşir-i müminîn o mûcize-i seniyyenin husûlünü itikâd ederiz; zira taht-ı tasarruf-ı kudret-i sübhânîde dâhil câizâttandır. Halbuki bu mûcize-i seniyyeyi muhbir-i sâdık haber vermiştir. Haktır bilâ reyb, sıdktır bilâ şek.

Seyyidinâ ve Ebû milletine'l-mukaddese Hazreti İbrahim aleyhi's-salâtü vesselâm **[s.78]** efendimizin muhâcce ettiği melik-i kâfirin zât-ı kerîm-i İbrahimlerini ilkâ kıldığı nâr-ı azîm ile vücûd-ı pür sûr-i âlîlerinin adem-i ihtirâkı mûcize-i sâmîsi de Kur'ân-ı Hükm-i beyan-ı ilâhımızın haber verdiği mûcizât-ı seniyyedendir. Vücûd-ı akdes-i sübhâna mümin ve nârın tabiat ve kendisinde mevdû' bir kuvvetle yakmayıp; belki ihrâkı halkın ilâhı ile olduğunu mu'tekid olan zât, ateşin yakmaması her ne kadar hilâf-ı âdet ise de taht-ı tasarruf-ı ilâhîde dâhil câizâttan olduğunu bilir. Şu mûcize-i seniyyenin vukû'unu tecvîzden sun' eden bir mâni' yoktur. Vücûd-ı ferd-i akdes-i sübhânî -neûzü billâh inkâr- ve ateşin tabiatıyla ihrâk ettiğini itikâd eden kesân-bî iz'ân haklarında savâb olan budur ki evvelâ o münkirlere vücûd-ı ferd-i kayyûm-ı ehadiyyete ve her câiz üzerine olan kudret-i fâtıra-i sübhânîye delâlet eden edille serd ve beyân ve ateş bitab'ihî muhrik olmayıp belki kâbil-i ihtirâk bir madde mess olunduk da Cenâb-ı Hakk'ın ihrâkı halk buyurmasıyla olduğunu izah etmeli; zira ateşin hakikat-i zâtiyesinde ihtirâk-ı ecsâmı iktizâ eden mûcib yoktur. Çünkü mûcib-i ihtirâk-ı ateş kendisindeki nûr yani harâret-i muhrikanın müvellididir denilirse biz deriz ki şu nûr-ı hubâhıb ki nebâtât üzerinde geceleyin bulunan bir hayvân-ı sagîredir. Bu hayvânın muahharında parlak bir ziyâ vardır. O ziyânın münbais olduğu madde hayvânî fosforî bir maddedir ki harâret ve ihrâkı yoktur. Fenn-i **[s.79]** kimyâdan anlaşıldığına göre mevâdd-ı fosforiyyenin çoğu böyledir. Eğer ateşteki mûcib-i ihrâk müteahhirîn-i kimyâgerân zu'mu üzere ittihâd-ı anâsırdır. Ateş o sebeple tekevvün eder denilirse biz deriz ki, bu bâbda biz meâşir-i Muhammediyyîn beyân-ı kâfî taleb ederiz. Fenn-i kimyâdan anlaşıldığına göre anâsır ve ecsâm-ı kimyeviyye beyninde husûle gelen cemî' ittihadının dûnunda ne için şu ittihâd ihrâkı mûcib oluyor? Eğer mûcib-i ihrâk cüz-i hevâ olan oksijenin eczâ-i ferdesiyle beraber bir cismin eczâ-i ferdesinin hareket-i mahsûsasıdır denilirse müteahhirîn-i kimyâgerân dediği gibi biz cevâben deriz ki bu bâbda tavzîh-i şâfi taleb ederiz. O kimyagerânın sözleri üzerine ecsâm-ı müttehidenin eczâsı arasında mütehassıl cemî' harekât dûnunda şu hareket ne için ihrâkı mûcib oluyor? Suları donduracak derece bürûdet-i müfrita neş'et eden hareket-i eczâ-i cismiyye ne için ihrâkı mûcib olmuyor? Ve hareket-i ûlâ, harâret ve ihrâka, sânî bürûdet ve tecemmüde ne için hâs oluyor? Bu itirâz ile zâhir olur ki hasmın lâ edrî denmesinden başka bir çaresi yoktur. Meğerki bu umûrdan her birileri neşet ettiği şeye tahsîs kılınmıştır. Ve şu hâlde bir muhassıstan lâzımdır diye biz de o

hasmımıza deriz ki işte biz meâşir-i müminîn o muhassıs-ı Hakk sübhâne Hazretleri biliriz murâd ettiğini, istediğine tahsis **[s.80]** eder. İhrâk-ı nâr ancak halk ve icâd-ı ilâhîsi iledir. Ateşte ihrâk ve gayrısıyla tesîri iktizâ eden şey yoktur; belki nâr taht-ı tasarruf-ı sübhânîde musahhardır, dilerse ateşten ihrâk ve i'dâmı, dilerse bürûdet ve selâmeti neş'et ettirir. Evet, mükevvenâtta cereyân ettirdiği âdet-i aliyye-i sübhânîsi, ateşi halk ve icâd-ı ilâhîsi ile muhrik kılmasıdır. Hark-ı âdet irâde buyurduğunda ateşte ihrâkı halk buyurmaz. Şu hâlde Zât-ı samedânîsini men' ve hacr edecek bir mâni'de bulunmaz. Muhakkaken bir hârik-ı âdeye Cenâb-ı Hakk işaret buyurmuşlardır ki Kur'ân-ı Mecîd'inde bizim üzerimize tilâvet ettiği kavl-i kerîm-i ilâhîsinde nâra hitâben {يَانَارُ كُونِي بَرْداً وَسَلَاماً عَلَى إِبْرٰهِيمَ}[196] buyurmuşlardır. Seyyidinâ İbrâhîm aleyhisselâm efendimize bu nass-ı şerîftir. Mûcize olduğunu zât-ı kerîmü'l-sıfât-ı ilâhî ihbâr buyurmuşlardır. İşte bu ihbâr-ı ilâhî Cenâb-ı Hakk'ın nârda harâret ve ihrâkı halk buyurmayıp; belki zıddı harâret olan bürûdeti halk etmesiyle burûdet mühlike olmayarak onu selâm ve emân kılmasından ibarettir. Biz meâşir-i müminîn şu mûcize-i seniyyeyi sultân-i enbiyâ nebînâ Hazreti Muhammed Mustafa aleyhi ezkâ't-tahâyâ Efendimiz vaktâki haber verdiyse husûlüne îmân ve tasdîk eyledik; zira bu mûcize-i kübrâyı tasdîkten men' eden bir mâni' yoktur. Zemîn ve eflâkın hâlık-ı akdesi olan Allah zü'l-celâl Hazretlerinin taht-ı tasarruf-ı ilâhîsinde dâhil câizât cümlesindendir. **[s.81]** Kur'ân-ı Kerîm-i sübhânîde mezkûr-ı mûcizât-ı sâmîden birisi de "İsâ" aleyhi's-selâm efendimizin yed-i âlîsi üzerinde izn-i sâmî-i sübhânî ile şifâ-i ebras ve ekmeh ve ihyâ-i mevtâ mûcize-i seniyyeleridir. İlâh-ı âlem teâlâ ve tekaddes Hazretlerine îmânı olan türâbı hayvanât-ı mütenevvi'ye tahvîl misilli acâyib-i a'mâli sübhânîyi tasavvur eyleyen mümin-i muvahhid Hz. İsâ aleyhi's-selâma mûcize olarak kudret-i fâtıra-i sübhânî ile ihyâ-i mevti, şifa-i marazı, ibra-i ekmehi mümteni' görmez. Zira bunlar caizât-ı aklîyyedendir. Nazar-ı akılda bu mûcize-i seniyyeler türâbdan hayvanı halk buyurup sem' ve basîr olarak bu cihâna ibrâz edilmesinden esheldir. Şu kadar ki kâffe-i umûr nezd ve kudret-i sübhânîde seyyândır; zira Hakk-ı ehakk-ı ilâhîde fülân şey sehildir fülân şey esheldir denilmez. Belki cümlesi taht-ı tasarruf-ı sübhânîde bir seviyededir. Bu misilli umûrun hudûsunda esbâb kılınan vesâit ve hudûsu için zarf kılınan ezmine hep âdîdir. Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes Hazretleri o esbâb ve

[196] "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol." (Enbiyâ, 21/69).

ezmine olmaksızın umûr-ı mezkûreyi icâda ve hark-ı âdete kâdirdir. Vaktâki biz meâşir-i muvahhidîn şu mûcize-i aliyyenin seyyidinâ İsâ aleyhisselâmın yed-i mukaddesinde husûlünü muhbir-i sâdıkımız sultân-ı melâik-sipah aleyhi salavâtü'l-ilâh Efendimiz Hazretleri haber vermiştir. Biz ona îmân ve tasdîk eyledik. Kelâm-ı kadîm-i ilâhî ve Furkân-ı Mübîn-i sübhânînin ettiği mûcizât-ı seniyyelerden birisi de seyyidinâ İsâ aleyhi's **[s.82]** -selâmın heyet-i tayrda tıynden bir tasvîr yapıp ona nefh buyurmasıyla izn-i âlî-i ilâhîyle bir tayr olması mûcize-i sâmîsidir ki bu kuşa lisanımızda yarasa tabîr olunur.

Hakk sübhâne ve teâlâ Hazretlerinin dünyada mevcûd kâffe-i hayvânâtı türâbdan mütenevvi' sûrette halk buyurduğunu ve berâ-yı tekvîn vaz' ettiği kâffe-i esbâb ve ezminenin emr-i âdî olduğunu ve bilâ esbâb ve ezmine kâinâtı îcâda kâdir olduğunu madem itikâd ediyoruz, halk-ı 'âlî sübhânî ile dest-i saâdet-i İsâ aleyhi's-selâmda o mûcize-i hârikanın tecvîzinden bizi men' eden bir mani' yoktur.Nitekim Cenâb-ı İsâ aleyhi's-selâm hîn-i tasvîrde "Bi iznillah" buyurmuşlardır. Bu mûcize-i sâmîyi muhbir-i sâdıkımız aleyhi ekmeli't-tahâya Efendimiz Hazretleri haber verdiği için o resûl-i kerîmin davasını müeyyid mûcize-i seniyye olarak husûlüne îmân ve tasdîk eyledik. Kur'ân-ı Kerîm-i ilâhînin haber verdiği mûcizât-ı celîleden birisi de yine Hz. İsâ aleyhi's-selâmın yed-i akdeslerinde zuhûr-yâfte olan ashâb-ı kerîm-i Îsevîleri Havârîn -radıyallâhu teâlâ anhüm- hazretlerinin ekil etmeleri için cânib-i semâdan mâide-i seniyye-i sübhânînin nüzûlü mûcize-i kübrâsıdır. Bu mûcize-i seniyye bir emr-i câizdir. Herhangi bir cisim olursa olsun cihet-i semâdan nüzûlü tasdîkten men' eder bir mâni' yoktur. Nitekim emtârın ve ulemâ-i rasadın haber verdikleri bazı ecsâm-ı uhrânın **[s.83]** nüzûlü müşâhede olunuyor. Mademki biz meâşir-i Müslimîn hilkat-i cemî' ecsâm üzerine kudret-i ilâhîyi itikâd ediyoruz. Binâberîn Hakk sübhâne ve teâlâ Hazretleri hark-ı âdete ve seyyidinâ İsâ aleyhi's-selâm ve ashâbı Havâriyyîn üzerine davâ-yı celîl-i risâletini te'yid ve mûcize-i seniyye olarak bir mâide-i seniyye halk ve inzâline kâdirdir. Biz ise bu mûcize-i sâmîyi muhbir-i sâdık (s.a.v) Efendimiz haber verdiği için vukû'una îmân ettik.

Kelâm-ı kadîm-i ilâhî ve Furkân-ı Mecîd-i sübhânîde mezkûr mûcizât-ı seniyyeden birisi de şeyâtîn ve riyâhın Hazerât-ı Süleyman aleyhi's-salavâtü'r-Rahmân efendimiz "müsahhar" ve Hz. Dâvud aleyhi's-salavâtü'r-Rabbü'l-vedûd

efendimize de hadîdin mum gibi yumuşak ve mülâyim olması mûcize-i kübrâlarıdır. Bunların kâffesi muhâliyetiyle akıl hükmetmediği ilâh-ı kâdir-i müteâl hazretlerinin zîr-i tasarruf-ı sübhânîsinde dâhil câizât-ı akliyyedendir. Şeyâtîn teshîri kâbil Hâlık-ı akdes Hazretlerinin zîr-i fermân-ı ilâhîsinde makhûr ubeydullah cümlesindendir. Riyâhın ekvânda tesyîr ve tasrîfleri ise kudret-i âliyye-i sübhânî iledir. Hadîd yumuşaması kâbil bir ma‘dinindir. Her ne kadar yumuşamasında harâret sebebiyle âdet-i akdes-i ilâhîye cereyan etmiş ise de sebeb âdîdir. Bilâ sebep onun yumuşamasına Cenâb-ı Hakk kâdirdir. İmdi Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin şu havârıkı o iki nebî-i muhteremin yed-i mukaddeslerinde mûcize-i seniyye **[s.84]** ve dava-yı celîl-i risâletlerini te’yid olarak icâd ve izhârına hiçbir mânî‘ yoktur. Vallâhu azîmü’ş-şân’ın kudret-i sâmî rabbânîsini ve cevâz-ı hâdisâtı ve sıdk-ı Kur’ân-ı Mecîd’i tasdîk eyleyen biz meâşir-i ehl-i îmân bu mûcizât-ı seniyyenin husûlüne şeksiz şüphesiz îmân ve tasdîk eyledik. A‘ceb-i acâib agreb-i garâibi müştemil a‘mâl-i celîle-i ilâhîyeye nisbetle mûcizât-ı seniyye-i mezkûreden birisini akl-ı selîm istib‘âd etmez. Vallâhü’l-hâdî-i ilâ sevâi’s-sebîl “rusul-i fihâm aleyhimü’s-salâtü ve’s-selâm Efendilerimizin meşhûr olan bakiyye-i mûcizât-ı seniyyelerini de seyyidinâ ve resûline’l-mükerrem sultân-ı her dü serîr-i ıstıfâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi ezkâ’t-tahâyâ Efendimizin mûcizât-ı seniyye-i risâletpenâhîlerine münasebetleri olduğunda fasl-ı âtîde inşallâhü’l-müsteân serd ve ityân edelim.

2.4.3. Fasl-ı sâlis

Vâsıl-ı ser kâb-ı kavseyn ev ednâ sultan-ı her dü serîr-i ıstıfâ nebînâ seyyidinâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi ve alâ âlihî esfa’t-tahâyâ Efendimizin mûcizât-ı seniyye-i risâletpenâhîleri ve sıdk-ı davâ-yı sâmîlerine burhân olan bazı turuk beyânındadır.

Sultân vâlâşân enbiyâ seyyidinâ Muhammed Mustafa aleyhi ezkâ’t-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinin cânib-i celîl-i ehadiyetten getirdiği Kur’ân-ı Kerîm-i rabbânî a‘zam-ı mûcizât-ı sâmîlerindendir. Bu Kur’ân-ı Hakîm inkızâ-i dünyaya kadar bâki bir **[s.85]** mûcize-i kübrâdır. Sâir mûcizât-ı seniyye böyle değildir; zira onlar zamanlarında münkazî olmuşlardır. İmdi şu mûcize-i azîmi ve hârika-i cesîmi hâs ve âmm anlar. Ve lede’l- efhâm şüphe ârız olmaz derecede şerh ve beyân eyleyelim. Erbâb-ı dânişe hafî değildir ki hikmet-i bâliga-i ilâhîyye peygamberân-ı güzîn

hazerâtına mürsel-i ileyh olan kavimlerinin fâik ve bâri‘ oldukları umûr kabîlinden mûcizât-ı seniyye ile müeyyed olmalarını iktizâ etmiştir. Ta ki Resûl-i mübeccellerine hitaben “Ey müddeî risâlet! Zât-ı vâlâ-sıfâtının ityân ettiği hârik-ı âdenin cinsini biz bilmiyoruz. İhtimal ki hakîkat bir emr-i mu‘tad olup icâd-ı havârikda bilmediğimiz bir tarîk biliyorsunuz” dememeleri için hüccetleri münkatı‘ ola! Mesela seyyidinâ Mûsa aleyhi’s-selâmı Cenâb-ı Hakk irsâl ettiği zamanda Firavun’un kavmi kıbtiyyînde fenn-i sihir şâyi‘ ve onda mahâret-i tâmmeleri var. Nev‘-i beşere marifeti sun‘u mümkün ve tavk-ı beşerden hariç olan envâ-ı umûru bilirler idi. Vaktâki emr-i Firavun ile sahara ip ve değneklerine sihri bi’l-icrâ muhâcim-i hayyât şeklini aldırdılar. O anda seyyidinâ Cenâb-ı Mûsa aleyhi’s-selâm izn-i celîl-i ilâhî ile asâ-yı mûciz-nümâsını zemîne bıraktılar. Cenâb-ı Hakk asâ-yı mezkûru büyük bir ejderhâ-yı mahûfe taklîb etti. O azîm ejderhâ-yı muhâcim görünen sâha-yı mübârizedeki bi’l-cümle yılanları bel‘ etti. Ba‘de’l-bel‘ Hz. Mûsa o ejderhaya mahûfu yed-i beyzâ-yı risâletpenâhîleri ile ahz buyurdu. **[s.86]** der-‘akab ke’l-evveli asâya tebeddül etti. O saatte tevfîk-i ilâhî yâverîyyetiyle sâhirân cümleten -Cenâb-Hakk’a secede ber-zemîn îmân olarak - risâlet-i Cenâb-ı Mûsa aleyhi’s-selâma îmân ve Firavun’un hurma dallarında onları salb ve ta‘zîb etmesine sabrettiler. Zevât-ı müşârunileyhimin îmân etmelerine sebep budur ki onlar fenn-i sihiri ve tavk-ı beşerde dâhil ve hâric olan umûru bildiklerinden o hârikanın yani asânın ejderhâ-yı kebîre bil’l-inkilâb, sûret-i hayat üzere meshûr o ip ve değnekleri yutması sonra evvelki gibi asâya avdeti ve onların adem-âbâd-ı mahva gitmeleri nev‘-i sihirden olmayıp bu dereceye vusûl tavk-ı beşerden hâric olduğuna teyakkun ettiler de o mûcize-i kübrânın ancak kudret-i fâtıra-i ilâhî ile husûl-yâfte havârık-ı âdetten olduğuna ve Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Mûsa aleyhi’s-selâma davâ-yı celîl-i risâletini müeyyed mûcize olarak emr-i hârik-i mezkûru icâd etiğine îmân ettiler. Fenn-i sihirde ma‘rifet ehli olmayan kimseye de saharanın tasdîki sebebiyle seyyidinâ Mûsa aleyhi’s-selâmın sıdkına istidlâl mümkün olur. Şöyle ki o sihre âbâ‘ ve ecdâdlarının dinleriyle mütemessik ve saltanat-ı vâhî Firavun ile müteazziz ve ona muhalefetle helâk olmalarından korkmalarında hiç şek ve şüphe yoktur. Lâkin fenn-i sihirdeki dirâyetleri ve tavk-ı beşerde dâhil olan ve olmayan umûrun mikdârına marifetleri müsellem olmakla Hz. Mûsa kelîmullah ‘alâ nebînâ ve aleyhi salavâtü’l-ilâhî **[s.87]** efendimizin yed-i mukaddesinde zâhir olan o hârika-i kübrânın nev‘-i sihirden olmadığını ve ona vuslat tavk-ı beşerde dâhil olmadığını bilmeyeler idi. Hz.

Mûsa aleyhi's-selâma îmân ve kendi âbâ' ve ecdâdlarının dinlerini terk ve izzet-i Firavun'dan ictinâb etmezler ve hurma dallarına salb ve envâ'ı azâb ile muazzeb olmayıp Firavun'a "Ey Firavun! Sen istediğini yap. Hükmün yalnız hayât-ı dünyâda caridir, ahirette carî olamaz." diyemezler idi. Mâhâzâ müşârunileyhimin Hz. Mûsa aleyhi's-selâma îmân etmeleri davâ-yı risâlet-i sâmîlerinin sıdkına ve o hârika-i azîmin Mevlâ-yı Müteâl hazretlerinin yed-i 'âlî Mûsa aleyhi's-selâmda izhâr buyurduğu bir mûcize olduğuna a'zâm delîldir. Ve amma Firavun gibi kendilerinde Cenâb-ı Hakk'ın hayır irâde buyurmadığı kesân bi iz'ân bu istidlâlden dalâlette kalır ve tarîk-i şüpheye tâbi' olurlar. Nitekim Firavun saharaya hitâben "Anladım, size sihri talîm eden en büyüğünüz Mûsa olduğunu şimdi teyakkun ettim" demiştir. Firavun'un bu şüphesi bâtıldır; zira hafî değildir ki Hz. Mûsa aleyhi's-selâm Kıbt kavmine hizmet eden nebî-i İsrâîl'dendir. Kavm-i sahara ise ashâb-ı melik ve saltanat olan Kıbtiyân'dandır. Binâenaleyh Hz. Mûsa aleyhi's-selâma ittibâ' ile saharanın Firavun'a muhâlefetlerini iktizâ eden bir muktezî yoktur. Velev ki Firavun'un dediği gibi arzen Hz. Mûsa aleyhi's-selâm saharaya sihri ta'lim etmiş olsun bunların **[s.88]** yani şühedâ-i müşârunileyhim hazerâtının hayrı, şerri bi't-temyîz âkil oldukları hâlde mücerred Hz. Mûsa aleyhi's-selâmdan teallümlerine binâen ba'de'l-'izz zilleti kabûl ve hayata bedel salb ve katlolunmayı, bi'l-ihtiyâr Hz. Mûsa aleyhi's-selâma îmânı ikdâm etmelerini akıl tasdîk eder mi? O mûcize-i sâmînin nev'-i sihirden olmadığına ve mâhâzâ davâ-yı risâlet-i Mûsa aleyhi's-selâmın sıdkına dalâlet eden bir mûcize-i kübrâ olduğuna her ne kadar müşârunileyhim 'izz-i dünya ve hayât-ı fânîden bi'l-müfârakat ona bedel izzet-i âhiret ve hayât-ı ebedîyyeye muvâsalat ettilerse de itikâd-ı câzimleri olmasaydı o mertebe ısrarda bulunmazlar ve kabul ettiklerini kabul etmezler idi. Beyânât-ı mezkûreden münfehim oldu ki Firavun'un şüphe-i vâhîsi beyt-i ankebuttan evhendir. Şüpheyi îrâd ve ityânı ise ya tekebbüren ve inâden veya cehlen ve şekâendir. Kezâlik vaktâki Allah zü'l-celâl hazretleri seyyidinâ İsâ ravvahallâhu 'alâ nebînâ ve aleyhi's-selâmullah Efendimizi ba's buyurdular. Miyân-ı Benî İsrâil'de fenn-i tıb şâyi' idi. Mûcizât-ı seniyye-i İsâ aleyhi's-selâmdan ekserîsini a'mâl-i ehl-i tıb kabîlinden kılmak, hikmet-i sâmî ilâhîden olmakla yedeyn-i mükerremeyn-i Cenâb-ı İsâ da ebrasları, ekmehleri, ibra'-i emvâtı ihyâ buyurmuştur. Fenn-i tıbda ma'rifet ehli olanlar tasdîk-i risâlet-i İsâ aleyhi's-selâmda emr-i sa'ba muhtaç olmazlar. Belki nezdlerinde zikri âtî makâlât-ı söylemleri, vâzıhâtı umûrdandır. Şöyle ki biz yani tıbbiyyûn fenn-i

[s.89] tıbbî ve bu fende insanın ihrâz edeceği ve ihrâz edemeyeceği derecâtın mikdârını biliyoruz. Evet huzzâk-ı etibbânın tâkatlerinde ebrasa şifâ husûle geleceği dâhildir. Amma zaman-ı mahsûsanın murûruyla beraber muâlece-i mahsûsa ile dâhildir. Yoksa mücerred lems veya duâ ile şifa-pezîr olması tavk-ı etibbâda dâhil değildir. Cevher basarı ihlâl etmeyen ârızî emrâz-ı aynı şifâ-yâb etmeye ettıbânın iktidâr-ı fennîleri vardır. Lâkin adîmü'l-basar olan gözsüzlere şifâ tâkat-i etibbâdan hâriçtir. Etibbânın iyhâ-i mevtâya kudretleri olmadığı ise aşikârdır. Şu hâlde İsâ aleyhi's-selâmın tâkat-i beşerde dâhil olmayan havâriki ityânı fenn-i tıbba ıttılâ'dan zâhir olduğuna göre sıdk-ı davâ-yı risâletpenahîlerine delîl olur; zira o havârik ancak her bir şeye kudreti olan Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin icâd-ı rabbânîsiyle minassa-pîrâ-yı şuhûd olarak davâ-yı celîl-i risâletini müeyyid-i mûcize olmak için yed-i akdes-i İsâ aleyhi's-selâmda icrâ olunmuştur. İntehâ makâletü't-tıbbîn. Amma fenn-i tıbba âşina olmayanlar tıpkı Hz. Mûsa aleyhi's-selâma fenn-i sihri bilmeyip de saharanın müşâhede etmeleriyle bi'l-istidlâl îmân ettikleri gibi o etibbânın tasdîkiyle İsâ aleyhi's-selâmın sıdkına istidlâl etmelidirler. Ba'dezâ mâlum ola ki yakînî müfîd tevatür ile bize naklolunmuştur, yani adetleri sayıyla meyyân ve kizb üzerine ittifaklarını akıl muhâl gören mesela âdemiyyânın cemî'an vücûd-ı Mekke-i mükerremeyi ihbâr üzerine **[s.90]** ictimâlarının kâzib olmasını akıl muhal gördüğü gibi mâhâzâ birçok kimseler de o belde-i dilâra-yı mukaddesi görmemişlerdir. Cemâhîr-i kesîre-i müttefika diğer cemâhîr-i kesîreden onlar da diğerlerinden ve helümme cerran onlar da seyyidinâ ve nâsirunâ ve şefî' zünûbenâ resûlüna'l-muazzam ve nebînâ müfahham Muhammed bin Abdullah bin Abdülmüttalib sallallâhu aleyhi ve 'alâ âlihî ve sahbihî ve sellem Efendimiz Hazretlerini müşâhede ve re'yü'l-ayn rü'yet-i cemâl-i tâb-nâk-ı Ahmedî ile teşerrüf edenlerden bize yani meâşir-i ehl-i îmâna haber vermişler. Ahvâl-i seniyye-i Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellemi ve müddet-i hayat-ı risâletpenâhîlerinde, asrında bulunan ümem ile cereyân eden vukû'ât-ı nebevîyi (s.a.v) sellem hatta cümle ityân ettiği şer'-i şerîfi etibbâ'-ı risâletpenâhîlerinde binlerce zevât tasdîk ettiklerini yekzebân olarak etrafıyla bir tafsîl-i beyân etmişlerdir.

"Mülahhasan beyânı:" Ömr-i saadet-i Cenâb-ı Mustafa aleyhi ve 'alâ âlihî esfa't-tahâyâdan kırk sene güzerân ettiğinde zâten sıdk ve emânetle ma'rûf olduğundan Zât-ı sâmî cenâb-ı risâletpenâhîyi "Muhammedü'l-emîn" (s.a.v) diye kavm-i necîb-i Arab beynlerinde yâd ve tezkâr ederler idi. O zaman-ı sa'd-ı iktirânda

ise zât-ı meâlî-nüât-ı peygamberî (s.a.v) kıraât, kitâbet, teallüm, maârif-i ümem ve şerâyi‘-i akdemîn ve kavânîn-i memâlik cümlesini iktisâba ehliyet ve teallüm mümkün olur derecede bu iki sanatın ehli ile de ictimâ etmemiş ve efendilerden birisine itibar ettiğine bir kimse **[s.91]** muttali‘ olmamış, kezâlik müddet-i mezkûre zarfında sanâ‘at-ı fesâhat ve belâgata zât-ı sâmî nübüvvetleri taraf-ı zîşerefinde mümârese cereyan etmemiş, eş‘âr, hutab ve resâil-i Arabiyye’ye ne kavlen ne rivâyeten ehemmiyet vermemiş ve sanâyi‘-i mezkûrede melekeyi takviye ve derece-i kusvâyı buluğa ehliyet peydâ ettiren muhâvere-i fusâhâ, mugâlebe-i bulegâya mûle‘ ve harîs olmamış iken kudret ve kuvvetinin kılleti nâsır ve mu‘îninin fikdâniyeti ve ebâ-ı kirâmından birisinde saltanat sebkt etmeyip o saltanatın zevâliyle riyâset-i nâsı bi’t-tehayyül onu istirdâd murâd etmesi zannı olmamakla beraber Arab ve Acemden cemahîr-i âlem beyninde kıyâm ederek iddia buyurdular ki Vâcib Teâlâ ve tekaddes Hazretleri zât-ı ‘âlî Muhammedîsini dünya ve ahirette âdemîzâdelerin necâhına mütekeffil olarak şer‘-i şerîf-i ilâhîyi tebliğ için kâffe-i nâssa irsâl buyurmuşlardır. Ve bu şer‘-i şerîf inkizâ-ı müddet-i dünyaya kadar irsâl buyurulduğu zamana münâsibdir. A‘sâr-ı mâziyede münâsib ahkâm ile asr-ı saâdet-i nübüvvetpenâhlarından evvel irsâl kılınan rusul-i fihâm hazerâtının ekser ahkâm-ı şerâyi‘ini nâsihdir. Zât-ı ‘âlî-simât peygamberîleri insâniyânı kâffe-i âbâ‘ ve ecdâdlarından vâris veya müzeyyenât-ı şeytâniyye olan muzırr-ı umûr ve metâlih a‘dât-ı kabîha ve ahlâk-ı seyyieden nehiy buyurmuşlardır. O âdet-i müstekrehenin en kabîhi ise evsân-ı nîrân ahcâr ve eşcâra ta‘abüddür. Onları tevhîd-i ilâhî ve Zât-ı celle akdes **[s.92]** Hazretlerinin sıfât-ı kemâl ile muttasıf, sıfât-ı noksândan münezzeh ve ibâdet zât-ı ulûhiyyetine münhasır olduğunu itikâd etmekle emir buyurmuşlardır. Kezâlik insâniyâna Cânib-i celîl-i ehadiyetten in‘âm ve ihsân olunan ni‘am-ı nâmüntehâ-yı sübhânı sübhânînin şükrünü edâ etmekle de emir buyurmuşlardır. Ve filhakîka o şükür kendi menâfi‘-i beşeriyyelerine aittir. Nitekim salâtlarındaki Cenâb-ı Hakk’a olan hudû‘ ve inkiyâdlarından Hâlık-ı Ecel ve akdesleri ile vuslat ve nüfûs-ı beşeriyyelerinin tehzîbi neş’et eylemiştir. O emkine-i mukaddeseyi ziyaret etmeleri gibi ki hîn-i ziyarette gufrân-ı seyyiâtı menfaâti câlib mazarrat-ı dâfî her bir muhsinâtı hâvî olmuştur. İşte zât-ı huceste-sıfât Cenâb-ı Muhammedî aleyhi’s-salavâtu’l-ehadî Efendimiz Hazretlerinden bu davâ-yı azîmi o cemâhîr-i kesîre istimâ‘ ettiklerinde davâ-yı celîl-i risâletini kabulden bi’t-teneffür

eşeddi adâvetle muâdât ehl ve hullân zât-ı ‘âlî Muhammedîlerini terk ve pîr, bernâ, bây ve kezâ tekzîb edip eviddâ a‘dâya muvâfık ahsâma tehavvül etti.

Ba‘dehû mücâdele ve muhâsemede ahz-ı mevkî‘ ile menhec-i mücadeleyi taleb-i hüccete kadar vardırdılar. Her birileri sıdk-ı davâ-yı risâletine burhân taleb ve zât-ı kudsî sıfât-ı peygamberîlerinin muhabbeti olan her bir şeyde ta‘cîz-i tahmîl ender oldular. Olmahzar sırr-ı levlâk aleyhi salavâtü Rabb-ü’l-eflâk Efendimiz Hazretleri ise onlara nasb-ı delâil ve i‘tâ-i cevâb eylerler idi. Davâ-yı sıdk-ı intimâ-i Muhammedîlerinin isbâtında istinâd ve muazzam-ı itimâd buyurduğu hüccet **[s.93]** ve edillenin a‘zamı kelâm-ı Arabî cümlesinden (Kur’ân) nâm-ı celîli ile kudsî unvân-ı ûlâya bir Kitab-ı Kerîm’i onlara tilâvet eyleyerek o Kitâb-ı Celîl ile min indillah zât-ı âlî-simât-ı peygamberîlerinin insanlara irsâl olduğunu serd ve ityân etmesidir. O Kitâb-ı ilâhî ise mefhâr-ı âlem (s.a.v) Efendimiz Hazretlerinin kâffe-i nâse Resûlullah olduğunu ve Zât-ı akdes-i ilâhî cânib-i izzetinden tebliğ buyurduklarının cümlesinde sâdık olduğunu sarâhate müştemildir. O Kur’ân hükm-i beyân Cenâb-ı Hakk’ın insâniyâna bahş ve inâyet buyurduğu şer‘-i şerîfi beyâna mütekeffildir. Risâlet-meâb-ı efham (s.a.v) Efendimiz o Kur’ân-ı Kerîm’den sûre tesmiye buyurduğu aksar cümle ile insanlara tehaddî etmişlerdir. Yani fesâhat ve belâgatta en kısa bir sûre-i Furkânîyeye müsavî olan bir kelâmı ityânddan fusâhâ ve bulegâ-yı Arabın âciz kalmalarıyla o Kitâb-ı Hakîm’in min indillah münzel olduğuna istidlâl buyurmuşlardır. Halbuki o zaman sa‘d-i iktirânda kavm-i necîb-i Arab meyânında a‘zam-ı ulûm ve ekrem-i mefâhirleri fesâhat ve belâgat olan ümerâ-yı çarşû-yı fesâhat ve belâgat mevcûd ve cihet-i hitâbet şâirîyyette ekseriyet onlarda idi. Ve esâlîb-i fesâhat ve belâgat i‘lâmını hâmil esrârını muhît tavk-ı beşerde olan ve olmayan mertebelerini âlim kimseler var idi. Mâhâzâ hatîb-i muallâyâ-i iliyyûn aleyhi salavâtu’r-rabbü’l-âlemin Efendimiz Hazretleri onları dâimâ yekdiğerlerine **[s.94]** zahîr olsalar bile Kur’ân-ı Mecîd’in aksar sûresine muârazadan kâsır ve zayıf olduklarını her mahâfil ve mecâmi‘-i askerîde ‘ilâ-yı savt ile teşhîr ve ‘âdât ve ibâdâtlarında akıllarını tesfîh ve mahz-ı sebeb-i dalâlet ile tapındıkları ma‘bûdât-ı bâtılalarına ta‘n eder idi. Ulemâ-yı fesâhat ve ümerâ-yı belâgat-ı Arab-ı ‘urebâ tarîk-i muâraza kendilerine küşâd ve hüccet-i kitâb-ı mezkûr ibtâl olur.Vâhimesini bi’t-tezekkür Kur’ân-ı mûciz-beyân-ı ilâhîyi misbâr-ı tibyânla tesbîr ve tedebbür-i nâkıd-ı basîr gibi hakk-ı Kur’ân-ı Mübîn’de teemmül ve tefekkür etmeye başladılar. Rab Teâlâ

ve tekaddes Hazretlerine kasem ederim ki onlar muârazaya ve ibtâl-i hüccete yol bulmadılar. Ve ile'l-ân ve inkizâ-i zamana kadar ba'de'l-ân fusâhâ ve bulegâlarının vefreti ve en şedîd a'dânın kesreti ile beraber de bir tarîk-i ibtâl ve muâraza bulamazlar. Biz bunu 'alâ rüusü'l-eşhâd söylüyoruz. Hz. Kur'ân-ı âyât-ı adîde ile bunu nâtık olup her mecliste âyât-ı mezkûre tilâvet olunmaktadır. Lâkin şu Kur'ân-ı Hakîm'in kuvâ-yı beşeriyyenin idrâk edemeyeceği bir mertebe-i fesâhat ve belâgate bâliğ olduğu onlara zâhirdir. Ve birisi mükâbere ve muâraza etse getirdiği gass-i bârid olup inde's-sâdır ve'l-vârid suhriye olacağı bâhirdir. İmdi onların nezdlerinde velev aksar sûre ile olsun Kur'ân-ı Hakîm'e muârazadan âciz kaldıkları tahakkuk etti. Tevfîk-i ilâhî refîk olan zevât-ı huceste- **[s.95]** sıfât kâffe-i beşerin aczini bu ise o Kitâb-ı Münzel min indillah idiğine delîl olduğunu ikrâr edip seyyidinâ ve nebînâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi's-salavâtü'l-evfâ Efendimizin taraf-ı akdes-i ilâhîden meb'ûs resûl-i mübeccel olduğunu tasdîk ve âdât-ı kabîhe ve ibadât-ı bâtılalarını terk ettiler. Ve şer'ullâhu'l-ezhere bi't-temessük onu ihtiyâr ettiler. Ba'dezâ.

Millet-i Arabî veya millet-i 'Acemîden fesâhat ve belâgat ehli olmayanlar için efkârlarını iknâ' ve dîn-i şerîf-i Muhammedîsine temessük üzerine hamlettiren berâhîn ile davâ-yı celîl-i risâletinde sultan-ı vâlâ-şân-ı enbiyâ Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) Efendimizin sıdk-ı âlîsine Kur'ân-ı Kerîm'in mûcize olmasıyla istidlâl şöyle olur ki nebî-i âhirü'z-zamân hâtemü'l-enbiyâ aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz kâffe-i cihâniyânın âdât ve ibâdâtlarında ferîd, vahîd olduğu ve hiçbir vecihle nâsır ve muîni bulunmadığı hâlde davâ-yı risâletle kıyâm ve kemâl-i fesâhat ve belâgatle meşhûd olan fusahâ-yı Arab ve bulegâ-yı Kahtân'ın zât-ı sâmî risâletpenâhîlerinin ibrâz ve ityân buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm'in aksar sûresine muârazadan âciz olduklarını iddia etmiştir. Kavm-i necîb-i Arab'ın aşîret ve benî ihvânları için taassubları ve âbâ-ı ve ecdâdlarından kalma âdât ve ibâdât-ı me'lûfelerine temessükleri zâhirdir. Nezd-i âlî Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemde ise zât-ı sâmi-efhamîlerine tebaiyyete vasıta olacak hutâm-ı dünyeviyyeden bir şey olmadığı gibi batş-ı salavât-ı **[s.96]** Muhammedîsinden onları ihâfe edecek asabiyet ve kuvvet sâhibi de değil idi; zira davât-ı celîl-i risâletinin ibtidâlarında zât-ı fehâmet-simât-ı nebevîsine akraba ve taallukâtı belki cemî' enâm adâvet etmişler idi. Mâhâzâ şurası muhakkaktır ki o fusahâ ve bulegâ Kur'ân-ı Kerîm'in aksar sûresine muârazadan aczlerini ve o Kitâb-ı Celîl-i

ilâhînin derece-i fesâhat ve belâgatine tâkat-ı beşerîyye vâsıl olamayacağını ikrâr ve min indillah Resûlullah olduğunu tasdîk ettiler.

Fenn-i fesâhat ve belâgatte kemâl-i marifetleriyle beraber Kur'ân-ı Kerîm'e muârazadan âciz oldukları o Kitâb-ı Muazzam-ı zîşânın ityânı tavk-ı beşerde olmadığı nezdlerinde tahakkuk etmeye idi zât-ı sâmî Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme îmân ve âdât-ı me'lûfe ve ibâdât-ı mevrûselerini terk etmezler idi. Mâhâzâ îmân etmenin de onlara bir nef'-i dünyevî ve intikâm havfı yok idi. Malûmdur ki akıllara en müşkil iş dâreynde necâtını reca ettiği din ve mezhebinde müfârakiyyettir. Hatta bazıları âdâtının redâetini istiş'âr etse de mufârakat güç gelir. O âdâta mülâzemetle kendi kendisine hükmeder. Binâberîn merd-i âkıl temessük ettiği dîninin gayrısındaki dinde necâtına teyakkun etmeyince din ve mezhebinden ayrılmaz. Ve âdâtı da bâhusus mevrûs ve me'lûf olursa sebeb kavî ve kâhir olmayınca terk etmez.

İşte sultân-ı serîr-i risâlet aleyhi ekmeli't-tâhâya Efendimiz Hazretleri **[s.97]** ile o akvâm-ı fusâhâ ve bulegânın ber-minvâl-i sâbık cereyân eden hâlleri Zât-ı sâmî fehâmet-simât Muhammedîlerinin davâ-yı celîl-i risâletini tasdîk için bize bir delîl kâfîdir. Bu fırkanın îmânı fırka-i münciye-i ehl-i fesâhat ve belâgate taklîden olmayıp 'alâ tarîku'l- istidlâldir. E'âcim her ne kadar lisân-ı Arab'ı bilmezler ise de bu tarîk-i istidlâl ve emsâliyle risâlet-i cenâb-ı peygamberî sallallâhu aleyhi ve selleme îmân etmeye mükelleftirler. Malûm ola ki beyân-kerdemiz olan tarîk-i hakîkat-i enîkın gayrı, davâ-yı celîl-i risâletinde seyyidinâ ve şefî'nâ Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimizin sıdk-ı 'âlî nübüvvetpenâhîerine bir tarîk-i istidlâl daha vardır. Bu da bu vecih ile hârik-ı 'âde bir mûcize-i seniyyedir. İtyânı nebîyy-i beşere mümkün değildir.

Tarîk-i mezkûrun beyânı: Ehl-i hibre ve ashâb-ı maârif ve erbâb-ı fünûn ve siyâsiyât Kur'ân-ı Kerîm'deki nakd-i kelâm ve ma'rifet-i sıfât-ı fâzılayı teemmül ve esâlîb-i hasene ve muhteviyât-ı celîlesini tedebbür ettiklerinde onlar müstakîmâne ne bir nigâh-ı hakikatle tezâhür eder ki şu Kur'ân-ı hükm-i beyân-ı sübhânîde havâs-ı fâzıla ve sıfât-ı kâmile mevcûddur. Hiçbir mecmûa-i kelâmda bunların ictimâı -her ne kadar vâzı'ı teennük-i nazar etse ve vâzı'ının mâzî, hâzır, müstakbel şuûnât ve ahvâl-i ümeme ıttılâ'ı ve cemî'-i fünûn ve âdâb ve hükümdeki ihâtası evsa' ve ecma' olsa ve inde'l-Arab üslûb-ı ma'hûddan infirâdı ile beraber adem-i tenâkuz **[s.98]** ve tedârub ve hüsn-i üslûbîde taharrî etse- âdeten mümkün değildir. Meğerki kâil-i zî-kemâli her

bir şeye ve murâd buyurduğu kelâmda cem'e kudret-i bâhiresi olan Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes hazretleri ola!

Kur'ân-ı Kerîm'deki havâss-ı fâzıla ve sıfât-ı kâmilenin mülahhasen beyânı Kitâb-ı Celîl-i mukaddesimiz Kur'ân-ı Hakîm beyânımız guyûb-ı müstakbelden haber vermiş tıpkı ahbâr- kerdesi âlem-i şuhûdda nümâyân olmuştur. Etibbâ'-ı celîl-i peygamberî sallallâhu aleyhi ve selleme âminîn sâlimîn olarak Mekke-i Mükerreme'ye duhûlü vâd etmesi gibi ki aynıyla vukû' bulmuştur. Hazirîn ve şâhidînin hikâye etmesi gibi kısas-ı evvelîn ve siyer-i mütekaddimînden haber veriyor.

Ashâb zamâir izhâr etmeden kavil ve fiil ile zamâirden ihbâr ediyor. Bu ise kütüb-i tefâsîr-i şerîfe ve ehâdîs-i münîfde beyân olunan bazı hâlât-ı etibbâ'-ı celîl-i peygamberî ve bazı hâdisât-ı a'dâ'-i dînden münfehim olur. Bu kitâb-ı hakîkat-nisâb-ı ilâhımız ahbâr, ahkâm, mevâ'iz, emsâl, ahlâk, âdâb, tergîb, terhîb, medh-i ahyâr, zemm-i füccâr, kabâih-i secâyâ, mevâkî'-i denâyâ, tahzîr-i tedbîr-i siyâsiyyât mürâ'ât-ı eviddâ, müdâfa'a-i a'dâ, mücadele-i ahsam, tebkît-i erâzil-i nâsden, Vücûd-ı Bârî-i, Tevhîd-i Sübhânî, haşir, neşir üzerine ikâmet-i delâil, def'-i şüphe, izâle-i reyb, vasf-i dâr-ı na'îm ve tavsîf-i ahvâl-i sekene-i cennet ve dâr-ı cehîm ve beyân-ı ahvâl-i dûzeh ve âlem-i semavât ve ahvâl-i âlem-i ulvî, kevâkib, emtâr, sehâib **[s.99]** burûk, ru'ûd, acâibât, vasf-ı zemîn, cibâl, suhûl, bihâr, yenâbi', enhâr ve müştemilât-ı zemînden nebâtât, hayvanât, maâdin, ezhâr, esmâr, etyâr, eşcâr, zulümât, envârdan her bir fende ittisâ'-i mecâli ile beraber ulûm-i evâil ve evâhirden bir ilmi bırakmamış esâlîb-i mütenevvia' ve tarâik-i mübtedia' üzerine ulûm ve fünûn-ı mezkûreyi tasrîh veya işaret eylemiştir. Ki onda tenâkuz olmadığı gibi tedârub-ı haylûlet etmemiştir. Cemî' uyûbdan hâlî hüsn-i nazmıyla her üslûba müşâbihattan hariçtir. İntikal ettiği bir misâli iktidâ ettiği imamı yoktur. Kasâid-i Arabîyye hutab-i bedevîyye nev'inden değildir. Vemâzâlik ukûlde müstahsen nüfûsta müstemlih ezvâkta müsta'zeb, kulûbde mahbûb, esmâ'a me'lûftur. Herhangi zaman kıraât-ı Kur'ânîyesi tekerrür etse halâvetli ve hangi ağızlardan istimâ' edilse 'âlî ve gâlîdir demek Hz. Kur'ân-ı mûciz beyânımız hakkında sahîhtir. Akl-ı selîm nezdinde sıfât-ı celîl-i mezkûrun ittifâkî veya tesâdüfî olması sahih olmadığı gibi fikr-i sahîh de bu ittifak ve tesâdüfü tasdîk etmez. İmdi Kur'ân-ı Kerîm'in muhteviyâtını teemmül ve tefekkür eyleyen o mu'mikîn-i ehl-i nazara vâcib ve insaflarına layık olan şu kelâm-ı bedî'de müctemî' o sıfât-ı celîleden bize tezâhür

ve tehakkuk etti ki o Kur'ân-ı Mübîn insanlar, yekdiğerlerine muâvin de olsalar kuvâyı beşerîlerinin âciz oldukları bir kelâm-ı hakîkat-ittisâmdır. Nebînâ fahr-i dü cihân Hz. Muhammed Mustafa aleyhi ekmeli't-tahâyâ'nın **[s.100]** ümmî olduğu hâlde o Kitâb-ı meâlî-nisâbı ityânı ekber-i ulemâ ve ahzâk-ı felâsife ve a'zam-ı müerrihîn ve ekber-i siyâsînin o kitabı getirmeleri âdeten muhâl iken o Kitâb-ı Celîl'in münzel min indillah olup Hz. seyyidinâ Muhammed Mustafa (s.a.v) Efendimizin dava-yı celîl-i risâletini tasdîk üzerine delâlet eden bir mûcize-i seniyye olduğuna delîl vâzıhtır. Kelâm-ı hakîkat ittisâmını vird-i zebân ederek itirâf-ı hakîkat eylemektir.

Erbâb-ı dânişe hafî değildir ki bu tarîk-i istidlâl ile etibbâ'-i 'âlî cenâb-ı peygamberî sallallâhu aleyhi ve sellemden ekserîsini Cenâb-ı Hakk dîn-i mübîn-i İslâm'a hidâyet eylemiştir. Elhâsıl i'câz ve istidlâl tarîkleri her ikisi de fenn-i fesâhat ve belâgatı ârif ve fezâil-i kelâmı âlim erbâb-ı fazl ve ma'rifete dâimen ile'l-ân ve inkizâ-i leyâli ve eyyâma kadar ba'de'l-ân sehlü's-sülûktür. Bu iki fazîlet erbâb-ı âlîsinden olmayan zevât için fazileteyn-i mezkûreteyni sâliklerinin o hârika-i âde mûcize-i seniyyeyi bi't-teslîm âbâ-i ve ecdâdlarının dîn ve âdâtlarından mufârakat ve seyyidinâ ve şefî'nâ sultân-ı vâsıl-ı serâ ve ednâ Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) Efendimizin dîn-i âlîsine ittibâ' ve hidâyet olunmalarıyla husûl-pezîrdir.

Bu beyânât-ı şâfiye ile Hz. nebîyy-i müctebâ aleyhi evferu't-tahâyâ Efendimize i'tâ olunan Kur'ân-ı Kerîm'in ilâ âhiri'z-zaman bâkî bir mûcize-i seniyye olduğu meydân-ı 'alâniyyette pedîdâr oldu. Sâir mûcizât-ı sâmiye ile peygamberân-ı güzîn **[s.101]** aleyhim salavâtullâhi ecmaîn Hazerâtının asr-ı saâdetlerinde bizzat müşâhede eden veya ba'de'r-rusül a'sâr-ı mâzîde bulunan ve kendilerine nakl-i sahîh ile mûcizât-ı mezkûre naklolunan zevât-ı meâlî-simât müntefi' olmuşlar ise de lâkin o mûcizât-ı mâzînin ile'l-ân müşâhedesi bakî kalmış ve bu hâssa-i celîle yani kürûr-ı zaman üzerine bekâ-i müşâhede hâssa-i celîli yalnız Kur'ân-ı Mûciz beyân-ı hakîkamıza münhasır kalmıştır. Bu ise mefhar-ı âlem-i seyyidinâ Muhammed Mustafa aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerine ikrâm-ı ilâhî ve zât-ı 'âlî-simât-ı Ahmedîlerine mahsus bir nimet-i eydî-i sübhânîdir. Lâkin hidâyet yed-i akdes-i ilâhîdedir. İstediğini sırât-ı müstakîme hidâyet eder. "اللهم أرناالاشياء كماهى" [Allahım! bana eşyâyı gerçek mahiyeti ile göster.] Kur'ân-ı Hakîm-i ilahî ve hadîs-i nebîyy-i rabbânîde mezkûr mûcizât-ı seniyye-i Cenâb-ı Ahmedî sallallâhu aleyhi ve sellemden birisi inşikâk-ı

kamer mûcize-i kübrâsıdır. Kamerin iki parça olmasını müşrikîn-i Mekke-i zât-ı huceste sıfât-ı peygamberî (s.a.v) Efendimiz Hazretlerinden taleplerinde kamerin vechi mezkûr ile inşikâkını dergâh-ı muallâ-penâh-ı ehadiyyetten o mahbûb-ı âlemîn ve rusul-i sakaleyn Efendimiz tadarru‘ ve niyâz buyurmasıyla kamer münşak olup inşikakını ahâli-i Mekke’nin İslâm ve müşrik ekserîsi müşâhede ettiler. Belde-i Mükerreme’den ba‘îd ve bulundukları mevki‘in ufku o belde-i mukaddesenin ufkuna müsâvî olan mevâkî‘den Mekke-i Müşerrefe’ye vürûd eden cemaât-i misâfirînde o gece inşikâk-ı kameri **[s.102]** gördüklerini ihbâr etmişlerdir. Kâffe-i ahâlî arzın o hâdise-i uzmâyı görmeleri vukû‘una münâfî‘ değildir; zira kamer rü‘yet olunduğu âfâkın ihtilâfı sebebiyle ân-ı vâhidde kâffe-i nâse zâhir olmaz. Belki her vakitte bir ufuk ahâlîsine zâhir olarak gayrılarından mahfî kalır. Nitekim fenn-i celîl-i hey’etten malûm olur. Bu mûcize-i seniyyeyi istimâ‘ eden vücûd-ı ilâhî-i kâdire îmân ve inşikâk-ı kameri câizât-ı aklîyyeden olduğunu tasavvur eyleyen merd-i âkıl sıhhat-ı nakli bu kadar âşikâr iken vukû‘unu tasdîkten imtinâ‘ etmez. İnşikâk-ı kamer mûcize-i seniyyesinin tavzîh-i cevâzı: Kamer inkisâm ve iltihâmı kâbil-i ecsâm cümlesindendir. Azîm azîm cebellerin inşikâkı munfasıl olan cibâlin iltihâmı evvelden vücûdu olmayan vâdîlerin hudûsu çok kereler arzımızda zuhûr eden mevâddandır. Bu havâdis-i arziyye her ne kadar zelâzil, savâ‘ik, emtâr, gazîre misilli Cenâb-ı Hakk’ın ihdâs ettiği esbâb ile mevâdd-ı mezkûrenin icâdına âdet-i âliyye-i rabbânî cereyan etmiş ise de esbâb-ı mezkûre yalnız sebeb-i âdî olup yoksa Cenâb-ı Hakk esbâbsız o havâdisi îcâda kâdirdir. Bu ise kudret-i sübhânînin kemâlinden de anlaşılır. O tasarrufât ile şu ecsâm-ı arziyyeye tasarrufa kudreti olan Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes hazretleri inşikâk-ı kamer misilli şeylere tasarrufa kâdirdir; zira arz ile kamer beyninde cismiyette ve inşikâk iltihâmı kabulde fark yoktur. Lâkin kamer arzdan büyüktür. Kiber ve sıgarın kudret-i **[s.103]** sübhânî cânibinde inşikâk ve iltihâmı kabûl ve adem-i kabûlde medhali yoktur. Ba‘dezâ inşikâk-ı kamer mûcize-i seniyyesini nâkil olan rivâyât-ı sahîha kamerin ikiye inşikâkıyla bir parçası fevka’l-cebel diğeri mâdûn-ı cebelde olduğunu ifade ediyor. Bununla murâd kamerin mer‘â-yı râîde bir parçası fevka’l-cebel yani ufkunda göründüğü yoksa nefs-i cebelde merkûzen değil nısf-i diğerîde mukâbilinde göründüğüdür. Yoksa tahte’l-cebel mânâsına değil bizlerden birisi minvâl-i mezkûr üzerine fevka’l-cebel veya halfe’l-cebel veya halfe’l-bahr kameri gördüm der. Hâlbuki kamer onun gördüğü yerde değildir. Mütekellimin murâdı

ise keyfiyyet-i rü‘yetten ta‘birdir. Şu hâlde ulemâ-yı hey’etin kavline ibtinâ‘en kamer arzımızdan cidden büyük bir cisimdir. Onun bir fırkasının cibâl-i arzdan bir cebel-i sagîr üzerine vaz‘ı ve cebel-i mezkûrun onu istiâb etmesi diğer fırkası da bi’l-fiil tahte’l-cebel bulunması mümkün değildir denilemez. Mûcize-i sâmî mezkûrun keyfiyeti üzerine rivâyetin mansûsiyyeti ehad-i nısf-i kamer diğerinden tebâüd ettiği ifâde etsin içindir; zira nısf-i kamer diğerine mütekârib olsa müşrikîne iştibâh ârız olur da inşikâk-ı kameri görmemiz galât-ı hissî ve filvâki aslî olmayanı tahayyüldendir derler. Malûmdur ki kameri iki kısma tefrîke kâdir olan Hakk-ı Sübhâne ve teâlâ Hazretleri o tebâüd ile nısfını mütebâid kılmaya ve birbirine zammetmeye kâdirdir. Garâyibdendir ki bazı şurûh-ı müdevvene de kamerden bir parça nezd-i **[s.104]** meâlî vefd-i peygamberîye nâzil ve kümm-i saâdet-i risâletpenâhîden hariç olduğu da mahkîdir. Sened kavî olmadığından bu rivâyet-i garîbeye îmân etmek bizim üzerimize vâcib değildir. Te’vîl ve kanûn-ı akıl ile tatbîkine de hâcet yoktur. Mahâzâ o parça ufak olmasıyla nüzûl ve kümm-i saâdetten hurûca kâbil idi denilmekle tatbîki de mümkündür; zira nâzil olanın nısf-i kamer olduğuna rivâyet-i mezkûrede sarâhat yoktur. Bu ise müstahîl değildir. Kudret-i âliyye-i rabbânîye buna sâlihtir. Biz meâşir-i Müslimîne vaktâki nakl-i sahîh ile nebî-i mübeccelimiz resûl-i efhamımız aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm Efendimiz Hazretlerine mûcize olarak inşikâk-ı kamer mûcize-i sâmîsi naklolundu. Taht-ı tasarruf-ı kudret-i ilâhîde dâhil caizât-ı aklîyyeden idiği de zâhirdir. Bilâ şek ve lâ reyb bu mûcize-i kübrâ-yı Muhammedîyye’nin vukû‘una îmân ve tasdîk eyledik. Müddeten mine’l-vakt şemsin vukûfu ve ba‘de’l-magîb reddi de mûcizât-ı sâmî cenâb-ı Ahmedî sallallâhu aleyhi ve sellemdendir. Bu mûcize-i seniyye bazı ehadîs-i peygamberî de muhakkaken mervîdir. Yûşa bin Nûn aleyhi’s-selâm ma‘iyyet-i aliyyelerinde Benî İsrâil olduğu hâlde cebâbire ile mukâtele ederken magîbden şemsin vukûfu rivâyet olunmaktadır. Bu da Cenâb-ı Yûşâ aleyhisselâm için bir mûcizedir. Vukûf-ı şems ve reddi bâbındaki vârid olan ehâdis her ne kadar âhad tarîkiyle yani nakli münkirîni ikfâr edecek derecede kat’iyyü’s-sübût mütevatir değilse de lâkin **[s.105]** bu mûcize-i senîyyeye îmân etmek şân-ı Müslimîne muvâfık ve bâb-ı dînde zümre-i nâciye-i ehl-i îmâna eslemdir. Biz mûcize-i sâmî mezkûre her ne kadar hadd-i zâtında cidden azîm bir iş ise de îmân ve tasdîk ederiz; zira tasarruf-ı kudret-i rabbânînin tahtında dâhil caizât-ı aklîyyedendir. Azamet-i kudret-i sübhânîyye nisbete emr-i mezkûr-ı azîm addolunmaz. Tavzîh: Gerek seyredeni şems itibâr edelim gerekse

hey'et-i cedîde ulemâsının dediği gibi arzın mihveri üzerinde duran vecihleriyle şems üzerine murûr ettiğini itibâr edelim, emrinin her ikisi de sarf-ı kudret-i ilâhî iledir. Şems[i] seyrân, arzı kudret ve sultanîle makhûren devrân ettiren o zât-ı kayyûm-ı Hz. Sübhândır. O iki büyük cismin tahrîkine kâdir olan Cenâb-ı Deyyân nehârdan bir saatte îkâflarına yâhud vakitten bir zaman aks-i hareket etmelerine sonra kemâkân hareketin iâdesine kâdirdir. Bunun üzerine bir muhâl de lâzım gelmez. "Sîn: [Suâl]" "Hey'et-i cedîdenin dediğini teslîm ve devreden arz farz olunduğu üzere arz hareketinden kalsa veya hareketi mün'akis olsa mâ'-i bahr hareket-i istimrârîyyesini alarak geri kalır. Yâbis mahalle feyezân ederek ahâlîsini gark eder" diyen suâl olunursa cevap budur ki "Îkâf-ı arz veya aks-i hareket ettirmeye kâdir olan Mevlâ-yı Müteâl tebârek ve tekaddes Hazretleri mâ'-i bahrden hareket-i istimrârı selbe ve vukûf ve aks-i harekette arza onu tâbî' kılarak **[s.106]** arz-ı yâbise feyezân ettirmemeye kâdirdir. Bazı mülhidînin benî beşerden bir iki zâtın yani Muhammed ve Yûşa aleyhima's-salâtü ve's-selâm hazerâtının garazları için hey'et-i cedîde erbâbının nâmûs-ı câzibiyyet dedikleri kevndeki nâmûs-ı azîm üzerine hareketi mebnî olan ve o cism-i kebîri tevkîf etmek Hâlık-ı celle ve 'alâ Hazretlerinin hikmetinden olamaz demelerine iltifât olunmasın; zira sun'-ı mezkûr Cânib-i celîl-i ehadiyetten benî beşerden mücerred birisinin garazı için değildir, bu ancak bir hikmet-i bâliga-i samedânîyye içindir ki o da hârık-i 'âde bir mûcize-i seniyyenin izhârıdır. Binlerce belki milyonlarca halkın ihtidâsı ve nüfûs-ı beşerîyyelerini helâk eden küfürden hayât-ı ebedîye iktisâb ettiren îmâna rücûları ve o mûcize-i kübrânın zuhûrundan evvel îmân edenlerden binlerce zevât-ı meâlî-sıfâtın îmânla tesbît ve temkînleri ondan münbaistir. Bir cemaât diğer cemaâtten sonra beynlerinde bi tarîki't-tahdîs zikir ve nakil etmeleriyle mûcize-i mezkûrenin zikri bâkî olur. Ve nakliyle hidâyeti murâd-ı ilâhî olan kimse müntefi' olur ve azamet-i kudret-i rabbânî ve acîb-i sun'-ı samedânî tasavvur olunur. İmdi şu hikmet-i azîme, azamette o hârikanın husûlüne müvazi olur. Belki tefevvuk eder ve husûlü bu azîm hikmet için olması lâyıktır. Mülhid-i mezkûr ise sırf azamet-i hârika-i mezkûreye nazar etmiştir. Eğer onu kudretullâhın azameti ile mukâbele etse idi **[s.107]** azamet-i hârikayı yâd ve tezkâra cesbân bir şey bulamaz idi. Hârika-i mezkûre ve beşerden birisinin garazı ind-i akdes-i ilâhîde her ikisi taht-ı tasarruf ve meşiyyet-i ilâhiyette olmakta seyyândır. Azamet-i Cenâb-ı Yezdân nezdinde hârikanın azameti bir şey değildir. Her ne kadar nazar-ı kâsırânemizde beynlerinde azîm fark buluyorsak

da min ciheti'l-cevâz ve'l- imkân her ikisi nezd-i kerîm-i sübhânda seyyândır. O mûcize-i sâmînin nakli olan bazı rivâyâtta Resûl-i zîşân aleyhi's-salavâtu'r-Rahmânın vukûf veya iâde-i şems taleb buyurduğu ifade olunmuştur. Devrân-ı arz ile heyet-i cedîdenin re'yini teslîm farz edilmesi üzerine hakk-ı resûl-i ârif-i sırr-ı mâ ûhiye aleyhi ekmeli't-tahâyâda savâb olan şemsdeki talebinden bedel vukûf-ı arzı veya aks-i hareketini taleb etmektir denilmez; zira re'y-i mezkûru teslîm-i farazîyyesi üzere Resûl-i zîşân aleyhi's-salavâtü'd-deyyânın hakikat-i emri bilmesine bir mâni' yoktur. Lâkin mûcize-i mezkûrenin şemsde husûlünü taleb etmesi zâhirine ve isti'mâlen beynlerinde melûf ve re'ylerinde cârî olana binâendir. Ve emr-i mezkûru talebden maksûd Resûl-i zîşânı da yine Cenâb-ı Hakk bilir. Taraf-ı eşref-i risâletpenâhî aleyhi's-salavâtullahdan taleb-i mezkûr bir galat da olamaz. Biz böylece erbâb-ı heyet-i cedîdi kendi lügatlerinin zâhirîsi üzerine isti'mâlde kelâmlarını cereyân ettirdiklerini şemsin vukûfunu arzın hareketini itikâd etmeleriyle beraber şems tulû' etti, gurûb etti dediklerini gördük ve işittik; **[s.108]]** arz tulû' etti veya gurûb etti veya arz nûr-ı şemsin mukâbelesine vâsıl veya ondan müfârakat etti dediklerini işitmedik. Onların böyle demeleri ise isti'mâlde şuyû'u hasebiyle müşâhedenin zuhûru üzerinedir. Takrîrimize âşinâ olup tahrîrimizle o şüpheler senden mündefi' oldu ise sana malûm olsun ki biz meâşir-i Müslimîn bu mûcize-i sâmîye tahkîken îmân etmişizdir; zira onun vukû'undan men' eden bir mâni' yoktur. Cenâb-ı Hakk hârika-i mezkûru rusul-i kirâm hazerâtını teeyyüden mûcize olarak îcâda kâdirdir ve onunla binlerce âdemî-zâdeleri tesbît eder. Ehâdîs-i şerîfede bize naklolan mûcizât-ı sâmî seyyide'l-mürselînden esâbi'-i saâdetpenâh-ı risâlet-i iktinâh aleyhi's-salavâtu'l-ilâhtan mâ-i lezîz-i nebeân ederek çok kimseler ondan def'-i atş etmeleri ve ta'âm-ı kalîli teksîr buyurup cemm-i gafîri işbâ' ettiği mûcizât-ı sâmîleri de sebt-kerde-i sikâttır. Ecsâmın ademden halk ve ibrâzına ve onları bir sûretten sûret-i âhara taklîbine kudret-i fâtıra-i rabbânî olduğunu itikâd eden merd-i âkili o iki mûcize-i seniyyeyi tasdîkten men' eden bir mânî' yoktur.

Tavzîh: Zât-ı huceste sıfât-ı peygamberîden insanların suyu taleblerinde onu halk veya havayı suya kalb buyurup hâzirîne esâbi'-i saâdet-i peygamberî meyânından mâ-i mezkûru ibrâz ile ihtiyâc-ı muhtâcîni Cenâb-ı Hakk'ın izâle etmesine bir mânî' yoktur. Havayı suya kalb taht-ı kudret-i kimyâgerânda dâhildir. **[s.109]** Mecellât-ı ilmiyyede karîben vürûd etti ki havanın sâile kalbini keşfetmişler. Şu hâlde hava ve mâ ve ehl-i kimyânın hâlıkı olan perverdigâr-ı akdesimiz kudretiyle o gibi havâdisin

minassa-i cilve-pirâ-yı burûz olacağında şüphen mi var? Kezâlik Cenâb-ı Hakk'ın huzûr-ı pür nûr-ı Resûlullâhta bulunan zevâtı zât-ı kerîm-i risâletpenâhînin ziyâfet verdiği ta'âm-ı kalîl cinsinden bir ta'âm bi't-tahlîk müşâhede ettirmeyerek ta'âm-ı kalîli teksîr ile cem'-i kesîri doyurmasına bir mânî' yoktur. Bunlar kâffe-i câizât-ı aklîyyedendir. Kudret-i âlî sübhânî umûr-ı mezkûrenin ibrâzına sâlihtir. Bu hâdise-i seniyyenin vukû'u nebîmiz (s.a.v) Efendimiz Hazretlerine mûcize olmak üzerine bize naklolundu. Biz meâşir-i Müslimîn de îmân ve tasdîk eyledik. Yedeyn-i saâdeteyn-i ahmedîleri ile emrâz-ı 'udâl ashâbının o vahîm marazlarına mücerred lems veya duâ buyurmasıyla şifa-pezîr olduğu ashâb-ı meâli-nisâb-ı peygamberîlerinden bir zâtın ba'de'l-kâl' aynını red buyurmasıyla evvelki halinden daha güzel görmeye başlaması ve mahz-ı duâ-yı sâmî-risâletpenâhîleri ile meyyitin hayat bulması mûcize-i seniyyeleri de zibâyiş-i efzâ-yı sahâif-i ehl-i îmân olmuştur. Havârik-i mezkûre ehâdîs-i şerîf-i nebevî ile bize naklolunmuştur. Onlara biz îmân ve tasdîk etik; zira mûcizât-ı seniyye-i mezkûre kudret-i aliyye-i ilahînin taht-ı tasarrufunda dâhil umûr-ı câizedendir ki Zât-ı ecel ve akdes hazretleri yed-i saâdet-i resûl-i samedâniyesinde **[s.110]** mûcize olarak onları îcâd buyurmuştur.

"Tavzîh:" Şifâ-i emrâz her ne kadar esbâb ve mümted bir zamanda husûl-yâfte olmasıyla âdet-i 'aliyye-i sübhânîye cârî olmuş ise de bir emr-i âdîdir. O emr-i âdî olmaksızın hârik-i âde olarak o şifâyı ibrâza Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri kâdirdir. Ayn-i maklû'u ircâ'da âdet cereyân etmemiş ise de caizât-ı aklîyyedendir istihâlesiyle akıl hükmetmez. Biz etibbâ'dan çoklarını görürüz ki ba'de'l-infisâl cism-i hayvânînin bazı eczâ[sını] bitiştirirler, ameliyât vâsıtasıyla iltiyâm-pezîr olur. Redd-i ayn her ne kadar etibbâ'nın kesb ve kudretleri tahtında değilse de emr-i mezkûr kudret-i kâmile-i ilahînin taht-ı tasarrufunda dâhildir ki etibba'nın kudretleri hiçbir vecihle kudret-i lem yezelî ehadiyyete kıyas olunmaz. İhyâ-i meyyit caizât-ı aklîyyedendir. Her ne kadar hakkında âdet câri olmuş ise de cemâdı hayvan kılıp his, hareket, idrak i'tâsına kâdir olan Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri müfârakat-ı hayâttan sonra cism-i hayvânînin ihyâsına kâdirdir. Azamet-i kudret-i ilâhî acâib-i a'mâl-i sübhanîyi tasavvur eden merd-i âkil mademki fiil 'âlî uhûhiyyete nisbet olunuyor harika-i mezkûrenin vukû'unu tasdîkten imtinâ' etmez. Tıfl-i radî'in hayvân-ı a'cem, şecer, hacerin nutk ve risâlet-i mukaddese-i Muhammediyeye şehâdetleri mûcizât-ı sâmî Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemdendir. Mûcizât-ı seniyye-i mezkûre ehâdîs-i şerîfede bize

nakolunmuştur. Kur'ân-ı **[s.111]** hükm-i beyân-ı sübhânîde bunun nazîri vardır. Hayvanâttan hüdhüd, nemle Hz. Süleyman (a.s) ile tekellüm etmişlerdir. Havârık-i mezkûre taht-ı kudretullâhta dâhil olan caizât-ı aklîyyedendir. Şerh ve beyânı: Şu kevndeki esvât ve gayrıları misilli ecsâm ve arâzdan her bir şey halk-ı ilâhî iledir. Büyük insanın tekellümü şüphesiz halk-ı ilâhî iledir. Nefs-i tabiat-ı hayvâniyye ise sıfat-ı kelâmı müstelzim değildir; zira tabiat-ı âdemîyye ile hayvânât-ı acemiyyenin hayvânîyetîde farkları yoktur. Belki esas-ı cismiyyette cemâdât ile fark yoktur. Kezâlik sûret-i âdemiyye de sıfat-ı kelâmı müstelzim değildir; zira envâ'-ı maymûnlardan sûrette müşâbehet-i tâmme insâna müşâbih olanları bulunuyor. Yalnız maymunların derileri tüylüdür. İşte bu nefs-i tabiat ve sûret-i âdemî büyük insanlara tahsîs-i kelâmı mûcib bir fark olamaz. Maymun o kadar insâna müşâbeheti ile beraber tekellüm edemez. Sıfat-ı kelâmın insâna inhisârının vücûbuna bir delîl yoktur. Belki müşâbehetten baîd teallüm-i kelâmı kâbil bazı hayvanât bulunuyor. Papağan denilen kuş gibi takrîr-i münzirden zâhir oldu ki insânın sıfat-ı tekellüme nâiliyyeti mahz-ı Cenâb-ı Feyyâz kudretinin insânı sıfat-ı mezkûr ile müşerref buyurmasıyladır. Suâl: Eğer büyük insanda bize mahfî bir şey var ki gayrılarında bulunmaz. Sıfat-ı kelâmı mûcib olan odur. Kuvve-i nâtıka denilen ve insân için fasıl addolunan, ihtimâl, o şey-i muhfî ola yâhud muhh-ı insânîde **[s.112]** bir tekvîn-i hâs mevcûd ola denile. Nitekim müteahhirîn böyle demişlerdir. Cevap budur ki şu ikisinde mûcib-i kelâmı hasr müsellem değildir; zira indimizde sâbittir ki şu mûcib-misilliler sebeb-i âdîdir. Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak bi gayrı vasıta-i halk-ı kelâma kâdirdir. İnsân-ı kebîrde sıfat-ı kelâmı halk etmeye kâdir olan Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri tıfl-ı radî', hayvân-ı 'acem, cemâd gibi şeylerde de sıfat-ı kelâmı halk etmeye kâdirdir. Her ne kadar halk-ı mezkûr hilâf-ı âdet ise de Cenâb-ı Hakk Resûl-i ilâhîsine mûcize olarak halk-ı mezkûr ile harik-i âde buyurur. O şeyden sudûrunu ve onun tekellümünü görüp bilmediğimiz o elfâzı halk eder. Ve hâzirûn onu işitir.

İmdi biz meâşir-i Müslimîn mûcizât-ı seniyye-i mezkûreye îmân ettik; zira bunlar arzın ve semâvâtın Rabbisi Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin taht-ı kudret-i samedânîsinde dâhil câizâttandır. Mûcizât-ı sâmî Cenâb-ı Ahmedî sallallâhu aleyhi ve sellemden bir mûcize-i uzemâda Kur'ân-ı Mecîd'de vukû'una işâret vârid olan ve hadîs-i nebevînin beyân-kerdesi olan vücûh-ı küffara yevm-i harbde aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretlerinin bir avuç toprak remy buyurmasıyla cümle küffârın

gözlerine türâb-ı mezkûrdan isâbet edip cem‘iyyet-i dalâlet âyetleri münhezim olmaları mûcize-i sâmîsidir. Bu hârika câizât-ı akliyyedendir; zira türâb-ı **[s.113]** mezkûrdan cemî‘ küffârın gözlerine bir şey vusûlüne manî‘ yoktur; lâkin şu derece îsâl ve her küffârın gözlerine böylece tevzî‘ etmek hiçbir insânın kudretinde olamaz. Lâkin kudret-i âliyye-i rabbânîyyede dâhildir. Emr-i mezkûrun fiiline Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlak Resûl-i mübeccelî Habîb-i ekremî aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm Efendimiz Hazretlerine mûcize-i seniyye olmak üzere kâdirdir. O Mevlâ-yı Müteâlimiz hâlık-ı lem yezelimiz Hazretleri şu hârika ile o habîb-i mükerremine imtinân buyurarak {وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ}[197] kavl-i kerîm-i sübhânîsiyle o Peygamber-i zîşânımız salavâtullâhi ve’s-selâmuhû aleyhi Efendimiz Hazretlerine Kur’ân-ı Kerîm’inde hitâb buyurmuşlardır ki zât-ı ‘âlî-i sıfât-ı Muhammedîlerinden ve ashâb-ı meâlî-nisâb-ı ahmedîlerinden hârika-i mezkûre, a‘dâ-yı dîn-i mübîni men‘ ve tard buyurmuşlardır. Yani Habîb-i zîşân-ı mübeccel meydân-ı muhârebede toprağı sûret-i zâhirede attığında hakîkaten remy edip a‘yün-i küffârdan her birilerine türâbı îsâl etmedik; zira bu senin kudretinden değildir; lâkin hakîkaten türâbı remy ve muhârib-i a‘dâ-yı bedhâhının gözlerine türâb zerrelerini îsâl eden Hakk Sübhâne ve teâlâ Hazretleridir. İmdi biz meâşir-i Müminîn Hâtemü’l-enbiyâ ârif-i sırrı mâ ûhiye aleyhi esfa’t-tahâyâ Efendimiz Hazretlerine mûcize-i seniyye olarak harika-i celîlenin husûlüne îmân eyleriz. Mazhar-ı sırrı levlâke aleyhi ekmeli’t-tahiyyât seyyidinâ Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimizin mûcizât-ı seniyye-i risâletpenâhîlerinden **[s.114]** birisi de mugayyebâtı ihbâr buyurmalarıdır. O mugayyebâtın zamanda hâzır ‘iyândan gâib olması veya müstakbelde velev yüzlercesine sonra olması beraberdir. Şu mûcize-i kübrâ kesret hudûsunda tevatür-i manevî haddine bilkader-i efrâd-ı havâdisi ise sâhili olmayan bir bahr-i ummândır. Amma Kâid-i ceyşü’l-mürselîn aleyhi salavâtu’r-Rabbü’l-âlemîn Efendimiz Hazretlerinin zamân-ı saâdetpenah-ı devletlerinde hâsıl ve ‘iyân risâletmâbânelerinden gâib olan mugayyebâtı ihbâr buyurması ki Habeş hükümdârı Neccâşî hazretlerinin vefâtını ve Kureyş kavmine nâme götüren hâtunu ihbâr buyurması gibi kütüb-i ehâdîsde sahîfeler dolusu pek çok bu kabilden ihbârât-ı nebeviyye vardır. Ittılâ‘ murâd eden zevât kütüb-i şerîfe-i mezkûreye bi’l-müracaât a‘ceb-i ‘acâib-i ahvâl ve umûru müşâhede ederler. Amma mugayyebât-ı müstakbeleyi

[197] Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. (Enfâl, 8/17)

ihbâr-ı ‘âlî Peygamberî (s.a.v) birçok şeylerdir. Umûr-ı mezkûreden bazısı (a.s) Efendimiz Hazretlerinin bu âlem-i şuhûdu müşerref kıldıkları müddetçe bazısı da bâlâ-pervâz âlem-i lâhût olduğundan az veya çok bir zaman sonra zuhûr-yâfte olmuştur. Bazısı ise müstakbelde vukû‘a geleceği muhakkaktır. Kur’ân-ı Mecîd ve ehâdîs-i şerîfte şeref-mevrûd olan mugayyebât-ı müstakbele nev‘inden biraz ‘alâ vechi’l-ihtisâr, bilâ inkâr hak zâhir olmak için yâd ve tezkâr edelim. Fenekûl: Kur’ân-ı hükm-i sübhânîde vârid olmuştur ki ashâb-ı güzîn-i peygamberî mescid-i harama âminîn-sâlimîn oldukları hâlde dâhil **[s.115]** olacakları beyân buyurulmuştur. Mekke-i mükerreme -şerefehallâhu Teâlâ ilâ yevmi’l-kıyâme- daha bu âyet-i kerîme-i Kur’âniyye’nin şeref-i nüzûlü eyyâmında eyâdî müşrikînde olup Hz. Risâletpenâh-ı a‘zam Efendimize ve ashâb-ı güzînine muhârib idiler. Sultân melâik sipâh aleyhi’s-salavâtu’l-ilâh Efendimiz Hazretleri ile ashâb-ı güzîn hazerâtı Mekke-i mükerreme şerefehallâhu Teâlâ ilâ yevmi’l-kıyâmeye dâhil oldular ve bu duhûlü muhakkak sûrette ihsân buyurdu ve yine bu kısımdandır ki Zât-ı ecel ve ‘alâ Hazretleri Furkân-ı Mecîd’inde: -esteizü billah- “غُلِبَتِ , فِي اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَۙ , فِي بِضْعِ سِنِينَۜ الٓمّٓ , الرُّومُۙ”[198] diye on seneden az bir zamanda asâkir-i Rûmîyyenin İrân asâkirine gâlib geleceğini ihbâr buyurmuşlar ve tıbkısı aynıyla zuhûr etmiştir. Kıssa-i mezkûre siyer-i nebeviyye ve tarihten mâlûm olur. Kur’ân-ı Hakîm’de ise bilcümle ihbâr-ı gaybiyye serd ve ityân kılınmıştır ki beyânı kütüb-i tefâsîrdedir. Ve yine ihbârât-ı gaybiyye nev‘inden [199] **[s.116]** ve ehadîs-i şerîfede vârid olan ihbârât-ı peygamberî ki eimme-i muhricîn hazerâtının ser-firâzları İmâm Buhârî ve müslim ve ashâb-ı sümem İmâm A‘zam Ebû Hanîfe ve Ahmed ve Şâfiî ve Mâlik rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn hazerâtı gibi huffâz-ı eimme-i kirâm rivâyet eylemişlerdir.

---

[198] Rum, 1-5, Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü’minler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. (Rûm, 30/1-5)

[199] Hudeybiye vak’asından sekiz on sene evvel asâkîr-i İrâniyye’nin Rûmlara galebesi vâkî ve bu hâl Ehl-i İslâm’a tesîr etmiş idi. Zirâ Rûmlar Ehl-i kitab bulunmak itibariyle İslâm’a pek yakın ahâlî farz ise müşrik idiler. Hatta İrânîler Rûmlara gâlib geldiği zamanlar şirk itibariyle onları kendilerine yakın bulan Müşrikîn-i Kureyş Ehl-i İslâm ile istihzâm etmişlerdi. İstihzâ-yı Kureyş’ten fevka’l-âde ıztırâba giriftâr olan Ehl-i İslâm’ı tebşîren Cenâb-ı Hakk Âyet-i celîle-i mezkûreyi inzâl buyurdular. Filvâkî Hudeybiye vak‘asından dokuz sene mürûrunda Rûmlar İran’a gâlib gelmeleriyle Ehl-i îmân Ehl-i Kitâb bir kavmin Müşrikler’e galebesinden dolayı pek ziyâde memnun olmuşlardır. Tafsîl arzu eden tevârîhe müracaât etsin.

Sultan-ı melâik sipâh aleyhi's-salavâtu'l-ilâh Efendimiz Hazretleri ashâb-ı meâlî-nisâb-ı Muhammedîlerine, a'dâlarına gâlib ve zâhir olacağını Mekke-i Mükerreme, Kudüs-i Şerîf, Şâm, Yemen, Irak bilâdının feth olacağını memâlik-i İslâmiyye'de emniyetin hatta bir hâtunun Hîra beldesinden Mekke-i Mükerreme'ye kadar Cenâb-ı Hakk'tan başka bir kimseden havfı olmayarak müsâferet etmesini ihbâr buyurmuşlardır. Felillâhi'l-hamd bu âlem-i nâsûtu tezeyyün buyurduğu zaman feyz-i nişân-ı Muhammedîlerinde ve âlem-i bâlâya teşrîf buyurduklarından sonra da o ihbârât-ı meâlî-i âyât-ı peygamberîleri aynıyla zuhûr etmiştir. Ümmet-i merhûme-i Muhammedîyyesine Cenâb-ı Hakk'ın fütühât-ı sübhâniyyesinin cilve-burûz **[s.117]** olup zehre-i dünyâ kendilerine hâsıl olacağını Kisra ve Kayserin künûzunu ümmet-i Muhammediyyesinin taksîm edeceklerini haber vermiş, aynıyla zuhûr etmiştir. Ümmet-i Ahmediyyeleri bilâd-ı Kisra ve Kayser'i fethedip hazâinlerini beynlerinde taksîm etmişlerdir. Bir kimsenin sabahtan ol hillede bulunup akşam başka uzak bir yerde bulunacağını ve önlerine bir sahan konulup diğer sahan kaldırılacağını yani dünya üzerlerine izâfe olunup bulundukları dayyık-i ma'îşetten sonra nimet ve ihsân-ı ilâhîye nâil olacaklarını ihbâr buyurmuşlar. Ve hakîkaten ber vech-i ihbâr-ı Cenâb-ı Ahmedî (s.a.v) bunlar zuhûr etmiştir. Bir sahanın vaz'ı diğerinin ref'i ise lügat-ı Türkiyye'de "kaldır" tesmiye olunan tenâvül-i ta'âmın keyfiyyetinde tehakkuk etmiştir. Cenâb-ı Dânâ-yı serâir-i kâinât aleyhi ekmeli't-tahâyâ Efendimiz Hazretleri sahâbe-i güzîne hazer Rûm tâifesiyle mukâtele edeceklerini Kisra ve Fâris'in gitmesiyle bir daha Kisra ve Fâris olamayacağını ihbâr buyurmuş ve aynıyla zuhûr etmiştir. Rûy-i zemîn-i Zât-ı saâdetpenâh-ı Muhammedîlerine tecemmu' ettirilip meşârik ve megârib gösterildiğini ve ümmet-i merhûmesinin mülkü rü'yet buyurduğu mahallere kadar bâliğ olacağını ihbâr buyurmuş, hakîkaten ümmet-i necîbe-i Muhammediyyesinin mülkü meşârik ve megâribde imtidâd etmiş meşrikde arâziyy-i Hindiyye arasıyla megâribde Tanca Denizine kadar mümted olup cenûb ve şimâlde o kadar imtidâd etmemiştir. Beytü'l-Makdis'in **[s.118]** fethinden sonra tâ'ûn zuhûr edeceğini haber vermişler. Ve ba'de'l-feth tâ'ûn-ı amvâs hakîkaten zuhûr etmiştir. Ehl-i beyt-i Muhammedîlerine olacak zulüm ve udvânı katil ve nefyi lâ sîyyemâ Seyyidinâ Hz. Hüseyin (r.a) efendimizin "Kûfe" civârında Kerbelâ mevki'inde mertebe-i kusvâ-yı şehâdeti ihrâz buyuracaklarını haber vermiş ve tıbkısı zuhûr etmiştir. -Hasbünallâhi ve ni'me'l-vekîl- Hz. Hasan (r.a) efendimiz ile iki asâkir-i İslâmiyye meyânını Cenâb-

ı Hakk'ın ıslâh edeceğini haber vermiş hakîkaten ma'iyyet-i sâmî Hz. Hasan'daki asâkir-i İslamiyye Cenâb-ı Muâviyye'nin ma'iyyetindeki asâkir-i İslâmiyye beyninde zât-ı sâmî sıbt-ı nebevî (r.a) sebebiyle salâh vâkî olmuştur. Ashâb-ı Muhammediyyelerinden Hz. Sürâka'ya "Ya Sürâka! Kisra'nın bileziklerini takındığında nasılsın?" diye hitap buyurmuşlar idi. Bilâd-ı Fâris'in fethinde Emînü'l-müminîn halîfe-i Resûl-i Rabbü'l-âlemîn Hz. Ömer (r.a) efendimize mezkûr bilezikleri getirdiklerinde müşârunileyh Cenâb-ı Sürâka'ya taktırıp "bu bilezikleri Kisra'dan selb ile Sürâka'ya ilbâs buyuran Cenâb-ı Hakk'a hamdü senâ olsun" diye makâm-ı şükrânda istâde-i mevki'-i ta'zîm olmuşlardır. Nitekim İmâm Suyûtî rahimehullâhu *Câmi'-i Sagîr*'inde nakletmiş. *Ve "Cem'ul-cevâmi'"*de İmâm Buhârî'nin "*Tarih"*inden ve Hâkim'*in "Müstedrek"*inden minvâl-i mezkûr üzerine nakil ve rivâyet eylemiştir. Bazı ulemâ-yı fihâm İmâm Ahmed'den "*Müsned-i Hasen"*inde nakletmiş ve Bişr Ganevî'den **[s.119]** tashîh etmiştir ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Hazretleri

"لتفتحن القسطنطينية و لنعم الامير أمير هاولنعم الجيش زلك الجيش." buyurmuşlardır. Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri feth-i belde-i Kostantiniyye'yi Ebû'l-feth ve'l-megâzî cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Hân Gazî hazretlerine hicret-i seniyye-i Ahmedîyye-i 'alâ sâhibihâ efdalü't-tahiyyenin sekiz yüz elli yedi sâl atâ meâlinde erzânî ve şâyân buyurmuşlardır. O vakitten ile'l-ân ve ilâ âhiri'z-zaman dârü'l-İslâm ve makarr-ı halife-i Resûl-i Rabb-i en'âm ve mev'il-i hâss ve âm olmuş ve olacaktır. Hz. Fahr-i kâinât aleyhi ekmeli't-tahiyyât Efendimiz Hazretlerinin Fâtih-i İslambûl Hz. Mevlânâ es-Sultân Muhammed Gazî -bellallâhu serâhu birıdvânihî ve eskenehû ferâdîs-i cenânuhûnun- müeyyed ve mansûr-ı asâkir-i nusret-meâsir-i Osmâniyyeleri haklarında şeref-sudûr eden şehâdet-i 'âlî risâletmâbâneleri güzeldir. Ve o belde-i mukaddesenin fethini müteâkıb sudûr-ı âmmeye inşirâh verecek 'atâyân ve ihsânât ile Hz. Fâtih'in ahâlîye lütuf ve inâyetinde bulunması ne cûd ve semahattır! Minvâl-i mezkûr üzere İstanbul'un fethi nasıl mûcib-i meserrât olmasın ki… Sâdât-meâlî âyâtımız padişâhân-ı âl-i Osman efendilerimiz hazerâtının en güzel en büyük menâkıb-i şehinşâhânelerinden ma'dûddur. Bâhusus şu zaman-ı feyz-nişân-ı meşrûtiyetimizde ilk meşrûtî Pâdişah vâlâ-câhımız Sultân Mehmed Reşâd Han Hâmis efendimiz hazretleri gibi nigâhbân-ı meşrûtiyet ve adâlet olan bir halîfeye nâiliyyetimizle **[s.120]** istikbâl-i vatanımızın me'mûniyyeti ezher-i cihet-i saâdetimizi müntiçdir. Malûm ola

ki umûr-ı müstakbeleyi ihbâr ‘âlî peygamberîdeki vârid olan ehâdîs-i şerîfenin çoğu bu âlem-i kevnde vekâyi‘in hudûsundan evvel ulemâ-yı a‘lâm hazerâtının te’lîflerinde tedvîn olunmuş, onraları o vekâyi‘-i merviyye birer birer cilveger-i zuhûr olmuştur. Ve o te’lîflerin tarîh-i cem‘ ve kitâbetleri ise hep malûm ve meşhûrdur. Şu ânifen mezkûr olan feth-i Kostantiniyye yani İslâmbûl’un fethi hadîs-i şerîfi ki fethinden yüzlerce sene evvel zînet-sâz-ı âlem-i şuhûd olan Hz. İmâm Ahmed bin Hanbel (r.a) rivâyet eylemiştir. Kezâlik ulemâ-yı a‘lâmdan İmam Suyûtî -kaddesallâhu sirrahû- *Cem‘u’l-Cevâmi*‘inde, İmâm Buhârî aleyhi tecelliyâtullâhu’l-Bârî’nin *Tarîh*’inden ve Cenâb-ı Hâkim’in *Müstedrek*’inden hadîs-i şerîf-i mezkûru nakil ve rivâyet eylemiştim. Ve İmâm-ı Hümâm Buhârî ve Hâkim ise belde-i dilârâ-yı İslâmbul’un fethinden yüzlerce sene evvel şerefres-i âlem-i dünya idiler. Yoksa -el-iyâzü billâhi teâlâ- etbbâ‘-i Resûl-i muazzam ve ensâr-ı şerîat olan o ulemâ-yı a‘lâm hazerâtı indlerinde rivâyeti sabit olmayan ihbârı kitâblarında nakletmeleri muhâldir, mümkün değildir. Habîb-i Ekrem (s.a.v) Efendimiz Hazretleri’nden o ehadîs-i şerîfenin rivâyet olunduğuna itimâdları olmaya idi mede’d-dühûr bâkî olan kitaplarında a‘dâ-yı dîn-i mübînin vefretini bildikleri hâlde o hadîs-i şerîfleri sebt ve tahrîr etmezler idi. Malûmdur ki Zât-ı risâlet-simât aleyhi efdalü’t-tahiyyât Efendimiz **[s.121]** Hazretleri aklın en yüksek tabakasında sidre-nişîn-i ızz ve ‘alâdır. Nitekim a‘dâ-yı bedhâhları da buna şehâdet ederler. Min indillah mansab-ı celîl-i risâleti iddiâ eden ve binlerce insanlar o iddiâsı üzerine kendisine tâbî‘ olan merd-i âkil-i muhteşem Kudüs, Şâm, İstanbûl ve emsâlin fethi gibi umûr-ı mühimmenin vukû‘a gelmeyeceğini itikâd ederken onları ihbâra nasıl ikdâm eder ve nefs-i nefîsini zamân-ı müstakbelde tekzîb ve ta‘na nasıl arz eder? -Hâşâ sümme hâşâ maâzallah- hiç âkil olan zât böyle ikdâm eder mi? Munsif olan zât teemmül etsin bilsin ki gaybı ihbâr peygamber olsun gayrı olsun tavk-ı beşerde değildir. Bir kimse bizzât ilm-i gaybı iddiâ ederse ulemâ-yı kirâm onun küfrüyle hükmetmişlerdir. İnsanın gaybı ihbarı i‘lâm-ı İlâhî ve ihbâr-ı Sübhânî iledir ki o Rabb-i Müsteân ما كان و ما يكون (*olmuş ve olacağı alîmdir*) bunda işkâl yoktur. İmdi biz meâşir-i Müslimîn i‘lâm-ı ilâhî ile Resûl-i fihâm salavâtullâhi aleyhim ecmaîn Hazerâtından mugayyebâtı ihbâr vukû‘ bulduğuna îmân eyleriz. Hülâsâ mûcizât-ı peygamberîyi cemî‘an beyân murâd etsek ciltlerce kitaplara muhtaç oluruz. Yalnız ukûle kanaât-bahş olan mûcizât-ı seniyye-i Muhammediyyeyi zikir ile iktifâ ettik. Filhakîka âkil olan bir kimse nefs-i enfüs-i şerîat-i mutahharaya ve şâmil olduğu

hüküm ve esrâr ve menâfi‘-i dünyeviyyeye ve uhrevîyyeye nazar etse zât-ı huceste sıfât-ı Muhammediye’ye ve ümmiyâne neş’et ettiği ve yetîmâne terbiye olunduğu hâlde **[s.122]** şemâil-i şerîf-i Muhammedîlerine ve ahlâk-ı münîf-i Ahmedîlerine nigerân olsa fesâhat ve belâgat-ı fıtrîyyelerinden başka maârif ve fünûndan ayn ve eser olmayan bir kavmin meyânında zuhûruna ve getirdiği halka tebliğ buyurduğu ahkâm ve evâmiri iktisâba te’hîl edecek mikdârı erbâb-ı maârif ve fünûn ile ictimâ-i Muhammedîleri vukû‘ bulmadığına ve getirdiği şeriât-ı garrâ-yı Muhammedîleri ucu nihâyeti bulunmaz, uzun bir ömür yalnız aşer mikdârını ihâta edecek bir deniz olduğunu pîş-i nazar insâfına alsa cezm eder ki o zât-ı melâik-simât aleyhi efdalü’t-tahiyyâtın ve şeriât-ı mutahharasının hâl-i saâdetmeâli hârik-i âde bir emirdir. Mûcize olduğunu akıl teslîm eder. Cenâb-ı Hakk onunla davâ-yı risâlet-i Muhammedîsini te’yid ile zât-ı sıdk-simât-ı Ahmedîlerine ikrâm ve ihsân buyurmuşlardır. Lâkin mûcize-i mezkûreyi nazar dakîk ehl-i ezkiyâ-yı beşerden başka bir kimse fehm ve idrâk etmez; zira bunların gayrıları kelâm-ı hacer ve şecer ve inşikâk-ı kamer misilli hâssa-i sem‘ ve basar ile görülen mûcizât-ı seniyyeyi ancak fehm ve idrâk ederler. Felillâhi’l-hamd Mevlâ-yı Müteâl nebî-i ekremine (s.a.v) mûcizât-ı seniyyenin her iki nev‘îyle de te’yid buyurmuşlardır ki sahâif-i sâlifede meşrûhan ve muvazzahan beyân olunmuştur. Şimdi biraz da şeriât-ı garrâmızın şân-ı azamet ve hâl-i hikmetini beyân edelim ki şu zamân-ı maârif-i nişânımızda bazı hâhişkerân-ı saâdet-i dâreyn müntefi‘ olsun biz deriz ki âkil-i munsif bir zât-ı hakîkat-şinâs şerîat-ı **[s.123]** beydâ-yı Ahmediyyeye hakâyıkına ıttılâ‘, esrârını ‘alâ kaderi’t-tâkat ihâta murâd ederek evzah-ı tarâike bi’s-sülûk nazar dûrbîn-i basar ile baksa ona vasat-ı nehârda zuhûr-ı şems gibi zâhir ve âşikâr olur ki şerîat-ı garrâmız her hayır ve menfeatle emir ve her şer ve mazarrattan nehyeder. Bu ise gece ve gündüzler durdukça insanlar için enfa‘dır. İmdi nâzır görüyor ki şerîat-ı Ahmediyye halka Cenâb-ı Hakk’ı şân-ı ulûhiyyetine lâyık her bir kemâl ile vasıf ve sıfat-ı kudsî rubûbiyyete naks îrâs eden her bir şeyden tenzih etmekle Hakk-ı Akdes-i Sübhânî’de akâid-i sahîha ile itikâd olunması ile emreder. Kezâlik hudât-ı enâm olan rusul-i fihâm hazerâtı haklarında da me‘âsîden ma‘sûm ve mansab-ı celîl-i risâlete naks veren Her şeyden münezzeh olduklarıyla itikâd edilmesini insanlara emrediyor. Hakîkat-i şerîatımız menfeati ibâda ait bir takım ibâdât ile emrediyor. İnsâniyâna tahâretle emrediyor. Tahâret, menâfi‘-i nezâfet ne neşât-ı ebdânı iştimâliyle beraber zünûb ve âsâmdan tahâret demek olan tövbeyi insana tezkâr

ediyor. İbâdet-i salât ile emrediyor. Salât, Cenâb-ı Hakk'a ta'zîmen rükû', secde, huşû', hudû'u, iştimâliyle nefsin en büyük mühezzibidir. Namazda Zât-ı ecel ve 'alâ Hazretlerine tevessül ve huzur-ı ilâhîsinde daraât ibtihâl-i rahmet ve mağrifet ve iânete "ikâbdan" istiâze vardır. Bu sebepten namaz, Rab ile abd beyninde vuslât ve abdin murâkıb ve muhafızı olan Zât-ı Kayyûm-ı Sübhân'ı yâd ve tezkârdır. İnsan eğer eşgâl-i dünyâya inhimâkıyla Mevlâ-yı Zülcelâl'den **[s.124]** gaflette müstağrak olsa nefsi azar, Şeytân-ı la'în Hâlık-ı Müteâlî'nin zikr-i akdesini unutturur. Ebâtîl-i me'âsî ve şehevât-i nefsi kolaylaştırır; lâkin insanın mevlâsı huzûrunda azamet ve Celâl-i İlâhî'yi müstahzaran gece ve gündüzde beş defa vukûfu irtikâb ettiği cinâyetinden tövbe etmeye ilticâ ettirir. Ve himmetini niyet ettiği m'âsîden kat' ettirir. İşte bu zaman-ı feyzî-nişânda {إِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَّاءِ وَالْمُنْكَرِّ}[200] kavl-i kerîm-i sübhanîsinin misdâkı zâhir olur. Cuma ve bayram vesâir o evkât-ı hamsede cemaâtle namazı kılmakta da beyne'l-Müslimîn ülfet ve ma'rifet yolunu teshîl ve emîrü'l-müminîn halife-i Resûl-i Rabbü'l-'âlemîn Hazretleri'ne taât ve inkiyâd ve müctemian dîn-i mübîne yardım ve yekdiğerine muâvenet ve birbirine emr-i Hakk'da zahîr olmak ve aklâm-ı kâtibînin kâsır olduğu birçok hükm-i mâ lâ nihâye gibi muhassenât-ı celîle vardır. Şeriât-ı mutahharamız savm ile emir buyuruyor. Savmda şehevâtı men' ile tehzîb-i nefs ve ahvâl-i fukarâ ve mesâkîni ve onların tattıkları elem-i cû'u insâna tezkâr vardır. Sıyâm olmasa ganînin ömrü çok kereler geçer de elem-i cû'u bilmez, kalbinde fukarâya şefkati bulamaz. Şeriât-ı garrâyı Muhammedî zekât ile emrediyor. Zekâtta fukarâ ve zuâfâya hâcetlerini sed ile ihsân ve ikrâm vardır. Ve ganîleri buhl-i mezmûm ahlâkından tathîr ve tehzîb vardır. İbâdet-i hac ile emrediyor. Hac, emkene-i mahsûsayı ziyarettir ki Cenâb-ı Hakk lisân-ı peygamberî üzere hac oldunduğunda ümmet-i Muhammed'in tövbelerinin kabûl ve günahlarını **[s.125]** af ve ma'firet edeceğini va'd buyurmuşlardır. Hacc-ı şerîfte o emâkin-i mukaddesede yekdiğerine me'lûf ve me'nûs olarak ictimâ'-i Müslimîn vardır. Bu ictimâ' onları buluşup görüşmeye davet eder. Hacda o bikâ-ı müşerrefede rusul-i fihâm hazerâtı ve ibâd-ı sâlihînin ahvâl-i seniyyelerini tezkâr vardır. Mesela o makâmât-ı mukaddesede seyyidinâ Âdem ve Havvâ aleyhimü's-selâm hazerâtının mevlâ-yı mukaddeslerine ettikleri inâbenenin kabulünü ve seyyidinâ İbrahîm Halîlu'r-Rahmân Efendimizle veled-i emcedleri Hz.

---

[200]. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. (Ankebût, 29/45).

İsmaîl aleyhimü's-selâmın imtihanla muâmele olunmalarını ve Hz. Kayyûm vâhide-i itaâtlerini ve o ahyâr-ı kirâm hazerâtının a'mâlini ve o diyâr-ı akdeslerde a'mâl-i mezkûreye müşâbeheti yâd ve tezkâr vardır. Nefs-i insanî ve o ahyâr-ı sâlihînin bakiyye-i a'mâl ve ibâdât ve Mevlâ-yı akdeslerine itaâtlerini tezkâra meyleder. Ve onlara iktidâya müştâk olur. Ve Halık-ı Müteâl Hazretleri'nin marazîsi olan her bir ahlâk-ı hasene ile tahalluk etmeye kemâl-i hâhiş ile sa'y ve ikdâm eyler. Hacc-ı şerîfde Cenâb-ı Hakk'ın "Beyt" tesmiye ettiği Beyt-i müfahham-ı sübhânı ziyaret vardır. O Hallâk-ı Kayyûm mekândan müstağnî iken Kâbetullâhü'l-ulyâya beyt tesmiye buyurması mesâib-i mazarrât bi'l-hücûm-ı ıztırâb verdiğinde hükümdârlarının saraylarına ilticâyı i'tibâr edinen benî beşerin efkârları için bir tenezzül-i sübhânîdir. Huccâc-ı kirâm mesâib-i zünûb gavâil-i me'âsîden müstecîr, belâyâ-yı âsâmdan halâsı tâlib, lisân-ı Hz. **[s.126]** Seyyidü'l-ekvân ile onlara va'd buyurduğu gibi gufrânlarını râcî olarak o beyt-i müfahhama ilticâ ederler. Bu sebeple o pâk mahallerde umûr-ı me'mûrelerini bi'l-imtisâl icrâlarından dolayı mağfirete nâiliyyetle nüfûs-ı beşeriyyeleri mütmain olur ve daha bunlar misilli bir takım hüküm ve esrâr-ı sübhânî ki zikri şu muhtasar kitâbımızı daraltır. Ziyâde-i ıttılâ' murâd eden mezîd beyânı mütekeffil kütüb-i şeriâte müracaât buyura. O şeriât-ı mutahharamız her amel-i müstahsen ile emir, beden, akıl, ırz, mala muzır olan her fiil-i kabîhten nehy ediyor. Hilim, basar, rızâ, rahmet, şefkat gibi ahlâk-ı hamîde ile emir, kibir, hased, buğz, adâvet gibi zemâim-i ahlâktan nehy ediyor. Hülâsâ şeriât-i mutahharanın emretmediği bir fiil-i müstahsen, nehyetmediği bir fiil-i kabîh yoktur. Bazı zararı zâhir menhiyyât için berâ-yı tahzîr ukûbât ve hudûd tahsîs etmiştir. Mesela zulmen katl-i nefs gibi ki çirkinliğini beyâna hacet yoktur. Zinâ gibi ki ihtilât-ı ensâbı ve fıkdân-ı tenâsülü muktezîdir. Şirb-i müskirât gibi ki aklı izâle ve her kabîhi irtikâba insanı te'hîl eder. Hâsılı bu tahsîs-i şer'-i şerîfte pek bedî' hikmetler pek büyük sırlar vardır ki kütüb-i şeriâte ıttılâ'dan malûm olur. Kezâlik şer'-i ezher-i Muhammedî muâmelât-ı insaniyye ve siyâsiyyât-i beşeriyyeden bir bâb terk etmeyerek ona bir kâide vaz' ve bir usûl teşri' etmiştir ki beyne'l-beşer emr-i me'âş onunla intizâm-pezîr olur. Ve her kavî ve zayıf onunla hakkını **[s.127]** istîfâ eder. Büyû'-ı şirket, nikâh, mîras, muâhedât usullerini vülât-ı umûra keyfiyyet-i itaâti küllî, cüz'î ümmet-i necîbenin salâhına yarayacak her bir şeyi beyân eylemiştir. Usûlen ve fürûğan kütüb-i fıkhiyyeye ıttılâ'dan bu beyânât nümâyân olur. Şu şeriât-ı garrâyı ki ekber-i ulemâ ahzak-ı ezkiyâ ve siyâsiyyât-ı umûra

mümârese peydâ eden a‘zam-ı siyasiyyîn onu ityândan âciz kaldıkları muhakkak ve âşikârdır. Fahr-i âlem-i peygamber-i vâlâşânımız (a.s) Efendimiz Hazretleri kırâat, kitâbet bilmediği ve müddet-i hayât-ı dünyeviyyesinde hiçbir kimseden teallüm etmediği hâlde o câmî‘-i kâffe-i usûl ve hakâik olan şeriât-ı beyzâyı getirmesi hârik-i âde bir mûcizedir. Ve halkı Hakk’a irşâd için zât-ı meâlî-simât-ı Muhammedîsinin taraf-ı akdes-i ulûhiyyetten irsâl olunduğuna ve o şeriât-ı mukaddesenin min indillah olduğuna delîldir. Amma Sultân-ı her dû-serîr ıstafâ aleyhi ekmeli’t-tahâya Efendimiz Hazretleri’nin kırâat ve kitâbet bilmeyip ümmî olması yüz binlerce udûl-i sikâtın serd ve ityân ettikleri tevâtür-i sahîh ile mütevâtir bir emr-i meşhûrdur. Kur’ân-ı Hikem-beyân-ı ilâhîmiz ise âyât-i adîde (a.s) Efendimiz Hazretleri’nin ümmî olduklarını tasrîh etmiştir. O Kur’ân-ı Azîmü’ş-şânımız zamân-ı saâdetpenâh-ı Ahmedî’den ilâ yevminâ hâzâ ‘alâ ru’ûsi’l-eşhâd tilâvet olunmaktadır. Ve zât-ı sâmî-Muhammedîlerinin ümmî olmasını kavminden birisi inkâr etmediği **[s.128]** gibi zamân-ı saâdetinden sonra da inkâr eden bulunmamıştır. Kâlellâhu Teâlâ fi’l Kurâni’l-Kerîm: “ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ”[201] ve amma dânâ-yı serâir-i masnûât aleyhi evfere’t-teslîmât Efendimizin hiçbir insandan teallüm etmediği şöyle tezâhür eder ki (a.s) Efendimiz belde-i mukaddese-i Mekke-şerrefehallâhu ilâ yevmi’l-kıyâmede meşhûr ve ma‘rûf olarak kavm-i kerîminin arasında neş’et eylemiştir; zira zât-ı vâlâ-simât-ı peygamberîleri sâhib-i hâne ve zevi’l-haseb olmakla belde-i mükerremede meşhûr ve ma‘rûf olmamak gayr-i kâbildir. Kavmi arasında ise biraz kimseden başka kırâat ve kitâbeti bilen bulunmaz. Amma kitâbet ve kıraâte âşinâ olduktan sonra maârif-i mevcûdeyi muhît ve o Peygamber-i vâlâşân-ı muhteremin getirdiği şu şeriât-i beydâları misilliyi tertîbe ehliyet peydâ ettirecek haysiyette kavânîn-i ümem ve siyâsiyyât-ı beşere muttali‘ olan bir zât ne Kavm-i necîb-i Arab meyânında ve ne de akvâm-ı sâire meyânında mevcûd değil idi; zira bu gibi zîşân olanların Mekke-i Mükerreme gibi belde-i mukaddesede vücûdları mahfî olamaz. Beyne’l-hâss ve’l-âmm meşhûr olur. Her ne kadar o mütefennin kendisini gizlemek istese gizlemesi müte‘assirdir, behemehâl meydâna çıkar. Kezâlik o şeriât-ı garrâyı (a.s) Efendimizin bu gibi insân-ı mefrûzdan teallümü bir veya iki mahalde olamaz. Belki a‘vâm-ı

[201] Sen şu Kur’an’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi. (Ankebut 29/48).

kesîreye ve eyyâm ve leyâlîde şahs-ı mefrûzun meclisine gidip gelmeye muhtaçtır. **[s.129]** Şu hâlde ondan teallüm-i peygamberînin kâffe-i ehl-i belde-i mukaddeseye mahfî olması hafî kalmasını ne kadar taharrî ve ictihâd da etse katiyyen âdeten mümkün değildir. Bazı müşrikîn şu şüphe-i mezkûre gibileriyle bi't-temessük "Muhammed" (s.a.v) Kur'ân'ı fülân kimseden teallüm eder diyerek aralarında mevcûd bulunan bir a'cemî racûlü zikrederler idi. "Müşrikîn" tabakât, fasâhât ve belâgatın a'lâsında olan Kur'ân-ı Kerîm'in teallümünü ednâ-i fesâhât ve lisân-ı Arabî'de bulunan az bir belâgat sahibi olmayan bir racûl-i a'cemiye nisbet ettikleri hasebiyle butlânı bedîhî ve âşikâr olan şu davâ-yı vâhîleri ile rüsvâ-yı âlem olmuşlardır. Perverdigâr-ı avâlim hazretleri Kitâb-ı Mecîd-i sübhânîsinde müşrikînin şüphelerini reddederek buyuruyorlar ki: -Esteizü billah-"ليسآن للزي يلحيدون اليه اعجمي و هذآ لسآن عرابي مبين"[202] Suâl: İhtimâl ki Hz. Muhammed (sav.) o şeriâti davâ-yı risâletinden evvel tüccardan bir cemaâtle müsâferet gittiği bazı bilâd-ı şâmiye'de Mekke-i Mükerremenin hâricinde bulunan bir zâttan teallüm etmiş ola? Cevap: Sâbitü'n-nakl ve sahîhü'r-rivâye olan Olsâhib-i serîr-i risâlet aleyhi ekmeli't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinin Mekke-i Mükerreme'den gaybûbiyetle bilâd-ı şâmiyede müsâfereti birkaç gündür ki iki ay veya üç aya ancak baliğ olabilir. Bu kadarcık bir zaman ise gelip gitmeye ve zât-ı sâmî nübüvvetpenâhîleri ile müsâferette bulunan tüccar onun mesâlihini itmâma ancak kâfîdir. Şeriât-ı gârra-yı **[s.130]** Muhammedîsinde zâhir olan o meârifin teallümü ise muallim ne kadar bârî' ve mâhir olsa, müteallim de ne kadar zekî ve müstaid olsa yine nice nice şühûr ve a'vâma ve leyâlî kesîr ve eyyâma muhtaçtır. Hangi âkil tasdîk eder ki (a.s.) Efendimiz Hazretleri Mekke-i Mükerreme'den gaybûbet ettiği o eyyâm-ı kalîlede okuma-yazması olmadığı hâlde o cemî' meârifi teallüm etmiş olsun? Müddet-i mezkûre ise müteallim ne kadar kâtib kârî' de olsa Ebvâb-ı şeriâtin birisini teallüme kâfî olamaz. Hâlbuki seyyide'l-evvelîn ve'l-âhirîn aleyhi's-salavâtü Rabbü'l-âlemîn Efendimiz Hazretleri ibtidâ-i davâ-yı risâletinde def'a-i vâhidede o şeriât-ı mukaddeseyi insanlara izhâr buyurmamıştır. Belki ibtidâ-yı davâ-yı risâletpenâh-ı efhamîlerinden dîn-i mübîn-i Muhammedîsi tamam olasıya kadar ezmine-i müteferrikada izhâr ve tebliğ buyurup zât-ı sâmî-risâletine ittiba' eden ümem meyânında yirmi iki sene zarfında münteşir olmuştur.

[202] İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. (Nahl, 16/103)

Mukteziyât ve havâdis ve mesâlih, ve meşâkil ve husemâ tarafından vârid olan suâlât ve şübehin def‘i îcâb ettikçe her şeyin mukâbelesinde mutâbıkıyla ‘alâ vefki’l-mergûb ahkâm-ı şeriâti ve cemî‘ müştemilâtını şey’en ba‘de şey’in insâniyâna îrâd ve ityân buyurmuşlardır. Şu keyfiyyet sîret-i ‘âlî Muhammedîlerinden tamamen nakl-i sahîh-i mütevâtir ile bi’z-zarûret malûm olmuştur. Şu hâlde hâdisât-ı müstakbeleyi ve zât-ı risâlet-simât-ı Ahmedîleri ve etibbâ‘-ı ‘âlî Muhammedîleri ile hasımları beyninde olacak havâdisi Zât-ı kuds-simât-ı **[s.131]** peygamberîye ta‘lîm ettiğini hasmın iddiâ-kerdesi olan o muallimi risâletpenah Efendimiz Hazretlerine bildiren, tanıttıran kimdir? Bu meselede “Muallim-i mevhûmun bizzât ahâlî-i Mekke’den veya hâriçten idi” denilmesi beraberdir. “Dâvâ-yı risâletinden evvel zât-ı huceste sıfât-ı peygamberîye zamân-ı davetinde hâdis olacak şuûnât ve havâdise münâsib olan cemî‘-i mevâddı ta‘lîm etmekle Zât-ı kudsî-simât-ı Muhammedîleri kendisine îrâd olunacak suâlin cevâbını ve her bir şüphenin def‘ini ve her bir hâdisenin hükmünü ve her bir müşkilin hallini bilmiş ve her şeyin münâsibini îrâd etmiş ve her şeyin vaktinde efkâra kanâat vererek bâb-ı işkâli sed ile cevap vermiştir.” denilirse biz biliyoruz ki o havâdisin bazısının vâkî olacağını veya vukû‘u âhir zamâna tesâdüf edeceği hiçbir vakitte hiçbir kimsenin hatırına gelmemiştir. Müddet-i davât-ı risâlet-i Ahmedîlerinde zuhûr-yâfte-i havâdise muttali‘ bir zât bilir ki müddet-i mezkûre zarfında vukû‘ bulacak havâdisin cemî‘ini bir kimsenin ihâtası ve lüzûmu olan şeyi istihzârı âdeten muhâldir. Eğer bu ihâta ve istihzârın zaman-ı mezkûrde husûlünü hükmeden bulunursa mükâbirdir.

Halbuki Fahr-i dü cihân aleyhi’s-salavâtu’r-Rahmân Efendimiz Hazretleri ekser ahvâl-i seniyyelerinde zât-ı sâmî nübüvvetmâbânelerine bir suâl veya bir şüphe îrâd olunur, cemâhîr-i ashâb-ı kerîmîleri vesâir husemâsı arasında **[s.132]** melâ‘-i âm de hemen o mecliste sâile cevâb verir. İ‘tâ-i cevâb esnâsında hazirînden birisine iltifât edip de ondan lâzım gelen cevâbı müteallim olarak suâl ettiğini veya ona min ciheti’l-hitâb muztar kaldığını hiçbir kimse görmemiştir. Belki mucîb, müdâfi‘, müfîd, muallim Zât-ı sâmî risâletpenâh-ı efhamîleridir. Nezd-i saâdet-i peygamberîlerinde tasarruf edenler ise bir takım müteallim-i şâkird ve tilmîzlerdir. Acaben hasmın za‘m-ı kerdesi “Resûl-i zîşânın o muallim-i mevhûmu nerededir? Ve hangi mekândadır? Bu za‘m-ı vâhî mi nedir? Değil, illâ sırf bir iftira-i bâriddir. İmdi ‘ale’t-tahkîk ashâb-ı insâfa hak tezâhür ve tebeyyün etti ki seyyidinâ sultân-ı melâik-sipâh aleyhi’s-

salavâtü'l-ilâh Efendimiz Hazretlerinin şu şeriât-ı garrâyı ityân-ı 'âlîleri mûcizât-ı sâmî efhamîlerinden bir mûcize-i azîmedir. Bu şeriât-ı beydâyı benî beşerden birisinden teallüm ettiğini iddia etmek sırf bâtıldır. Bu davâ-yı vâhî ile hükmeden ahvâl-i sîret-i peygamberi ve tarîh-i hayât-ı risâletmâbânesini ya câhildir veyâhud mükâbir-i hakk muâniddir. Hemen Cenâb-ı Hâdî (c.c.) şeriât-i mutahhara-i Ahmediyyede mûcib-i necât umûra bizi hidâyet buyursun. Âmîn. Amma pâdişah-ı enbiyâ aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinin Zât-ı meâlî-sıfât-ı Ahmedîleri ve ahlâk-ı şemâil-i sâmî Muhammedîlerini beyân ma'rızında udûl ve huffâz-ı kirâm bize nakletmiş ve kesreti tevâtür derecesine bâliğ olan ahbâr-ı sahîha rivâyet-kerde-i sikât olmuştur ki seyyidinâ fahrü'l-mürselîn aleyhim **[s.133]** salavâtullâhi ecmaîn Efendimiz Hazretlerine Hakk-ı sübhâne ve Teâlâ mehâsîn-i halkiyye ve hulkiyyeyi ihsân buyurmuş ve kâffe-i fezâil-i dîniyye ve dünyeviyyeyi zât-ı sâmî risâletpenahîlerinde cem' etmiştir. Amma hüsn-i sûret ve hilkat-i efhamîleri hakkında nakl-i sahîh sâbit olmuştur ki o ahsenü'l-külli aleyhi salavât-ı Rabbü's-sübül Efendimiz Hazretleri âdemiyyânın sûreten ahseni hilkaten ecmeli idi. Mehâsin ve cemâl-i bâhirden aranılan tenâsüb-i endâm ve i'tidâl-i a'zâ üzerine matbû'-i bir rûhu'l-kül idi. Nitekim zât-ı sütûde-sıfât-ı peygamberânelerini vasf edenlerden bazıları şöylece medîha-hân olmuştur.

"Ve ahsenü minke lem tera kattu aynî
Ve ecmelü minke lem telîdi'n-nisâu
Hulıkte müberraen min külli 'aybin
Ke enneke kad hulıkte kemâ teşâu'"

Yani ya sultânü'l-enbiyâ ve hıls-ı esfiyâ' aleyke ekmeli't-tahâyâ çeşm-i hakîkat-bînim zât-ı huceste-sıfât-ı Muhammedîyyenden güzel bir insan, kaddese unvân katiyyen görmedi. Çâr aktâr-ı cihânda bulunan tâife-i nisâ zât-ı sâmî risâletpenahînden güzel bir evlâd pâk-nejât tevlîd etmedi. Kâffe-i uyûbdan müberrâ olduğun zînet-sâz-ı hâlde âlem-i vücûd oldun. Keennehû zât-ı kudsî simât-ı Ahmediyyenin arzusu gibi halk olundun. Mehâsîn-i âliye-i risâletmâbânelerini ayrıca bir eser-i müellefemde beyân etmiştir. Murâd eden eser-i mezbûr-i âcizânemi mutâlaa ile teşerrüf ederler. Hatîb-i muallâyâya-i 'ılliyyîn aleyhi's-salavâtu'r-Rabbü'-l **[s.134]** âlemîn Efendimiz Hazretlerini vâsıfînin tavsîf ettikleri nu'ût ve evsâf-ı âliye-i

Muhammedîlerinin en câmî‘i ol mazhar-ı sırr-ı levlâke aleyhi’s-salavâtu’r-Rabbü’l-eflâk Efendimiz Hazretlerini müşâhede eden bazı zevât-ı meâli-sıfâtın tavsîfidir ki “ol ahsen-i nâs Efendimiz Hazretleri uzaktan rû‘yet olunduğunda nâsın ecmel ve ahlâsı, karîbden müşâhede olunduğunda ahsenî idi. Vech-i münîr-i peygamberîleri bedir gecesi mehtâbın tele‘lüü gibi münevver ve tâbân idi. Bi’l-bedâhe rû‘yet eden kimse zât-ı cemâl-simât-ı risâletpenâhîlerinden havf eder. Bi’l-ma‘rife ülfet ve ünsiyet eden de zât-ı ulvî-simât-ı peygamberîlerine muhib olur. Vâsıf-ı ‘âlî Muhammedîleri zât-ı ‘âlî-i nübüvvetpenâhîden evvel ve sonra hiçbir kimseyi o kerîmü’l- hisâl bedîü’l-cemâl Efendimiz Hazretleri gibi görmemiştir” demiştir. Cenâb-ı Feyyâz-ı akdesin zât-ı sâmî Muhammedî sallallâhu aleyhi ve sellemi hüsn-i sûretle muhassas kılması hükm-i ilâhîyye cümlesindendir ki halkı şer‘ullâhu’l-ezhere davet için O Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri zât-ı risâletpenâh-ı Ahmedî sallallâhu aleyhi ve sellemi ba‘s ve irsâl buyurmuşlardır. Hüsn-i sûret enfüs-i insânînin ülfet ettiği a‘yun-i âdemînin lezzet aldığı bir şey olduğundan hüsn-i sûrete mâlik olan zât-ı hakîkat-i âyâta âdemîzâdeler ikbâl ve teveccüh ederler. Nitekim kubh-ı sûret müneffirr ve müşerriddir. Amma vüfûr-i akl-ı peygamberî ve zekâ-i lübb-i risâletpenâhî hakkında şeref-mevrûd sıhâh-ı ahbâr ve nukûl-i âsâr şöylece şeref-tastîr-i beyân **[s.135]** oluyor ki o sipehsâlâr-ı enbiyâ aleyhi ezkâ’t-tahâyâ Efendimiz Hazretleri nâsın en ziyade âkil ve zekîsi idi. Halkın umûr-ı zâhirî ve batınîleri ve hâss ve âmm siyâsetlerinde gibi tedbîr-i ‘âlî nübüvvetpenâhîlerine ve bâdiye-nişîn galîzu’t-tab‘ dağ yerlerde sakin haşîn adamları te’lîfine ve ahlaklarını tehzîbine bu sebeple onların edeb, ma‘rifet, sîretleri tekâmül ettiğine, bundan başka sâbıkan teallüm ve mukaddemen mümâresesi olmadığı hâlde onlara takrîr ettiği şer‘-i kavîme ifâze buyurduğu ilm-i celîle nazar eden kimse bi’l-bedâhede akl-ı sâmî Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemin rüchâniyetinde ve fehm-i ‘âlî-i Ahmedînin parlak ve ziyâdarlığında asla şek ve şüphe etmez. Şu rüchâniyet-i akl-ı Ahmedî ve tâbâniyet-i fehm-i Muhammedîyi anlamak takrîr-i delîle muhtaç değildir; zira asr-ı saâdet-i peygamberîde bi’l-müşâhede tahakkuk etmiş, ba‘dehû beyne tavâifi’l-ümem tevâtür bulmuştur. O Dânâ-yı serâir-i melekût aleyhi salavâtü’r-Rabbü’l-ceberût Hazretlerine cevâmiu’l-kelim i ‘tâ olunmuş, bedâ‘i’ü’l-hikem-i tahsîs kılınmıştır. Cevâmiu’l-kelim sâmîleri bedâi‘-i hikem ‘âlîlerini ümmet-i merhûme-i Muhammediyyelerinden bazıları ayrıca te’lîflere sebt ve tahrîr eylemiştir ki ber-vechi âtî meserret bahşâ-yı sahâif-i kitap kılınmıştır. Kâle Resulallah (s.a.v): “ المسلمون نتكافأ

meâl-i şerîfi: Cümle müslimîn saâdet-i "دماؤهم و يسعى بذمتهم أدناهم وهم يد على من سواهم güzînin demleri seyyândır. Birisinin istishâb ve zimmetiyle en ednâsı rû ‘y-i zemînde sa‘yı cevelân eder. O cemaât-i İslâmiyye gayrılarına da **[s.136]** nâsır ve kuvvettir. (2) Meâl-i şerîfi: Kendisi için gördüğü hayır ve menfeati "لا خير في صحبة من لا يرى بك ماترى له" senin için görmeyen kimsenin musâhebetinde hayır yoktur. (3) "ما هلك امرؤ عرف نفسه" Nefsini bilen kimse helâk olmadı. (4) "المتشار مؤتمن وهو بالخيار حتى يتكلم" İstişâre olunan zât kendisine emniyet olunmuştur ve tekellüm edince hayır ile dir. (5) " رحم الله عبداً قال خيراً فغنم أو سكت فسلم" Hayır söylemesiyle gânim, sükût etmesiyle sâlim olan abd-i sâlihi Cenâb-ı Hakk af ve merhamet buyursun. (6)" ان احبكم الىّ واقرب بكم منى مجلساً يوم القيمة أحاسنكم اخلاقا الموطؤن اكنافا الذين يألفون ويؤلفون" Ey ümmet-i merhûmem! Sizin bana sevgili ve yevm-i kıyâmette meclisime en yakîn olanınız; güzel ahlâklı ve ülfet ve te’lîf eden ve muvâfık ve mutâbık olarak arkadaşlık yapanınızdır. (7) " ذو الو جهين لا يكون عند الله وجيهاً" iki yüzlü olan kimse indillâh hürmetli olmaz. (8) " اتق الله حيث كنت وأتبع السئت الحسنة تمحها و خالق الناس بخلق حسن" ne olursan ol Allah’tan kork bir günaha bir sevap tâbi‘ kıl ki o sevap günâhı mahvetsin ve insanlara güzel huy ile muâmele et. (9) " خير الا مورأوساطها" işlerin hayırlısı orta olandır. (10) " أحب حبيبك هو نا ما عسى أن يكون بغيضك يوماً ما" dostuna muhabbeti mu‘tedilâne bir hâlde ibrâz et. İhtimâl bir gün düşmanın olur. **[s.137]** (11) "السعيد من و عط بغيره" Sa‘îd olan gayrıdan ibret alandır. Daha bu gibi cevâhir-i kelâm-risâletleri ve cevâmi‘-i kelim ve bedâi‘-i hikem-i nübüvvetpenâhîleri ki tamamen beyândan kalem kâsırdır. Amma hilm-i ‘âlî-i peyâm-berâneleri ve afv ve sabr-ı risâletpenâhîleri derece-i ulyâda ilim-efrâz-ı irtikâ idi. İşte bu ahlâk-ı seniyyelerindendir ki nefs-i nefîs-i peygamberîleri için asla intikam sevdasında bulunmamış ve yalnız hürmet-i ‘âlî-i ilâhî hetk olunursa ahz-ı intikâm eylediği tashîh-kerde-i sikâttır. Vaktâki müşrikîn dalâlet-i âyîn-i zât-ı kudsî nüât-ı Muhammedî sallallâhu aleyhi ve selleme eşedd-i ezâ ve cefâ ettiler. Onlara bedduâ edilmesi söylendiğinde; ben le‘ân olarak ba‘s olunmadım. Ya Rabbi! Kavmime hidâyet ihsân buyur; zira bunlar taraf-ı akdes-i ulûhiyyetinden meb‘ûs bi’l-hakk bir peygamber-i ulvî rehber olduğumu bilmiyorlar. Dîn-i ulviyyet-i seciyye-i Ahmedîlerini ibrâz buyurmuşlardır. Allahümme salli ‘alâ Muhammedin en-nebîyyü’l-ümmîyyü ve ‘alâ âlihî ve sahbihî ve sellem. Evet, kurrâ‘-i sahâbe-i kirâm-ı Muhammedîlerinden bazı zevât-ı fihâmı mağdur ev zulmen şehîd eden kabâil aleyhine duâ etmişlerdir. Bu ise o mazlûmeyn-i müminînin katil ve itlâflarında hetk olunan hürmetullâh üzerine zât-ı

huceste sıfât-ı peygamberîden bir gayrettir. Vaktâki Mevlâ-yı Müteâl Hazretleri " ليسه لك من االامر شيء" kavl-i kerîm-i sübhânîsini peygamber-i vâlâşânımız (a.s) Efendimize inzâl buyurdular. Canîler aleyhine duâyı terk ile Ol Hâlik zü'l-celâlehû tefviz-i umûr ettiler. Çok bir insanlar da **[s.138]** Ol Habîb-i Rabbü'l-âlemîn aleyhi salavâtullâhu ve selâmühû Efendimiz Hazretlerini gadren şehîd etmek emel-i bâtılında bulunurlar iken derdest olunmuşlar iken taraf zî şeref-i nübüvvetpenâhîlerinden afva nâil olmuşlardır. Ekser-i eclâf-ı Arab, Zât-ı sâmî risâletmâbânelerine ibrâz-ı huşûnet etmişler iken onlara mülâtafe buyurmuşlardır. İbtidâ-i bi'set-i peygamberîlerinden intihâya kadar hâşâ itlâf ve ihlâk-i peygamberîleri hakkında o hubesâyaı bed tînetânı Kureyş tereddüt etmemişler iken bu bâbda hükm-i celîl-i sübhânî lâhik olasıya kadar şedâide sabır ve tahammül ibrâzıyla onlara afv ve safh ile muâmele buyururlar idi. Hatta feth-i Mekke yevm-i mes'ûdunda Kureyş ve sanâdîd-i Mekke'ye karşı " اقول كما قال أخى يوسف لا تثريب عليكم اليوم اذهبوا فانتم الطلقاء" buyurmuşlardır. Hülâsa bu bâbda âsar pek çoktur. Küllüsü kesret-i hilmiyyet-i peygamberî ve ulviyyet-i Ahmedîye delâlet eder. Amma cûd ve sehâ ve semâhat-ı mübeccele-i risâlet-i risâletpenâhîleri şöyledir ki ol kâid-i ceyşü'l-mürselîn aleyhi salavâtu Rabbü'l-âlemîn Efendimiz Hazretleri şu ahlâk-ı kerîm-i mezkûrede bir bahr-i zâhir idi.Sikât-ı kirâmdan mervîdir ki bir adam zât-ı ulvî meâb-ı Cenâb-ı peygamberîden sadaka ve atiyye istemiş o sâile iki dağ arasını dolduran agnâm i'tâ etmiştir. Sâil-i mezkûr kavim ve kabîlesi nezdine avdet ettiğinde "Ya kavim! Müslüman olun; zira hazreti Muhammed (s.a.v) bir atîyye ihsân ediyor ki o atiyyeye nâil olan artık fakr **[s.139]** ve fâkadan havf ve haşyet etmez." diye hâmerân-ı makâl olmuştur. Çok kimselere yüz adet deve ihsân buyurduğu da olmuştur. Hevâzin kabilesinin altı bin adede resîde olan esîrlerini iâde buyurmuş, mezkûrlar için i'tâ olunan mâl bin kere beş yüz bin kuruş kıymetinde olduğu teyakkun-kerde-i sikâttır. Elhâsıl bu bâbda rivâyet ekser min en tuhsâdır. Amma şecaât-i seniyyeleri necdet ve şehâmet-i aliyyeleri bâbında da derece-i bâlâ-terîni ihrâz buyurmuşlardır. En müşkil sa'b mevkiflerde bulunmuşlar, çok kereler de o sa'bnâk mevkiflerden bahâdıran-ı devrân ve şec'ân-ı zaman firâr ettikleri olur. Zât-ı şecaât-simât-ı peygamberî ise olduğu mahalden kıpırdamaz, mevkî'-i ma'rekeden ba'îd olmaz. Mevkî' düşmana ikbâl ve teveccüh eyler idi. Sıhr-i saâdet-cenâb-ı nebevî Hz. Ali Haydar vefî (r.a) ve kerreme vechehû buyurmuşlardır ki "Muhârebe şiddetlenir ve şecaânın gözleri kızdığında risâletpenâh-ı a'zâm Efendimizi kendimize sedd-i sedîd ittihâz eder idik.

Bu sebeple adüvvi rû-siyâha zât-ı şecaât-simât-ı nübüvvetten başka yakîn bir kimse bulunmaz idi." İntehâ.Amma hayâ ve mâhârimden göz yumması Ol Sultân-ı esfiyâ aleyhi ezka't-tahâyâ Efendimiz Hazretleri insanların hayâlisi olup avrât-ı nâsden çeşm-i saâdetpenâh-ı ekremîlerini pek ziyâde yumarlar idi. Hatta kerem-i nefs-i nefîs-i peygamberîleri ve hayâ'-i saâdetlerinden hiçbir kimseye sevmediği bir şey vicâhen söylemez idi. Şu derece ki birisinden hasebü'l-beşeriyye **[s.140]** bir müstekreh iş zuhûrunda "Filân kimsenin Huzûr-ı izzette hâli nasıl olur?" diye tasrîh buyurmayıp; lâkin "Şöyle beyân veya şu sözü söyleyen akvâmın rûz-ı kıyâmette hâlleri nasıl olur?" Diye nehy eder, fâilini söylemez idi. Zât-ı akdes-i nübüvvet-meâbîleri fâhiş-i mütefahhiş sahhâb fi'l-esvâk değil idi. Seyyieye seyyie ile mücâzât etmez idi. Amma hüsn-i muâşeret-i 'âlî nübüvvetmeâbîleri ve âdâb-ı risâletpenâhîleri ve esnâf-ı halk ile latîfâne musâhebetleri emr-i meşhûrdur. Vârid oldu ki o Fahrü'-l-mürselîn aleyhi salavâtu Rabbü'l-âlemîn Efendimiz Hazretlerinin sadr-ı saâdetleri evsa'-i tabiat-sâmî ekremîleri elyen ve muâşereten ekrem idi. Müslimîni te'lîf buyurur, tenfîr etmezler idi. Her kavmin kerîmine ikrâm ve onu üzerlerini vâli ederler idi. Ashâb-ı saâdet-nisâb-ı peygamberîlerini dâimâ tefakkud tefahhus eder ve her bir celîsine nasîbini verir idi. Celîs-i saâdet-i enîsi ise nezd-i 'âlî risâletmeâbîde kendisinden ekrem zannetmez idi. Celîsinin suâline ve havâyicinin zikretmesine sabır eder; hatta ilk önce meclisten giden o celîs olur idi. Bir hâcet talep edeni hâcetini is'âf ile veya kavl-i leyyin ile gönderir idi. Bast-ı cemîl ve halk-i kerîmleri âdemiyâna vüs'at vermiş ve onların âdetâ eb-i müfahhamları olmuş idi. Nezd-i âlîsinde cümlesi hukukta müsâvî idi. Dâima güzel sözlü ve güzel **[s.141]** huylu idi.[203] afz galîz.[204] Sahhâb 'iyâb fahhâş meddâh değil idi. Davet edene icâbet eder hediye kabul buyurur idi. Hediye bir yudum su da olsa ona mükâfat verir idi. Hz. Enes (r.a): "O Rûhu'l-küll (s.a.v) Efendimiz Hazretlerine on sene hizmet ettim. Asla of dediğini, yaptığım bir işi ne için yaptın ve yapmadığım bir işi ne için yapmadın? dediğini görmedim." demiştir. Ashâb ve'l-ensâb-ı risâletmeâbîlerinden veya ehl-i beyt-i nübüvvetpenâhîlerinden birisi çağırdığında "lebbeyk" ile cevap verir idi. Ashâb-ı kirâmına mizâh ve latîfe eder; fakat esnâ-yı latîfede hakkı söyler, onlar ile musâhabet, muhâlatât ve sıbyân ile müdâ'abe

[203] Fıdda, galîze. Kerîh ahlak olan.
[204] Sahâb. Feryâd ve figân eden.

eyler ve zânû-yı saâdetinde o sabîleri oturtur. Medîne-i Tâhire'nin -tahherallallâhu ilâ yevmi'l-kıyâme- en baîd mahallinde bulunan hür, köle, câriye ve miskînlerin davetlerine icâbet eder, mazeret ashâbının özrünü kabul eder, bir kimse yed-i saâdetini tuttuğunda o kimse salıvermeyince Zât-ı sâmî peygamberâneleri elini salıvermez idi. Celîs-i saâdet-enîsinin yanında dizlerini uzattığı görülmemiştir. Zât-ı hakâik-i ayât-ı nebeviyyelerine mülâkî olan kimse ibtidâ selâm verir ve ashâb-ı kirâmı musâfaha ile bed'**[s.142]** eder, huzûr-ı akdes-i Muhammedîlerine dâhil olana ikrâm eder, sevb-i saâdetini onun altına döşer visâde-i âlîlerini bil'l-îsâr ona verdiğini ve eğer dâhil olan zât ebâ ederse cülûs eylemesini ilhâh ve ibrâm eylediği çok defa müşâhed-i erbâb-ı îmândır. Ashâb ve'l-ensâb-ı peygamberîlerini en sevgili isimleri ile nezd-i kerîmlerine davet eder ve namaz kılarken yanına bir kimse otursa namazını muhaffif sûrette edâ edip gelen adamın hâcetinden su'âl buyururlar ve onu ba'de'l-is'âf namaza avdet buyururlar idi. Hz. Enes radıyallâhu anhdan rivâyet olunmuştur ki: "Ahâli-i muhtereme-i Medîne'nin hizmetkârları o ayni'ş-şuhûd (s.a.v) Efendimiz Hazretleri salât-ı subuhu edâ ettikten sonra birtakım çanaklar getirirler. Dest-i saâdetlerini o çanaklar derûnune daldırırlar idi ki bununla hademe-i mezkûre teberrük kastederler idi. Çok defalar da sabahları soğuk olur iken bile onları red buyurmayıp fiil-i mezkûru icrâ eyler idi (s.a.v). Ve amma ümmet-i merhûme-i Ahmediyyelerine şefkat-i aliyyeleri merhamet-i celîleleri bir emr-i meşhûrdur ki şevâhidi lâ tuhsâdır. Bükâ-i sabîyyeyi bazı defalar işitir, mâder-i sabîye terahhumen namazı muhaffifen edâ buyururlar idi. Eyser-i umûru ihtiyâr buyurmaları da şefkat ve merhamet-i ulvîyye risâletpenâhîlerine delâlet eden mevâddandır. Cenâb-ı Hakk zât-ı ulvî-sıfât-ı Muhammedîlerini cânib-i fakîrânemizden her bir hayır ile mükâfât-ı samedâniyyesine mazhar buyursun. **[s.143]** Âmîn. Amma vefâ-i 'âlî risâleti hüsn-i ahd-i nübüvvetpenâhîleri, sıla-i rahm-i ekremîleri misilli ahlâk-ı cemîlleri şöhret-gîr-i âfâktır mervîdir ki Habeş hükümdârı yani bazı sahâbe-i kirâmın hicret ettiği diyâr-ı Habeş'in hükümdârı olan Necâşî'nin sefîri ma'iyyetiyle beraber südde-i seniyye-i Cenâb-ı risâletpenâhîlerine vürûd ettiğinde bizzat nefs-i nefîs-i peygamberîleri hizmet ederler idi. Ashâb-ı güzîn: Ya Resûlallah! Hizmet için biz kâfîyiz dediklerinde bu gelenler benim ashâbıma ikrâm ile muhteremâne makâm-ı hizmette istâde olmuşlardır. Zât-ı 'âlî nübüvvetim onların bu muâmele-i müstahsenelerine mukâbelet mükâfât etmeyi severim diye ümmet-i merhûme-i Ahmediyyesine tarîk-i feyz-i refîk-i mücâmeleyi

ta‘lîm ve tefhîm buyurmuşlardır. Rıdâ‘en peder vâlâ-güher-i saâdet-i iktinâhîleri bârgâh-ı muâllâpenâh-ı Ahmediyyesine vürûdunda bazı libâs-ı saâdetpenâhîlerini vaz‘ buyurarak müşârünileyhi kuûd ettirmişlerdir. Sonra rıdâ‘en vâlide-i muhteremeleri geldiğinde kıyâm ederek sevb-i saâdetinin tarafındaki olan yarısını vaz‘ buyurup cülûs ettirdiler. Ba‘dehû rıdâ‘en karındaşı geldiğinde ona da kıyâm buyurarak huzûr-ı saâdetinde iclâs buyurdular. Sıfat-ı sâmî menkabet-i risâletpenâhîlerinde vârid olmuştur ki Ol Mahbûb-ı ‘allâm-ı guyûb -aleyhi salavâtullahi’l-münezzehi mine’l-‘uyûb- Efendimiz Hazretleri sıla-i rahim eder, gayrıların ahmâl ve eskâlini yüklenir, misâfirine ikrâm-ı in‘âm eder, miskînleri kazandırır, taraf-ı zî şeref-i ulûhiyetten ibâdullâha gelen mesâib **[s.144]** ve belâyâ üzerine i‘âne ve yardım eder. Amma ulüvv-i mansab-ı efhamîleri rif‘at-i vâlâ menkabet-i ekremîleri ile beraber tevâzu‘-ı sâmî risâletpenâhîleri şöyle idi ki tevâzu‘u pek büyük derecelerde kibri ise hiç yok mesâbesinde idi. Her dâim “Ben yalnız bir abd-i hâssi’l-hâss-ı ilâhîyim. Abd gibi ekel abd gibi cülûs ederim” buyururlar idi. Himâra râkib olur arkasına başkasını terdîf eder, mesâkînin ‘iyâdesine gider fukarâ ile mücâlese eder, abdin davetine icâbet eder, ashâb ve’l-ensâbı ile muhtelite olarak oturur. Meclis nerede nihâyet bulursa oraya cülûs buyururlar idi. Arpa ekmeğinden ibâret davete icâbet ve hâdimle beraber ekel buyururlar idi. Üzerinde sûf bir kisve olduğu hâlde eski eğerli deve üzerinde haccetmiş ve hacc-ı mezkûrda yüz deve ihdâ buyurmuşlar idi. Hâne-i saâdet-i âşiyâne-i risâletpenâhîlerinde Ehl-i beyt-i nübüvvet-nâk hizmetlerini eyzan buyurur, sütü sağar, elbisesini diker, na‘leynini tamir eder, hâne-i saâdetini süpürür, deveye ot verir, bizzât hizmet eder. O kadar hizmetkâr ve kölelerinin kesretiyle beraber çarşıdan iştirâ buyurduğu şeyleri yüklenir, hâne-i saâdetine getirir. Nâs, hizmet-i seniyye-i risâletini kemâl şevk ve şetâretle eyzan etmesini canlarına minnet bilirlerse de tevâzu’en ve teşrî’en hidemât-ı mezkûreyi bizzat nefs-i nefîs-i Muhammedîleri icrâ etmesini sever. Ve amma adl-i samîleri ve iffet-i peygamberîleri ve sıdk-ı lehçe-i saâdetpenâhîleri şöyledir ki: O rûhu’l-küll **[s.145]** Efendimiz Hazretlerinin nâsın en âdili afifi lehçe-i sâdıka sahibi olduğunu a‘dâsı bile itirâf etmişler, ve kable’l-İslâm zamân-ı câhilîyyette Zât-ı vâlâ-simât-ı Ahmedîlerini hüküm nasb etmişlerdir. Dest-i kerîm-i risâletpenâhîleri rıkkıyetine mâlik olmadığı bir hâtunun eline kat‘iyyen temas etmemiştir. Âsim olmadıkça ehven emrini ihtiyar buyururlar. Âsim olursa ondan ba‘îd olurlar idi. Rû‘z-ı saadetburûz-ı nebevîlerine üç cüz’e taksim ederek bir cüz’ünü

ibâdet-i Hâlık-ı ecel ve ‘alâ’ya diğerini Ehl-i beyt-i nübüvvetpenâhîlerinin mesâlihine, o birini de nefs-i nefîs Muhammedîlerine tahsîs buyurmuşlardır. O cüz’ü de Zât-ı sâmî risâletiyle insanlar meyânında taksîm buyurarak “Hâcetini bana iblâğa istitâ‘ati olmayan adamın hâcetini bir kimse buna iblâğ ederse onu Cenâb-ı Hakk, fez‘-i ekber-i rûz-ı vahşet-bürûzunda mekkâre-i afât ve mesâib-i ekdârdan emin kılar.” Kelâm dürerbâr kudsî âsâr-ı peygamberîlerini bi’l-izzi ve’ş-şeref isdâr buyurmuşlardır. İbtidâ-yı neş’et-i nübüvvetpenâhîlerinden biri sıdk ile ma‘rûf idi. Bu sebeple hatta Zât-ı huceste sıfât-ı peygamberîlerini “Muhammedü’l-Emîn” diye yâd ve tezkâr ederler idi. Bazı müşrikîn-i delâlet-karîn bi‘set-i akdes-i Mustafaviyyeden sonra “Biz seni tekzîb etmeyiz; lâkin getirdiğin şeriâti tekzîb ederiz.” Kelâm-ı bâtılını söylediğinde Zât-ı ecel ve akdes-i sübhânî (c.c) Hazretleri Kur’ân-ı Hakîm beyân-ı ilâhîsinde{ فَإِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ}[205] **[s.146]** kavl-i celîlini inzâl buyurmuşlardır. Meâl-i münîfi habîb-zîşân kudsî unvânım Zât-ı kerîm-i nübüvvetmeâbını o küffâr-ı hâksârlar tekzîb etmezler; lâkin zâlimler âyât-i ilâhîyi inkâr ederler. İntehâ. Ve amma vakâr ve samt ve hüsn-i sîret-i efhamîleri meclis-i melâik-enîs-i Muhammedîlerinde kemâl vakâr ve temkîn ile cülûs buyururlar. Hatta hiçbir yerde hârici çıkmaz idi. Çok sükût ederler min gayri hâcce tekellüm etmezler idi. Dahk-i sâmîleri tebessümden ibâret idi. Kelâm-ı hakâik-ittisâm-ı nebevîlerini ayrı ayrı îrâd buyurur ve asla fazla harf ve lakırdı söylemezler idi. Huzûr-ı meâlî nüşûr-ı risâletpenâhîlerinde ashâb-ı kirâmın gülmeleri Zât-ı saâdet-i iktinâh-ı Muhammedîlerine tevkîren ve iktidâ’-i tebessüm idi. Meclis-i melâikin enîs-i peygamberîleri hilim, hayâ, hayır, emânet-i meclis idi. Tekellüm buyurduklarında celîs-i saâdet enîs-i peygamberîleri keennehû başlarında kuşlar var gibi kemâl sükûnet ile dâmen-gir-i halka-i inâbet edilir. Sîret-i seniyye-i ekremîleri ahsen-i sîret idi. Samt ve sükût-i âlîleri hilim, hazer, takdir, tefekkür olmak üzere dörde münkasım idi. Amma zühd ‘âlî nübüvvetpenâhîleri seyyide’l-küll (s.a.v) Efendimiz Hazretlerinin dünyadan zühdlerini aza kanaâtle zühre-i dünyeviyyeden i‘râzlarını sebt ve beyân eyledik. Metâ‘-ı dünyevî külliyetle savb-ı risâletmeâbîlerine sevk olunup ganâim, emvâl, erzâk-ı vâsia‘-i tayyibeden Cenâb-ı Hakk’ın müyesser kıldığı fütühât terâdüf etmiş, **[s.147]** şu derece ki murâd-ı peygamberî olsa dünyaca tevessü‘ buyurup

[205] Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah’ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar. (En’âm,6/33)

zühre-i dünyeviyye iktitâf ederler idi. Fakat tevessü‘e razı olmaz, ekall-i kalîl ile iktifâ ederler idi. Arpa ekmeğinden mütevâlîyen iki gün batn-ı saâdetlerini doyurmadığını teşrîf-i ‘âlem-i lâhûtî eylediklerinde bir silah bir ester bir de evvelce sadakaya tahsîs ettiği bir arzdan başka dinâr, ağnâm, cemel gibi emti‘a-i dünyeviyye terk etmediğini firâş-ı saâdetleri içi hurma lifinden memlû‘ cild-i medbûğdan ibâret ettiğini siyer-i celîl-i risâletpenâhîlerini mübeyyin kütüb-i şerîfeden öğrenmiş idik. Ehyânen hurma lifinden yapılmış serîr üzerinde uyur, hatta mübârek yanlarına te’sîr eder idi. Aç olarak geceler, bütün gece açlığından dolanır durur, bununla beraber nehâran sâim olur idi. Murâd buyursa hazâin-i zemîni ve simâr-ı arzı cem‘ eder geniş halli olur idi.

Zevcât-ı mutahharât-ı risâletpenâhîlerinden birisi -radiyallâhu teâla anhâ- demiştir ki “Ben o sultân-i enbiyâ aleyhi esfa’t-tahâyâ Efendimiz Hazretlerini gördüğüm hâlinden dolayı merhametimden bükâ eder ve açlığından mübârek batnı kerîm-i sâmîlerini ellerim ile mesh eyler ve: Ya Resûlallah! nefs-i kâsırânem zât-ı nübüvvet-simâtın fedâ olsun kût-ı mikdârı dünyalık arzu buyursanız” der idim. Buna cevâben dünyaya mübâlât ve iltifâtım yoktur. Ulu’l-azm peygamber olan ihvânım bundan daha fazla şedâyide sabır ve ‘alâ hâlihim güzerân **[s.148]** ederek Rabb-i Müteâllerine vâsıl olmuşlardır. Cenâb-ı Hakk meâblarına ikrâm, sevâblarını iczâl buyurmuşlardır. Eğer ma‘îşetinde tereffüh edersem yarın sevâbım noksan olur, onlardan madûn kalırım diye Cenâb-ı Hakk’tan istihyâ ederim. Buna ihvân ve esdikâma luhûktan sevgili bir şey yoktur buyurmuşlardır (s.a.v). Elhâsıl cemî‘-i ahlâk-ı hamîde ve umûm-ı sıfât-ı mecîdelerini istîfâ-i beyân murâd etsek şu ihtisâra mürâ‘at olunan kitâbımız tahammül etmez derecede tatvîle muhtaç oluruz.

Zikrettiğimizle âkil, munsif, mütedebbir olan zevâta zâhir olur ki o seyyide’l-küll (s.a.v) Efendimiz Hazretlerinin o mehâsin-i âliyeye ihtisâs-ı risâletpenâhîleri ve şu mekârim-i sâmîye ile tahliye-i nübüvvetpenâhîleri kasvet, cevr, huşûnet-i tabiat, adem-i tehzîb kendilerine galebe eden ümmet-i câhiliyye arasında yetîmen perverde olduğu hâlde değil illâ Cânib-i celîl-i samedânîden mahz-ı inâyet ve mansab-ı refî‘ ve makâm-ı celîlde zât-ı meâlî-simât-ı Muhammedîlerini ikâmettir. O sıfât-ı kâmil ve ahlâk-ı fâzıl ve akl-ı sâkıb ve re’y-i sâib kendisinde bulunan zât-ı ulvî âyât sıfat-ı kizb ve ihtiyâle kat‘iyyen mülâbis olmaz, zehârif-i muhâl ile insanları aldatmaz. Cenâb-ı Hakk’a iftirâ ederek Resûlullah olduğunu iddia etmez. Mevlâ-yı Sübhânehû

tenezzehet zâtühû ani'n-nuksân Hazretleri o peygamber-i vâlâşânımız risâletpenâh Efendimiz Hazretlerini gayrılarından ihtiyâr ve ıstıfâ buyurmuşlardır. Böyle **[s.149]** bir Zât-ı meâlî-sıfât üzerine bir kerecik olsun yalan söylemeyi zamâir-i ukalâ ebâ edip tecvîz etmezler; ne kadar ızdırâb-ı hâl de târî olsa nefs-i şerîf-i Muhammedîleri kizbi irtikâbdan istînâf buyurmuştur. Eşref-i hısâl ile muttasıf ve akl-ı sâmîleri a'lâ-yı derecât-ı kemâlde olan bir insan-ı kudsî unvân Cenâb-ı Hakk üzerine kizbi hiç irtikâb eder mi? Hâşâ! Ve memerr-i leyâlî ve eyyâm üzerine sûret-i dâimîde dîne davette ısrar eder mi? Hâşâ ve kellâ! Böyle bir halli o Sultân-ı vâlâşân enbiyâ-i aleyhi ezka't-tahâyânın irtikâb etmesini katiyyen ukûl tecvîz etmez ya! Ednâ aklı, ekall-i kemâli olan bir kimsenin bile irtikâb etmesini tecvîz etmez. Her bir ahvâli sa'd-iştimâl-i peygamberîlerinin garâbeti sıdk-ı 'âlî Muhammedîlerine ve Zât-ı âlî-simât-ı Ahmedîlerine iâne-i aliyye-i Rabbânî olduğuna delîldir. Nigâh-ı hakîkatle nazar olunsun O Habîb-i perverdigâr-ı âlem aleyhi salavâtu Rabbi'l-ümem Efendimiz Hazretleri tarîk-i ibâdet ve a'dâtta cehâlet, dalâlet denizlerine müstağrak olan ümmet-i câhiliyyenin hâlini taklîb ve tahvîl ile hazîz-i rezâilden evc-i fezâile nasıl terfî' etmiştir? Cevirlerini insâfa, huşûnetlerini leyyinete, cehâletlerini ilim ve ma'rifete, adâvetlerini muhabbet ve ülfete, muhârebât-ı cevriyyelerini selâm ve emâna, şekâvetlerini saâdete, dalâletlerini sırât-ı müstakîme, hidâyete, isyânlarını itaâte, tefrikalarını cemaâte, zaaflarını kuvvete, **[s.150]** hıyânetlerini emânete, fahşlarını iffet ve sıyânete nasıl tebdîl buyurmuşlardır. Filvâkî akvâm-ı necîb-i Arab meyânında o şemâil-i kerîm-i hamîdeden bulunursa da lâkin tebzîr ve isrâf ve şecâatle mahlûttur. Cevir ve i'tisâfla ma'lûldür. O fahr-i dü cihân aleyhi's-salâtu'r-Rahmân Efendimiz Hazretleri onların hısâlini ta'dîl, ahlâklarını tehzîb buyurmuşlar, bu sebeple onlar da ümmetlerin hayırlısı cihânın ekremi olmuşlar, ve bu hayriyyet-i dîn-i mübîn-i Muhammedîyyeye temessük eden sâir ümmetlere de sirâyet ederek onlar da sâye-i tûbâ, vâye-i Ahmedîsinde hıyâr-ı sâlihînden olmuşlardır. Hep bu netâic, hasene-i rahmet-i esîle menhec-i saâdet olan şeriât-ı gârra-yı risâletpenâhîleri vâsıtasıyla mahz-ı hüsn-i sîret safâ-yı ahlâk kemâl-i siyâset nübüvvetpenâhîleri ile yedeyn-i es'adeyn-i ekremîlerinde hâsıl olmuştur. Şek yoktur ki bu bir emr-i hâriku'l-âde olarak inde zevi'l-insâf, a'zam-ı mûcizât-ı sâmiyâttan ma'dûddur. Dîn-i mübîn-i Muhammedî aleyhi's-salâvâtü'l-Ehâdîye ecnebi olan bazı kesân bî izân şeriât-i İslâmiyye'de cihâdın meşrûiyyetini görmediklerinden kendilerine iştibâh ârız olarak dîn-i celîl-i

ahmedînin ancak seyf ve tehdîd ile tamam olduğunu zannetmişlerdir. Bu ise o Aynü'ş-şuhûd aleyhi salavâtü'r-Rabbü'l-Vedûd Efendimiz Hazretlerinin sîret-i aliyyelerine ve ibtidâ-yı neş'et-i mustafaviyyelerine ve dîn-i muazzam-ı İslâm ile kıyâm-ı sâmîlerine muttali' olmayan şahsın fikrinde muallak olan bâtıl bir şüphedir. **[s.151]** Amma o mezâyâ-yı cemîleye irfânı olan zevât-ı meâni-âyât o şüphelerin ayn ve eserini bile göremez. Tavzîh: Sîret-i sâmî Muhammedî ve ibtidâ-yı bi'set-i Ahmedîlerinde nakl-i sahîh ile sâbit olmuştur ki o sâlâr-ı enbiyâ aleyhi esfa't-tahâya Efendimiz Hazretleri Mekke-i Mükerreme şerrefehallâhu ilâ yevmi'l-kıyâmette davâ-yı celîl-i risâlete kıyâm buyurduklarında vahîd, ferîd olup saltanat ve i'timâd edilecek asabiyet ve aşîret sâhibi değil idi. Belki davâ-yı sıdk-ı intimâ-yı risâlete beyne cemâhîri'l-ümem kıyâm buyurduklarında ilk defa zât-ı fehâmet-simât-ı Muhammedîlerini tekzîb eden kendi kavim ve kabâili idi. Nihâyet derece adâvet-i eşrârlarını ezâ ve ızrâr ile taslît edenler de onlar idi. Ol kâfile sâlâr-ı enbiyâ aleyhi efdalü't-tahâya Efendimiz Hazretleri ise tarîk-i hidâyet ve irşâdı bi'l-iltizâm sıdk-ı davâ-yı Muhammedîlerine berâhîn ikâmet eder mevâiz-i hasene îrâd eder, imkân derecesinde te'lîf-i kulûb eder, mûris-i hayır olanı evâmir-i celîl-i şerîat-ı Muhammediyeleriyle emir ve nevâhî şer'iyye ile mûris-i zarr olanı nehyeder. Mâhâzâ Mekke-i Mükerreme'de on seneye bâliğ olan bir zaman zarfında düşmanlarının bir katre kanını irâka ile emretmemiş, belki { لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ}[206] ,, يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ}[207] { ومن كفر فعليه كفره}[208] gibi kavl-i kerîm-i sübhânîyi müştemil olan Kur'ân-ı Mûciz unvân-ı ilâhîyi **[s.152]** onlara tilâvet buyururlar idi. Mekke-i Mükerreme şerrefehallâhu ilâ yevmi'l-kıyâmetten belde-i tayyibe-i münevvere nevverahallâhû ilâ kıyâmi's-saâya hicret buyurdular. O belde-i dîlârâ-yı mukaddesede ikâmet buyurdukları müddetçe şu tarîka-i haseneyi iltizâm ettiler. O hâl-i sa'd-i meâlî ve tarîk-i feyz-i refîk-i mezkûr ile beraber ahâlî Mekke ve Medîne ve tavâif-i Arab'dan cemm-i gafîr zât-ı behcet-simât-ı Muhammedîlerine tâbi' oldular. Nitekim hakîkat-i hâl sîret-i sâmî-i Ahmedîlerini mübeyyin kütüb-i siyerden tezâhür eder. Şer'-i şerîf-i risâlet-meâbîlerini ukûl-i selîme kabûl, tabâi'-i sahîha istihsân etti. Halbuki o vakit ne havf var idi ne terhîb var idi;

[206]Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. (Bakara, 2/256).

[207] Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. (Mâide, 5/105).

[208]Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. (Rûm, 30/44).

lâkin vaktâki ukûl-i selîme ve inzâr-ı kavîme risâlet-meâb a‘zam aleyhi’s-salavâtullâhi’l-ekrem Efendimiz Hazretlerine tebaiyet etmeyen gürûh-ı muhâlefîn-i dalâlet-karîne burhân tesîr etmediği, vâz ve nasîhat menfeat vermediği, onları irşâd-ı semere bahş olmadığı belki dalâletlerinden ve dîn-i hakkı kabûl, sebîl-i istikâmete sülûk etmemeleriyle nefislerine hıyânetleri olduğundan fazla o Zât-ı vâlâ-simât-ı efham aleyhi’s-salavâtullâhi’l-ekrem Efendimiz Hazretlerine ve etibbâ‘-i devletlerine ezâ ve cefâ etmekten kesilmedikleri, fırsat düştükçe nasb mekâyid ve sebîl-i dîn-i kavimde meâsir-i ikâmet ettikleri, bedâyi‘ ızrâr ihtirâ‘ ve muâmele-i eşrâr gibi muâmele ettikleri ve o hubesâ-yı muhâlîfine rıfk ve mülâtafetle muâmelenin devamı tugyânlarını tezyîd ve emr-i dîni etibbâ‘-i celîl-i Muhammedî üzerine teşvîş **[s.153]** ettikleri zâhir ve bâhir oldu.

Cenâb-ı Hakk da o vakitlerde eşrâr-ı mezkûru tergîbe bedel terhîb ve ezâ ve cefâyı def‘ ve esâs-ı inâdı kat‘ için dîn-i metîn-i Muhammedînin a‘dâsı ve en şedîd husemâsı ve en belîd mağrurları ile cihâd ve muhârebe etmeye fermân-ı hükm-i unvân-ı ilâhîsini şeref-sudûr buyurdular; zira selâmet-i ahyâr için ifnâ-yı eşrâr ile müsâmaha olunur ve sâhibini helâkten vikâyeten uzv-ı merîd kat‘ olunur; lâkin şer‘-i ezher-i Muhammedîde Cenâb-ı Hakk cihâdı rıfka mecâl-i bâkî kalır, şefkat ve adle menâl hâsıl olur derecesinde bir hudûd üzerine teşrî‘ buyurmuşlardır. Hatta cihâd-ı cenâb-ı peygamberî şeriât-i Mûseviyye gibi şerâyi‘-i mütekaddimde meşru‘ olan cihâd ile mukâbele olunsa, şerâyi‘-i sâirede olmayan tahfîfât şeriât-i Muhammediyyede elbette bulunacağı pedîdâr ve âşikâr olur. Bu ise şu‘ûn-ı şerâi‘e ıttılâ‘dan malûm olur. Şu takrîrimizden müstebân oldu ki dîn-i mübîn-i Ahmedî sallallâhu aleyhi ve sellemin seyf ile intişâr ve kıyâmını za‘m eden şahsın şüphesi zâhirü’l-butlân mehdûmü’l-erkândır. Kabule elyak budur ki bizim ve eslâfımızın esas-ı hidâyet ve saâdeti mahz-ı nûr-ı şeriât-i Cenâb-ı Muhammedî (s.a.v) ve hidâyet ve irşâd-ı sâmî risâletpenâhîleri iledir. Fecezâhullâhu annâ hayra’l-cezâ-i ve refea‘ derecetehü’s-sâmîyete fî a‘lâ illiyyîne. Âmîn. Ya Mu‘în, ya meâşir-i müslimîn zât-ı sâmî peygamberîye dâimî sûrette muhabbet ve zât-ı pâk-i Ahmedîsine **[s.154]** ta‘zîm ve ervâhımızı fedâ etmek bize lâzımdır. Şeriât-ı gârra-yı Muhammedîsine ta‘zîm evâmir-i ‘âlî ekremîsine itaât nevâhî-i sâmî efhamîsinden ictinâb o sultân-ı melâik-sipâh aleyhi salavâtu’l-ilâh Efendimiz Hazretlerine muhabbet-i sahîhadan ileri gelir. Nitekim “Muhib mahbûbuna mutî‘ ve münkâd olandır” denilmiştir. Amma muhabbet-i sâmî

peygamberânelerini iddiâ edip de şer‘-i enver-i Muhammedîsine muhâlif olan şahsın hâli iddiâsını tekzîb ve hubs-ı taviyyetle aleyhine şehâdet eder. “neüzü billâhi teâlâ” Ehl-i beyt-i kirâm-ı nebvîyyeye ve evlâd ve ahfâd-ı meâlî-nejâd peygamberîye muhabbet ve hamele-i şeriât olan ulemâ-yı fihâma ta‘zîm, ikrâm ve ihsân etmek o pâdişâh-ı enbiyâ hülâsa-i esfiya aleyhi ekmeli’t-tahâyâ Efendimiz Hazretlerine muhabbetten münbaistir. Peder-i vâlâ-güher ve Ümm-i sâmî ulvî rehber risâletpenâhîleri cihetinden neseb-i celîl-i Muhammedîlerini bilmekte zât-ı huceste sıfât-ı Cenâb-ı Muhammedîye kemâl-i muhabbetten mütehassıldır. Hatta bazı ulemâ neseb-i şerîflerinin bilinmesinin vücûbuna kâil olmuşlardır. Amma min ciheti’l-ebi’l-emcedi’ş-şerîf nesl-i nesîl-i ulviyyetpenâhîleri ber vech-i âtî zîbâyiş-i efzâ-yı kitâb kılınmıştır. Seyyidinâ Muhammed (s.a.v) bin Abdullah bin. Abdulmuttalib bin. Hâşim bin. Abdümenâf bin. Kusayy bin Hakîm bin Mürre bin Kâ‘b bin Lü’ey bin Gâlib bin Fahr bin Mâlik bin Nadr bin Kinâne bin Huzeyme bin Müdrike bin İlyâs bin Nizâr bin Mudarr bin Mead bin **[s.155]** Adnân’dır. Hz. Âdem safiyyullah Efendimize kadar mâba‘dini beyân hakkında nakl-i sahîh vârid olmamıştır. Amma min ciheti’l-ümmi’l-athari’ş-şerîf budur ki seyidinâ Muhammed (s.a.v) bin Âmine binti Vehb bin Abdümenâf bin Zühre bin Hakîmdir ki min ciheti’l-eb neseb-i şerîfleriyle cedd-i sâmîleri Cenâb-ı de ictimâ‘ eder. Evlâd-ı ‘âlî nejâd-ı peygamberîlerinin esâmî-i şerîfesini bilmek o sâhib-i serîr-i levlâk aleyhi salavâtü Rabbi’l-eflâk Efendimiz Hazretlerine kemâl-i muhabbetten neş’et eder. Evlâd-ı kirâm-ı Ahmedîleri kavl-i sahîh üzerine yedi adettir.

Seyyidina el-Kasım, Seyyidinâ Zeyneb, Seyyidinâ Rukiye, Seyyidinâ Fâtıma, Seyyidinâ Ümmügülsüm, Seyyidinâ Abdullah, el-mülakkab bi’t-Tayyib ve’t-Tâhir ve Seyyidinâ İbrahîm radiyallâhu anhüm ecmaîn hazerâtıdır. Kâffesi seyyidinâ Hatîcetü’l-kübrâ radıyallâhu anhâ vâlidemizden zînet-sâz-ı âlem-i şuhûd olmuşlardır. Yalnız seyyidinâ Cenâb-ı İbrahîm (r.a) câriye-i Mısriyyeden pertev-endâz-ı zuhûr olmuştur.

Ebeveyn-i saâdet-i peygamberînin nâr-ı cahîmden necâtlarını itikâd etmekte zât-ı kudsî-simât-ı Muhammedîlerine karşı ibrâz olunan bir hüsn-i edebdir. Bi‘set-i Cenâb-ı Ahmedî sallallâhu aleyhi ve sellemden evvel bu âlem-i kevn ve fesâdda bulunan ehl-i fetretin necâtlarına kâil olan ulemâ-yı kirâmın akvâl-i şerîfelerine

itimâden; zira Ebeveyn-i es‘adeyn-i Cenâb-ı peygamberî ehl-i fetrete dâhildir **[s.156]** yâhud Cenâb-ı Hayy-ı lâ yemût müşârün ileyhimâ hazerâtını ihyâ buyurup zât-ı sâmî Muhammedîye (s.a.v) îmân ettiklerini mübeyyin bazı âsârda vârid olan ehâdîs-i şerîfeye itimâden müşârun ileyhimâ hazerâtının nârdan necâtlarını itikâd etmek hüsn-i edebdendir. İhyâ-i Ebeveyn-i risâletpenâhî ise; zira tasarruf-ı kudret-i sâmî ilâhîde dâhil umûr-ı câizedendir. “5”[209]

Malûm ola ki nusûs-ı şer‘iyye delâlet ve icmâ‘-i ümmet-i Muhammediyye in‘ikâd etmiştir ki peygamber-i vâlâşânımız Muhammed Mustafa aleyhi ekmeli’t-tahâyâ Efendimiz taraf-ı eşref-i ilâhîden kâffe-i insâniyâna belki ins ve cin cemî‘-i sekaleyne hülâsâ kâffe-i âlemine meb‘ûstur. Hasseten Arab kavm-i necîbine meb‘ûs değildir; nitekim bazı küffâr böyle za‘m etmişlerdir. O burhânü’l-esfiyâ senedü’l-etkıyâ aleyhi ezka’t-tahâyâ Efendimiz Hazretlerinin hâtemü’l-enbiyâ ve’l-mürselîn olup zât-ı nübüvvet-simât-ı Ahmedîlerinden sonra peygamber ba‘s ve irsâl olunmayacağı şer‘-i şerîfi âhir zamâna kadar nesh olunmayacağı yani başka bir şeriâtle ref‘ olunmayacağı âhir **[s.157]** zamanda Seyyidinâ İsâ (a.s) nüzûlünde şer‘-i cedîd ile hükmetmeyip ancak şeriât-i garrâ-yı Muhammedîmiz ile hükmedeceği ve Hz. İsâ’nın cizyeyi kabûl buyurmaması da şeriât-ı Mustafaviyyemiz cümlesinden olduğu üzerine icmâ‘-ı ümmet-i Muhammediyye mün‘akid olmuştur; zira şer‘-i athar-ı Muhammedî sallallâhu aleyhi ve sellemde kabûl-i cizyenin nihâyeti nüzûl-i İsâ aleyhi’s-selâma kadardır. Yine icmâ‘ mün‘akid olmuştur ki nebîna’l-müctebâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi salavâtullâhi’l-evfâ Efendimizin şeriât-ı sâmîleri sâir şerâyi‘-i mütekaddimenin akâidden gayrı ekser ahkâmını nâsihtir. Amma Cenâb-ı Hakk’a, melâike-i kirâma, kütüb-i mukaddeseye, rusul-i fihâma, yevm-i âhirete îmân etmek gibi itikâdât-ı hakka sâir şerâyi‘ de vardır. Bir şeriâtın diğer şeriâtı nâsih olmasının hükmünü bihabsebi’l-ezmine mesâlihin ihtilâfındandır. Mesela ümem-i sâlife zamanındaki maslahat şerâyi‘leriyle mükellefiyetlerini iktizâ emiş ilâ âhiri’d-dehr zamanımızdaki maslahat ise nebîyy-i efhamımız şârî‘-i mukaddesimiz aleyhi salavâtullah Efendimiz Hazretlerinin şeriât-ı sâmî risâletpenâhîleri ile mükellefiyetimizi îcâb eylemiştir. Nesh

---

[209] 5. Bu bâbda ve ecdâd-ı meâlî-nejâd-ı Hazret-i risâletpenâhî ve Amm-ı nebevî Cenâb-ı Ebû Tâlib’in ve muvahhidîn-i Ehl-i fetretin necâtları hakkında *Fütûhat-ı Mekkiyye’ye Tefsîr-i Rûhü’l-beyân* ve *Mir’tü’l- Haremeyn* nâm-ı kütüb-i mu‘teberede mufassalan kanâat-bahş-ı erbâb-ı dekâik makâlât hakîkat-âyât vardır. Arzu eden müracaât buyura.

ile hüküm üzerine maslahatın zuhûru Cenâb-ı Hakk'a hafî olması lâzım gelir diyen bazı küffâr-ı hâksârın şüphesi sâkıt olduğu bu beyân-ı şâfî ile zâhir olmuştur; zira bunun için denilir ki Mevlâ-yı Müteâl hazretleri ezelden her ümmetin maslahat ve zamanına âlimdir. her ümmet için kadîmen bir şeriât tertîb etmiş ve her **[s.158]** şeriâtle birer peygamber-i vâlâ-güher irsâl buyurup şeriât-ı müteahhireyi mütekaddim olan şeriâtin nâsihi kılmıştır. Cenâb-ı Hakk'a şu hâlde hafâ nereden lâzım gelir, lâzım gelmez; binâberin münkir-i mezbûrun şüphesi bedîhü'l-butlândır.

Sultân-ı melâik-sipâh aleyhi salavâtu'l-ilâh Efendimiz Hazretleri kâffe-i mahlûkâtın efdalidir. Hiçbir mahlûk zât-ı vâlâ-simât-ı peygamberîlerine tafdîl olunmamıştır. Nebî-i mükerrem aleyhi salavâtullâhi'l-muazzam Efendimizden sonra efdal-i enbiyâ sırasıyla seyyidinâ İbrâhîm seyyidinâ Mûsa, seyyidinâ İsâ seyyidinâ Nûh aleyhimü's-salâtü ve's-selâmdır. Müşârun ileyhim hazerâtı serdefter-i enbiyâ Muhammed Mustafa aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz Hazretleriyle beraber peygamberân-ı güzîne meyânında ûlü'l-azim olanlardır. Sonra bakiyye-i rusul-i fihâm hazerâtı, ba'dehû rusulün gayrı enbiyâ-i güzîn hazerâtı efdaldir. Bunların da indillâh aralarında tefâzul vardır. Ba'de efdal-i mahlûkât sırasıyla seyyidinâ Cebrâîl, seyyidinâ Mikâil aleyhime's-selâmdır. Ba'dehû bakiyye-i rüe'sâ-yı melâike efdaldir. Bundan sonra avâm-ı beşer efdaldir. Avâm-ı beşerden maksûd enbiyâ-i güzînin gayrı Ebû Bekir, Ömer radıyallâhu anhümâ hazerâtı gibi ulyâ-yı beşerdir. Bundan sonra avâm-ı melâike efdaldir. Ehâdîs-i nebevîyye sâbit olmuştur ki asr-ı saâdet-i risâlet-meâbîlerinde bulunan ashâb-ı kirâm asâr-ı mütekaddime ve müteahhirede bulunan enbiyâ ve rusulden maâdâsından efdaldir. "Sahâbî" Hz. Peygamber aleyhi salavâtü'l-ekber Efendimiz ile mümin olarak ictimâ' şeref-i âlem-bahâsına nâil olup **[s.159]** yine mümin olduğu hâlde teşrîf-i âlem-i 'ukbâ eden zât vâlâ-simâttır. Efdal-i ashâb-ı Cenâb-ı peygamberî tertîb-i hilâfet üzere hulefâ-yı erbâ'dır ki Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali rıdvânullâhi anhüm ecmaîn efendilerimiz sırasıyla efdaldirler. Asr-ı saâdetten sonra efdal asr-ı ictimâ'-i müteârif ile sahâbe-i güzîn hazerâtıyla ictimâ' eden tâbi'în-i kirâm asrı sonra etibbâ'-ı tâbi'în asrıdır. Ber-minvâl-i mezkûr icmâ'-i ümmet-i Muhammedîye mün'akid olmuştur. Mansab-ı celîl-i nübüvvet abdin müktesebi olmayıp taraf-ı akdes-i ilâhîden ihsân olunma bir hasîsa olduğuna icmâ'-i ümmet vâkî' olmuştur. Ulemâ-yı kirâm enârallahu berâhînehüm hazerâtı nübüvveti, hükm-i şer'î teklîfi ile Cenâb-ı Hakk'tan vahyi istimâ'a abdin ihtisâsıdır diye tefsîr buyurmuşlardır.

O vahyi o nebîyy-i mübeccelin teblîğ ve adem-i teblîği müsâvîdir. Mansab-ı celîl-i risâlet de böyledir fakat teblîğ şarttır. Amma velâyet-i inde'l-ulemâ azher olan velâyette tafsîl-i makâl vardır. Velâyetin bazısı müktesebdir. O me'mûrâta imtisâl, menhiyyâttan ictinâbdır. Buna velâyet-i âmme derler. Bazısı gayr-ı müktesebdir. İlm-i ledünnî, rü'yet-i levhi mahfûz ve daha bunlar gibi atâyâ-yı Rabbânîyye bu kısımdandır. Mebhas-ı mûcizâtı bakiyye-i havârik-i âdâtı beyân ile hatmedelim. Malûmdur ki bir emr-i hârikü'l-âde min indillah risâlet veya nübüvvet davâ-yı celîlinde bulunan bir zâtın yedinde zuhûr ederse ona "mûcize" derler. Amma Hülâsatü' **[s.160]** l-vücûd aleyhi salavâtü'r-Rabbi'l-vedûd Efendimiz Hazretlerine kable'l-bi'set-i buluta gölge olması gibi davâ-yı nübüvvet ve risâletten evvel bir peygamber-i 'âlî rehberin yed-i saâdetinde zuhûr ederse ona "irhâs" derler, "te'sîs-i nübüvvet ve risâlet" demek. Amma bir emr-i hârik-i âde nübüvvet, risâlet davâsında bulunmayan salâh-ı ve adâleti zâhir bir zâtın yedinde zuhûr ederse ona kerâmet derler. Ehl-i sünnet ve cemaat'ten olan biz meâşir-i Müslimîn kerâmât-ı evliyâya îmân ederiz; zira bu bâbda nusûs-ı şer'iyye vârid ve ibâd-ı sâlihînden çokları için hârik-i âdenin vâkî' olduğuna ahbâr-ı kesîre naklolunmuştur. O sulehâ-yı mü'minîne beyne'n-nâs ihtirâm olunsun, Hod cânib-i celili-i ulûhiyetten müşârun ileyhim hazerâtı makâm-ı irşâdda ikâme olunduğunda irşâd ve mev'izeleri kabul olunsun veyâhud sâir ibâdullâhın inde'l-ihtiyâc tefrîc-i kürûbları ve kazâ-i mesâlihleri husûle gelsin için Feyyâz-ı akdes Hazretleri evliyâ-yı ibâdına kerâmet ile ikrâm buyurur. Kerâmât taraf-ı eşref-i sübhânîden müşârun ileyhim hazerâtına ihsân olunan bir fazl-ı ilâhîdir; yoksa kerâmeti ihsân Cenâb-ı Hakk'a vâcib değildir. Evliyâ, velînin cem'idir. Velî, tâat-i ilâhîye muvâzıb, meâsîden müctenib lezzât ve şehevât-ı mübâhadan mu'riz olan zât-ı vâlâ-simâttır. Amma lezzât-ı mübâhanın esas-ı tenâvülüne lâ sîyyemâ taâtullah üzerine takviyet kasdıyla olursa hiçbir mânî'yoktur. **[s.161]** Me'âsîden müctenibin manâsı bir velî ma'siyeti hasebü'l-beşeriyye irtikâbında tövbeye müsâraat eder demektir; zira velî günahtan masum değildir. Eğer emr-i hârik-i âde salâh ve fıskı meydanda olmayan mestûru'l-hâl bir zâtın yedinde zuhûr ederse ona "maûnet" tesmiye olunur, yani o kula Cânib-i akdes-i Mennân'dan bir iâne-i gaybet-i ilâhîdir. Eğer hârik-i âdeh fıskı zâhir adamın yedinden zuhûr ederse ona "istidrâc" derler. Yani Cenâb-ı Hakk o hârikayı onun yedinde izhârıyla ona istidrâc verir. Bununla fıskı devam eder sonra -el-iyâzu billah- Cenâb-ı Hakk gazab-ı ilâhîsiyle o fâsıkı vehleten ihlâk ettiğinde suhtullahdan

halâs olamaz. Havârik-i âdetin şu beş kısmı, yedinde zuhûra gelen zâtın maksadına mutâbık olarak husûle gelir. Altıncı bir kısım daha vardır ki o da bir emr-i hârik-i âde insanın hilâf-ı matlabı olarak zuhûr etmesidir. Nitekim zaman-ı sa‘d-ı iktirân-ı peygamberî sallallâhu aleyhi ve sellemde iddiâ-yı risâlet eden Müseylimetü’l-Kezzâb ve habîs-i dalâlet-enîsî berây-ı teşeffî bir kimsenin gözüne tükürdüğünde o âdemin diğer gözü de kör olduğu mevsûkan mervî‘dir. Havârik-i âdetin bu kısmına hızlân yani o kâzibi Cânib-i ilâhîden tekzîb ve rüsvây etmek derler. Şu aksâm-ı mezkûre ile mûcizât-ı sâmiye beyninde bir iştibâh yoktur; zira mûcize davâ-yı nübüvvet ve risâlete makrûndur ve maksada muvâfık olması da lâzımdır. **[s.162]** Mûcizenin gayrısı böyle değildir. Kezâlik bakiyye-i aksâm ile nübüvvet ve risâleti iddiâ etmeyen zâhirü’s-salâh bir adamın yedinde zâhir olan kerâmet beyninde de iştibâh yoktur. Vallâhu teâlâ a‘lem.

2.4.4. Fasl-ı râbî‘

Melâike-i kirâm, min indillâhi münzel kütüb-i müfahhamaya, kaza ve kader-i sübhânîye îmân beyanındadır.

Mâlûm ola ki şer‘en her mükellef üzerine melâike-i kirâma îmân etmek lâzımdır. Şöyle ki melâike-i kirâm mevcûd olup Cenâb-ı Hakk’a mü’min, nezd-i ulûhiyyette mükerrem emir ve fermân-ı ilâhî ile âmil, ulviyet ve Celâl-i Rabb-i lem yezelîden hâif, umûr-ı memûrelerini fâil olduklarını cezmen itikâd etmek lâzımdır. Melâike-i güzînin ber vech-i sâbık mevcûdiyetlerinde nusûs-ı şer‘iyye vârid olmuştur. Ekser-i Müslimîn indinde hakîkat-i melâike Cenâb-ı Hakk’ın eşkâl-i muhtelife ile teşekküle kudret ihsân buyurduğu ecsâm-ı latîfedir. Meskenleri semâvâttır. Nusûs-ı şer‘iyye hazerât-ı melâikenin aksâmı olduğunu ifâde ediyor. (1) Hamele-i arş-ı azîm (2) Pîrâmen-i arşda tavvâfîn (3) Cebrâîl, Mikâil, İsrâfîl, Azrâîl gibi ekâbir-i melâike (4) Melâike-i cennet (5) Melâike-i nâr (6) Benî âdeme müvekkel olan melâike (7) Rusul-i fihâm enbiyâ-i ‘izâm hazerâtına icrâ-yı sefâret eden melâike gibi aksâm-ı adîdesi vardır. **[s.163]** Binlerce insanların belki kâffe-i âdemiyyânın âciz kaldıkları büyük büyük a‘mâl-i şâkkayı icrâya kâdir olmaları velhâsıl Kur ‘ân-ı Kerîm ve ehâdîs-i şerîfede hakk-ı âlîlerinde vârid olan sâir ahvâl-i fevka’t-tabia ile hazerât-ı melâikenin muttasıf olduklarına nusûs-ı şer‘iyye delâlet ediyor. Şifâ-i şerîf nâm-ı kitâb-ı münîften anlaşıldığına göre enbiyâ-i beşer aleyhimü’s-selâmın masûm olmaları gibi müşârun ileyhim hazerâtına vahiy ile mürsel olan melâike-i kirâmın masumiyetlerine eimme-i

Müslimîn hazerâtı ittifâk etmişlerdir. Lâkin gayr-i mürsel melâike-i kirâmın ismetinde ulemâ-yı a'lâm ihtilâf etmişlerdir. A'lâm-ı müfessirînin serfirâzı İmâm Fahreddîn Razî hazretleri "Ulemâ-yı dîn-i mübînden cumhûr-ı a'zâm, melâike-i güzînin masûmiyetlerine kâildirler" diye hâmerân-ı beyân olmuşlardır. İsmet-i melâikede muhâlefet edenler umûr-ı adîde ile temessük eylemişlerdir. Birincisi: İblîs -aleyhi mâ yestehıkku- zümre-i mukaddese-i melâikeden idi. Bilâhare Cenâb-ı Hakk'a isyân edip kâfir oldu. Biz deriz ki İblîs tâife-i cindendir, melâikeden değildir. Nitekim İmâm Fahreddin Razî ve sâir ulemâ-yı a'lâm tahkîk etmişlerdir. İkincisi: Hârût-Mârût kıssasıdır. Bunlar hakkında şeref-mevrûd âyet-i celîle ber vech-i âtî sebt-i sahîfe kılınmıştır. -Esteizü billâh {وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ}[210] **[s.164]** sadakallâhü'l-azîm. Meâlen tercüme-i âyet-i celîle: Hz. Süleymân aleyhi's-selâmu'r-Rahmân'ın pâdişâhlığı vaktinde o tâife-i Yehûd-i dalâlet-i merdûd şeyâtîn-i dalâlet-i âyînin tilâvet ettikleri şeye tâbî' oldular. Hz. Süleymân hâşâ sihir edip kâfir olmadı; lâkin şeyâtîn-i dalâlet-karîn küffâr oldular ki nâsa sihir ta'lîm ettiler. Şimdiki Musul şehr-i şehîrinin civârında 'acâib-i seb'a-i 'âlemden ma'dûd olan kalesiyle şöhret-kîr-i âfâk olan ve el'ân âsar-ı 'umrândan hiçbir şey kendisinde mevcûd olmayan Bâbil şehrinde vâkî' Hârût ve Mârût isminde iki meleğe nâzil olana da kefere-i Yehûd tâbî' oldular. O iki melek bir kimseye sihir ta'lîm etmezler idi. Meğer ki kable't-ta'lîm biz halka Cânib-i Celîl-i Hakk'tan tecrübe ve ibtilâyız. Sen sihr-i 'âmil olup kâfir olma derler idi. İnsânlar zevceyn beynini tefrîk eden sihri o meleklerden ta'lîm ederler idi. Mervîdir ki zamân-ı Cenâb-ı Süleymân aleyhi salavâtü'r-Rahmân da şeyâtîn-i bed-âyîn mekr ve hile olan şa'beze-i habîselerini kâhinlere bi't-tâlîm bu ilim Süleymân aleyhi's-selâmındır, onunla insi, cinni, riyhı teshîr ediyor diye beyne erâzili'n-nâs şâyi' ve Cenâb-ı Süleymân (a.s) hâle muttali' olmakla evrâk-ı kâhiniyyeti celb **[s.165]** ile kürsî-i sâmî Süleymânîsinin zeberine defn eyledi. Hz. Süleymân aleyhi selâmü'd-deyyân

[210]Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihr)i öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme" demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı (Bakara, 2/102).

bâlâ-pervâz-ı ‘âlem-i lâhut olduk da mürde-i şeyâtîn dûzah-karîn kütüb-i mezbûreyi çıkarıp eyâdî-i Benî İsrâîl’e geçmekle tâife-i habîse-i Yehûd Hz. Süleymân aleyhi’s-selâma hâşâ ve kellâ sâhir imiş diye ta‘ne zen-i iftirâ olduklarından Hülâsatü’l-ekvân Hz. Nebî âhirü’z-zamân aleyhi’s-salavâtullâhi’r-Rahman Efendimizin bi‘set-i seniyye-i Muhammedîyeleri evân-ı sa‘d-ı iktirânında Süleymân aleyhi’s-selâmı iftirâ-yı mezkûrden tenzîh ve teberrî için Cenâb-ı Hakk celle ve ‘alâ bu âyet-i celîleyi inzâl buyurmuşlardır. İntehâ.

İmam Fahreddin Razî aleyhi feyz-ü’s-sermedî hazretlerinin “*Tefsir-i Kebîr”*-i nihrîrânesinden mülahhas olan budur ki sahara zamân-ı mezkûrde pek çok idi, sihirden ebvâv-ı garîbe istinbât ederler, nübüvvet iddiâ ederek o ‘amâl-i sihriyyeyi güyâ mûcizât ittihâz ederler idi. Vâcib Teâlâ Hazretleri envâ‘-ı sihri nâsa ta‘lîm için o iki meleği ba‘s ve irsâl buyurdular. Tâ ki kizben iddiâ-yı nübüvvet eden sahara-i mezkûreye muâraza etmeye o insanlar kudret-yâb olsunlar. Şek yok ki şu nükte, ahsen-i makâsıddandır, mezkûr melekler bezl-i nasîhat etmedikçe kimseye sihir ta‘lîm etmezler ve derler idi ki biz fitneyiz yani mutîa‘ ve âsîyi temyîz edecek bir mihnetiz, ey âdemîzâde bu sana tavsîf ve ta‘lîm edeceğimiz sihirden maksad her ne kadar beyne’s-sihir ve’l-mûcize fark husûle gelmek ise de lâkin **[s.166]** bununla mefâsid ve meâsîye vuslata kudret bulursan bu fenne vukûfundan sonra sakın bunu menhiyyün anh umûrda veya ağrâz-ı âcileden bir şeye tavassulda isti‘mâl etmeye. Böylece o iki melek telkîn ederler onra akvâm-ı mezkûre onlardan sihri ta‘lîm ettiklerinde umûr-ı şer‘iyyede ve beyne’z-zevceyn îkâ‘-ı tefrikada isti‘mâl ederler idi. Bundan sonra Cenâb-ı Razî aleyhi feyzü’s-sermedî buyuruyorlar ki muhakkakîn ulemâ-yı a‘lâm hazerâtı fenn-i sihri bilmek kabîh ve mahzûr olmayıp çirkin ve memnû‘ olan onunla amel etmek olduğuna ittifâk ettiler.” Şu hâlde ber vech-i mezkûr takrîr-i âyette işkâl yoktur. O iki meleğin ma‘siyyeti irtikâb etmeklerine de bu âyet-i celîle delâlet etmez. Belki ta‘lîmde fermân-ı ilâhîye imtisâl etmiş oluyorlar. Menhîyyün anh olan sihri Cenâb-ı Hakk o iki meleğe nasıl inzâl etti diye de işkâl vârid olmaz; zira haram olan sihir ile amel etmektir. Yoksa maksad-ı hüsün için teallümü haram değildir. Amma mezkûr meleklerin beşere bi’t-temessül ve kendilerinde şehvet terkîb olunarak Zühre denilen bir hâtûna taarruz edip mezbûre, onlara şirk ve me‘âsîyi irtikâb ettirerek onlardan öğrendiği sihir ile semâya çıkması rivâyetinin sıhhat-i naklinde ilmen ihtilâf etmişlerdir. Fahr-i Razî aleyhi tecelliyâtü’s-sermedî “*Mefâtihü’l-Gayb”* unvân-ı

celîlini hâiz olan "*Tefsîr-i Kebîr"*inde buyuruyorlar ki "Şu rivâyet fâsiddir, merdûddur, gayr-i makbuldür; zira kitâb-ı meâlî-nisâb-ı **[s.167]** ilâhîde buna delâlet eden bir şey yoktur. Belki rivâyet-i mezkûreyi vücûh-ı adîde ile iptâl etmeye dâl esrâr ve işârât-ı sahîha vardır" diye esrâr ve işârâtı serd ve ityâna hâmerân olmuştur." Kadı Beyzâvî beyyezallâhu vechehü'l-'âlî hazretleri de rivâyet-i mezkûrenin kavm-i şerîr-i Yehûd'dan mahkî olduğunu tasrîh buyurmuşlardır. Allâme-i fuhûlîn-i Rûm Hz. Mevlânâ Ebû's-Suûd aleyhi tecelliyâtü'l-vedûd hazretleri de "Rivâyet-i mezkûre edille-i aklî ve naklîye muhâlefetiyle beraber istinâdı rivâyet-i Yehûda vâbeste olmasıyla mû'temed değildir diyen tahkîk-i makâm etmiştir. Kadı 'İyâz aleyhi rahmetü'l-feyyâz hazretleri "*Şifâ-i Şerîf"*'te buyurmuşlardır ki "Hârût Mârût kıssasında zikrolunan ahbârdan sahîh, sakîm bir hiç hadîs-i şerîf-i risâletpenâh Efendimiz Hazretlerinden rivâyet olunmamıştır. Bu kıyâsen ahz olunacak bir şey de değildir." İntehâ.

Bu tafsîlâtı bildikten sonra bizim için o eimme-i a'lâm hazerâtının kavillerini telakkî-i bi'l-kabûl ederek şu rivâyetin adem-i sıhhatinde tercih ettiklerine i'timâd etmek câizdir. Bu kıssaya itikâd etmek vâcib değildir. Bazı fuhûlîn-i ulemânın, ezcümle İmâm Suyûtî ravvahallâhu rûhahü'l-'âlî gibi fuzalânın kâil oldukları gibi rivâyet-i mezkûrenin sıhhati farz olunsa ihtimâl ki bu kıssa durûb-ı emsâl ve rumûz nev'indendir. Bu ihtimâli Hz. Kâdı ve Cenâb-ı Ebû's-Suûd ravvahallâhu rûhahümâ zikretmişler ve Beyzâvî hâşiyesinde Şeyhzâde ve Siyâlkûtî kaddesenallâhu **[s.168]** bi sırrıhim ecmaîn hazerâtı keyfiyyet-i temsîli beyân eylemişlerdir. Veyâhud bu kıssadan nihâyet tâife-i Yehûd'un makâlini ve ekâsîsleri cümlesinden za'm ettiklerini hikâyedir. İmdi hadd-i zâtında butlân-ı kıssa bize hâkî olan rivâyetin sıhhatine münâfî olmaz. İşte bu tafsîl ile Cenâb-ı Siyâlkûtî Kâdı'nın kavlini tâife-i Yehûd'dan mahkî olmasına hamletmiştir. Hangisi olursa olsun hülâsâ şu kıssa-i mezkûre ismet-i cemî'-i melâikeye muârız olamaz. "Vallâhu Teâlâ a'lem"

Nusûs-ı şer'iyye vârid ve îmân edilmesi vâcib olan umûrdandır ki cemî' 'ibâdullah üzerine melâike-i kirâmdan Hafaza ve Kâtibîn vardır. Hasenât ve seyyiât-ı kâffe-i a'mâl-i 'ibâdı yazarlar. Bu kitâbet-i melâikeyi inkâr eden Kur'ân-ı Kerîm'i

tekzîb ettiği için kâfir. Kâlellâhu Teâlâ: {كِرَامًا كَاتِبِينَ }[211] {تَفْعَلُونَ مَا يَعْلَمُونَ }[212] A‘mâl-i ibâdı kitâbet, ilmullah her şey muhît olduğu için iktizâ eden bir hâcetten için değildir. Kitâbet-i a‘mâlin fâidesi budur ki abd-i seyyiâtını bilirse istihyâ eder, meâsîyi terk eyler. Müstahîl olmamakla beraber nusûs-ı mezkûre zevâhirine hamlolunarak kitâbet-i a‘mâl hakîkat, âlet ve kırtâs ve midâd iledir. Keyfiyyeti ise ilm-i akdes-i sübhânîye müfevvazdır. “Vallâhu a‘lem”

Ve yine nusûs-ı şer‘iyyedendir, ervâhı kabz eden yani makarrından ihrâc eden Melek-i mükerremin vücûduna îmân vâcibdir. O meleğin ism-i **[s.169]** şerîfi Azrâîl olup vefât edenler adedince a‘vânı bulunduğu, mü’minlere sûret-i müstahsenede gelip rıfk ile sâirlerine aks ile muâmele ettiği hadîs-i şerîflerde şeref-mevrûd İnşallâh, şân-ı meâlî-nişân-ı melâikede vârid şüphenin ref‘ini bâb-ı sâliste zikir ve beyân eyleriz.

Şer‘an her mükellefe rusul-i fihâm hazerâtına ind-i celîl-i Rabbânîden şeref-nüzûl eden kütüb-i mukaddeseye îmân vâcibdir. İmdi biz meâşir-i mü’minîn Cenâb-ı Hakk’ın kütüb-i celîl-i samedânîsini peygamberân-ı fihâm aleyhim salavâtullâhi ecmaîn hazerâtına inzâl ile evâmir ve nevâhî yezdânisini, va‘d ve va‘îd-i Rabbânisini kütüb-i şerîfe-i mukaddesede beyân ettiğine ve kütüb-i münezzele-i şerîfenin efdali Kur’ân-ı Hikem-beyân-ı sübhânî, sonra sırasıyla Tevrât-ı şerîf, İncîl-i şerîf, Zebûr-ı şerîf idiğine ve cümlesi de kelâmullah olduğuna îmân eyleriz. Kelâmullah iki manâya ıtlâk olunur. Manâ-yı evvel: Kelâm-ı ilâhî zât-ı akdes-i ferd-i kayyûm ile kâim harf ve savt ile pedîdâr-ı zuhûr olmayan bir sıfat-ı kadîmdir. Tafsîlen beyânı, sıfâtullah bahs-i celîlinde güzerân etmiştir. Manâ-yı sânî: Rusul-i fihâm hazerâtına münzel olan kelâm-ı lafzîdir. Bu kelâm-ı lafzînin kelâmullah olduğunun manâsı mücerred olarak asıl terkîb-i şerîfinde kimsenin kesbi olmamaktır. Bu kelâm-ı lafzî sıfat-ı kelâm-ı kadîmin delâlet ettiğinin bazısına delâlet eder; zira sıfat-ı celîl-i kelâm-ı kadîm vâcibât, câizât, müstehilâtın kâffesine delâlet **[s.170]** eder. Peygamberân-ı güzîne inzâl olunan elfâz ise o sıfat-ı kadîmenin delâlet ettiğinin bazısına delâlet eder. Bizden hicâb-ı beşeriyet münkeşif olsa da mesela ikâme-i salâtın talebini sıfat-ı kadîmeden fehmetsek Kur’ân-ı Kerîm’de “ اِقَامَ الصَّلٰوةِ” kavl-i kerîm-i sübhânîsinden bu sırr-ı celîl fehmolunur

[211] Kirâmen Kâtibîn. (İnfitâr,82/ 11)
[212] Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler. (İnfitâr, 82/12).

idi. Seyyidetünâ Hz. Âişe Sıddîka radıyallâhu anhâ ve an ebeveyhâ vâlide-i mâcidemizin "Mushaf-ı şerîfin deffteyni arasında bulunan kelâmullahdır." kavl-i şerîf-i sâmîleri mânâ-yı sânîye mahmûldür. Bir kimse Mushaf-ı şerîfin deffeteyni arasında bulunanın kelâmullâh olduğunu inkâr ederse muhakkak kâfir olur. Eğer bu sözü ile murâdı Zât-ı akdes-i ilâhî ile kâim, kadîm olan bir sıfat değildir demek ise kâfir olmaz. Kırâat ettiğimiz lafz-ı şerîfin hâdis ve mahlûk olmasıyla beraber kelâmullah veyâhud "Kur'ân hâdistir" veya "mahlûktur" demek câiz değildir. Meğerki makâm-ı ta'lîmde ola; zira manâ-yı evvel ile sıfat-ı kadîm üzerine ıtlâkından şu sıfat-ı celîlin hâdis veya mahlûk olması tevehhüm olunur. İşte bunun içindir ki eimme-i müctehidînden İmâm Ahmed bin Hanbel "kaddesallâhu sırrahû" mahlûkiyet-i Kur'ân-ı Kerîm'e kâil olmadığından cebâbire tarafından darb-ı şedîd ile darb olunup, hapsolunmuştur. Ba'dezâ malûm ola ki cemî'-i kütüb-i münezzelenin tilâvet ve bazı ahkâmı Kur'ân-ı Rabbânî ile nesh olunmuştur. Vallâhu teâlâ a'lemü. Nusûs-ı şer'iyyenin vârid olduğu gibi kazâ ve kader-i ilâhîye **[s.171]** îmân her mükellef üzerine şer'an vâcibdir. Kaza ve kader-i ilâhîye îmân ile emrolduğumuz gibi mebâhisine dalmaktan da nehy olunmuşuzdur; lâkin kaza ve kadere îmân tefsîrlerini bilmeye vâbestedir. Bu bâbda ulemâ-yı muhakkikîn-i Mâtürîdiyye ravvahallâhu ervâhahüm hazerâtından menkûl olan budur ki "kader ezelen her bir mahlûk üzerinde hüsün, kubuh, menfaat, mazarrat ve bunlar misilli şeylerden bulunan had ve tarîf ile Cenâb-ı Hakk'ın tahdîd-i ilâhîsidir." Yani ezelen sıfât-ı mahlûkatı Cenâb-ı Hakk'ın bilmesidir. Şu hâlde kader sıfat-ı celîl-i ilme râci'dir. Kazâ, eşyâyı ilm-i akdes-i ilâhîsine muvâfık olarak ezelde Cenâb-ı Hakk'ın icâd ve takdîr etmesidir. Anlaşıldı ki kader ve kazâ ilm-i ezelî ilâhînin ve kudret-i aliyye-i rabbânînin eşyâya taalluk etmesine râci'dir. Tafsîli mebhas-ı sıfâtullâhta mürûr etmiştir.

Vaktâki fenn-i celîl-i tevhîdde hatar-ı cehl-i azîm olduysa kazâ ve kadere îmânın vücûbunu ulemâ-yı a'lâm hazerâtı tasrîh etmişlerdir. Husûsiyle kazâ ve kadere îmân edilmesi ehâdîs-i sahîha-i peygamberî sallallâhu aleyhi ve sellemde de tasrîh olunmuştur. Her ne kadar kadere îmân vâcib ise de bir şeyin vukû'una tavassulen kable'l-vukû' kader ile ihticâc câiz olmaz. Mesela bir şahıs "Cenâballâh-ı zü'l-celâl benim üzerime zinâyı takdîr etmiştir" der ise o adamın garazı zinâda vukû'una tavassulde, bunda ise şer'-i şerîf-i mutahharın o adam aleyhine hüccet-i bâligası vardır; zira Cânib-i **[s.172]** şer'-i münîften ona denilir ki "Ey Âdem! Sen Cenâb-ı Hakk'ın

ezelden o zinâyı üzerine takdîr ettiğini ne bildin ki? Hatta o zinâya ikdâm edersin. Senin günaha ikdâmın sarf-ı hevâ-yı nefsindendir ve kendi ihtiyârınladır. İşte bununla sen muâheze olunursun." Hudûd-ı şer'iyye ve emsâlinden halâs olmak için ba'de'l-vukû' kader ile ihticâc da câiz değildir. Mesela birisi zinâyı irtikâb ederek "Cenâb-ı Hakk bunu takdîr etmiştir" dese onun garazı hadd-i şer'îden halâs olmaktır. Şer'ullâhi'l-ezher mezkûr mürtekib aleyhinde sâhib-i hüccettir; zira o mürtekibe denilir ki "Sen ey mürtekib! Zenb ve isyâna ikdâm ettin. Halbuki ezelen bu zenbi üzerine Cenâb-ı Hakk'ın takdîr ettiğini bilmiyor idin. Senin onu irtikâbın mahz-ı hevâ-yı nefsine mütâba'attan ve neüzü billâh Cenâb-ı Hakk'a karşı cüretindendir. İşte bununla sen muâheze olunursun ve üzerine hadd-i şer'î de vâcib olur. "Vallâhu Teâlâ a'lemü"

2.4.5. Fasl-ı hâmis

Yevm-i âhirete ve müştemilâtına ba's-ı ba'de'l-mevte, ahvâl-i mevt ve kabir gibi ba'sten evvel olan umûra ve tevâbi'ine îmân etmek ve şu makâmda vârid şüphelerin reddi beyânındadır. Yevm-i âhire îman şer'an her mükellefe vâcib umûrdandır. Yevm-i âhir yevm-i kıyâmettedir; ibtidâsı vakt-i haşir, intehâsı ehl-i cennet cennete, ehl-i cehennem cehenneme duhûlleri zamânıdır. Nusûs-ı **[s.173]** şer'iyye ile sâbit alâmât-i mutekaddimeye, kabz-ı rûh ve ahvâl ve emsâline îmân vâcib olduğu gibi yevm-i âhire ve müştemilâtına îmân vâcibdir. Bunlar hakkında nusûs-ı şer'îyye-i sahîha vardır. "Tafsîlâtı:" Âyât-ı celîle-i furkânîyye ve ehâdîs-i sahîha-i nebevîye şeref-vârid ve Ehl-i sünnet ve'l-cemaât müttefiktirler ki her insanın rûhu vardır. Âdetullâh şöyle cârî olmuştur ki rûh cesette olduğu müddetçe insan hay olur. Rûh cesetten müfârakat ettiğinde insana mevt hulûl eder. Her insanın ömrü tahsîs-i celîl-i ilâhî ile mukadderdir, ziyâde ve noksân olmaz; hatta maktûl eceliyle meyyittir. Ecel-i insânî münkazî olduğunda rûhunu kabz-ı ervâha müvekkel ekâbir-i melâikeden bir melek kabz eder ki ism-i şerîfine "Azrâîl" (a.s) derler. Bu melek-i kerîm rûhu kabz yani makarrından ihrâc eder. İnsan kabre vaz' olunduktan sonra Cenâb-ı Hakk rûhu o insana bi'l-iâde fehm-i hitâb, redd-i cevâb, hâsıl olacak mikdârı havâs ve akl-ı insânîsini kendisine reddeder. O hâlde iki melek bi'l-vurûd ona mu'tekadından suâl ederler. Bu suâlde, hikmet-i ilâhî, melâike-i kirâm yanında mü'min mutî ' ve gayrıları zuhûr ile kabrinde insanın ya tena'umu veya ta'zîbi terettüp etmektir. Kütüb-i şerîfe-i

ehâdîsde mebsût olduğuna nazaran enbiyâ-yı fihâm ve gayrıları gibi müstesna olan zevât-ı huceste-sıfât hazerâtı suâl-i kabirden müstesnâdırlar. "Meyyit" mü'min-i mutî' olursa kabrinde mün'am, mü'min-i 'âsî olursa mu'azzeb **[s.174]** olur; lâkin meşiyyetullâh taallukunda mü'min-i 'âsînin azâbı münkatı' olur. Eğer -el-iyâzü billâh- küfür hâlinde meyyit âhirete gittiyse yevm-i kıyâmete kadar azâbı ber-devâm ve hiçbir vakitte azâb-ı nârdan halâs olamayacaktır.

Ahvâl-i kabirden dağta-i kabir vardır. Yani etrâf-ı kabir meyyit üzerine iltikâ eder. Bundan müstesnâ olanlardan mâadâ hiçbir kimse necât bulamaz. Zamanın inkıtâ'ıyla yevm-i kıyâmet karîb olduğunda birtakım alâmât-i zâhire olur ki şu zamanlarda zuhûr-yâfte olan alâmât-i suğrâ onlardandır. Alâmât-i kübrâ ondur. "Birincisi:" Âl-i beyt-i nebevî sallallâhu aleyhi ve sellemden nâm-ı 'âlîleri ve ism-i vâlid-i mâcidleri nâm-ı meâlî-ittisâm-ı ebeveyn-i mükremeyni Cenâb-ı peygamberi muvâfık ve mutâbık olan Hz. "Mehdî" radıyahallâhu anhın zuhûru. İkincisi: Deccâl -aleyhi mâ yestahıkkun hurûcu. Üçüncüsü: Seyyidinâ Îsâ aleyhi's-selâmın cânib-i semâdan nüzûlü. Dördüncüsü: "Ye'cûc-Me'cûc'ün zuhûru. Beşincisi: İnsâniyâna tekellüm eden Dâbbetü'l-arz'ın hurûcu. Altıncısı: Şemsin magribden tulû'u. Yedincisi: Duhânın zuhûru ki yeryüzünde kırk gün bi'l-istîlâ küffâra isâbet ederse sarhoş eder, mü'minîne isâbet ederse zükkâm marazına tutulmuş gibi olur. Sekizincisi: Hz. Îsâ aleyhi's-selâmın dâr-ı bekâya intikâlinden sonra Habeş tâifesinin yedinde Kâbe-i Muazzama'nın harâb olması. Dokuzuncusu: Kur'ân-ı Kerîm-i ilâhînin mesâhif ve sudûrdan **[s.175]** ref'i. Onuncusu: Ahâlî rûy'-i zemînin kâffeten küfre rücu'ları alâmât-i kübrâdır. Bundan sonra nefh-i sûr vâkî' olacaktır. Nefha-i ûlâ ile semâvât ve zemîn ahâlîsi cümle merâre-i mevti tadacaklardır. "Sûr" gayet büyük boynuz gibi bir şeydir. Kübrâ-yı melâikeden Cenâb-ı İsrâfîl (a.s) onun nefhine me'mûrdur. Bundan uzun bir müddet güzerândan sonra bilcümle halâik-i kâinât-ı mevtâ iken merre-i uhrâ bir sûr daha nefh olunur. Hayy-ı lâ yemût hazretleri emvâtı kabirlerinden ba's buyurup fasl-ı kazâ, icrâ-yı hisâb için muhassas olan mevkıfe cümlesini cem' ve haşir buyurur. Mevkıf-i mahşerde tûl vukûf ve ru'ûs-ı halâyik-i şems bir mil mikdârı yaklaşıp cîfeden enten terlere bilcümle ahâli-i mevkıf-i müstağrak olacağı ve terleri müstağrakiyetleri amelleri mikdârınca olarak hatta bazılarının ter-boğazlarına kadar çıkacağı ve melâike-i güzînin a'mâl-i insâniyândan tefrîtan suâl etmeleri ve a'zâ ve cülûd-ı insânînin ve arz ve hafaza-i kirâmın insanlar aleyhine şehâdet etmeleri gibi ehvâlât-ı mevkifiyye

vardır.Enbiyâ-yı güzîn aleyhim salavâtullâhi ecmaîn hazerâtına evliyâ-yı i‘zâm kaddesallâhu esrârahüm ve sâir sulehâ-yı kirâm hazerâtına bu ehvâlât-ı şedîdeden hiçbir şey isâbet etmez.

İştidâd-ı ehvâl-i mevkıfden sonra seyyidinâ Sultân-ı serîr-i levlâke aleyhi salavâtü Rabbi’l-eflâk Efendimiz Hazretleri şefâat-i uzmâ-yı Muhammediyyeleri **[s.176]** ile şefaât buyuracaklardır. Şefâat-i seniyye-i mezkûre ahâli mevkifin ehvâl-i iştidâd ile vukûfları uzadığında beyne cemî‘i’l-halâyik fasl-ı kaza hakkında bir şefâatü’s-sâmî Cenâb-ı risâletpenâhîdir. Ahâlî-i mahşer cemî‘an Cânib-i celîl-i peygamberîden istişfâ‘ edecekler. Zât-ı behcet-simât-ı peygamberî (s.a.v) nezd-i ‘âlî-ulûhiyette şefâat edeceklerdir. Bundan mâadâ daha şefâat-i kesîre-i Muhammediyyeleri şeref-vâkî‘ olacaktır. Bir kavmi bilâ hesâb cennete idhâlinde, nâra duhûle müstehak bir kavmin adem-i idhâlinde ‘usât-ı muvahhidîni nârdan ihrâcında terfi‘-i derecât-ı ehl-i cennet ve daha bunlar misilli şeylerde şefâat-i seniyye-i Muhammediyeleri şeref-sünûha olacaktır ki ehâdîs-i şerîfede minvâl-i mezkûr üzere şeref-tastîr ve beyân olmuştur. Zât-ı sâmî Cenâb-ı Muhammedî’den başka enbiyâ-yı ı‘zâm, rusul-i fihâm, melâike-i kirâm, sahâbe-i güzîn, şühedâ-yı muhteremîn, ulemâ-yı ‘âmilîn, evliyâ-yı sâlihîn hazerâtı da şefâat edeceklerdir. Dâr-ı dünyâda işledikleri a‘mâli melâike-i güzînin yazdıkları defâtir ve sahâifi kâffe-i ‘ibâdullâh ahz ve telakkî ederler. “Mîzân” ile a‘mâl-i ‘ibâd veznolunur. Cumhûr-ı müfessirîn-i kirâm hazerâtı ravvahallâhu ervâhahüm hasenât kitâb ile seyyiât şey-i âhar ile temyîz olunduğuna binâen mîzanda veznolunacak a‘mâl-i ‘ibâdı müştemil olan kütübdür diyorlar. Bize vâcib olan vezin ve mîzâna îmân hakîkatini ‘Allâmü’l-guyûb hazretlerine **[s.177]** tefvîz etmektir. Halâyık biecme‘ıhim muhâsebe olunacaktır. Yani Cenâb-ı Hakk eyâdî halâyıkdan sahâif ve defâtir-i a‘mâllerini ba‘de-l ahz-i hayır, şer, kavil, fiil bilcümle a‘mâlleri üzerine halâyıkı tevkîf ederek ber vech-i tafsîl mü’minîn ve kâfirîni muhâsebeye çekecektir; lâkin ehâdîs-i sahîha-i risâletpenâhî ile istisnâ edilen zevât-ı meâlî-âyât muhâsebe görmeyeceklerdir. Bundan sonra halâyık Sırât üzerinden mürûr edeceklerdir. “Sırât” metn-i cehennem üzerine mahdûd bir cisrdir. Evvelîn ve âhirîn üzerinden geçeceklerdir. “Sırât” cennet-i a‘lâya nâsın tarîkidir. Mü’minîn-i tâi‘în ve afv ve gufrâna nâil olanlar sırât üzerinden bi’l-mürûr cennât-ı ‘âliyâta vâsıl olacaklardır. Küffâr-ı hâkisâr ve bir müddet cehennemde azâb ile mahkûm olan bazı ‘usât-ı mü’minîn neüzü billâh sırattan mürûr hâlinde iken nâr-ı cehîme sukût

edeceklerdir. Ehl-i necât-ı saâdet-âyâtın mürûrları sür‘at ve batâette bi hasebi’l-makâmât-ı muhteliftir. “Sırât üzerinde mürûrdan hikmet” nârdan zuhûr-ı necât ve mürûrda iştirâkten sonra fevz-i mü’minîne “küffârın tahassürüdür”

Yevm-i kıyâmetin müştemil olduğu umûrdandır ki hülâsatü’l-ekvân aleyhi salavâtü’r-Rahman Efendimiz Hazretlerinin bir havz-ı kebîr-i risâletpenâhîleri vardır. Mü’minîn inde’l-atşi’l-ekber havz-ı mezkûr-ı sâmîlerinden nûş edip def‘-i atş edeceklerdir. Bâ‘dezâ Vâcib Teâlâ ve Tekaddes **[s.178]** iki dâr-ı azîm halk buyurmuşlardır. Birisi dâr-ı na ‘îm ve huld-ı berîndir. Cennet-i a ‘lâ işte budur. O bihişt-i hûr-meskende Cenâb-ı Hakk ‘ıbâd-ı müminîni için ebsârın rü’yet, âzânın istimâ‘, kulûb-ı beşerin tahattur etmediği ni‘am-ı ‘uzmâ-yı mâ lâ nihâye tehyie ve i‘dâd buyurmuşlardır.

İkincisi: Dâr-ı azâb-ı veyl-meâbdır. Cehennem işte budur. Bu dâr-ı pür-şerârda Cenâb-ı Hakk küffâr-ı haksâr ve ‘usât-ı tuğât için –hemân Rabb’imiz Teâlâ ve Tekaddes bizleri muhafaza buyursun- kulûbu muztarib, cülûdu mukaş‘ar kılan azâb-ı azîm-i nâmüntehâ i‘dâd tehyie etmişlerdir.

İşte bu iki dâr-ı azîm ve makâm-ı cesîm elân mahlûk ve mevcûddur. Âyât-ı hakikat-beyyinât-ı Sübhânî ve ehâdîs-i sahîha-i Cenâb-ı risâletpenâhî mevcûdiyetlerine delîl-i kâtı‘dır. Hesâb-ı halâyık bi’l-inkızâ Sırât’tan mürûrlarından sonra cennât-ı ‘âliyâta kâffe-i ümem-i muhtelifenin mutî‘ ve münkâd olan müminîn-i sâlihîni ve seyyiâtları mağfur veya mazhar-ı şefâat olan ‘usât-ı müminîn dâhil olacaklar, dûzah-ı berzahada küffâr-ı hâksâr ve bir müddet azab ile mahkûm ‘usât-ı müminîn dâhil olacaklardır. Küffâr-ı pür-zarar o dâr-ı azâb-ı âsârdan kat‘ıyyen çıkamayacaklar, amma ‘usât-ı müminîn müddet-i ta‘zîbleri ba‘de’l-inkızâ yâhud şefâate ba‘de’n-neyl cehennemden hurûc, cennete duhûl edeceklerdir. Bundan sonra ehl-i bihişt-i ferişte-sirişt o huld-ı berînde ve ehl-i nâr-ı dûzeh-karar-ı küffâr-ı hâksâr-ı pür-şerâr-ı ebedü’l-âbidîn dehrü’d-dâhirîn o dâr-ı azâb-ı **[s.179]** veyl-nisâbda muhalled, müebbed kalacaklardır. Bu umûr-ı mübeyyene âyât-ı kerîm-i Furkân ve ehâdîs-i sahîha-i Peygamber-i vâlâ-şân ile sâbittir. Ehl-i sünnet ve’l-cemâat mezhebi de budur, her mükellefe böylece îmân etmek vâcibdir. Vallâhu Teâlâ a‘lemu.

Şu makâm-ı meâlî-ittisâmda güzerân eden umûr üzerine vârid bazı şüphelerin tavzîhan indifâ‘ı: Şu makâmda mezkûr bazı umûr üzerine bazı şüpheler vârid olur;

lâkin Vücûd-ı Akdes-i Sübhânî ve Azamet-i kudret-i Rabbânîyi, vüs‘a-i ilm-i ilâhîyi ve Cenâb-ı Hakk’ın şu ekvânı ademden îcâd ve dekâyık-ı hikem-i mâ lâ nihâyeyi müştemil suver üzerine tasvîr buyurduğunu mu ‘tekıd olan insan-ı vâlâ-unvâna umûr-ı sâlife-i mezkûreyi îmân ve kâtı‘ burhân ve vâzıh tibyân ile akîde-i sâfiyesinden o şübeh-i merdûdeyi reddetmek hiç güç iş değildir. Amma O İlâh-ı Kâdir-i Mutlak Hazretlerine îmân etmeyen kesân bî iz‘ân haklarında savâb olan kendilerine Vücûdullâha dâl edille ikâme ve serd ve ityân olunmalı, ba‘dehû bu gibi şüpheler hal ve keşf olunmalıdır.

Tavzîh-i redd-i şübeh: Nusûs-ı şer‘iyyede sabittir ki insanın cesedine müteallık ve hayatına sebep bir ruhu vardır. Ruha kabz-ı melek ile cesetten müfârakatta insana mevt hulûl eder. Bazı ulemâ-yı İslâmiyyemiz hakîkat-i ruhtan bahse dalmışlar ise de burhân-ı kâtı‘-ı şer‘î aklî ile beyân-ı hakîkat olunamamıştır. Tarîk-i esleme sâlik olan ulemâ-yı a‘lâm hazerâtı ruhun hakîkatini **[s.180]** mübeyyin-i taraf-ı zî şerîf-i Cenâb-ı peygamberîden bir delîl-i kâtı‘ vârid olmayıp belki hakîkatinden bahsi terk evlâ olduğuna işaret şeref-vâki‘olduğundan bu bâbda sükûtu ihtiyâr etmişlerdir. Ulemâ-yı fihâm mezkûr tarîka-i enîkalarına sülûken mevcûdiyet-i rûhda vârid nusûs-ı şeri‘iyyeyi tasdîkte her insanın bir rûhu bulunup şey-i mevcûd olduğunu mükellifînin itikâd etmesi kâfidir. “Allâhu a‘lemu bihakîkatihî.” Vücûd-ı ruha hüküm, akla muhâlif değildir.” Rûhu adem-i ihsâs bazı cehele-i nâsın inde’l-mevt fem-i meyyitten bir şey çıktığını görmüyoruz dedikleri gibi adem-i rûhu iktizâ etmez; zira çok kere adem-i ihsâs hava yâhud tabî‘ıyyûn-ı müteahhirûnun mevcûdiyetlerine kâil oldukları esîr gibi letâfetinden yâhud miyâhda mevcûd pek küçük hayvânât gibi rakîk olmasındandır; zira hayvânât-ı sagîrenin çoğu, mer’îyi büyük gösteren âlât-ı mükebbire ile bile görülmez. Rûhun o letâfet ve o sıgar hâlde bulunup menşe-i hayât olmasında garâbet yoktur. Çok bir edviye ve nebâtât-ı latîfe veya eşyâ-yı sagîre vardır ki akıl ermeyecek havâdis-i azîme menşeîdir. Şerâre-i sagîreye bak ki kâbil-i iltihâb çok bir ecsâma isâbet ettiğinde hark ve mahv eder; zira sem cesede duhûlünde -el-iyâzü billâh- insanı adem-i âbâd-ı mahva iğrâm eder. Bunlar gibi latîf ya sagîr eşyâ-yı kesîreden havâdis-i azîme zuhûr ederse rûhun cesed-i insânîde sebeb-i hayât olmasında her ne kadar **[s.181]** latîf pek küçük bir şey ise de garâbet yoktur Lâ siyyemâ hayât-i beşerîye bitab‘ıhî rûhdan nâşî değildir. Belki halk-i ilâhî iledir. Rûh ise bir sebeb-i âdîdir. Binâberîn bunda asla işkâl yoktur. Ba‘dezâ rûh ne kadar latîf ne kadar sagîr olursa olsun Vâcibü’l-vücûd

müfîzü'l-hayr ve'l-cûd hazretlerinin bir melek-i kerîme kudret i'tâsıyla rûhu kabz ve ihrâc ettirmesine hiçbir mâni' yoktur. Mıknatısı görmüyor musun? O Hâlık-i Müteâl Hazretleri cezb-i hadîd hâssasını onda nasıl tahlîk buyurmuşlardır. Mıknatıs, göz ile ve mücessem gösteren âlât ile görünmeyen çok ince ve latîf mevâddı zerrâtı cezbeder. Hülâsâ bunlar taht-i tasarruf-ı kudret-i ilâhîde dâhil olup iştibâhı mûcib şeyler değildir. Hayy-ı lâ yemût hâlık-i melekût celle ve 'alâ Hazretlerinin emvâtı yevm-i kıyâmette bi'l-iâde ihyâ buyuracağına nusûs-ı şer'iyye vârid olduğundan asr-ı saâdet-i peygamberî sallallâhu aleyhi ve sellemde müşrikîn ba's ile hüküm üzerine şüpheler îrâs ederek insandan hayât-ı mufârakatle ifnâ ve eczâ-yı zemîn meyânında eczâsı bi't-teferruk ma'dûm olduktan sonra Allah Teâlâ emvâtı nasıl ihyâ eder? diyen tefevvühât-ı münkirânede bulundular. Binâenaleyh Kur'ân-ı Hakîm-ı beyân-ı ilâhîmiz, âyât-ı kesîre-i furkâniyyesinde o hubesâ-yı merkûmeye redden beyânât-ı hakîkat-i âyâtta bulunmuştur. Bilma'na hülâsa-i müeddâ-yı celîlini söyleyelim: Cenâb-ı Hakk'ın kudret-i bâliga-i samedânîsi tam, ilm-i sâmî-i ilâhîsi kâmildir. Bir şey ne kadar azîm ne kadar hafî , dakîk olsa zât-ı **[s.182]** meâlî-sıfât-ı rubûbiyetini hiçbir vecihle asla âciz etmez. Kâinâtı böyle bir itkân ve ihkâm ile tenhâ-yı ademden füshat-ı âbâd-ı îcâdda izhâr eden O Hâlık-i lem yezel ba'de'l-fenâ iâde-i emvâta ve hesâb ve cezâ için ihyâya kâdirdir. Ukûl-i kâsire-i münkirîni takrîb için durûb-ı emsâlde îrâd buyuruyorlar. Fermân-ı 'iz ve beyân-ı sübhânîsi şudur ki Feyyâz-ı akdes Rabbimiz Teâlâ ve tekaddes Hazretleri zemîni inzâl-i matâr ile ba'de'l-mevt ihyâ buyuruyorlar. Zemîn evvelce kuru iken ve eser-i hayâtta kendisinde nümâyân değil iken gayet güzel tarâvet ve hadâret iktisâb ederek ezhâr-ı gûnâgûn ve nebâtât-ı bûkalemûn inbât ediyor. Hülâsâ Hakk Sübhâne ve Teâlâ onlardan izâle-i şüphe ve ref'-i gümân için daha bu gibi durûb-ı emsâl-i şeref ısdâr buyurmuşlardır. Ba'dezâ ulemâ-yı a'lâm-ı şeriât-ı garrâ vukû'-ı haşir ve neşir ile hüküm üzerine felâsife-i münkirînin husûlünü za'm ettikleri muhâlât-ı akliyyeyi mûris-i zayıf şüpheler bulduklarından diyorlar ki: "Şer'an her mükellefe vâcib olan ba's ve iâdenin husûlünü itikâd etmektir." Ba's ve iâde muhâlât-ı akliyyeyi müstelzim olmayan bir vecih ile husûle gelir. Keyfiyetini Cenâb-ı 'allâmü'l-guyûb bilir. Emr-i ba'sde Cenâb-ı Hakk'ın cereyân ettirdiği keyfiyeti beyân bizim ba'se sıhhat-i îmânımız için lâzım gelmez. Belki ilmullâha tefvîz eyleriz; lâkin bâb-ı dînde efkâr-ı za'îfe erbâbını ızdırâbdan muhâfaza için bu husûsta muvazzahen deriz ki "ba's ile murâd" meâd-ı **[s.183]** cismânînin; ancak cemî'-i eczâ-yı aslîyye ile yani ibtidâ-yı

ömr-i insânîden âharına kadar bulunan eczâ ile olması mümkündür. Yoksa cisimde ağdiyeden mütekevvin ba‘dehû mütehallil sonra diğerini mütehallif ve helümme cerran fazla olan eczâ için me‘âd yoktur. Binâberîn kudreti azîm ilmi vâsî‘ hudâ-yı bî enbâzın o eczâ-yı asliyye-i insâniyyeyi ba‘de’l-mevt tefrikadan ve sûretinin zevâlinden ve o eczâ-yı asliyye-i âdemiyyenin insân ekil eden hayvân-ı âharın eczâ-yı asliyyesinde duhûlden her ne kadar hayvân-ı âkilin eczâ-yı fazliyyesinin terkîbinde eczâ-yı asliyye-i âdemiyye dâhil olursa da mezkûr hayvânın mevtiyle inde’l-inhilâl eczâ-yı fazliyye-i hayvâniyyeden munfasıl olur. Hıfz edip iâde ve ba‘s zamânında o insanın eczâ-yı asliyyesine rûhu taalluk ettirmesine ve gerek kable’l-mevt ve gerekse ba‘de’l-mevt olan eczânın aynı olsun mevtten evvelki heykel mikdâr-ı insânîyi tekmîl eden eczâ-yı fazliyyeye eczâ-yı asliyeye zam ve ilâve etmesine mânî‘ nedir? Hiçbir mânî‘ yoktur. Ten‘îm ve ta‘zîb şu eczâ-yı asliyye ile rûha müctemiandır. İâde olması da keyfiyet-i mezbûreyi musaddıktır; zira ba‘de’l-müfârakat hakîkat-i insânîyye demek olan eczâ-yı aslîyyeye rûhun taalluku ve şu eczâ-yı asliyeye hayât ve kable’l-mevt heykel-i insâniyyeyi tekmîl eden eczâ-yı fazliyye bilcümle iâde kılınmıştır. Binâenaleyh mün‘am veya muazzeb olan mevtten evvel mevcûd insanın gayrıdır diye felâsifenin şüphesi vârid olamaz. **[s.184]** Kezâlik bir insan diğer bir insanı ekil ettiğinde bi’l-iğtizâ birlenmeleriyle iki rûh bir cesede taalluk eder diye de îrâd-ı şüphe olunmaz. Kezâlik mâdde-i vâhide birçok insanlar için olabilir; zira arzda görüyoruz ki eskiden vefat edenlerin eczâ-yı şahsiyyeleri türâb-ı arziyye meyânında bi’l-ihtilât zemîne harâset veya eşcâr gars olunduğunda insanlar o türâb-ı mahlûttan neşv ü nemâ bulan nebâtât ve fevâkih ve simâr ile iğtizâ ederek kâffeten bedenlerinde lahm ve deme münkalib oluyor diye îrâd-ı kelâm olunmaz.

Mâhâzâ biz deriz ki kable’l-mevt müteallik rûh ile beraber olan eczâ-yı aslîyeye mâlik insân bi aynihî inde’l-ba‘s müteallik rûh ile beraber olan insandır. Kudret-i azîm-i ilâhî ve ilm-i nâ müntehâ-yı lâ yezâlî aslen muhâli mutazammın olmayan şu keyfiyeti icrâya sâlihtir. Bunu adem-i idrâkimiz ise ademini müstelzim olamaz; zira ihtimaldir ki biz eczâ-yı fazliyyenin teferrukunu müşâhede ediyoruz da ya gayet dakîk ve latîf veya başka türlü bir şey olduğundan hakîkat-i insâniyye denilen o eczâ-yı aslîyyeyi müşâhede edemiyoruz. Çok bir avâlim vardır ki dâimen hayyiz-i hafâda bulunmasıyla havâsımızdan mestûrdur. İşte bu keyfiyyetin de bu kabîlden olmasına bir mâni‘ yoktur. Hülâsâ budur ki nusûs-ı şeriât-ı garrâ-yı Muhammedîyemiz

ba‘s ve iâdenin vâkî olacağını nâtıktır. Biz buna îmân eder ve muhâli müstelzim olmayan bir vecih ile pertev-endâz-ı zuhûr olacağını itikâd eyleriz. Ve ‘alâ vechi’t-tafsîl-i beyân-ı keyfiyyet **[s.185]** bize lâzım gelmez. Her ne kadar bu mikdâr beyâna muhtaç olduksa da biliyoruz ki takrîr ettiğimiz o keyfiyet gibiler iknâ‘-ı ukûl ve def-i şüphede kâfi, vâfîdirler, müte’emmil munsiflere hafî değildir. Şerh ve beyân etiğimiz tafsîl-ı mezkûru itikâd etmekle mükellef değiliz. Belki muhâli müstelzim olmayan vecih ile ba‘se îmân etmekle mükellefiz; lâkin mârrü’z-zikir eczâ-yı asliyye hakkında beyânât-ı şâfiyemiz ile haklarında nusûs-ı şer‘iyye olan naîm ve azâb-ı kabir hakkındaki şüpheler mündefi‘ olur.

Zira Vâcibü’l-vücûd, müfîzü’l-hayr ve’l-cûd Hazretlerinin kabirde naîm veya azâbı hissedecek haysiyette rûh-ı insanı o eczâ-yı aslîyyeye taalluk ettirmesine mânî nedir? Cesedin müteferrık ve mütelâşî olarak hayatı hâiz olmadığını müşâhede ediyor isek de eczâ-yı aslîyyede ten‘îm ve ta‘zîb cereyân eder. Fakat rikkat veya letâfetinden nâşî ebsârımızdan keyfiyet mahfî kalıyor, bir şey müşâhede edemiyoruz. Kezâlik bazı mü’minînin şühedâ-yı kirâm hazerâtı gibi ind-i akdes-i ilâhîde merzûkiyyetlerine dâir şeref-mevrûd nusûs-ı şer‘iyeye vârid olan şüphelerde mündefi‘ olur. Nusûs-ı şer‘iyyenin haber verdiği nev‘-i mahsûs ile terzîk ve ten‘îm kabûl eden bir hayât-ı mümeyyize ile hay olur. Haysiyyette şühedâ-yı kirâm ve envâ‘ının eczâ-yı asliyyelerine ervâhlarının taraf-ı akdesi’l-ulûhiyyetten her ne kadar görmüyor isek de taalluk ettirilmesine mânî‘ nedir? Bunların küllüsü muhâlî müstelzim **[s.186]** olmayan câizât-ı akliyyeden ve taht-ı tasarruf-ı kudret-i ilâhîde dâhil umûrdandır.

Mubsarâtı mücessem gösteren büyük âletler ile görülebilen hayvânât-ı sagîrenin ahvâlindeki “ulemâ-yı müteahhire-i tıbbın” hayvânât-ı sagîrenin idrâk ve havâsı “maâşlerine saîleri” hayâtlarını hıfz ve harâsetleri yekdiğeri ile mukâtele ve tahsîl-i rızık için ihtiyâl etmelerine dâir îrâd ettikleri kelâmlara muttali‘ olan hakâik-cûyân zamân-ı eczâ-yı asliyye-i insâniyenin ve onun taalluk ervâhı kabulüyle” bir şeye şuurumuz olduğu hâlde na‘îm ve azâbdan îrâde-i ezelî-i ilâhînin şeref-sâdır olduğu şeye ihsâs etmesi hakkındaki takrîrimizi istib‘âd etmez. “وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”[213] Ba‘dezâ a‘zâ ve cülûd-ı insâniyân ve zemînin benî âdemin aleyhlerine şehâdet etmeleri taht-ı tasarruf-ı kudretullâhda dâhil câizât-ı akliyedendir. Bunun nazîri mûcizât

[213] Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir. (Âl-i İmran suresi, 3/189).

bahsinde muvazzahen geçti. Nutk-ı cemâdât bu kabîldendir. İnsanda sıfat-ı kelâmı halk eden Cenâb-ı Hakk'tır. Sıfat-ı kelâmın halk olunması hayât ve emsâli gibi şeylere tevakkuf etmez. Binâberîn Cenâb-ı Hallâk-ı kâinâtın eşyâ-yı sâlifü'z-zikirde kelâmı halk ederek 'usât aleyhine şehâdet ettirmesine hiçbir mânî' yoktur. Hikmeti: Peygamberân-ı güzîn aleyhim salavâtullâhi ecmaîn hazerâtı insanlara a'zâ ve cülûd-ı beşeriyyelerinin ve üzerinde isyân ettikleri **[s.187]** zemînin 'usât aleyhine şehâdet edeceklerini ihbâr buyurdukları zamanda irtikâb-ı mea'sîden ibâdı tahvîftir. Kezâlik o rûz-ı dehşet-burûz da azamet-i kudret-i ilâhîyi izhârdır. Ve ibâd üzerine hüccetullâhın zuhûr etmesidir ki O Hallâk-ı Kayyûm'un hücce-i bâliğası ilm-i efrâz makâm-ı tıbyândır. Mürûr ve 'ubûr-ı nâs için metn-i cehennem üzerine memdûd "Sırât" da aklın istib'âd edeceği bir şey yoktur; lâkin vasf-ı Sırât'ta rivâyet-i mütevâtireden olmayarak Sırât'ın kıldan ince, kılıçtan keskin olması hakkında bazı rivâyât-ı meşhûre vârid olmuştur. Bu keyfiyeti her ne kadar Kâdir-i Mutlak Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin taht-ı tasarruf-ı kudret-i ilâhîsinde dâhil câizât-ı akliyyeden ise de bazı zayîfü'd-dîn olan nâdânlar istib'âd ederler. Mâhâzâ rivâyet-i mezkûrenin sıhhatinde allâme İzzeddin bin Abdü's-Selâm ve Şeyh Karâfî ve Allâme-i Bedri Zerkeşî ravvahallâhu ervâhahüm hazerâtı gibi bazı ulemâ-yı a'lâm efendilerimizin münâza'a ettiklerini Allâme-i Bâcûrî aleyhi feyzullâhü'l-câri "*Cevherü't-Tevhîd Şerhi*"nde nakil ve beyân etmiştir.

Rivâyet-i mezkûrenin sıhhati farz olunduğunda zâhirine haml olunmayarak şiddet ve meşakkatten kinâye olmak üzere te'vîl olunur. Şeyh Karâfî kaddesallâhu sırrahû şurasını da ilâveten bast ve beyân buyurarak diyor ki: "Sırât arîzdir, yemîn ve yesâr iki tarîki olup ehl-i saâdet-i uzmâ tarîk-i yemînden ve ehl-i şekâvet-i kübrâ tarîk-i yesârdan gidecektir." İntehâ. **[s.188]** Bu takrîre nazar-ı efkâr-ı zuafâ üzerine bile işkâl mündefi'dir. Her mükellefe velev şu keyfiyetle olsun vücûd-ı sırâta îmân kâfîdir. Vallâhu Teâlâ a'lemu.

Alâmât-ı kübrâ meyânında Şems'in Mağrib'den tulû'u hakkında vârid hadîs-i şerîf-i nebevî budur ki kâle Rasûlullâhi (s.a.v): " انها تطلع من مغربها حتى تتوسط السما ء ثم تعود فتغرب في جهة المغرب و تستمر بعد ذلك على عادتها الاصلية" Meâl-i şerîfi: Âfitâb-ı dırahşân Mağrib'den bi't-tulû' vasat-ı semâya kadar su'ud ederek ba'dehû avdet ile Mağrib cânibinden gurûb edecektir. Bundan sonra âdet-i asliyyesi üzerine Meşrık'tan tulû'

etmeye başlayacaktır. Mağrib'den Şems'in tulû'u zîr-i tasarruf-ı kudret-i rabbânîde dâhil câizât-ı akliyyedendir. Vücûd-ı akdes-i ferd-i kayyûm-ı lâ yezâlühû ve azîm-i kudret-i sâmî bî zevâle îmân eden insan-ı saâdet-nişâne emr-i mezkûru tasdîk ve îmân etmek sa'b ve düşvâr değildir. Mûcizât bahsine mürâcaat. -Vallâhu a'lem- Ye'cûc Me'cûc'ün hurûcunda alâmât-ı kübrâdan idi. Bunlar iki kabîle-i azîme ve cemâat-i kesîredir. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk İskender Zülkarneyn Hazretleri lisânında bunları hikâye buyuruyor. "İskender'in Ye'cûc Me'cûc'ün bulundukları yerden taşraya çıkacakları yolu bir sedd-i âhenîn ile münsed kılarak" Rabbim Teâlâ ve tekaddes Hazretlerinin va'di zuhûrunda bu seddi münhedim kılıp bunların tarîkini küşâde eder. Diğerini Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de **[s.189]** haber veriyor. Müfessirîn-i kirâm va'd-ı ilâhînin gelmesini kıyâmetin vürûd ve kurbiyetiyle tefsîr buyurmuşlardır. Âhir zamanda Ye'cûc ve Me'cûc'ün hurûcunu ehâdîs-i sahîha tafsîlen beyân etmiştir. Bunların hurûcu alâmât-ı kübrâ-yı kıyâmetten olduğuna îmân her mükellefe vâcibdir. Coğrafya ulemâsının sâha-i zemîni bi's-seyâhati Ye'cûc Me'cûc mahalline muttali' ola[mamaları] akvâm-ı mezbûrenin rûy-ı zemînde mevcûdiyetlerini mübeyyin-i nusûs-ı şer'iyyenin sıdkına mânî' değildir. Tavzîhi: Evvelâ coğrafya ulemâsının cemî' arâzîyi bi's-seyâhati varmadıkları yer kalmadığını teslîm etmeyiz. Onların seyâhati meskûn yerler veya oralara karîb mahallerdir. Çok arâzî ve evdiye ve cibâl etraf-ı zemînde vardır ki oralara ve bâhusûs salb ve müstahkem cibâlin arkasındaki etrâf-ı şemâliye ve nihâyet-i mıntıka-i müncemide-i şemâliyyeye ayak bile basmamışlardır. Hakîkat kütüb-i coğrafyaya ıttılâ'dan nümâyân olur. İhtimâl ki o ahâlî azîm ve cemâat-i cesîm seyyâhîn-i coğrâfîyyînin vâsıl olamadığı etrâf-ı zemînin bazı mahallerinde mevcûddur. Sâniyen İmâm Fahreddin Razî hazretleri "Azhar olan mevzi'-i sedd, cânib-i şimaldedir" diyor. Âşinâyân-ı hudûd-ı zemîne hafî değildir ki Sibirya'dan sonraki cihât-ı şemâliyyede cemî'-i fusûlde kar ve buz üzerlerinden eksik ve munkatı' olmayan berk ve salâbet-i müstahkemeyi hâvî cibâl vardır. Şu asırlarda oralara gitmek kimselere mümkün değildir. Yine mâlûmdur ki intehâ-yı arza **[s.190]** kadar mümted olan yerden sonra bir mesâfe vardır. Binâenaleyh mâverâ-yı cibâl-i mezkûrede zemîni alçak arâzi bulunmasıyla kar az olduğundan süknâ-yı beşere sâlih yerler vardır. Ye'cûc ve Me'cûc'ün sâkin oldukları mahâl işte o arâzi-i münfahize olmasına mâni' nedir? Câizdir ki zamanımıza kadar binlerce sene güzerân eden zamân-ı İskender'de arâzi-i mezkûreye mûsil bir vâdi-i münfahiz ve tarîk-i münkeşif

bulana da mâverâ-yı cibâl-i mezkûrede mücâvir ümemin mahallerine bi't-tecâvüz mukâtele etmiş olalar. Binâberîn Hz. Zülkarneyn de tarîk-i vâdîyi sed ve mâverâsında onları hasr ve hapsetmekle hurûca kâdir olamayalar. Ve kar bulunmasıyla cibâl-i mezkûrenin üzerine de çıkmaları gayr-i mümkün ola: Havâdis-i ceviyye-i hudûs nüzûl-i sülûc tetâbu‘ etmesiyle etraftaki dağlara müsâvî ola derecesinde eseri mahfî kalasıya kadar vâdî-i mezkûru seddedip doldura. Ba‘dehû inde kurbi's-sâati o karlar esbâb-ı ceviyye ve zelzele gibi esbâb-ı arziyye ile eriyerek hedm-i sed o cemâat-i azîmeye müyesser ve nusûs-ı şer‘iyyenin serd, ityân ettiğine mutâbık olarak vâdî-i mezkûrden hurûcları vâkî‘ ola. Bazı emâkinde yüzlerce sene karların terakümünü mûcib havâdis-i ceviyyenin vücûdu ise aklen ve âdeten müstahîl değildir. Tevârihi teftîşimizde buna çok şevâhid-i zâhire bulabiliriz. Kudretullah a‘mâl-i mezkûrenin icrâsına ve tedbîr-i mezkûr ile itmâmına sâlihtir. Taht-ı tasarruf-ı kudret **[s.191]** – ullâhta dâhil umûrdan olduğu cihetle âhir zamanda o iki ümmet-i azîmenin hurûc edeceğine nass-ı şer‘î vârid olmuştur. Biz buna îmân ve tasdîk eyleriz. Bu takrîrimiz ile seyyâhîn-i coğrâfîne müstenid şüpheler ref‘ oldu. Amma bazı kitaplarda Ye'cûc Me'cûc'ün mahalli ekâlîm-i karîbe-i ma‘mûreden falan yerdir. Emevî veya Abbâsî'den falan melik sedde nazar ve teftîş için birisi îzâm ile aynen bulmuştur gibi ahbâr te'lifât-ı kassâsiyyândandır. Bazı müellifîn haber-i mezkûru nakil ile vâdî-i iğtirârda bulunmuş ise de mu‘temed aleyhi bir rivâyet değildir. Aslı ve esâsı yoktur. Vallâhu a‘lemu.

Alâmât-ı kübrâ kıyâmetten İsâ (a.s) efendimiz cânib-i semâdan nüzûlü bir emr-i câiz-i akliyyedir. Yahûdîlerin nebîleri müşârun ileyh hazretlerini şehîd etmek için cüst ü cûlarında semâ cânibine su‘udları de bir emr-i câizdir. Bunun üzerine ednâ muhâl terettüb etmeyiz. Vâcibu'l-vücûd Hazretlerinin beyne's-semâ ve'l-arz su‘ud ve hübûta kudret ihsân ettiği melâike-i kirâm vâsıtasıyla İsâ aleyhi's-selâmı su‘ud ve nüzûl ettirmesine, kezâlik o Hallâk-ı Kerîm'in küre-i havanın fevkine sâid kimse hakkında mütevehhimînin tevehhüm-kerdeleri olan şeylerden hayât-ı sâmî Hz. İsâ'yı muhâfaza buyurmasına mânî‘ nedir? Teneffüs-i havaya insanın ihtiyâcı bir emr-i âdîdir. Cenâb-ı Hakk havasız hıfz-ı hayâta kâdirdir. Kezâlik alâmât-ı kübrâ-yı kıyâmetten insâniyâna tekellüm eden "Dâbbetü'l-arz"ın hurûcu bir emr-i **[s.192]** câizdir. Cenâb-ı Hakk sıfat-ı kelâmı dâbbeye i‘tâsına kâdirdir. Zemînde duhânın kırk gün bulunması da bir emr-i câizdir. Bu umûr-ı mezkûre zîr-i tasarruf-ı kudretullâhda

dâhil câizât-ı akliyyedendir. Hiç birisi muhâli müstelzim değildir. Cümlesine îmân ve tasdîk ederiz. Ferd-i kayyûm bî zevâlin ahvâl-i ba‘s, suâl, mîzân, sırât ve bunlar gibi mukaddemen mezkûr umûrda hükm-i mâ lâ nihâye-i samedâniyyesi vardır ki ekserîsi ulemâ-yı a‘lâm-ı İslâmiyye’mizin kütüb-i celîle-i kelâmiyyelerinde mezkûrdur. -Vallâhu yetevellâ hedânâ ecmaîn.- Şu bâbı ba‘s ve cezânın husûlüne dâl edille-i akliyye zikriyle hatmedelim. Edille-i mezkûre burhâniyye-i kâtı‘a değilse de kulûbün iz‘ân ettiği mutmain olduğu bir edille-i iknâ‘îyyedir ki mecmû‘an fikre tevârüdünde de ba‘s ve cezânın vukû‘unu akl-i insânı cezm eder. Ve sımâha âdemiyânı şekke ilkâ etmez. Ba‘s ve cezânın delîl-i cevâzı aklîdir. Ve bilfiil delîl-i husûlü şer‘î yani husûle geleceği nusûs-ı şer‘îyye ile sâbit olduğu meşhûr ise de lâkin tedkîk-i nazar olunduğunda ba‘s ve cezânın husûlleri kulûbü mütmain eden delâil-i akliyye-i iknâ‘îyye ile olduğu mütebeyyin olur ki ulemâ-yı a‘lâm hazerâtının kelimât-ı hikem-âyât-ı nihrîrânelerinden şu bast ve beyân edeceğimiz tavzîhâtı gûş-ı hakîkatle istimâ‘-ı sezâvâr-ı tezkârdır.

İlâh-ı a‘lem perverdigâr cemî‘-i ümem hazretlerinin varlığına hikmet, adl, mahlûklarına rahmet gibi sıfât-ı celîl-i kemâliyye ile o Hâlık bi enbâzın **[s.193]** ittisâfına dâl-i berâhîn-i kât‘a ikâmetinden sonra bunları mu‘tekid zâta zâhir olur ki halâyık-ı halk ile hüsün ve kubûhu temyîz edecek akıl, hayır ve şerre kudretleri olacak mikdârı iktidâr a‘tâ ve ihsân eyledikten sonra sû’-i itikâd cehl, kizb, îzâ-i sâlihîn ve bunlara mümâsil kabayihden men‘, a‘mâl-i hayriyye bilicrâ intizâm-ı maâşlarına bâdî ahlâk-ı fâzıla ile muttasıf olmalarını tergîb etmek Cenâb-ı Hakk’ın hikmet-i ‘âlî-i ilâhî ve adl-i sâmî rabbânîsindendir. Mâlûmdur ki bu iki emrin husûlü a‘mâl-i hayriyyeyi sevâba a‘mâl-i şer‘iyyeyi ikâba rabt ile pezîrâ-yı tamâm olur. Sevâb,‘ikâb dâr-ı dünyâda hâsıl olamayacağından onların hâsıl olacağı yer dâr-ı bekânın lüzûmu pedîdârdır. Tergîb, terhîbde ukûle îdâ‘ olunan tahsîn-i hayrât, takbîh-i münkirât kâfîdir denilemez; zira hava ve nefs-i insânı, şehevât-ı cismânîyye ve lezzât-ı cesedâniyyede inhimâka dâ‘îdir. Heva ve nefis ile ukûlün delâlet ettiği umûr meyânında teâruz husûlünde bir muraccih-i kavî ve mu‘âzıd-ı kâmil lâzımdır. Bu ise fiil ve terk üzerine va‘d va‘îdi sevâb ve ikâbı tertîb ile peyveste-i husûl olur. Sultân-ı Hakîm Rahîm-i Mutlak hazretlerinin nüfûs-ı ra‘iyye-i ‘ibâdını fukarâ kullarına şefkat, merhamet etmekle meftûr buyurup mesâlih-i meâş-ı fukarâ üzerine mallarından biraz i‘tâ ile ibrâz-ı fütüvvet ve hamiyet ederek iâne ettirmesi de bir hikmet-i bâliğa-i

samedâniyyesidir. Ağniyâ-i kirâma lâyık **[s.194]** olan iâne-i mezkûrenin rağbet ve inşirâh-ı sadr ile i'tâsıdır. Bununla hâl-i fukarâ kesb-i salâh ve harac ve meşakkat mündefi' fakr u ihtiyâç bâb-ı meskenet-meâblarından mufârakat eder. Nüfûs-ı insâniyye hep mâl üzerine meftûr olarak sarf-ı mala 'ivazında daha iyi bir şey bulamayınca ibrâz-ı semâhat edemediğinden Cenâb-ı Hakk'ın şu çerâgâh-ı fâninin gayrı bir dârü'l-karâr halk buyurup onda fukarâ-i mesâkîne mâl-i cezîl ile mutesaddık olan ashâb-ı semâhata hayır ve sevâb-ı kesîr ile mükâfât mâni'-i sadakât ve zekât olan erbâb-ı buhul ve dalâlete müstehak oldukları 'ikâb ve azâb-ı kebîr ile mücâzât buyurması da hükm-i nâmüntehâ-yı rabbânîdendir. Ağniyâ dâr-ı bekânın mevcûdiyetini ve orada bir sadakaya on katıyla mükâfât olunacağını bildiklerinden ücûr-ı cezîleye nâiliyyetlerini recâen kemâl-i rağbet ve inşirâh-ı sadra ile fukarâ ve mesâkîni infâk ederler; belki lâ yunkatı' sadakât-ı câriyede izhâr-ı rağbet ederek büyük büyük vakıflar bırakırlar, salavât, ezkâr, it'âm-ı taâm için cevâmi', mesâcid-i azîme, zevâyâ ve tekâyâ cesîme teşyîd, ta'mîr ederler. Bundan taht-ı hasra dâhil olmayan hayrât-ı hasene-i kesîre âlem-i insâniyyete yâdigâr-ı eydî olarak pertev-bahş-ı cihân olur. Bunlar nimet-i dâr-ı âhirete rağbetten nıkmet-i dûzehten mücânebetten nâşîdir. Nimet, nıkmet olmasa o meâsir-i hayriyyeden pek azı zuhûra gelir. Ba'dezâ sultân-ı âdilin ra'iyye-i padişahîlerinden bazıları zayıf, bazıları kavî olsa mazlum-ı **[s.195]** zayıfın hakkını zâlim-i kavîden istirdâd ederek munsifâne icrâ-yı hükümet etmek hikmet, adl, merhamet-i Hazret-i hükümdâr-ı efhamîdendir. Allah sübhânehû ve teâlâ Hazretlerin pâdişahlar pâdişâhı bir sultân-ı âdil, hakîm-i rahîmdir. Hukûk-ı mazlûmîni zâlimlerden alarak munsifâne icrâ-yı adâlet etmek hikmet-i 'âlî sübhânî ve adl-i ilâhî ve rahmet-i lâ yezâlîdendir. Bu icrâ-yı adâlet-i ilâhî ise bu dâr-ı fenâda hâsıl olmaz; zira görüyoruz ki ekser-i mazlûmîn gâyet zillette hakîr maslûbü'l-mâl, makhûr namusları pâyimâl-i rüsvâ-yı rezîldirler. Zâlimler gayet izzet, nihâyet-i kudrette pây-endâz-ı satvettirler. Binâenaleyh şu adl ve intisâfın pertev-bâş-ı zuhûr olacağını bir cihân-ı diğer lâhûtînin vücûdundan lâzımdır. İnsan için meâd olmasa insan menzilet ve şerefte cemî'-i hayvânâttan ahas olur idi. Tavzîhi: Bu çerâgâh-ı fânîde mazârr-ı insânîyye mazârr-ı cemî'-i hayvânâttan ekserdir; zira hayvânât-ı sâire âlâm ve eskâma ibtilâdan evvel fikir ve teemmülleri olmadığından fâriğü'l-bâl ve tayyibü'n-nefs olarak âsûde-güzîn-i ferâğdırlar. Amma insan, aklı sebebiyle ilelebet ahvâl-i mâziye ve müstakbeleyi tefekkür eder. Ekser ahvâl-i mâzî sebebiyle kendisine envâ'-i hüzün ve

esef ve ekser-i ahvâl-i âtîye sebebiyle envâ‘-i havf hâsıl olur. Binâberîn insana aklın husûlünü bu âlemde mazârr-ı azîme ve âlâm-ı cismiyye-i şedîde-i kavîyyenin husûlüne sebep olduğu sâbit oldu. Amma lezzât-ı cismâniyye insan ile hayvânât-ı sâire beyninde müşterektir; **[s.196]** zira serkîn cü‘al mezâkında tayyibdir. İnsan için me’âd husûle gelmeyip saâdet ve tekemmül hâli zâhir olmasa kemâl-i akl-ı insânîsi hümûm, gumûm, ekdârın ziyâde olmasına câbir mücbiri mevcûd değil iken müsebbib olması lâzım geliyor. Böyle olan her şey hisset ve denâetin menfaatten hâlî ta‘ab ve meşakkatin ziyâde olmasına sebeptir. Binâen ‘alâ zâlik sâbit oldu ki saâdet-i uhreviyye hâsıl olmasa insan ahsass-i hayvân belki hanâfis, dîdândan daha süflî olur idi. İnsan o dâr-ı saâdet için mahlûktur, dünya için değildir. Evet, şu cihân-ı fânîmiz ahyâr, eşrâr beyninde mümeyyiz gibidir. Tâ ki ebrâr sevâb, eşrâr azâb ile mücâzât olsunlar; zira her şerîre nâr evlâdır ve o şerîrin mevcudiyetinden nasîbi kendisine hâsıl şu lezzât-ı fâniye-i seriâtü’z-zevâldir. İşte bu sırra mebnîdir ki çok ehl-i zeyğ ve eşrârı dünyada mütene‘im ve çok ehl-i îmân ve ahyârı da münaggas ve mükedder görüyoruz. Şu makamdan anlaşıldı ki küffârdan meâdı münkirleri mezhebi bir şey-i azîmdir ki diğer şerler ona mümâsil olamazlar; zira meâdı inkârdan asla haram ve helal olma[ma]sı lâzım gelir. Mâhâzâ umrân-ı cihân da mümteni‘ olur. Münkirînin “Nizâm-ı âlem” insanın leh ve aleyhinde vâcibât-ı insâniyyeden hukûk-ı beşerîyeyi bilmesiyle tekemmül eder, bu ise ilm-i sahîh tâm-ı ‘âm ile tekemmül-pezîr olur” demelerine cevâben **[s.197]** biz deriz ki bu münkirler ehvâ ve şehevât-ı nefsâniyye ve hubb-ı zât-ı şahsiyyeye ulûm-ı siyâsiyyenin meydana çıkardığı kavânîn-i mücerrede mukâvemet edemediğini bilmekten gâfildirler. Binâberîn nüfûs-ı insâniyyeyi mazarratlardan men‘ ve tarîk-i hayra tebe‘ıyyet ve sebîl-i şerri terk ettirmeyi tercih eden bir muraccihden lâzımdır. O muraccih ise me‘âda ederek îmân hayra hayır ile şerre şer ile mükâfât görmektir.

Ve illâ âkil merd-i kâmil bir kere teemmül etsin bir insân nebât gibi sâbit olup sonra avdeti ve vücûd-ı insânîsi için müddet-i hayâtında nâil olduğu lezzât-ı hayvâniyyesinden başka bir hazzı olmayarak adem-âbâd-ı zevâle gideceğini itikâd ederse leh ve aleyhini bilmek için ilm-i siyâsî ne kadar kanûn vaz‘ ederse etsin mu‘tekid-i mezkûr diğerinin ıttılâ‘ı olmadan başkasının katil ve itlâfına, malını ahzine veya bir eşref-i ‘ırzı hetke ve lezzât-ı hayvâniyyesini îkâ‘a kudret-yâb olduk da ilm-i siyâsînin vaz‘ ve te’sîs ettiği o kavânîn münkerât-ı mezkûreyi irtikâbdan mürtekeb-i

mezbûru men‘ eder mi zannolunur? Buna mükâbirînden başkası hüküm veremez. Mâlûmdur ki insan hubb-ı zâtı üzerine meftûrdur. Bu meftûriyeti hakkıyla anlayan, bir şeyde kendisine emîn olamaz. Yalnız dîn-i mübînde mürtebit olduğunu fehmederse o vakit hakkaniyetten ayrılamaz. Biz görüyoruz ki bazı ümem meâdı itikâd ettikleri hâlde efrâd meyânında **[s.198]** bazılarından fesâd zuhûra gelir. Şu itikâd-ı dînî nesh olunsa o fâsidin hâli nasıl olur? Şeksiz şüphesiz onun fesâdı pek büyük olur; zira aralarında ulûm-ı dünyeviyye bâhusûs şu zamanda ilm-i siyâsînin münteşir olduğu “ümemi” dâima sebîl-i şurûrda dalgın bir hâlde müşâhede ediyoruz. Hatta ilm-i mezkûr tezâyüd ettikçe şurûr, fesâdları artıyor. Beynlerinde insanı zâyi‘ ukde-i teâvün ve nusreti ihlâl eden zinâ, katil-i nefs, intihâr, müskirât isti‘mâliyle izâle-i akıl, selb-i emvâl, gış, hadîa‘ üzerine fünûn ve sanâyi‘ ilm-i mezkûr ile ihtiyâl ve nizâm-ı heyet-i ictimâ‘iyyeyi muhil birçok ahlâk-ı fâside fâşî oluyor. Sebebi, fâik oldukları ulûm-ı mezkûrenin itikâd-ı meâdda behresi olmadığındandır. Zannederiz ki ümem-i mezkûre meyânından nebzeten mâ itikâd-ı meâd olsa levh-i vücûddan o ahlâk-ı fâside mahv, fenâ-pezîr olduğunu görür idik. Çocuğunu kaybeden hâtunları bile güldürecek mevâddandır ki ba‘s ve meâdı inkâr edenler “ilm-i siyâsînin” cemî‘ efrâdı insâniyyede tâm ve ‘âm olmasından gayrı diğer tarz ile nizâm-ı heyet-i ictimâ‘iyyeyi kâfil olamadığını mülâhaza ettiklerinden tekeffül-i mezkûre tâm, ‘âm kaydını şart koymuşlar, bundan sonra da “Elbette bir gün olacak ki bu ilm-i siyâsîmiz nizâm-ı hey’et-i ictimâ‘iyyeyi mütekeffil olacaktır” diyorlar. Heyhat! Pek uzak temenniyât. Şu hâlde onun tekeffülüne binlerce seneler lâzım geliyor. Ümem-i mezkûre **[s.199]** itikâd-ı meâdı terk ile şu emânı vâhiyeyi temennîlerinde ahmak bir tabîbe benziyorlar. Kattâl, mühlik bir hastalıkla mübtelâ bir marîza tabîb-i müdâvîsi perhîzi terk et istediğini ekil et şu kadar sene sonra ben sana şifâlı ilaçlar getireceğim der. İlaç gelesiye kadar zavallı hasta helâk olmuş ve kemikleri bile çıkmıştır. İşte münkirîn tıpkı bunun gibidirler; zira meâdı inkârlarıyla beraber o gibi mekûlâtı beyne’l-umûm teşhîr hatta mücerred ilm-i siyâsînin hıfz-ı nizâm-ı âlemi tamamen ve ‘âmmen mütekeffil olduğunu tecvîz etmeleri hüsn-i tedbîre kiyâset-i re’y ve ihtiyât ile ahz değildir. Ve illâ bunlar şu kavl-i bâtılı izhâr etmeleriyle –neûzu billâh- âleme helâk kapısı açmış oluyorlar. Şu fikr-i hâmda beyne’l-ümem şuyû‘undan Cenâb-ı Hakk’a istiâze eyleriz. Zaten ukûl-i insâniyân bu gibi hurâfât-ı vâhiyeyi kabûl ve isti‘mâdan ebâ edip durur iken şâyi‘ de olamaz. Ya hemen Cenâb-ı Rabb-i Müsteân bizi ve onları hayru’l-enâm aleyhi’s-salâtü

ve’s-selâm Efendimiz Hazretlerinin meslek-i kavim şerîatlarına hidâyet eylesin. Âmîn. Münkirine nasîhat: Hazm ve ihtiyâtı ahz. Meâdı tasdîk ettiklerinde ve berây-ı meâd-ı istihzârâtta bulunduklarında eğer meâd hak olursa necât bulacaklarını eğer bâtıl olursa şu itikâd-ı meâd kendilerine zarar vermeyeceğini tasavvur etmelerini tavsiye eyleriz. Gayetü mâ fi’l-bâb meâdı itikâdlarında lezzât-ı cismâniyyeyi terk edecekler deniliyor değil mi? Fakat şu lezzâta **[s.200]** iki sebepten mübâlât etmemek akla lâzımdır. Birisi: Lezzât-ı mezkûrenin gâyet hasâsetidir. Hatta hunefsâ, didân bile bunda müşterektir. İkincisi: Bu lezzetler munkatı‘dır. Serîu’z-zevâldir. Bunlara inhimâk ‘avâkıbından havf olunan bir emr-i ehemde hazm ve ihtiyâtı terk etmeye müsâvî ve muâdil olamaz. -Vallâhu’l-muvaffık.-

2.5. BÂB-I SÂLİS “MUHTELİF KONULAR”

İtikâdda mu‘temed nusûs-ı şer‘iyyeden vârid şüpheleri red veyâhud onlar ile nusûs-ı şer‘iyyenin meânî zâhiresine münâfî delîl-i aklî kâti‘ ile sâbit umûr beyninde tevkîf beyânındadır. Bu bâbda dört fasıl vardır. Şu makâmda üç mukaddimeye muhtâcız.

Birinci mukaddime: Ahkâm-ı ibâdât ve muâmelâtta mu‘temed olduğu gibi itikâdda mu‘temed olan nusûs-ı şer‘iyye yalnız Kur’ân-ı hükm-i beyân-ı ilâhî ve ehâdîs-i şerîf-i risâletpenâhîdir. Ve hadîs-i şerîflerin Dânâ-yı serâir-i kâinât aleyhi efdali’t-tahiyyât Efendimiz Hazretlerinden nakli, rivâyeti ya sübût-ı kat‘î ile sâbit olur, ona hadîs-i mütevâtir derler, yâhud tume’nînet-i kalbi mûcib, kat‘îye karîb sübût ile sâbit olur. Buna hadîs-i meşhûr derler. Tume’nînet, zan yukarısı yakînin mâdûnudur. Kâffe-i nusûs-ı mezkûrede manâ-yı zâhir mütebâdire itimâd bize vâcibdir. Mânâ-yı zâhire münâkız-ı delîl-i aklı kat‘i kâim olmadıkça gayr-i mütebâdir mânâya sarf ve te’vîl bizim için **[s.201]** câiz değildir; zira delîl-i aklî kat‘înin kıyâmı nass-ı mezkûrun manâ-yı zâhirîsi Şâri’ a‘zam aleyhi’s-salavâtullâhi’l-efham Efendimizin murâd-ı risâletpenâhîleri olmadığına belki mütebâdir olmayan manâ-yı âhar murâd-ı sâmî peygamberîleri olduğuna dâl bir alâmettir. Binâberîn nass-ı mezkûru bi’t-te’vîl o delîl-i aklî kat‘îye münâkız olmayan ve zâhir mütebâdirin gayrı ihtimâli kâbil manâ-yı âhara sarf ve tahvîl ederiz. İşte bu Ehl-i sünnet ve’l-cemaât’in itimâd ettiği nusûs-ı şer‘îyede bir kâide-i külliyedir. Bir muktezî olmayınca nassın manâ-yı zâhirîsinden gayrısını murâd câiz değildir; zira muhâtabâtta asıl olan manâ-yı zâhir-i mütebâdirdir. Min gayri

dâ‘in ve karînetihî manâ-yı gayr-ı zâhirî irâde, ifade ve istifâdede noksan ve halel olur da mâ lâ yahfâ mefâsid-i azîme intâc eder. Manâ-yı zâhiri terke dâîyi delîl-i aklî kâtı‘ın muârız olmasına inhisâr, delîl-i mezkûru terk Zât-ı sâmî rislâletpenâhî Efendimiz Hazretlerinin sıdkını isbât eden aslî esâs yani aklı terk etmek olduğundandır; zira akıl olmasa sıdk-ı ‘âlî nübüvvetpenâhîye delâil-i mûcizât-ı bâhirât ile istidlâlimiz mümkün olmaz idi. Aklı terk, şer‘i terke mûcibidir. Amma delîl-i aklî zannînin muârazası manâ-yı zâhirî nassı terke dâî olamaz. Zan nefsü’l-emirde bâtıl olma ihtimâlinden nâşî delîl-i zannîyi terk, aklı terk etmek de îcâb etmez. Delîl-i zannî için zâhir nassı terk etsek zan üzerine itimâden itikâdımızı **[s.202]** ma‘rız-ı hatada bulundurmuş oluruz. Binâenaleyh bunda bir güçlük yoktur; zira delîl-i aklî kat‘îdeki teâruz zannîde yoktur. Mâhazâ delîl-i zannîye ittibâ‘ ile zevâhir-i nusûs[u] terk hadsiz, nihâyetsiz ihtibât ve ihtilât-ı itikâdiyyeyi mûcibdir; zira zunûn pek çoktur. İtikâd-ı şerâyi‘de mu‘temed olan yakîndir. Binâberîn tarîk-i savâb-ı necât-meâb, yakînen şeref-mevrûd zevâhir nusûs-ı şer‘iyyeye temessük ederek mücerred zunûn ile ondan tahavvül etmemektir. Ba‘dezâ ehâdîs-i âhad derler. Ahkâm-ı ibâdât, muâmelâtta ehâdîs-i şerîfede yakînen bazı nusûs-ı mütevâtir ve meşhur derecesinde olmadığından şeref-vurûd-ı yakînen sâbit olamayarak zannîdir. Buna hadîs-i âhad derler. Ahkâm-ı ibâdât-ı muâmelâtta ehâdîs-i âhada ehâdîsi Âhâda itimâd olunursa da itikâdda müstakillen itimâd vâcib değildir. Zira, ehâdîsi mezkûre zannîdir. Zanna itimâd ehada itimâd olunursa da itikâdda müstakilen itimâd vâcib değildir; zira ehâdîs-i mezkûre zannîdir. Zanna itimâd itikâdda olamaz; lâkin ehâdîs-i şerîf-i mezkûru udûl hifâz-ı kirâm muhaddisîn hazerâtı nakledip ahkâm-ı fıkhiyyede fukahâ-yı ‘izâmın mu‘temedi olursa bir muârız-i aklî bulunamayınca inkârı -el-iyâz billâh- küfür ve tadlîli mûcib olan mütevâtir ve meşhûru inkâra müncer olmamak için ehâdîs-i ahâdı inkâr câiz değildir. Evet, ehâdîs-i mezkûre teâzud edip sübûtu yakîn derecesine vârid ise o vakit bâb-ı itikâdda mu‘temeddir. Nitekim azâb-ı kabir hadîs-i şerîfinde bu minvâl üzere tekellüm olunmuştur. “Vallâhu a‘lemu.”

İkinci mukaddime: Bize min ciheti’l-itikâd şer‘an vâcib olan nakîzi **[s.203]** muhtemel olmayan delîl-i aklî kâtı‘ın veya fahr-i âlem aleyhi’s-salavâtullâhi’l-a‘zam Efendimiz Hazretlerinden menkûl âyât-ı Kur’âniyye ve hadîs-i mütevâtir ve meşhûrdan bir delîl-i şer‘înin delâlet ettiği mevâd ve umûra itikâd etmektir. Yoksa Hz. Peygamberden gayrı bir kimseye kendisinden ber vechi kat‘î sâbit de olsa taklit etmez

bize vâcib değildir. Delîl-i aklî kâtı‘ veya delîl-i şer‘î sâbit izhâr etmeksizin ümmet-i muazzama-i İslâmiyyemiz ekber-i ulemâ-yı fihâmından bir mesele-i itikâdiyye bize naklolunsa o meselede müşârunileyhe taklîd bize vâcib değildir. Husûsiyle mesele-i menkûle itikâdda mu‘temed nusûs-ı şer‘îyyemizin zevâhirine münâkız olursa evet bazı mu‘temedün aleyh ulemâ-yı fihâmımız nusûs-ı şer‘iyyeyi tefhîmde kavâid-i şer‘iyye ve usûl-i Arabiyye’ye muvâfık ve münâsib bir te’vîl ile nusûs-ı mezkûreyi te’vîl ederse o te’vîli ahz ve telakkî bi’l-kabûl câizdir, akîdemize muzır değildir. Amma te’vîle haml ve zâhir manâsından nassı tahvîl eden delîl-i aklî kâtı‘ misilli te’vîli için bir dâî kavî zâhir olursa o vakit ahz ve telakkî câiz olup savâb olan da o olmuş oluyor. Bâb-ı itikâdda âlim-i müşârunileyhe taklîd ettik denilmez; zira bizim itikâdımız yalnız nassa itimâd eder. Müşârunileyh bizden âlim olmasıyla fehim ve te’vîl-i nasda ona taklîd etmiş oluyoruz, yoksa bâb-ı itikâdda değil. İşte şu izahattan asrımız ahâlîsinden bazılarının falan felekî veya falan coğrâfî veya falan fizyolojiye şöhret-gîr oldukları fünûnun itikâdda mu‘temed **[s.204]** zevâhir-i nusûs-ı şer‘iyyeye muhâlif olan bazı mesâilinde taklîd etmelerindeki hatâ-yı azîm tezâhür eder. Şu hâl-i vehâmet-meâl o mukallidini ekseriyâ dîn-i İslâm’dan hurûca îkâ eder. Mâmâfîh zavallılar dînden çıktıklarını bilmezler. Mesâil-i mezkûrede zamanımız felâsifesine taklîdde mukallidin-i mezkûreyi îkâ eden şey ise zavallı mukallidler mesâil-i hesâbiyye, hendesiyye ve bazı tecrübât-ı tabî‘iyye-i mahsûsedeki edilleleri gibi bazı mesâil-i fünûniyyeleri edillesinin yakîni ve kat‘î olduğuna bakıyorlar da onlara aldanarak felâsifenin her kelâmları savâb ve yakîni’s-sübût olmasını ve kâffe-i fünûnlarınn edillesinde yakîne itimâd ettiklerini itikâd ederek bîçârelerin vehme tâbî‘ olmalarıdır. Hâlbuki o mukallidler mezkûr mesâilin edillesiyle mesela çok bir mesâil-i felekîyye edillesi meyânında fark mevcûd olduğunu bilmiyorlar. Mesâil-i hisâbiyye yakînîdir. Meyân-ı mesâil-i felekîyyede ise zunûn, tahmînât ve nefsü’l-emirde fâsid bir kıyas olan kıyâsu’l-gâib ale’ş-şâhid çok bulunur. Erbâb-ı taklîdin taklîd-kerdesi o bazı mesâil-i feylosofân-ı zamanın indinde mücme‘un aleyh mesâildir denilirse biz deriz ki biz meâşir-i Müslimîn şerîat-ı beyzâ-yı Muhammediyyemizde şu ümmet-i necîbe-i Muhammediyyenin yani Mefhar-ı âlem (s.a.v) Efendimiz Hazretlerinin “dalâlet üzerine ictimâ etmeyeceklerine şehâdet-sâmî Hz. risâletpenâhîleri şeref-vukû‘ bulan ehl-i ictihâd ve nusûs-ı şerîatı fehim ve idrâk eyleyen **[s.205]** ulemâ-yı dîn-i mübîn hazerâtının icmâ‘larından bakşa bir icmâ‘ın taklîdi ile memur değiliz. Feylosofların

bazı mesâile icmâ‘ları bazen delîl-i zannîye mebnî olur. Binâenaleyh icmâ‘larının hatadan masumiyeti lâ sîyyemâ mesâil-i felekîyye ve cevviyye gibi baî‘dü’l-mevzûât mesâilde mütehakkık değildir; zira mesâil-i mezbûrede en büyük delîlleri hads, tahmin, kıyâsu’l-gâib ale’ş-şâhid ettiği kitaplarına ıttılâ‘dan nümâyân olmuştur. Ne hâcet mevcûdiyet-i eflâk ve onun ahkâmında mütekaddimîn-i felekînin mezhebi üzerine zuhûr eden hatâ müddeâmızı müsbit mevâddandır; zira onların bu bâbda icmâ‘ları usûl ve kavâid-i felekiyyeyi mübeyyin kütüb tedvîn ve te’lîf ve birçok suver-i eflâkı tasvîr ve uzun uzadıya ahkâm-ı felekîye zikrettikleri hâlde yüzlerce yıllar geçmiş iken müteahhirîn felekiyyîn gelerek istinbâtât-ı mütekaddimîni esâsında bi’l-ibtâl beynlerinde âdeta o usûl ve kavâid-i mütekaddime hurâfât-ı beşerden addolunmaya başladı. Şerîat-ı İslâmiyye’mizin zevâhir-i nusûs-ı şerîfesine muhâlif bazı mesâilde zamanımız felâsifesine taklîd edenlere mesâil-i mezkûrenin edillesinde ba‘de’l-bahs ve’l-ıttılâ‘ zannî olduğu tahakkuk ederse ona meyl, iltifat etmeyerek “Hülâsatü’l-ekvân nebiyy-i âhiri’z-zaman Efendimiz Hazretlerinden” kat‘iyyü’s-sübût o zevâhir-i nusûsu itikâd etmeyi terk etmemek elzemdir. Edille-i mesâil-i mezkûre yakîn olduğu tahakkuk ederse **[s.206]** bununla beraber zevâhir-i nusûs-ı şerîate münâkız umûra edille-i mezkûrenin delâletinde reyb ve gümân kalmaz ise o hâlde zevâhir-i nusûs te’vîl ve mesâil-i yakîniyye-i mezkûre ile beynlerini tevkîf etmek o erbâb-ı taklîde câizdir. Eğer mezbûr mukallidler te’vîle ehil değiller ise ulemâ-yı a‘lâm-ı dîniyyemize bi’l-mürâcaa kavâid-i şer‘iyye ve usûl-i lügat-i Arabiyye üzerine cârî ve lâzım te’vîli anlamak ve sebeb-i saâdet-i dâreyn olan îmânda kesb-i itminân etmek lâzım ve vâcibdir. Vallâhü’l-muvaffık.

Üçüncü mukaddime: Şerîat-i garrâ-yı Muhammedîyye belki şerâyi‘-i sâlifeden maksad yegâne-i samedâniyye Vücûd-ı akdes-i ilâhîyi ve sıfât-ı kemâliyye ile zât-ı ehadiyyetinin muttasıf olduğunu itikâd etmekle halkı ma‘rifetullâha ve Zât-ı meâlî-sıfât-ı ulûhiyyetine nasıl ibadet olunacağına ve şükr-i ilâhî ne yolda edâ olunacağına ve intizâm-ı maâş ve hüsn-i meâdlarına mûsil ahkâma irşâd-ı enâmdır. Amma onların keyfiyet-i halk-ı âlem ve âsumân ve zemînde olan nevâmîs ve daha bunlar misilli eşyâyı bilmeleri makâsıd-ı şerâyi‘-i mutahharadan değildir. Belki mebâhis-i mezkûre yalnız ukûl-i insâniyeleriyle menâfi‘-i beşeriyyelerini husûle getirecek ve onlara nâiliyetleri mücerred ıttılâ‘dan başka bir fâideyi mûcib olmayan birtakım ulûm ve meâriftir. Şerâyi‘-i mukaddese evvelâ ve bizzat o mebhaslere iltifât ve tefâsîline itinâ

etmez. Evet, makâsıd-ı asliyye-i şerâi‘de dahli olacak mikdârı mücmelen mebâhis-i **[s.207]** mezkûreden bir bahis zikreder. Mesela Cenâb-ı Hakk’ın vücûduna ilim, kudret, hikmet ve emsâli sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf olduğuna delîl-i aklî olmak için âsumân, zemîni ademden ibrâz olunduklarını ihtilâf-ı envâ‘-ı mahlûkât ve keyfiyet-i tedbîr-i ekvânı ve intizâm-ı lâyıkları nasıl i‘tâ olunduğunu ‘alâ sebîli’l-icmâl zikir ve beyân eyler. Bazen de mebâhis-i mezbûreyi mercî‘i yine makâsıd-ı şer‘iyye olmak üzere bir muktezîye mebnî ber vechi tafsîl serd ve ityân eder.

2.5.1. Fasl-ı evvel

Şu mukaddimât-ı selâse takarrur ettikten sonra biz deriz ki birinci fasıl semâvât ve zemîn hakkında vârid nusûs-ı şer‘iyyeden şüpheleri red ve zevâhir-i nusûsa münâkız delîl-i aklî kâtı‘ kâim olan mesâil ile beynlerini tevkîf beyânındadır.

Bâb-ı itikâdda mu‘temed nusûs-ı şer‘iyyemizde şeref-mürûrdur ki “Cenâb-ı Hakk” yedi aded semavât ve onların fevkinde kürsü denilen bir cism-i kebîr ve onun fevkinde arş denilen bir cism-i azîm-i âhar halk buyurmuşlardır. Ve bu ecsâm-ı azîme meyânında mesâfât olduğu gibi onlar ile bizim aramızda da büyük büyük mesafeler vardır. O Hüdâ-yı bîzevâl Hazretleri âlemde tekevvün eden şeyleri isbât için levh, kalem denilen iki cism-i kebîr de halk buyurmuşlardır. Sâha-ârâ-yı cihân olan eşyâyı tastîr bir hâcetten münbais değildir. Belki Zât-ı ferd-i lâhûtîsinin bildiği nihâyetsiz hikmetlerden nâşîdir. Hallâk-ı lem yezel Hazretleri âlem-i **[s.208]** âsumân ve zemînin harâbiyyetinden ve ba‘de’l-mevt nâsı ba‘sden sonra mutî‘ ve münkâd kullarının ten‘îmi için î‘dâd ve tehyie buyurduğu “Cennet-i a‘lâ denilen bir makâm-ı dil-küşâ-yı ebediyyet ve fâsık ve âsî ve kâfir kullarını ta‘zîbi için istihzâr buyurduğu bir me’vâ-yı tengnâ-yı muhallediyet halk buyurmuşlardır. O Cenâb-ı Fâtır-ı Kayyûm kevâkib halk ederek bize yakîn âsumânın zîyneti kılmıştır. Bazı ulemâ-yı İslâm kevâkib bizzat semâda merkûzdur dediler. Cumhûr-ı müfessirîn-i fihâmın kavilleri de budur. “Bazı ulemâ-yı kirâm beyne’s-semâi ve’l-arz zîr-i semâdadır.” diyorlar. İmâm-ı Mekkî ve Cenâb-ı Vehb’den de menkûl olan budur. Cenâb-ı Karamânî “*Muhtasar Heyet-i Seniyye”* nâm kitâbında a‘lâm-ı müfessirînin çoklarından kavl-i mezbûru nakletmiştir. Şeyh Mer‘î Hanbelî hazretleri de “*Acâib-i Mahlukât*” ında kavl-i mezkûre dâl bir hadîs-i âhad nakil ve rivâyet eylemiştir. Hadîs-i şerîf-i mezkûru allâme-i İmam Muhammed bin Abdullâh el-Kisâî hazretleri “*Kitâb-ı Melekût*” unda nakil ve rivâyet

eylemiştir. İmam Fahreddin Râzî hazretleri ise Cenâb-ı Kâbü'l-Ahbâr'dan Sûre-i Kadîr tefsîrinde şemsin semâ-i dünyânın mâdûnunda olduğunu sarîhan bir eser nakil buyurmuşlardır. Şu kavle nazaran kevâkibin zînet-i âsumân olmasının manâsı kevâkib her ne kadar âsumanın tahtında ise de nâzırına görünüşde zînet-i semâdır. Bundan kevâkibin bizzat âsumânda merkûziyeti lâzım gelmez. İhtimâl ashâb-ı kavl-i mezkûr şu te'vîl gibi "وجعل القمر فيهن نورا"[214] kavl-i kerîm-i **[s.209]** ilâhîsinde "fi's-semâvât" ile te'vîl ediyorlar. Kâffe-i kevâkibin felekte sâbih olması ifade eden nusûs-ı şer'iyyede şeref-mevrûddur. Bazı ulemâ-yı İslâmiyyemiz "felek" kevâkibi hâmil bir cisimdir dediler. Bazı ulemâ-yı fihâm felek "medârı" yani ferağdan seyrettiği hayyizidir dediler. Tefsîr-i Râzî'de beyân olunduğu gibi bu kavil Cenâb-ı Dahhâk'ındır. Cumhûr-ı ulemâ-yı İslâmiyye'mizin zehâbi bazı zevâhir-i nusûstan müstefâd olduğuna göre semânın bize mer'î olmasıdır. Bazı ulemâ "Semâ bize mer'î değildir, mer'î olan havadır" dediler. Bu kavli "*Acâib-i Mahlûkât*"ta Kâdı Ebû Bekir bin el-Arabî hazretlerinden nakletmiştir. Şu hâlde Cenâb-ı Kâdının semânın görünmesine zâhiren delîl olan nass-ı şer'îyi münâsib bir te'vîl ile te'vîl ettiği anlaşılıyor; zira böyle bir te'vîl lâzımdır. Cenâb-ı Âferînende-i kevn ve mekânın yedi adet zemîn halk buyurduğu da nusûs-ı şer'îyye ile sâbittir. Bazı a'lâm ulemâ "seb'a arzîn" ile murâd yedi ekâlîm-i arziyyedir dediler. Bazı fuhûlîn-i benâmda "murâd" birbiri üstüne müterâkim tabakât-ı arziyye de dedi. Sultânü'l-müfessirîn İbn Abbas – radıya anhümâ- Rabbü'n-nâs- hazretlerinden mervî bazı âsarda "Her arz bizim arzımız gibi olur, onda ulemâmız gibi ulemâ mevcûd olduğu" nakil ve rivâyet edilmiştir. Arzın basît olmasıyla zevâhir-i nusûs şeref-vurûd etmiştir. Kemâ fî kavlihi Teâlâ: {وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَآ}[215] mezheb-i cumhûr ulemâ-yı İslâmiyye budur. **[s.210]** Bazı fuhûlîn-i fihâm küreviyyet-i arza kâildir. İmam Fahreddin Razî küreviyyet-i arz kâil olan ulemâ-yı muhakkikîndendir. Bu a'lâm-ı ulemâ hazerâtı "دحاها" kavl-i kerîm-i sübhânîsi arz basît olmamakla beraber Cenâb-ı Hakk'ın onu süknâ-yı hayvânâta sâlih kılmasıyla "te'vîl etmişlerdir." Zâhir bazı nusûs seyrân-ı şemsi müfîddir. Kemâ

[214] Onların içinde nasıl ayı, bir ışık, güneşi de bir kandil yapmıştır?' (Nûh 71/16).
[215] Ardından yeri düzenleyip döşedi. (Nâzi'at 79/30).

kâlellâhu Teâlâ: {وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا}[216],{وجدها تطلع}[217], { وجدها تغرب }[218] Asr-ı saâdet-i peygamberîde ve ba‘dehû طلعت الشمس و غربت الشمس [Güneş doğdu ve güneş battı] kelâmlarını Ehl-i şerîatın isti‘mâl etiklerinden anlaşıldığına göre “zâhir olan” her ne kadar hareket ve sükûnu sarâhaten vârid değilse de arz sâkindir. Biz meâşir-i Müslimîne zevâhir-i nusûs-ı vârideye îmân ve fehim-kerdeleri olan mesâilde kavl-i cumhûr-ı ulemâyı ahzetmek vâcibdir. Ve cumhûr-ı ulemâya muhâlif bazı fuhulînin te’vîlini ahz ve telakkî te’vîl-i münâsib üzerine cârî olduğu için fesâd-ı dîni mûcib mazarrat-ı dîniyyeyi câiz değilse de te’vîli bir dâî-i kaviyyeye müstenid olmadığından cumhûr-ı ulemâ kavlini ahz ve telakkî ve nusûs-ı şer‘iyyeden fehim ve istinbât ettikleri mesâile itimâd etmemiz dîn-i mübîn-i İslâmiyyemize daha muvâfıktır. Eğer denilirse ki felâsife-i ehl-i heyetten ulemâ-yı müteahhirîn ahvâl-i semâvâta bakmak için ihtirâ‘ ettikleri ersâd ve âlât-ı vâsıtasıyla kevnde kevâkibden başka bir şey bulunmadığını ve üzerinde bulunduğumuz arzın **[s.211]** cümle-i kevâkibden bir küre olduğunu ve şems-i münîrin vasatta vâkıf ve mihveri üzerinde devre-i batîa‘ ile dâir olduğu ve etrâf-ı şemsde arz ve cemî kevâkibin câzibiyyet-i nâmûsu denilen bir nâmus vâsıtasıyla devrânını sâir kevâkib gibi arzımızın da iki devresi olup birisi havl-i şemsde sene-i devriyyesidir ki fusûl-i erba‘a ondan mütevelliddir.Diğeri mihveri üzerinde devre-i yevmiyyesidir ki bazen mukâbele-i nûr-ı şems vâsıtasıyla bazen de şemsde istitârıyla evkât-ı leyl ve nehâr ondan mütevellid olduğunu ve bizim gördüğümüz levn-i kebûdu göklük ise levn-i cevv olup levn-i semâ olmadığını; zira indlerinden semâvât yoktur. Hülâsâ bu mezkûr-ı âtî minvâl-i sâbık üzere olduğunu iddiâ edip şu gördüğümüz arzdan başka diğer arzın mevcûdiyetine hüküm vermezler. İşte ehl-i heyetin şu akvâl-i mesrûdeleri şâyî‘ olmuş ve bunlar ile nusûs-ı şer‘iyye mütekaddime beyninde tevfîke iltifat ve mübâlât etmeksizin birçok avâm-ı Müslimîn de ahz ve telakkî etmişlerdir. Binâberîn akvâl-i mesrûde-i felâfise ile nusûs-ı şer‘iyye beyninde tevfîk nasıl sûret-yâb-ı husûl olur. Ve bunda hüküm nedir?

Cevaben biz deriz ki: Zevâhir-i nusûs-ı şer‘iyyeye itikâd ve meânî şerîfelerini fehim ve idrâkte müstenbât-ı cumhûr-ı ulemâ-yı a‘lâma itimâd bize vâcib olduğunu

---

[216] Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. (Yâ-sîn, 36/38).
[217] Onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu. (Kehf, 18/90).
[218] Orada (kâfir) bir kavim gördü. (Kehf 18/86).

beyân etmiş idik. Kezâlik zevâhir-i nusûsa münâkız **[s.212]** delîl-i aklî kâtı‘ın kıyâmı olmayınca nusûs-ı te’vîl ve zevâhirinden sarf ve tahvîl bizim için câiz değildir. Zaten bir delîl-i aklî veya şer‘î izhâr etmeksizin emr-i itikâdda ulemâ-yı a‘lâm-ı İslâmiyyemize taklîd bile câiz değil iken a‘lâm-ı ulemâmızın gayrısına hiç taklîd eder miyiz? Binâenaleyh iddiâ-kerdeleri olan mesâil-i mezkûreyi müsbit bir delîl-i aklî kâtı‘ olmaksızın veya yakîni müntic olmayan bir delîl-i zannîye müstenid o akvâl-i ulemâ-yı heyet cemaât-i muazzama-i İslâmiyyemizden birisine vusûlünde kelâmlarına iltifât etmeyerek zevâhir ve nusûs-ı şer‘iyyeye itikâddan tahavvül ve cumhûr-ı ulemâ-yı İslâmiyye’mizin malûmâtlarına itimâdı ihmâl etmemek ona vâcibdir. Ve îmânını ihtilâlden muhafaza da böyle olur. Amma o mesâilden birisine dâl delîl-i aklî kâtı‘ ikâme etmeleriyle beraber mukaddemen serd ve ityân olunan kelâmları zevâhir-i nusûs-ı şer‘iyyeye münâkız olduğu hâlde bizlerden birisine vâsıl olsa ona lâzım olan sâbıkan mezkûr-ı kâide-i külliyeye müracaâttır. Yani nusûs-ı mezkûreyi edille-i akliyye-i kat‘iyyeye münâsib bir manâya sarf ve tahvîl ile te’vîl etmeleridir. Binâberîn edille-i ehl-i heyetin sıhhati tahakkuk ve şüphe bırakmayan yakîn ifade ettikten sonra akvâl-i mezbûreyi ahz ve telakkîde bir mahzûr yoktur. Ba‘dezâ şu makâmda şübeh-i vâridenin reddi ve tahakkuku mefrûz edille-i akliyye-i yakîniyye ile nusûs-ı **[s.213]** şer‘iyye beyninde tevfîk hakkında biz deriz ki “Kevâkib nâmûs-ı câzibiyyet ile fezâda kâimdir, semâda merkûz değildir” sözleri şöyle kâbil tevfîktir: Kevâkibin minvâl-i mezkûr üzere olması zîr-i tasarruf-ı kudret-i samedânîye dâhil aklen câiz bir emirdir. Nâmûs-ı mezkûrede ekvânda Cenâb-ı Hakk’ın vâz ettiği esbâb-ı âdiye cümlesinden de ehl-i heyetin dedikleri gibi fezâda kevâkibin kıyâmına delîl-i aklî kâtı‘ kâim ve sâbit olduğunda kevâkibin semâda merkûziyetini mübeyyin zâhir nassı te’vîl ederiz. O nass-ı şerîf {وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ}[219] kavl-i şerîfidir. Bu kavl-i celîl-i ilâhîyi ihtimâl ki kevâkibin zîynet olmasıyla murâd-ı ilâhî kevâkib her ne kadar tahte’s-semâ ise de mer‘â nâzirîn hasebiyle zînet-i semâdır diye te’vîl ederiz. Bu kavli ulemâdan bazıları kâil ve İmâm-ı Mekkî ve cenâb-ı Vehb ve birçok müfessirîn-i ‘ızâm hazerâtından menkûldür. Böyle te’vîl eder ve “Eflâk-ı kevâkible murâd-ı fezâda deverân ettikleri medarlarıdır, hâmil bir ecsâm değildir” diyen ulemâ-yı İslâmiyye’mizin kavlini ahz ve telakkî ederek ind-i kıyâmi’d-delîli’l-akliyyi kemâl-i suhûlet ile bazı ulemâ-yı

[219]En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. (Fussilet, 41/12).

İslâmiyyemize muvâfakatle beraber meseleyi cereyân ettirmiş oluruz. Amma ehl-i heyetin gördüğümüz Göklük levn-i cevvdir" demeleri bu bâbda delîllerinin gâyeti nazârât-ı mücessimeleri büyük büyük âlât ve edavât-ı rasadiyyeleri fezâda kâim kevâkibden başka bir cismi keşfedemediğinden **[s.214]** vücûd-ı semâyı inkâr etmişlerdir. Biz deriz ki "Âsumân-ı zemînden pek uzak mesafeler ile ba'îd olduğundan o nazârât-ı mücessimenin cismiyyet-i semâyı kendilerine 'alâ vechi't-tahkîk göstermeye sâlih bir âlet olmamasına mâni' nedir? Hakîkat-i cismiyye-i semâyı mahfî kılan levni olmak mümkündür." İşte onlara yıldızlardan gayrı bir cismin mevcûd olmamasını îhâm eden budur. Mâhâzâ ulemâ-yı İslâmiyyemizden Kadı Ebû Bekir bin el-Arabî hazretleri semânın gayr-ı mer'î olduğuna kâildir. Ve zâhir nass-ı şerîf-i te'vîl etmiştir; lâkin kâide-i müsellemedir ki adem-i vicdândan adem-i vücûd lâzım gelmediği gibi adem-i rü'yetinden de adem-i vücûd-ı semâvât lâzım gelmez. Vallâhu Teâlâ a'lemu.

Amma ulemâ-yı heyetin "Arz küredir" demeleri küreviyet-i arza dâl bir delîl-i aklî kâtı' ikâme ettiklerinden sonra küreviyyet-i arz kaîliyyetimize bir mâni' yoktur. Zâhiri besâtet-i arzı iş'âr eden nass-ı şerîfi te'vîl mümkündür. {والارض بعد ذلك}[220] kavl-i kerîm-i sübhânisi arz mebsût olmayıp hadd-i zâtında küre olmakla beraber Cenâb-ı Hakk onu süknâya kâbil satıh kılmıştır diye te'vîl ederiz. Fahredddin Razî ve bazı a'lâm ulemâ buna kâildir; lâkin küreviyet-i arza kâil ulemâ-yı kirâm nezdinde delîl-i katı'ın sübûtu muhakkaktır. "Vallâhu Teâlâ a'lemu"

Amma "Şems havl-i arzda sâir değildir. Yalnız mihveri üzerinde gayet batî bir devri vardır. Arz iki kere devreder. Birisi havl-i şemsde **[s.215]** senevî devridir ki bundan fusûl-i erba'a tevellüd eder. Diğeri mihveri üzerinde devridir ki evkât-ı leyl ve nehâr ondan mütevelliddir" sözleri bu zîr-i tasarruf-ı kudretullâhda dâhil câizât-ı akliyyedendir. Buna delîl-i aklî kâtı' ikâme ettiklerinde kâil olmamıza bir mâni' yoktur. Seyrân-ı şems müş'ir zâhir nusûs-ı şer'î te'vîl eyleriz. Kâlellâhu Teâlâ: {وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا}[221] Bu kavl-i kerîm-i Rabbânîsi cereyân-ı şemsden mihveri üzerine şemsin deverânıdır. Yevm-i kıyâmetin vürûduyla âlem-i semâvât ve arz harâb

[220] Ardından yeri düzenleyip döşedi. Nâzi'at, 79/30).

[221] Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. (Yâsîn,36/38).

olacağı zamana kadar bi'l-istikrâr şems cereyân ve deverân eder, ba'dehû deverândan tevakkuf eder. Şemsin feleğinde seyâhati ise hayyizi demek olan feleğindeki mihveri üzerinde devretmesinden ibarettir. Bazı ulemânın feleği hayyiz ile tefsîr ettiği de tekaddüm etmiş idi. Amma arzın hareket veya sükûnunu tasrîh eden nusûs-ı şer'iyye her ne kadar şeref-vurûd etmemiş ise de; lâkin feleğin cereyân ve seyâhatin şemse nisbeti ve şerîat-ı garrâ-yı Muhammedîyye ve ahâlî a'sâr-ı İslâmiyye'mizin zevâhir-i isti'mâlâtı sûret-i zâhirede arzın sükûnuna ve gördüğümüz hareket-i yevmiyye arzın olmayıp şems ve kevâkibin olduğuna delâlet ediyor. Eğer o ehl-i heyet hareket-i yevmiye arzın olup mihveri üzerinde deverânına bir delîl-i aklî kâtı' ikâme ve ityân ederlerse, şemsin zâhiren seyrânını müş'ir zâhir nass-ı şer'îyi sarf ve te'vîl bize mümkündür. Nitekim devre-i yevmiyye şems için olup arz için olmamasına delâlet eden nusûsda **[s.216]** isti'mâlât-ı şer'iyye ve ahâlî a'sâr-ı İslâmiyyede bu yolda isti'mâllerini cereyân ettirmeleri 'âmmeye müşâhid zâhire ibtinâ ve isti'mâl ümem ve nazarlarında ülfet ve istînâs ettikleri şeye mücârâttır. Binâberin şu mesele umûma şerh ve beyân olunmak rusul-i fihâm hazerâtına mezûniyyeti verilmeyen mesâil cümlesinden olmuş olur; zira mesele-i mezkûrenin keşf-i hakîkati makâsıd-ı şerâi'den değildir.

Makâsıd-ı şerâi' tevhîd, ibâdât, nizâm-ı meâş beyândır. Kezâlik mesele-i mezkûre beyân olunsa ekser avâm-ı nâs anlamazlar; belki beyân-ı hakîkat-i mesele-i 'âmmeye lâ siyyemâ müşâhedât-ı mubsarâtlarına muhâlif gören zuafâya mûcib ıztırâb ve ihtilâl olup meârif ve ulûm-ı seniyye-i Cenâb-ı nebeîye aleyhi ekmeli't-tahayâ vâsıtasıyla a'zam-ı mesâil ve edakk-ı mebâhisin fehmine ehliyeti hâiz olan uzamâ-yı sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn Efendilerimize mesele-i mezkûrenin fehmi güç olur demiyoruz;belki 'âmmeye bâhusûs bâdiye-nişîn-i A'râba güç olur diyoruz. Bir kere nazar olunsun deverân-ı arz ve arz üzerinde âlemin bulunmasıyla beraber bir şey sâkıt olmayıp miyâh-ı ebhâr da arzdan munfasıl olmaması ve bunlara mümâsil mebâhis A'râb-ı câhiliyyeye söylenilse onlar gözleriyle havl-i arzda deverân eden şems ve kevâkib olduğunu görür iken acaba hâlleri nasıl olur ve şu kavli tasdîkten imtinâ' ve muhâlefet edecekleri bedâhette **[s.217]** değildir. Kezâlik emr-i ba's ve emsâlini inkâr ve istib'âdlarına bak; lâkin şerâyi' makâsıdları olmadığından mesele-i arz gibi mesâili beyândan muğnîdirler. Amma beyân-ı ba's kâffe-i enâmı muslih, tergîb ve terhîbi hâiz olmasıyla makâsıd âliye-i şerâyi'den olduğu için her ne kadar

avâm-ı nâsa fehmi asîr ise de terk olunmayarak yâd ve tezkâr ve delâil ikâme ve ityân olunmuştur. "Mülahhas-ı makâl" budur ki şer'-i şerîf-i mutahhar isti'mâl mebâhis ve mesâili zâhir hâl üzerine cereyân ettirir. Buna ıstılâh-ı lügatte mecâz derler. Mukaddemen beyân olunan şaabât nükâttan nâşî izhâr-ı hakîkat eylemez. Biz el-ân görüyoruz ki deverân-ı arzı itikâd edenler isti'mâllerini 'alâ mâ hüve'z-zâhir cereyân ettiriyorlar. "Hurşîd-i cihân-tâb tulû' etti. Âfitâb-ı âlem-i ârâ gurûb etti" diyorlar. Birisinden de "Güneş bize mukâbil geldi veyâhud güneşten mestûrdan kaldık"" denildiğini işitmedik. İşte bunlar bi'l-müşâhede sûret-i zâhireye kâim olduğundan isti'mâlât-ı lügaviyyede câizdir. Şurasını da bilinmesi lâzım ehemm-i mesâildendir ki bu makâmda takrîr ettiğimizin kâffesi bize câiz olup mazarratı hâiz değilse de lâkin o ehl-i heyetin sıhhat-i makâllerine delîl-i aklî kâtı' kâim olmadıkça akvâl-i mesrûdeye kâil olamayız. Ba'de ikâmeti'd-delîl kâil olabiliriz. Ve illâ zevâhire temessük ederek müeddâ-yı nusûs-ı şerîfeden bi'l-müfârakat akvâl ve icmâ'larına iltifât etmekte ma'zuruz; zira onlar selefleri ağlât-ı şübühâttan masûn kalamadıkları gibi **[s.218]** galatâtdan masûm ve vâreste değildir. "Vallâhu Teâlâ a'lemu"

Ve amma ulemâ-yı heyetin semâvât-ı seb'a Arş, Kürsî, Levh, Kalem, Cennet, Nârın vücûdlarını inkârları bâbında bir delîlleri yoktur. Yalnız eşyâ-yı mezkûreyi nazarât-ı mücessimeleri ile bulup göremediklerini delîl îrâd ediyorlar. Biz deriz ki bulamamak nefsü'l-emirde bulunmamayı müstelzim olamaz. Bu kâide cemî' ukalâ nezdinde müsellemdir, inkârlarına itibâr yoktur. Ba'dezâ biz ve onlar lâ yetenâhî bir fezânın mevcûdiyetinde müttefikiz. Cenâb-ı Hallâk-ı kâinâtın fezâda kıyâm-ı kevâkibi ba'de't-teslîm âlem-i kevâkibin mâverâsında o ecsâm-ı azîmi halk ve îcâd buyurmasına ne mâni' vardır? Ecsâm-ı mezkûre mesâfât-ı şâsia ile bizden baîd olur da nazarâtları onları idrâk edemez yâhud nazârât ile ecsâm-ı mezkûrenin birincisi olan semâ-i dünyâ idrâk olunuyor da âlât-ı mezkûre ile cismiyetlerinin adem-i tahakkukunu mûcib bir levn ile o semânın mülevven olmasıyla nazarâtlarıyla cismiyet-i kevâkibden başka bir şey görüp tahakkuk ettiremiyorlar. Binâenaleyh o fezâ-yı vâsî-i nâmüntehâ-yı şâsiada mevcûd oldukları hâlde ecsâm-ı mezkûreyi inkâr ederler. Ecsâm-ı meezkûreyi halk buyurup kevâkib gibi fezâ-yı nâmüntehâda ikâme etmek zîr-i tasarruf-ı kudret-i Rabbânîde dâhil umûr-ı câizeden olduğu ve mevcûdiyetlerini sâdık şâri'-i a'zamımız aleyhi salavâtullâh Efendimiz Hazretleri ihbâr buyurduğu için **[s.219]** eşyâ-yı mezkûrenin mevcûdiyetlerine îmân ederiz. Haklarında şeref-vârid olan

nusûs te'vîl etmek bize câiz olamaz; zira vücûdlarına münâkız delîl-i aklî kâtı'sâbit olmadığından te'vîlini dâî bir şey yoktur. Onların mücerred inkârları delîl-i yakînî olmak şöyle dursun delîl-i zannî bile olamaz. "Vallâhu Teâlâ a'lemu."

Amma zemînin yedi adet olmasını inkârları bunun için de delîlleri yoktur. Nihâyet makalleri biz kevâkib ve arzımızdan başka bir şey göremiyoruz demeleri değil mi? Evvela biz deriz ki "Nusûs-ı şer'iyyeyi fehimlerine itimâd olunan cemî' ulemâ-yı İslâmiyyemiz yedi adet arzın mevcûdiyetine delâlet eden nass-ı şerîfi arzın munfasıl ve müstakil olarak yedi adet olmasıyla zâhiri üzere cümlede ittifak etmemişlerdir." Bazıları "seb'a arzîn" ile murâd-ı akdes-i ilâhî, zemînimizin ekâlîm-i seb'asıdır dediler. Diğerleri "murâd-ı ilâhî tabakât-ı arziyyemizdir" dediler. Sâniyen yedi adet arzdan her birileri arzımız gibi munfasıl, müstakil olarak kâffesinde bizim âlemimiz gibi bir âlem bulunduğu İbn Abbas radıyallâhu anhümâ Rabbü'n-nâs Efendimizden menkûl eser üzerine meseleyi cereyân ettirir isek cesâmette arzımızdan yüz bin derecelerinde büyük olan şu kevâkib-i azîmeyi îcâd buyuran Hallâk-ı kevn ve mekân Hazretlerinin emr-i mezkûre zîr-i tasarruf-ı kudret-i samedânîsinde dâhil câizât-ı akliyeden bir şeydir. Ve Hüdâ-yı bî enbâz-ı cihân- **[s.220]** âferînin arzımızdan başka altı adet arz daha halk buyurmasına ve arzımız hakkında kâil oldukları gibi o altı arzın da fezâda kâim olmasına mâni' nedir? Nazarâtlarıyla adem-i rü'yetleri kamer-i inde'l-mahâk yani nihâyet-i günlerinde rü'yet olunmadığı gibi arâzî sitte mezkûre muzlime-i satıh olduğundandır. Yâhud beyne'l-kevâkib onları görüyorlar, cümle-i kevâkibden zannediyorlar. Usullerine ibtinâen bunda bir garâbet de yoktur. Çokları kevâkibde sükkânın mevcûdiyetini za'm ve edille-i zaniyye ile istidlâl ederler ki kitâblarına ıttıla'dan malûm olur. Yedi adet arzın mevcûdiyetine bir mânî' olmadığı tebeyyün edip muhbir-i sâdık aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de vücûdlarını haber verdiği için yedi arzın mevcûdiyetine îmân ederiz. İnkârlarında senedleri olmayan o ehl-i heyetin kelâmlarına iltifât etmeyiz. Ve bunu tefâsîr-i mukaddime ile hatta İbn Abbas hazretlerinin kavliyle tevcîhât-ı mütekaddime ile beraber tefsîr etmek bize câizdir. "Vallâhu Teâlâ a'lemu"

Kur'ân-ı Kerîm-i ilâhîde bir nas vardır ki zâhirine mütekaddimîn ve müteahhirîn ehl-i heyetin re'ylerine göre şüphe vârid olur. O nass-ı şerîf, kıssa-i

Zülkarneyn'de "حتى اذا بلغ مغرب الشمسوجدها تغرب في عين حمئة"[222] kavl-i şerîf-i samedânîsidir. Zâhir nass-ı şerîf-i mezkûr 'uyûn-ı arzdan bir aynda güneşin gurûbunu müş'irdir. Manâ-yı zahirîsiyle buna îmân etmek bize vâcib idi. Lâkin şemsin arzdan çok büyük olduğuna ve cism-i **[s.221]** kebîrin cism-i sagîrde mikdârlarıyla bâkî olmalarıyla duhûlü muhâl olduğuna, kezâlik şemsin nefs-i arzda gurûbu olamayacağına evâilden beri delîl-i aklî kat'î olduğundan ulemâ-yı İslâmiyyemiz nass-ı şerîf-i zâhirinden manâ-yı gayr-i mütebâdire sarf-ı tahvîl ile dediler ki: "-Vallâhu a'lem bi murâdihi'ş-şerîfi's-samedânî- Vâcib Teâlâ Hazretlerinin bu kavl-i ilâhîsiyle murâd-ı akdes-i sübhânîsi şu oluyor ki Zülkarneyn hazretleri bilâd-ı mağribden o mekâna vardığında bi hasebi rü'yeti'r-râî şems sıcak siyah çamurlu bir pınar derûnuna gurûb eder buldu; zira sevâhil-i bilâd-ı garbîyyede şemse nâzır kimse bahr-i muhît-i garbîyyede şemsin gurûbunu tahayyül eder. Bahr-i muhît-i mezkûr gayet sıcak ve muzlimdir. Bilfiil ayn-ı mezkûrde şemsin gurûbu murâd-ı ilâhî değildir. İşte bunun için " وجدها تغرب" buyurup mesela hikâye-i emr-i vâkı'ı ifade eden ibârâttan " فاذا هي تغرب" diye nassan ifade buyurmadılar. Bizlerden bir adam böylece "Biz falan yerden güneşi denizde veyâhud dağ arkasında gurûb ediyor gördüm" der. Halbuki böyle diyen hiçbirisinde gurûb-ı şems itikâd etmez. Yalnız sûret-i rü'yetini hikâye eyler. Şu te'vîl "*Tefsîr-i Razî", "Celâleyn", "Kevâşî*"den me'hûzdur. "*Acâyib-i Mahlûkât"*tan da menkûledir. Fahreddin Razî hazretleri buyururlar ki ehl-i ahbârın şems hakikaten aynda gurûb eder demeleri hilâf-ı yakîn bir kelâmdır. Kelâmullâh şu töhmetten beridir. Binâberîn te'vîle sayrûretten **[s.222]** başka bir şey kalmaz. Vallâhu 'alem.

2.5.2. Fasl-ı sânî

Şuûn-ı melâike ve cin hakkında vârid nusûs-ı şer'iyyeden şüphelerin reddi beyânındadır.

Bâb-ı sânîde melâikeye îmân olunması vâcib idi ki beyân olundu idi. Şimdi deriz ki ehâdîs-i mütevâtir ve meşhûr ve kesret ve teaddüd tarîkinden tevâtür derecesine varan ehâdîs-i âhaddan şeref-mevrûd nusûs-ı şer'iyyenin cümlesi Vâcib Teâlâ ve tekaddes Hazretlerinin bir takım ecsâm-ı latîfe-i nûrâniyye halk buyurduğuna

[222] Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. (Kehf, 18/86).

delâlet ediyor ki o mahlûkât-ı mukaddeseye melâike deniliyor. Melâike-i güzîn hazerâtı istedikleri şekil ile teşekküle kâdirlerdir. Beyne's-semâvât ve'l-arz o mesâfât-ı şâsiayı pek az bir zamanda kat' ederler, göze görünmezler, kuvâ-yı beşeriyyenin aciz kaldığı ef'âl-i azîmeyi yaparlar; nuzûl-i emtâr, tedbîr-i âlem-i hayvânât ve nebâtât ve emsâli gibi şu havâdis-i kevniyyeye müvekkeldirler. A'mâl-i azîmeye iktidâr ve ebsârdan ihticâb, teşekküle iktidâr gibi bazı hâssalarda melâike-i kirâma müşâbih "cin" tesmiye olunan ecsâm-ı âharı da Cenâb-ı Hakk'ın halk ve îcâd buyurduğuna nusûs-ı şer'iyye şeref-vâriddir; lâkin melek gibi nûrânî değildir. Benî beşer gibi mükelleflerdir. Mümin tâîleri, asî, kâfirleri vardır. Ecsâm-ı latîfe olmalarıyla beraber eşkâl-i muhtelife ile teşekküle ve a'mâl-i şâkkaya iktidâr gibi ahvâlât ve mevcûdiyet-i melâike ve cinne müteahhirîn **[s.223]** ve bazı felâsife-i mütekaddimîn taraflarında şüpheler îrâd olunmuştur. O şüphelerin beyânında ve o şüûn ve ahvâlde melâike ve cinnin îcâdına Kudret-i celîle-i ilâhînin azametine îmân nezdinde bekâ-pezîr olamayan şübeh-i mezkûrenin bir takım evham ve hayâlât olduğunu izhâr hakkında bast-ı makâl ederek biz deriz ki aklen câiz mümkün mevâriddendir ki kudreti, ilmi vâsi' olan O Vâhid-i kayyûm zü'l-celâl Hazretleri melâike-i güzîni madde-i hava ve esîr gibi bir madde-i latifeden halk buyurmuşlardır. Müteahhirîn-i esîr kâinâtı dolduran, görünmeyen cidden latîf bir maddedir diyorlar. İşte Cenâb-ı Hakk da madde-i mezkûreden melâikeyi bi't-tekvîn zikrolunan o havâs ve şüûna sâlih bir keyfiyetle eczâlarını cem' buyurmuşlardır. Nitekim Cenâb-ı Hakk kabûl-i hayâtı iktisâb keyfiyetiyle anâsır-ı cemâdiyeden hayvânâtı bi't-tekvîn anâsır için kuvvet ve idrâk olmadığı hâlde idrâk ve hareket ve bunlara mümâsil bir takım kuvvet hayvânda ictimâ' ettirmiştir. Binâen'alâ zâlik melâikeyi adem-i rü'yetimiz hava ve esîr gibi şefâfet-i letâfetlerindendir. İnde müminânemizde rü'yetin mahz-ı tahlîk-i ilâhî ile sâbit olduğuna mebnî mezkûr cidden zâhir bir şeydir. Mümkündür ki Vâcib Teâlâ Hazretleri tasarruf-ı kudretullâhda dâhil aklen câiz umûrdan olmasıyla beraber teşekküle iktidârları şöyle tevcîhi ve ukûle takrîben bi'l-imkân beyân-ı keyfiyeti münkündür ki Vâcibü'l-Vücûd Hazretlerin hava veya esîr veya başka **[s.224]** bir şeylerden bir kemmiyete nâiliyet üzerine muktedir oldukları bir keyfiyet ile ecsâm-ı latîfe-i mezkûreyi tekvîn buyurmuşlardır. Tekessüf ve tekvevünleri murâd ettikleri sûret üzerine husûs-yâfte olarak elbise iktisâ eder ki sûret-i mezkûreyi iktisâ ederek ebsâra o sûrette zâhir olurlar. Kesîfi latîfe, latîfi kesîfe tahvîl gibi tahvîlât-ı ecsâmiyyeye

Cenâb-ı Hakk'ın iktidâr verdiği benî beşerin icrââtı olan a'mâl-i kimyâviyyede şu takrîrâtımızın ukûle fehmini takrîb eden mevâd vardır. Ecsâm-ı mezkûrenin teşekkülü nasıl olursa olsun hayvân ve nebâta i'tâ ettiği hâssalarda efkâr-ı beşeriyyemize dehşet veren a'mâl-i nâmüntehâ-yı samedânî olan Allah zü'l-celâlin kudret-i azamet-i ulûhiyetine müstenid olduğundan hiçbir garâbeti hâiz değildir. O Ferd-i Kayyûm olan Hüdâ-yı bi enbâza ve kudret-i azîm vüs'a-i ilm-i ilâhîsine mümin-i zât-ı vâlâ-simât "melâikeye" havâs-ı mezkûrenin husûlünü istib'âd etmez. Amma ecsâm-ı latîf olmalarıyla beraber kuvâ-yı beşeriyenin âciz olduğu a'mâl-i azîmeyi melâike-i güzînin icrâları, eşcâr-ı azîmeyi kal', ebniye-i cesîmeyi hedm eden a'mâl-i riyâha ve binlerce adamların âciz kaldığı a'mâl-i kuvve-i kehribâiyyeye nazardan sonra ecsâm-ı latîfe olmalarıyla beraber a'mâl-i mezkûrenin melâike-i kirâma nisbetinde bir garâbet bulamazsın. Bâhusûs melâikeye o iktidârı **[s.225]** ihsân eden Cenâb-ı Zât-ı Ecell-i Mutlak'tır ki azîm-i kudret-i lâ yezâlîsine nisbetle emr-i mezkûr güç bir şeylerden ma'dûd bile olamaz. Bazı insanların kuvve-i bâzü ile demiri kırdıkları görülüyor. Bu kuvvet felâsife kavli üzerine mebde-i hareket-i a'zâ olan latîf, nahîf bir muhh yani "iliğe" ahîren müntehâ adelât ile a'sâbın amelidir. Muhh letâfetinden için ecnebi bir cismin ezâ-yı müsâdemesine tahammül edemez. Belki kader-i lâzım üzerine zâid cüz'î demek suûdu o muhhu bi'l-isfâd sâhibinden hayât müfârakat eder. Binâenaleyh tezâhür ettiği Vâcibü'l-Vücûd Hazretleri salb ve kesîfde bulunmayan bir kuvveti latîf bir maddeye i'tâya kâdirdir. Sübhânehû men kâdirun alîm.

Ve amma melâike-i güzînin ecsâm-ı semâvât arasında kezâlik beyne'l-arzîn olan mesâfât-ı şâsia'yı pek az bir zamanda kat etmeleri bu bâbda deriz ki aklen buna mâni' yoktur; zira sürat-i hareket hadd-i yesîr ile mahsur değildir. Felâsifenin arza sâkıt bir cismin sukûtundan ilk saniyede sürati on altı kademdir. Eğer cism-i mezkûr şemse doğru sukût etse sür'ati o saniyede dört yüz elli kadem olur diye îrâdât-ı kelâmiyyelerine bakalım. O cism-i sevânîden hangi saniye olursa saniye-i ûlâdan sonra sevânîden o adedin murabba'ından mazrûben birinci saniyede sâkıt olan mikdâra müsâvî olarak sukût eder. Şu nâmusda gibi sürati teemmül ile fikirlere hayret veren ecsâm-ı azîmenin azamet ve sürat-i hareketleri **[s.226]** nerelere bâliğ olacağı yek-nazarda anlaşılır. Kezâlik ilm-i heyette nezd-i felâsifede sâbittir ki "Müşteri yıldızı" saatte otuz bin mil cereyân eder. Yani bir top güllesinin remyinden seksen kere esra'dır. Binâberîn necm-i mezkûr insanın her teneffüsünde dokuz mil seyrediyor. Her

dakikada mihveri üzerine deverânındaki eczâ-yı istivâiyyesinin sürati ise dört yüz altmış yedi mildir. Şu hâlde saatte her bir eczâsı yirmi yedi bin dokuz yüz yirmi defa kat ediyor demektir. "Necm-i Müşterî" arzımızdan ehl-i heyet kavline göre bin dört yüz defa büyüktür. Şu cism-i kesîf-i azîme ve her bir eczâ-i istivâiyyesine o mesâfât-ı şâsiayı müddet-i cüz'iyye zarfında kat ettiren Mevlâ-yı Müteâl Hazretlerinin kudret-sâmî ferdâniyetine beyne's-semâvât ve'l-arz kezâ mâ beyne's-semâvât olan mesâfât-ı azîmeyi pek az bir zamanda mahlûk-ı mukaddesleri olan melâike-i güzîne kat ve seyrettirmesi her ne kadar o mesâfât-ı şâsia, Müşterî ve eczâ-yı Müşterî'nin kat ettiği mesâfâttan pek ziyade ise de baîd değildir. Nazar-ı sahîh-i aklî iknâ' eder ki o yıldızları seyr-i mezkûr ile seyrân ettiren Cenâb-ı Hakk'ın kudreti amel-i mezkûr cinsinden olan umûrun a'zamına sâlihtir. Bâhusûs ecsâm-ı sâkıta nâmusu sürat-i hareket-i ecsâmiyenin azametini beyân etmiştir. Suâl: Ehl-i heyetin kitaplarında mufassalan beyân olduğuna nazaran necm-i Müşterî'nin ve ecsâm-ı sâkıtanın sürati vâsıta-i câzibiyetledir. Melâike **[s.227]** ve cinde bu vâsıta yoktur. O a'mâl-i azîmeyi nisbet ettikleri kâinâtta o câzibiyet nedir? Onlar hakîkat-i câzibiyyeti ve ecsâmda mûcib mevcûdiyetini keşf ve izhârdan âcizlerdir. Gayetü mâ fi'l-bâb şemsi ve sâirenin etrafında deverân-ı kevâkib demek olan nizâm-ı şemsî misilli akıllarına hayret veren havâdis-i kâinâtın şüûnât-ı âlemin zuhûruna ta'lîlen câzibiyete hüküm veriyorlar değil mi? Sübût-ı cazibiyyeti teslîmden sonra deriz ki o câzibiyeti îcâd ve onu hâssa-i ecsâm kılan ve kâinâtta bir zuhûr olan o havâdis-i azîmeyi mezkûr câzibiyetten neşet ettiren kimdir? Âdemden halâyıkı ibdâ' ve etemm-i nizâm ve esmâ-yı hüküm üzerine vaz' buyuran O Hallâk-ı lâ yezâlin gayrısı mıdır? Hâşâ! Gayrısı değil ancak Zât-ı kayyûm-ı ehadiyetidir. İmdi şu câzibiyet misilliyi îcâda ve ondan harekât-ı serîa'yı ihdâsa kâdir Cenâb-ı Mevlâ-yı Müteâl müddet-i vecîzede o mesâfât-ı şâsiayı ya vaz buyurduğu hâssa ile veya bi gayr-i hâssa-i melâike-i güzîne kat' ve seyr ettirmekten âciz değildir. Kâffesi aklen câiz ve kudret-i ilâhîsi her iki umûra da sâlihtir.

Melâike-i kirâm hakkındaki takrîrâtımızın kâffesi teşekküle ve a'mâl-i azîmeye iktidâr ve müddet-i kalîlede mesâfât-ı tavîleyi kat ve görünmemek gibi ahvâlde tâife-i cin hakkında da cârîdir. İstidlâl birdir. Erbâb-ı fetânet ve zekâvete mesele hafî değildir. Vallâhu a'lem.

Biz deriz ki zât-ı meâlî-simât-ı peygamberî (s.a.v) Efendimizin **[s.228]** mîrâc-ı şerîfleri üzerine kezâlik meclis-i Süleymân aleyhi's-selâmu'r-Rahmân Bilâd-ı Yemen'den Arş-ı Belkîsın tarfatü'l-aynda intikâl ve ityânı üzerine îrâd olunan vâhî şüphelerin indifâ'ı şu beyânâttan tebeyyün etti. Kur'ân-ı Kerîm'de şeref-mevrûddur ki Cenâb-ı Hallâk-ı cihân Sultân-ı enbiyâ Hz. Muhammed Mustafa aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerini leyle-i vâhidede Mekke-i Mükerreme'deki Mescidi'l-Harâm-ı ilâhîden Kudüs-i Şerîfdeki Mescid-i Aksâ-yı Sübhânî'ye isrâ buyurmuşlardır. Sübûtu derece-i kat'iyyeye vâsıl birçok ehâdîs-i sahîha-i Cenâb-ı peygamberî sallallâhu aleyhi ve sellemde şeref-mevrûd etmiştir ki Zât-ı Ecell-i A'lâ Hazretleri o pâdişâh-ı her dû serîr ıstafa aleyhi ezka't-tahâyâ Efendimiz Hazretlerini leyle-i isrâda semâvât-ı 'ulâya is'âd buyurmuşlar. Ba'dehû yine o leyle-i mübârekede Mekke-i Mükerreme'ye tulû'-ı fecirden mukaddem iâde buyurmuşlardır. İsrâ ve mirâc-ı Sultân-ı enbiyâya îmân etmek bize vâcibdir. Hatta ekser ulemâ-yı İslâmiyyemiz kaddesallâhu ervâhahüm hazerâtı isrâ ve mîrâc-ı şerîf-i ahmedîyyeyi îmân vâcib olan cümle-i akâid meyânında zikreylemişlerdir. Mîrâc-ı şerîf bahsini buraya kadar tehîrimiz ise îrâd olunan şüphelerin def'ini beyân şu makâmda münâsib olduğundandır. Biz deriz ki sürat-i hareket-i ecsâmîye ne kadar azîm olsa yine zîr-i tasarruf-ı kudretullâhta dâhil câizât-ı akliyeden idi ki mâlûmdur değil mi? Vâcibu'l-Vücûd müfîzü'l-hayr ve'l-cûd Hazretlerinin Zât-ı meâlî-nüât-ı peygamberîyi leyle-i **[s.229]** vâhidede Harem-ı Kâbetullahdan Harem-ı Kudüs-i şerîfe, ba'dehû semâvât-ı 'ulâya nakil buyurup sonra da yine leyle-i mübâreke-i mezbûrede iâde etmesine mâni' nedir? Vücûd-ı akdes-i Hz. İlâhî'ye îmân ve şu ekvândaki a'mâl-i celîl-i sübhânîye tebassur ile nigerân ve Hz. Hallâk-ı cihânın Resûl-i muhterem-i zîşânı Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimizin kıbel-i celîl-i mennândan meb'ûsun bi'l-hakk-i bir peygamber-i zîşân olduğunu tasdîk ve îkân eden her ehl-i îmân kizbden masûm sâdık-ı muhakkak olan o peygamber-i 'âlî-i rehber Efendimiz Hazretleri mesâfât-ı mezkûrede o intikâl-i serîin husûlünü bize ihbâr buyurduğu cihetle kıssa-i mîrâc ve isrânın tasdîkinde tevakkuf etmez bilâ tereddüd tasdîk ve îmân ve Cenâb-ı Hakk'ın zîr-i tasarrruf-ı kâdirânesinde dâhil umûr-ı caizeden addeyleriz.

Amma meclis-i Cenâb-ı Süleymânîye Bilâd-ı Yemen'den Arş-ı Belkîs'ın getirilmesi bu kıssa Kur'ân-ı hükm-i beyân-ı ilâhîmizde şeref-mevrûddur ilm-i ledûnîde Kitâb-ı Celîl-i samedânîde behredar kemâl bir Zât-ı huceste-âyâtın yedinde

zuhûru serd ve ityân olunmuştur. Bazı müfessirîn-i kirâm Efendilerimiz o zât-ı şerîf Süleymân aleyhi's-selâmın vezîri Âsaf bin Berhiyâ hazretleri idi diyorlar. Şu hâlde ityân-ı Arş-ı Belkîs yed-i 'âlî Cenâb-ı Âsafda Allah zü'l-celâlin izhâr ve ihsân buyurduğu bir kerâmet olmuş olur; zira Hz. Âsaf bin Berhiyâ evliyâullahdandır. Bazı müfessirîn-i kirâm Arş-ı **[s.230]** Belkîs ityân eden bizzat nefs-i nefîs-i Cenâb-ı Süleymân (a.s) idi diyorlar. Şu hâlde bu yed-i müeyyed Hz. Süleymânî'de Cenâb-ı Vâcibu'l-Müteâl'in izhâr ve ihsân buyurduğu bir mûcize-i seniyye oluyor. Şu makâmda teemmül eden sürat-i hareket-i ecsâm ne kadar azamete vâsıl olursa olsun zîr-i tasarruf-ı kudretullahta dâhil câizât-ı akliyeden olduğu nezdinde zâhir olan insân-ı zî-irfâna şu kıssaya îmân ve iz'ân sa'b ve düşvâr gelmez. "اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"[223]

2.5.3. Fasl-ı sâlis

Matar ve emsâli gibi umûr-ı ceviyye hakkında şeref-mevrûd bazı nusûs-ı şer'iyyeden şüpheleri red beyânındadır. Kur'ân-ı hükm-i beyân-ı ilâhimizde matar hakkında şeref-mevrûd âyât-ı beyyinât iki kısımdır: Kısm-ı evvelden zâhir olan matarın semâdan nüzûlüdür, kısm-ı sânîden zâhir olan matarın sehâbdan nüzûlüdür. Semâ şerîat-i İslâmiyye'mizin şeref-vârid olduğu lügat-ı celîle-i Arabiyye'de manâ-yı adîdeye ıtlâk olunuyor. 1. Semâ mesken-i meleke-i güzîn olan göklerdir. 2. Her şey ve her hânenin sakıfına semâ derler. 3. Her şeyin 'âlîsine semâ ıtlâk olunur. 4. Sehâba semâ derler. 5. Matara semâ derler. Hilâfına delîl-i kâtı' sâbit olmadıkça nasdan mütebâdir manâ-yı zâhirîsi olan mesken-i melâike olduğunu itikâd etmek bize lâzımdır. Ekser isti'mâlât-ı şer'iyyede de murâd budur. Zâhiri semâdan nüzûl-i matarı [s.231] müş'ir nass-ı şerîf ile sehâbdan nüzûl-i matarı mebnî nass-ı şerîf beynini tefrîk eyleriz. Cenâb-ı Hakk cevde müctemi'-i sehâb tesmiye olunan buhârât üzerine matarı semâdan inzâl buyururlar, ba'dehû sehâbdan arza inzâl buyururlar. Yâhud nusûs-ı şerîfe bazen mahall-i nüzûl-i ûlâ bazen de muhâll-i nüzûl-i sânîyi yâd ve tezkâr ediyor. Vallâhu esdaku'l-kâilîne.

[223] Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir. (Âl-i İmrân 3/189).

Kutbu'l-Ârifîn Gavsu'l Vâsilîn Seyyidina's-seyyid Ahmed er-Rufâi kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinden şu tevfîki beyânda naklolunmuştur ki matar iki kısımdır, bir kısmı semâdan nâzildir, sebeb-i hurûc-ı nebât bu matardır. Diğer kısmı buhârât-ı arz ve ebhârdan tekevvün ve cev-i havaya tesâudden sonra hübût eden matardır ki hüküm ve menâfi'i var ise de Allâhu a'lem bundan inbât hâsıl olmaz. Ba'dezâ "matar-ı buhârât-ı arzîn ve buhardan bi't-tekevvün sebeb-i harâretle cevv-i havaya tesâudundan sonra sebeb-i berd ile sehâb olarak bi't-tehallül matar olur" diyen mütekaddimîn ve müteahhirîn-i felâsifenin ityân-kerde ettikleri makûlât-ı delîl-i aklî kâtı' ile sâbit ve bilâ şek tahakkuk ederse o hâlde bir mûcib kâide-i mütekaddime mesken-i melâike olan semâdan nüzûl-i matar mütebâdir nusûs-ı şer'iyyeyi te'vîl bize câiz olur. Beyân-ı te'vîl nusûs-ı mezkûrede semâ ile murâd bizim üstümüzde sakıf olan şeydir ki manâ-yı lügaviyyenin birisi olan sehâb işte o semâdır. Bu te'vîli İmam Fahreddin Razî Sûre-i Bakara tefsîrinde zikretmiş ve "*Merâku'l-Felâh"* **[s.232]** şerhinde Şürünbülâlî merhûm da buna işaret etmiştir. Yâhud denilir ki nüzûl-i matar esbâb-ı semâviyedendir. Cihet-i semâdan eşi'a-i ziyâiyyesi irsâl olunan harâret-i şems ise o cümledendir. Binâenaleyh hurşid-i cihân-tâbımız a'mâk-ı arz ve bihâr ve enhârdan cevv-i havaya tesâud eden eczâ-yı mâiyyeyi isâre ederek sehâba bi'l-intikâl matar nâzil olur. Keennehû hakîkaten sehâbdan sebebiyet itibâriyle mecâzen semâdan oluyor. والله مسبب الاسباب Bu te'vîli Şeyh İsmaîl Hakkı kaddesallâhu sırrahu'l-azîz hazretleri "Sûre-i Neb'e tefsîrinde zikretmişlerdir. Fe 'ala külli hâlin ve makâlin, şübhe-i evhâm ve hayâl mündefi' oldu. Nusûs-ı şer'iyye hükm-i akla lehü'l-hamd ve'l-minnetün tevâfuk etti. Vallâhu Teâlâ a'lem.

Suâl: Ra'd, berk, sâikanın hakîkatleri nedir? Felâsife-i müteahhirîn sehâbda mütekevvin kuvve-i kehribâiyye amelinden münbaistir diyorlar. Ve kıyâsu'l-gâib ale'ş-şâhid kabîlinden delîl de ikâme ediyorlar. Cevâb: Ulemâ-yı mütekaddimîn-i İslâmiyyemiz kaddesallâhu esrârahum hazerâtı bu bâbda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları ra'd sehâba müvekkel bir melektir, haysü şâallâh sehâbı sevk eder, işitilen sadâ-yı mehîb onun sadâsıdır. Ona ra'd da derler. Elinde ateşten harbeler vardır, onunla sehâbı sevk eder. "Berk" işte o harbelerden çıkar. "Melek gazablandığında ağzından bir ateş çıkar ki sâika işte odur dediler. Ashâb kavl-i mezkûr bu bâbda menkûl bir hadîs-i âhada istinâd da ederler. Bazı **[s.233]** Fuhûlîn-i ulemâ ise şu yolda bast-ı makâl ve beyân-ı hâl ediyorlar ki "Ra'd" mahlûkullâhtan bir mahlûktur, melek değildir. Bu kavil Hasan

Basri kaddesallâhu sırrahu'l-azîzden menkûldür. Bazıları ra'd, berk, sâika ecrâm-ı sehâbın ıztırâb ve ıstıkâkından mütevelliddir. Ra'd denilen savt-ı hâil ondan münba'is berk denilen şey-i lâmî' de ondan münkadihdir. "sâika" ateşle beraber bulunup uğradığı şeyi helâk eden ra'd-ı hâilin hark ve ihlâk etmesidir dediler. Beyzâvî beyyazullâhu vechehu'l-'âlî bu kavli meşhûr diye tabir buyurmuşlar ise de ihtimâl müfessir-i müşârünileyh hazretlerinin murâd-ı 'âlîleri meyân-ı ulemâ-i mâkûlde meşhûrdur demek ola. Bu mesele takarrur ettiğinde malûm ola ki eşyâ-yı mezkûrede ulemâ-yı a'lâmın ihtilâfı kavl-i evvel ashâbının istinâd-kerdeleri olan hadîs-i şerîfin muhâlifîn indinde sahîh olmadığına delîldir. Ve illâ mazmûn-ı hadîs-i şerîfin gayrısıyla hükmedemeyecekler idi. Binâberîn mazmûn-ı kavl-i ûlâ itikâd-ı bakiyye-i akâid-i İslâmiyyemiz gibi bize vâcib değildir; zira müstenidi olan nass-ı mütevâtir ve meşhûr gibi Hz. Resûl kibriyâ aleyhi ekmeli't-tahâyâ Efendimizden vurûdu sâbit nusûs-ı şer'iyyeden değildir; lâkin savâb olan sübût hilâfına delîl-i aklî kat'î kâim olmadıkça ehâdîs-i âhad da olsa da hadîse muhâlefet etmemeleridir. Bunların kâffesi taht-ı tasarruf-ı kudretullâhda dâhil umûr-ı câizedendir. Azîmü'l-kudret bir Allah **[s.234]** zü'l-celâl'in o meleği tahlîk ve tedbîr umûr-ı sehâb ve emtâra tevkîl ederek havâdis-i mezkûreyi yani savt-i hâil-i ra'd ve berk ve sâikayı ondan izhâr ve neşet ettirmesine ne mâni' vardır? Ve amma delîl-i aklî kâtı' ile o havâdis-i selâsenin ef'âl-i kehribâiyyeden olduğu sâbit olursa o hâlde hadîs-i âhad-ı mezkûru te'vîl edebiliriz ve deriz ki hiçbir mâni' yoktur ki Cenâb-ı Hakk bir melek halk buyurup onu tedbîr-i şüûn-ı emtâra tevkîl etmişlerdir. Hükm-i bâhire-i samedânîde hâlî olması tasavvur olunamayan o kuvve-i kehribâiyyeden münba'is havâdisi mebdei melekin tedbîri ve sehâbda tasarrufudur. Hadîs-i şerîfde o havâdis-i azîmenin ve ahvâl-i şüûn ve emtârın mercî'i o melek olduğunu temsîl ve tasvîr-i azameti ile beraber ifade murâd olunmuştur ra'ddan savt ile berkden lemeân-ı mahârîk ile sâikadan şerâre-i fem ile tabîr buyrulmuştur. Bunlardan murâd ise temsîl ve tasvîrdir. Üslûb-ı mezkûr lügat-i Arabiyye'de müsta'meldir. Îrâddan maksad ne olduğunu erbâbı bilir. Bunun nazîri şer'-i şerîf-i mutahharımızda şeref-mevrûddur.

Lügat-i Arabiyye'de vurûdu kavl-i âtîden müstebân olur ki şâir memdûhu hakkında "semâhât, mürüvvet, a'tâ ve ihsân İbn Haşrecî denilen zât-ı vâlâ-simâtın üzerine mazrûb bir kubbe derûnundadır meâlinde olan şu beyitini söylemiştir:

إنَّ السَّماحَةَ وَالمُروءَةَ وَالنَّدى

في قُبَّةٍ ضُرِبَت عَلى ابنِ الحَشرَج.

[s.235] Malûmdur ki semâhat, mürüvvet, a‘tâ memdûh ile beraber kubbe derûnuna vaz‘ı mümkün olmayan meânidendir. Murâd yalnız o memdûha o sıfât-ı kerîmenin mülâzemetini temsîl ve tasvîrdir. Esteizübillâh{ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّماوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ }[224] kavl-i şerîf-i sübhânisi isti‘mâl-i şer‘-i şerîfde vârid olan nusûs-ı şer‘iyyedendir. Murâd-ı kudret ve saltanat ve azamet-i ilâhîyi temsîl ve tasvîrdir diye bu nass-ı şerîfi te’vîl eyleriz. Yoksa Cenâb-ı Hakk havâdise müşâbih değildir.

Arzı kabz ile semâvâtı yemîn ile bi’l-ahz iltisak-ı ilâhî muhâldir. İşte bu te’vîlimizle bâ delîl-i kâtı‘ sübûtu mefrûz o felâsife-i müteahhirînin kelâmı beyniyle hadîs-i şerîf-i mezkûr beyninde tevkîf makâm-ı îzâhta cilve-ger-i bürûz olur. Vallâhu Teâlâ a’lem.

Suâl: Kur’ân-ı hükm-i beyân-ı ilâhîmiz Cenâb-ı Hakk’ın kevâkibi zînet-i semâ-i dünyâ kıldığını kezâlik semâ-yı şeyâtînden muhâfaza için kevâkibi rücûm olarak halk buyurduğunu ifade eden nusûs-ı şerîfeler vardır; zira şeyâtîn, melâilke-i güzînden istirâk-ı sem‘ için kurb-i semâya kadar suûd ederler. Malûmdur ki ulemâ-yı heyet ekser kevâkibin cesâmetine hatta bazılarının arzımızdan merrat ile cesîm olduğuna kâildir. Yine bazı âsarda bazı kevâkibin ekberiyetine dâl nusûs vârid olmuştur. Binâen‘alâ hâzâ şeyâtîn şu kevâkib-i cesîme ile recm olunduklarında onların arza bi’s-sukût arzımızı düçâr-ı gezend ve hasar eylemesi ve tûl zamandan biri **[s.236]** mer’î olan o kevâkibde noksâniyet zâhir olması lâzım gelir idi Cevâb: Kur’ân-ı Kerîm’den bizzat kevâkib-i kebîrenin bizzat rücûm olması murâd değildir ki mahzûr-ı mezkûr lâzım gele. Belki murâd-ı akdes-i sübhânî a‘lem budur ki Fahreddin Razî hazretleri Sûre-i Sâffât ve Mülk tefsîrinde buyurduğu gibi kevâkibden bir takım şûleler munfasıl olur. Onunla şeyâtîn recm olunur. Cihet-i semâdan sukûtunu müşâhede ettiğimiz şehâb işte onlardır yâhud kevâkib iki kısımdır. Bir kısmı kebîr-i sâbittir, tegayyür ve sukût etmez. Diğeri sagîrdir, sukût eder, şeyâtîne recm olunur. Sukûtunu gördüğümüz şühüb işte bunlardır. Suâl: Müteahhirîn-i ehl-i heyet diyorlar ki şühüb fezâda sâbih ecsâm-ı

[224] Kıyamet gününde bütünüyle O’nun elindedir. (Zümer 39/67).

sagîredir. Ahyânen inde'l-iktirâb arza müncezib olarak sürat-i hareketten bi'l-iltihâb sukût ederler. Cevâb: Nass-ı Kur'ânî recm-i şeyâtîndir diyemiyoruz. Belki mefâd-ı celîli kevâkib fi'l-cümle rucûm-ı şeyâtîn olmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın ecsâm-ı mezkûreyi halk ve fezâda ikâme buyurmasına mâni' nedir? Bunlar cümle-i kevâkibden olduğu hâlde sigarları hasebiyle vâsıta-i cezb-i arz ile arza kurbiyetlerinde bazen sukût ederler. Bazen de Cenâb-ı Hakk o nücûm-ı sagîreyi istirâk sem' eden şeyâtîn üzerine şihâb olarak irsâl buyururlar. Binâenaleyh nass-ı şerîf-i Kur'ânî'nin misdâkı zâhir olur ki Cenâb-ı Hakk nücûmu zînet ve rücûm kılmıştır. Zînet nücûmun kibâriyle rücûm bazı **[s.237]** sıgârı iledir. İmdi ehl-i heyet irsâdât ve âlât-ı felekiyyelerinin delâlet ettiğinin gayrısını bilmiyorlar. Biz ise lehü'l-hamd ve'l-minneti sâye-i tûba vâye-i cenâb-ı risâletpenâhîde kevâkibden recm-i şeyâtîn olan kısmına vâkıf olduk ki ecsâm sagîre-i mezkûrenin bazısıdır. Bu hakîkat nezdimizde ihbâr-ı sâdıka-i Kur'âniyyemizle sâbit olduğundan işkâl yoktur. Vallâhu a'lem.

Suâl: Felekîyyûnun "Arz fezâda kâim bir küredir, bir şey üzerine merkûz değildir" kelâmları sâbit olduğunda bazı sahâbe-i güzînden mervî eser hakkında ne denilir ki Seyyidinâ İsâ aleyhi's-selâma arzdan suâl olunmuş o peygamber-i vâlâ-şân arz sûr üzerinde, sûr sahre, sahre de zuhr hût, hût da bahr bahr da rîh üzerinedir. Rîhin tahtında da zulmet vardır diye cevap vermiş. Cevap: Şu eserin hadîs-i şerîf olarak nakli farz olunsa bile âyet-i Kur'âniyye veya hadîs-i mütevâtir ve meşhûr değildir ki buna îmân bakiyye-i akâid-i İslâmiyyemiz gibi vâcib olunsun; zira sübûtuna yakîn yoktur. Seyyidinâ Hz. İsâ'dan sübûtu farz olunduğuna göre durûb-ı emsâlden olmasıyla te'vîli mümkündür. Zaten nebî müşârünileyh Efendimiz Hazretlerinin kelâmlarında rumûz durûb-ı emsâl çok vârid olur. Erbâb-ı tetebbu'a keyfiyet-i malûmdur. Vallâhu a'lem.

2.5.4. Fasl-ı râbi'

Nusûs-ı şer'iyyeden müteferrik sûrette vârid şüphelerin reddi beyânındadır. Kur'ân-ı hükm-i beyân-ı ilâhîmizde Vâcib Teâlâ Hazretlerinin **[s.238]** Ebûnâ ve Ebu'l-beşer Âdem aleyhi's-selâmı ibtidâ peder ve mâderi olmaksızın çamurdan ve Ümmünâ ümmü'l-beşer zevce-i mükerremeleri "Havva" aleyhe's-selâmı da nefs-i nefîs-i cenâb-ı Âdem'den halk buyurduğunu müfîd nass-ı şer'î vardır. Bazı müfessirîn-i kirâm "Mana, Vâcib Teâlâ Hazretleri enâb-ı Havva radiyallâhu anhâyı cins ve nev'i

âdemîden halk etti demektir diyorlar. Kemâ kâle Teâlâ:{ وَ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا }[225] Ekser-i müfessirîn-i i'zâm Efendilerimiz Cenâb-ı Hakk Hz. Havva'yı dıl'-ı eyser-i cenâb-ı Âdem'den halk etti diyerek bir hadîs-i âhada da istinâd ediyorlar. Kezâlik Cenâb-ı Hakk'ın seyyidinâ İsâ aleyhi's-selâmı bilâ eb Hz. Meryem radıyallâhu anhâdan halk buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm-i ilâhîde şeref-vâriddir. A'lâm-ı ulemâ-yı İslâmiyye kaddesallâhu esrârahümü'l-aliyye diyorlar ki bakiye-i beşer tarîk-i mutâd üzerine halk olunmasıyla beraber müşrârünileyh hazerâtının şu tarîk ile hilkatinde hangi keyfiyet ile murâd ederse insanı o keyfiyet üzerine halk etmeye tamâm-ı kudreti olduğunu ibâdına i'lâm için taraf-ı eşref-i Rabbânîden bir işâret vardır. Binâberîn Hz. Âdem'i peder ve vâlidesiz ve cenâb-ı Havva'yı mâdersiz ve Hz. İsâ aleyhi's-selâmı pedersiz olarak bakiyye-i beşeri de zükûran ve inâsen peder ve mâderden halk ve îcâd buyurdu. Vücûd-ı akdes-i Hz. Rabb-i Rahîm'e ve kemâl-i kudret-i samedânîyesine îmân ve hayvânât ve nebâtâtı türâbdan ibda've tahlîk buyurduğu[nu] tasavvur eden mümin-i **[s.239]** zî irfâna Âdem, Havva, İsâ aleyhimü's-selâm hazerâtının keyfiyyât-ı mezkûre ile halk olunmalarına îmân etmek sa'b ve düşvâr gelmez; zira bunların muhâliyetine delîl yoktur. Bu keyfiyet üzere muhbir-i sâdık aleyhi efdali't-tahiyye bize haber vermiştir. İnsan ve bakiyye-i hayvânât anâsır-ı arziyyeden bi't-tevellüd sonra tefâsîl-i müstatîle ile yekdiğerinden müştak olurlar diye "Hakk-ı insân ve hayvânda bazı müteahhirîn-i felâsifenin söyledikleri söz zunûn ve evhâm üzerine mebnî bir kavl-i bâtıldır. Bâb-ı yakînde istinâdı yoktur.

Mezkûrlar bu kavl-i bâtıllarına mezheb-i neşv diyorlar. Muvazzahan beyânı diğer eserimizde mestûrdur. İmdi sâlifu'l-beyân-ı kâide-i mukarreremizden yani bir nasdan mütebâdir manâya münâkız delîl-i kâtı' olmayınca nass-ı şer'îmizi te'vîl câiz olamadığından Hz. Âdem'in türâbdan halk olunması hakkında şeref-vârid nass-ı şerîfi te'vîle bir dâî yoktur. Felâsifenin dediği gibi delîl-i kâtı'ın kıyâsı mefrûz olsa bu bâbdaki nusûs-ı şer'iyyemizi te'vîlât-ı münâsibe ile te'vîl mümkündür. Diğer eserimize müracaât. Vallâhu Teâlâ a'lem.

Kezâlik Kur'ân-ı hükm-i beyân-ı ilâhimizde Ashâb-ı Kehf'in mağarada üç yüz dokuz sene meks ettikleri mansûsan şeref-vâriddir. Ehâdîs-i şerîfede kıssaları şöyle

[225]Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. (Rûm 30/21).

beyân olunmuştur ki Ashâb-ı Kehf dîn-i sahîh-i İsâ (a.s) ile mütedeyyin bir takım zevât idi. Küfür ve ibâdât-ı **[s.240]** evsâna meliklerinden icbârından havfen bir mağaraya ihtifâ ettiler. Cenâb-ı Hakk bunlara uyku irsâl edip 309 sene hâl-i niyâmda bulundularsa da hayatlarını Zât-ı Ecell-i A'lâ muhafaza buyurmuşlar idi. Uyandıklarından sonra yine nevme daldılar. Bu hâle muttali' olanlar bâb-ı Kehf'i sed ve bend ettiler. Tefâsîline ıttılâ' arzu eden tefâsîr-i şerîfeye müracaât etsin. Şu hâl câizât-ı akliyedendir; zira sînin-i adîde hayât-ı nâimi Cenâb-ı Hakk'ın hıfz etmesine bir mâni' yoktur. Gıdâ-yı hıfz-ı hayat da bir sebeb-i âdîdir. O Allah zü'l-celâl gıdâsız hıfz-ı hayata kâdirdir. Hayvânâtta bâhusûs nev'-i hayyâtta müddet-i şitâda bilâ ekel velâ şürb tahte't-türâb-ı nâim hayvan bulunur. Cenâb-ı Hakk o müddette onun hayatını muhafaza eder. Kezâlik tabakât-ı azriyyeden bahseden bazı zevât diyorlar ki "Taht-ı türâbdan binlerce sene mahfûze'l-hayât tahammüd eden bazı hayvânât-ı sagîre vardır. Buna bazı keşfiyâtlarıyla istişhâd da etmişler. Şimdi Ashâb-ı Kehf'in mevcûdiyetinden âsar-ı kadîmeden bâhis olanların müşârünileyhime muttali' olmaları lâzım gelmez. Çok yerler vardır ki onlar oraya vâsıl değil ayaklarıyla bile basmamıştır. Ashâb-ı Kehf'in mekânlarını tayin eden bir hadîs-i şerîf-i sahîh şeref-vârid değildir. Vallâhu Teâlâ a'lem.

Kezâlik nusûs-ı Kur'âniyye ve ehâdîs-i şerîfede şeref-vâriddir ki rü'yâ-yı menâmiye ya sarîhan veya te'vîle muhtaç nev'-i işaretle yakazada hâdis umura **[s.241]** delâlet eder. Ulemâ-yı fihâm buyuruyorlar ki rüyâyı menâmiyye, zihn-i nâimde hâdis tasavvurât-ı fikriyyedir. Birkaç envâ'ı vardır. Birinci nev': Rüyâ-yı menâmiyyenin sebebi necârât-ı ta'âmiyyedir. İkinci nev': Hâlet-i yakazada insan**[**ın**]** hakk-ı eşyâda tefekkür eder. İnsan o eşyâ-yı mütefekkireyi veya münâsibini hâlet-i menâmiyyede görür. Üçüncü nev': Şeytânîdir. İblis-i dalâlet-i enîs insanları mahzun, mağrur etmek veya sâir makâsıd-ı habîsesini eczâ için ilkâ eder. Dördüncü nev': Taraf-ı eşref-i Hz. Hallâk'tan ya sarâhaten veya işrârât-ı 'ibâdullâhı tebşîr veya tehzîrdir. Şu iki kısmın vahiyden cüz' olduğunu şerîat-ı garrâmızda nusûs-ı şerîfe beyân etmiştir. Aksâm-ı mezkûrenin kâffesi câizdir. Muhâl-i aklîyi müstelzimdir külldür. Kısm-ı ahîr için zamanımıza kadar tevârih-i kadîmede şu ahd-i kesîre menkûldür. Zannederiz ki müddet-i ömründe âsâr-ı rüyâdan hâlî olan pek azdır; lâkin felâsife-i asr-ı meyânında rüyanın kısm-ı ahîrini inkâr edenler bulunuyor. Muhâliyete ve adem-i vücûduna delîli olmaksızın rüyanın yakazada bir şeye delâletini inkâr ediyor. Şu nev'den hâdis olan şu

ahd bazılarına nakil olduğunda te'vîlât-ı vâhiye-i sahîfe ile onu te'vîl ediyor. Bizim itikâdımız şu nev'-i rüyâ-i yakazada hâdis umûra delâleti aklen câiz vukû'unda nusûs-ı şer'iyye haber verdiğinden biz ona îmân ve tasdîk eyleriz. Kezâlik bazı nusûs-ı Kur'âniyye ve ehâdîs-i nebeviyyede şeref-vâriddir ki sihirin hakîkati ve hâricde âsârı vardır. Fihâm-ı ulemâ buyuruyorlar ki **[s.242]** bazı suver-i hayvâniyeyi kalb, katl-i hayvan, ızrâr-ı ecsâd gibi hariçte âsarı ve hakîkati bulunan sihir vardır. Bu nefs-i sâhirde Cenâb-ı Hakk'ın tahsis buyurduğu hâssıyyetten veya sâhirin bazı rukye ve azâim isti'mâlinden nâşîdir. Ve lâkin hariçteki âsar-ı kâffe halk-ı ilâhî iledir. Sâhirde hâssıyet-i mezkûre ve bazı rukye ve azâim isti'mâli esbâb-ı âdiyedendir. Âdetullah böyle haricîdir. Sâhir-i mezkûr eserlerden bir şeyin hâliki olamaz. Bir kısım sihir daha vardır ki hakîkaten eseri yoktur. Yalnız nazar-ı raî de hâdistir. Sâhirin fikri vehim ve hayal olarak tasvîr eder, gören kimse hariçten vücûdu var zanneder hâlbuki iş öyle değildir. O suver-i hayâliyye ya a'mâl-i kimyeviyye ile veya nevâmis-i nur gibi nevâmis-i tabî'iyye isti'mâliyle hâdis oluyor da insan hariçte bir eser görür; lâkin hakîkati yoktur. Yâhud sürat-i amel ve bunlara mümâsil şeyler vüsâtiyle hâdis olur. Ehl-i sünnet ve'l-cemaât diyorlar ki bazı nüfus-ı insâniyyede ecsâma tesîr-i hâssasını Cenâb-ı Hakk'ın îcâd ve suver-i ecsâmı taklîb ve ısrar ve bunlara mümâsil şeyleri veya bazı rukye ve azâim isti'mâlinde eşyâ-yı sâlifü'z-zikri ihdâs etmesine mâni' yoktur; lâkin kâffesi tahlîk-i ilâhî var ve o rukye ve azâim ve havâsı esbâb-ı âdiye kılması iledir ki esbâbın mevcûdiyetinde o âsar hâdis olur. Nitekim esbâb-ı mezkûrenin menşei olan bazı nevâmîs **[s.243]** isti'mâlinde hariçte hakîkati olmayan o suver mütevehhime-i hayâliyyeyi Cenâb-ı Hakk'ın buyurmasına bir mâni' yoktur.

Suâl: Eğer sihrin vukû'unu tecvîz edersen mûcize ibrâz eden peygamberâne-i zîşâna iştibâh-ı sâhir lâzım gelir. Cevâb: Peygamberân-ı güzîn min indillâh iddiası risâlet eder. Cenâb onların yed-i âlîlerinde mûcize izhârıyla onları tasdîk eder. Sâhir risâlet iddia edemez. Eğer iddia-yı risâlet murâd ederse Cenâb-ı Hakk'ın hikmet-i bâligasındandır ki sâhirin yedinde emr-i hârik-i âdeyi izhâr etmeyiz veyâhud iddia-yı risâlet ederse hakîkat-i a'mâl-i sihriyyesi üzerine Cenâb-ı Hakk bir kimseyi muttali' kılar da sihr-i mezkûr mûcizeye mültebis olmak da hikmet-i ilâhîyedendir. Nitekim Fahr-i Razî hazretleri Bâbil'de meleklerin nâse sihri ta'lîm etmelerindeki hikmeti böylece serd ve ityân buyurdular idi. İşte mûcize sihir beyninde fârik olan budur. Suâl: Felâsife-i müteahhirîn nev'-i evvelden olan sihri inkâr ettiler. Yani nefsinde bir hâsse

vasıtasıyla ya bazı rukye ve azâim isti‘mâliyle kalb suver ve gayrı ızrâr gibi bazı hakâikin yed-i sâhirde zuhûrunu inkâr ettiler ve ihticâc dediler ki o vasâit arasında aklen irtibât ve hâricte hakâik-i mezbûrenin zuhûru yoktur. Zamanımızda hakîkat-i hâl-i sihirden keşfiyâtımızın kâffesi idi. Sâhir onda zâhir umûr-ı garbiyyenin cemî‘i hariçte hakîkati olmayan suver ve hayâlât olduğu ve hudûs-ı umûr-ı mezkûre-i **[s.244]** isti‘mâl bazı nevâmîs ile veya hiffet-i yed ve sürat-i amel ile olduğunu ifhâm ediyor. Ve ekser sâhirlerde aynen izhâr ettikleri hakîkati olmayan bir takım suver-i hayâliyye olduğunu ikrâr ediyorlar. Cevap: Biz meâşir Ehl-i sünnet deriz ki vesâit-i mezkûre yani hâsiyet-i nefs isti‘mâl-i rukye ve azâim beyniyle hariçte hakâik-i mezkûrenin zuhûru beyninde irtibâtın adem-i zuhûrundan nefsü’l-emirde sihrin bulunmaması lâzım gelmez. İrtibât ekseriya mevcûd olur da onlar muttali‘ olamazlar. Bâhusus sihir emr-i hafidir vücûd-ı sihir-i kalîldir. Mıktanıs ki bilâ şek hadîdi cezbettiği ezmine-i mütebâide zeberi malûm mâhâzâ o feylesoflar cezb-i hadîd-i hâssasının hakîkatine el-ân muttali‘ olamıyorlar. Mıknatıs ne için hadîdi cezb ettiriyor da başkasını cezb etmiyor? Gayet mekâlleri buna eczâ-yı mıknatısıyyenin terkîbi cezb-i hadîdi iktizâ ediyor imiş. İşte bu aklı ikna etmeyen gayrı vâzıh bir sebeb-i mücmeli iddiadır. Biz deriz ki yed-i sâhirde o hakâikin zuhûru mahz-ı tahlîk-i ilâhî iledir. Buna mâni‘ yoktur. Sebeb-i mûcib olsun olmasın müsâvîdir. Amma zamanımızda hakîkat-i hâl sihirden keşfiyâtımızın cemî‘inden iâde-i sihirede zâhir umûrun kâffesi suver-i hayâliyye olup hariçtir. Hakîkati olmadığı nezdimizde vuzûhan tebeyyün etti. Sözleri evvelâ deriz ki onların her sâhirin ahvâline kesb-i ıttılâ‘ etiklerini teslîm etmeyiz. Sâniyen sihirden nev‘-i evvelin âlemden mefkûdiyetine mâni‘ **[s.245]** yoktur. Nitekim ulûm-ı adîde zamanımızda mefkûddur. Şu hâlde yalnız ıttılâ‘ peydâ ettikleri nev‘-i sânî kalmış oluyor. Biz nev‘-i evvelin dâimî sûrette vücûduna kâil olmuyoruz. Zamanımızda değil belki nefsü’l-emirde azîzü’l-vücûddur. Sahibi ancak ezmine-i mütetâvilede bulunabilir. Mülahhas mekâl bir meâşir-i Ehl-i sünnet lâ sîmâ ezmine-i gâbirede sihirin vücûdiyetine kâil nusûs-ı şer‘iyyemiz vücûd-ı sihri isbât ediyor. Âsâr mahz-ı tahlîkullahdır. Her ne kadar şu zamanda vücûduna muttali‘olamıyorsak da vallâhu a‘lem.

Kezâlik bazı ehâdîs-i âhâdiyye şeref-vâriddir ki eskâm ve ızrâr bazı ecsâmda bazı a‘yen-i âdemînin tesîri vardır. Bazı âyât-ı kerîmeyi bazı müfessirîni-i a‘lâm onun üzerine hamlen tefsîr etmişlerdir. İsâbet-i aynı mukaddimîn müteahhirînden bazı

felâsife inkâr ederek diyorlar ki baîdden ayn amel edip ecsâmda eskâm ve ızrâr ile tesîri nasıl teakkul oluyor? Biz deriz ki isâbet-i ayn câizât-ı aklîyyedendir. Hakîkat-i tesîr halk-i ilâhî iledir. Ayn, sebeb-i âdîdir. Tesîr-i mezkûrun aklen beyânı esnâf-ı hayvânât arasında ihtilâf olduğu gibi insanlar da havâs-ı beşeriyyelerinde muhtelifdirler. Binâenaleyh nefsinde sem ve zarar gibi tabi‘atı hâiz kimselerin insanlar arasında bulunmasına mâni‘ nedir? Öyle bir tabi‘atı hâiz insan bir şeye müteacciben nigerân ve bu nefse ona müteveccih olsa şahs-ı mezkûrun gözünden havada bir madde-i sâme munfasıl olur. Mer’îye **[s.246]** vusûlünde mazarrat îrâs eder. İnde’l-infiâlâtü’n-nefsiyye gözden bir maddenin infisâline hangi mâni‘vardır? Nitekim inde’l-infiâl dumu‘ infisâl eder. Havâs-ı hayvânâtta sâhib ihtisâs bir zât diyor ki bir yılan vardır. Onun nazarı isâbet eden o anda helâk olur, savtını istimâ‘eden de hakezâ helâk olur. Eğer bu mesele sahîh ise ef‘î-i mezkûrun kıtâlini kendisinden ayrılarak musâba vâsılı olan semî vâsıtasıyla peyveste-i husûl oluyor demek mıknatısa ve onun hadîde tesîrine nazar eden kimse baîdden ecsâmda tesîr-i aynı istigrâb etmez. Sakm-ı ecsâm ve ızrârda tesîr-i aynden zikrettiğimiz ehâdîs-i şerîfede sâbit olandır. Amma aynın mebânı azîmeyi hedm cibâl-i cismiyyeyi şakketmesi ve daha bunlara mümâsil şeylerin zuhûru kısas ve beyne’n-nâs şâi‘ ihbârın menkûlâtıdır. Binâberîn nusûs-ı sahîha-i şer‘iyyemizde vârid olmadığından mutemed-i aleyh değildir. Mülahhas mekâl eskâm ve ızrâr ecsâmda tesîr-i ayna kâiliz. Onun vücûdu tahlîk-i ilâhî iledir; zirâ nass-ı şer‘îmiz böyle vâriddir. Aklen buna mâni‘ olmadığı gibi muhâli de müstelzim değildir. Vallâhu a‘lem.

Kezâlik bazı ehâdîs-i âhadîyyede vârid oldu ki tâ‘ûn-ı cin tâifesinin evirmesinden husûle gelir. Etibbâ diyorlar ki maraz-ı tâ‘ûn fesâd-ı havadan nâşî, fesâd-ı demden zâhir olur. Biz deriz ki akvâl-i etibbâ tahakkukunda şöyle demek mümkündür ki tâ‘ûnda sebeb-i aslî cinni benî âdeme **[s.247]** ve heva-i demlerini ifsâd ile Cenâb-ı Hakk’ın taslît etmesidir. Binâenaleyh onun –neüzü billah guded-i tâ‘ûniyye tevellüd eder. İmdi nass-ı şer‘î sebeb-i aslîyi bi’l-ihbâr ondan vahz-ı cinn ile kinâye buyurmuştur. Etibbâ ise sebeb-i ahire muttali‘ olup ıtılâ’ları mikdârı söyleyebilmişler, şu hâlde bir işkâl kalmıyor. Vallâhu a‘lem.

Suâl: Hadîs-i âhadda şeref-vâriddir ki Dânâ-yı s**[**er**]**âir kâinât-ı aleyhi ekmeli’t-tahyâyâ Efendimiz Hazretleri âhet ve belaya giriftârımız bazıları sağlam sahîhlerin

yanına getirmeyin ve irsâlinden firâr eder gibi meczûm olan hastadan da firâr et, nezdine yaklaşma." buyurmuşlardır. Diğer hadîs-i şerîfinde "Emrâzın âhara tecâvüz ve sirâyeti yoktur" buyurmuşlar. Beynlerinde tevkîf nasıl olur?

Cevâb: Malûmdur ki itikâd-ı ehl-i İslâm bir şeyin bi tab'ihi tesîri olmayıp her eser tahlîk-i ilâhî ile peyveste-i zuhurdur. Cenâb-ı Hakk âsâr için esbâb-ı âdiye îcâd eder. Zât-ı samedânîsi esbâbından ve âsarın tahallüfüne kâdirdir. Ömr-i insânî mahtûmdur, ziyâde ve noksân olamaz. İnsana mukadderden başkası isabet etmez. Binâberîn maraz-ı falânînin bi tab'ihi tesîrini sâhibin gayrıya tecâvüzünü ve insana sirâyet-i maraz ile takdîr-i ilâhî olan ecelinden evvel mevtini itikâd etmek insan için câiz olamaz. Burayı mukarrir olduğunda biz deriz ki Allâhu a'lem bi murâd-ı resûlihi'l-muhterem mümkündür ki Cenâb-ı risâlet-meâb-ı ekrem aleyhi salavâtullâhi'l-müfahham Efendimizin **[s.248]** lâ advâ kavl-i şerîfinde murâd-ı sâmîsi şudur ki bi tab'ihi tesîr-i emrâzı ve kable'l-ecelen mâte ile itkâd "advâ" câiz değildir; lâkin cüdürü cüzzâm, sill ve bunlar misilli bazı emrâzda bir râyiha-i kerîhe ve madde-i sâme bulunur ki sahibinden bi'l-infisâl ekseriya muhâlit ve mukârib olanlar da maraz-ı hudûsuna sebeb-i âdî olur. Binâberin zât-ı hakâyik-i âyât Hz. nübüvvetpenâhînin o bir hadîs-i şerîfleriyle işaret buyurduğu işte sâlifü'l-arz beyân-kerdemiz olan müedda ola. Şiddet-i berd, tuhme, harâret ve emsâli maraza sebep olduğu gibi kezâlik merîzden munfasıl o râiha-i habîse ve madde-i sâme sahîh-i muhtelitin hastalığına sebeb-i âdî olur. Fiili hâzâ bir insan emrâzın bi tab'ihi müesser olmadığını itikâd ile beraber esbâb-ı âdiyeden tehâşiyen emrâz-ı mezkûre ashâbından ictinâb eder ve tehâşîsi takdîr-i ilâhîye mâni' olamayacağını ve ömrünü uzun edemeyeceğini de bilirse sıhhat-i itikâd için şurût-ı mezkûreye müraât ile beraber onun tehâşîsine bir mâni'-i şer'î yoktur. Dânâ-yı serâir-i ceberût aleyhi efdali't-tahâyâ Efendimiz Hazretleri tâ'ûn hakkında "Olduğunuz beldede tâ'ûn zuhûr ederse hârice çıkmayın, zuhûr ettiği beldeye dâhil olmayın" buyurdular. Bazı ulemâ diyorlar ki "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz o beldeden çıkmayın buyurmalarıyla keenehu sizleri takdîr-i ilâhîden firâr kurtarır zannediyorsanız" demeyi murâd buyuruyorlar. **[s.249]** Kezâlik diğer hadîs-i şerifinden murâd saâdetleri tâ'ûn olmayan beldede ikâmetiniz nefsiniz için esken-i ayş ve istirâhatiniz için atyebdir demektir. Mâhâzâ mütevekkilen alellâhi ve sikatü billâh insan için ashâb-ı emrâz ile muhâleteye bir mâni' yoktur; zira muhâletetle husûl zarar, gayrı maktû' bihdir. Sultânü'l-mütevekkilîn resûlü's-sakaleyn aleyhi ve 'alâ âlihî

salavâtü Rabbü'l-âlemîn Efendimiz Hazretlerinin bir sıhhında meczûm ile beraber sikatü billâhi Teâlâ ekel-i ta'am buyurduğu rivâyet-kerde erbâb-ı yakînîdir. Şu makamda güzerân eden tahkîkât müşkâfânemizi teemmül ile beyne'l-ehâdiyeti'ş-şerîfe tevkîf zâhir ve mesele-i advâ hakkında itikâd-ı Müslimîn olur. Vallâhu a'lem.

Suâl: Hadîs-i âhadda şeref-vâriddir ki Cenâb-ı Hakk bir melek halk buyurup urûk-ı arza müvekkel kılmıştır. Cenâb-ı Rabbü'l-izzet yerden bir cihette zelzele murâd ettiğinde o meleğe emir ve fermân buyururlar. Melek-i mezkûr o cihetin timârını tahrîk eder, orada zelzele husûle gelir. Felâsife diyorlar ki zelzele cûş-ı arzda incire veya miyâhın ihtibâsından hâdis ve harâretle münzagat olur. Ruy-i zemîne menfezde bulunamadığından zelzele denilen o hareke-i şedîde ondan hâsıl olur. Biz deriz ki hadîs-i şerîfde şeref-vârid emre aklen bir mâni' yoktur; lâkin akvâl-i felâsife delîl-i kâtı' ile sâbit olursa hadîs-i şerîfi te'vîl mümkündür. Cenâb-ı **[s.250]** Hakk cûş-ı arzdaki incire ve miyâhın tedbîrine o meleği müvekkel kılmıştır da hadîs-i şerîfde bundan Cenâb-ı Hakk 'urûk-ı arza bir melek müvekkel kılmıştır diye kinâye buyurmuşlardır. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk bir cihette zelzele zuhûrunu murâd buyurduğunda o meleğe emir ve fermân buyurur. Melek incire veya miyâhı taslît ve o cihet derûnunda harâretle onları tazyîk eder de zelzele husûle gelir. Hadîs-i şerîfde bundan o cihetin tamrını tahrîk eder diye tabîr buyurmuşlardır. İncirenin arzı azîmi tahrîk etmesinin âmmenin fehmetmeleri sa'b olmaktan nâşî kinâye-i îrâdına bir mâni' yoktur. Vallâhu Teâlâ a'lem.

Suâl: Bazı kitaplarda akıl istib'âd edecek mübalağayı hâvî ecsâm-ı mütekaddimînin cesâmeti hakkında eserler bulunuyor. Bunlar her ne kadar aklen muhâl değilse de lâkin dört bin senelik tarihten itibaren ecsâm-ı muhannete üzerine âsâr-ı arziyyeden bâhis olanlar ecsâm-ı mezkûreyi keşf ile ecsâm-ı zamâniyemiz gibi ecsâm olduğunu söylüyoruz. Bu bâbda ne dersiniz? Cevâb: Biz deriz ki bu bâbda sâbit olan Cenâb-ı Hakk ümem-i mâziye li zikir buyurmuşlardır. Fekâle Teâlâ: {كانوا أشد منكم قوت}[226] Tâlût hakkında da {وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ}[227] buyurmuşlardır. Bazı mütekaddimîne takrîan {وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ}[228] buyurmuşlardır. Bu nusûs-ı şerîfede

[226] Onlar sizden daha güçlü, malları ve çocukları daha fazlaydı. (Tevbe, 9/69).
[227] Onun ilmini ve gücünü artırdı. (Bakara 2/247).
[228] Tutup yakaladığınız zaman zorbaca yakalarsınız.(Şu'ara 26/130).

işkâl olmadığı gibi iktişâf ve gayrı **[s.251]** muâraza etmeyiz. Amma Ûc b. Unuk kıssasında şâyi‘ olan o cesâmet-i bedeniyyesi kezâlik Hz. Âdem aleyhi’s-selâmın serr-i saâdeti semâya bi’l-vusûl uzun olarak sonra kısalması gibi menkûlât hakkında İmam İbn Kuteybe kaddesallâhu sirrahu “*Ehâdîs-i müşkile”* şerhinde buyuruyorlar ki bu menkûlât kitâb ve mevsûk zevâtın ityân-kerdesi değildir, isnâdı yoktur. İmam İbn Fûrek keddesallâhu sırrahu “*Ehâdîs-i müteşâbihe”* şerhinde “Hz. Âdem aleyhi’s-selâmın tûl-ı kâmeti hakkındaki rivâyât-ı mevsûk değildir; zira bunda bir haber-i sahîh yoktur. Hadd-i zâidden hariç meyân-ı nâsda müteârif ma‘hûd hilkatin hilâfına hilkat-ı Cenâb-ı Âdem sâbit olmamıştır” diyor. Biz deriz ki İbn Fûrek’in kelâmı “*Sahîh-i Buhârî*”deki hadîs-i sahîhe muârızdır ki Âdem aleyhi’s-selâmın tûlü altmış zirâ idi. İnsanlar hatta şimdiye kadar kısalmaktan zâil olmadı buyurulmuştur. Tahkîk budur ki ecsâm-ı mütekaddimînin cesâmeti hakkında ehâdîs-i şerîfenin sübûtu farz olunduğunda o hadîs-i şerîfleri te’vîl mümkündür. Mütekaddimîn zamanımız ahâlîsinden mübalağadan hâlî cismen ekber idiler. Hz. Âdem aleyhi’s-selâmın altmış zürra olması gibi bu da muhtemeldir ki esbâb-ı âdiyeden için ezmine-i mütetâvilede ecsâm küçülmeye başladı. Hatta el-ân marûf şu ecsâm mikdârına bâliğ oldu. Âsâr-ı arziyeden bâhislerin keşfiyâtı ise ecsâm küçüklüğünde şu mikdâra vusûlünden sonradır. Sıhhati mefrûz âhâdiyette murâd ise ezmine-i kadîme **[s.252]** ahâlînin ecsâmıdır. Tûl-i a‘mâr-ı mütekaddimînde şu kadar söyleniliyor ki Kur’ân-ı Hakîm’de Hz. Nûh’un kavmi arasında binden elli sene noksan olarak meks buyurduğu beyân olunmuştur. Ehâdîs-i şerîfede Hz. Âdem’in bin sene maîşet buyurduğu serd ve ityân kılınmıştır. Bu aklen bir emr-i mümkündür, muhâl değildir, câizdir ki mukaddemen a‘mâr-ı beşer uzun idi. Sonra ecsâmları tenakuza başladı. Hatta şu hadd-i malûma bâliğ oldu. Vallâhu Teâlâ a‘lem.

2.6. Hâtime

Neselüllâhe hüsne'l-hâtime

İkâme-i hudûd sedd-i sügûr, teçhiz-i cuyûş, ahz-ı sadakât, kahr-ı mütegallibe ve mütelassısa ve kahr-ı kattâ'-ı tarîk ve velîleri olmayan sıgârı tezviç ve beyne'l-'ibâd vâki münâza'âtı kat' ve hukûka olan şehâdeti kabûl ve cem'ihi ve bayram namazlarını ikâme ile bir imam hümâmın nasbı şer'an Müslimîne vâcibdir. Bunlar beyne'l-Müslimîn imam olmaksızın tamam olmaz. Müslümanlar umûrlarında o imâm-ı mukaddese müracaât ederler. Zât-ı kudsî-simât-ı imâmâneleri der'-i mefâsid, hıfz-ı masâlih, tıbâ'ın müsâraat etmâ'ın münazaa ettiği şeylerden men' buyurur. Nâs her umûrlarında o Cenâb-ı İmamü'l-Müslimîne itimâd-ı emir ve fermân-ı kudsî-unvân hilâfetleri, nehy-i celâlet-i âyet- **[s.253]** hüsrevâneleri muktezâsıyla amel ederler. Sahâbe-i güzîn rıdvânullahi aleyhim ecmaîn efendilerimiz pâdişâh-ı enbiyâ aleyhi esfa't-tahâyâ Efendimiz Hazretleri bâlâ-pervâz âlem-i ceberût olduktan sonra nasb-ı imâm üzere icmâ' ettiler. Hz. Ebû Bekirü's-Sıddîk radiyallâhu'ş-şefîk efendimiz "Şu emr-i imâmet ile kâim birisi lâzımdır. Bakınız ârâ-i müstahsene ve efkâr-ı müstasvibelerinizi bi'l-ityân icmâ' ettiniz" buyurduklarında her cânibden Hz. Sıddîk-ı a'zamı tasdîk ettiler. Birisi de bizim imama ihtiyacımız yoktur demedi. Şer'-i şerîf-i Ahmedîyyeye muhâlif olmayan ve evâmir-i zahirîyye ve bâtıniyyede cemî'-i âhâd-ı millet üzerine İmâmü'l-Müslimîn Efendimiz Hazretlerine itaât vâcibdir; zira Vâcib Teâlâ Hazretleri –esteizü billah {اطيعوا الله وأطيعوا الرسول و أولى الامرمنكم}[229] buyurmuştur. Ûlü'l-emirden murâd ulemâ-yı a'lâm ve vülât-ı umûrdur. Zât-ı risâletpenâh aleyhi salavâtü'l-İlâh Efendimiz Hazretleri hadîs-i şerîflerinde "Emîrime itaât eden bana itaât ve emirime isyân eden bana isyân etmiş olur. Bana itaâ eden Cenâb-ı Hakk'a itaât ve bana isyan eden Cenâb-ı Hakk'a isyan eder ve emîre itaât eden bana itaât etmiş olur" buyurmuşlardır. İmâm vâlâ-hümâm bir cünnet-i zî ihtimamdır ve rey-i saâdetinde a'dâya karşı mücâhidîn mücâhede muhârebe eder ve Hz. İmâm ile mazarrat-ı a'dâdan insan kendisini muhafaza eder. A'dâ-i dîn ve millet ve müfsidîn üzerine halîfe-i zîşân hazretlerine **[s.254]** nusret ve iâne etmek vâcib, lâyık ehemm-i umûrdur. Emîrü'l-

[229] Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. (Nîsâ 4/59).

müminîn halîfe-i Resûl-i Rabbü'l-âlemîn Efendimiz Hazretlerine sıdk-ı samîmiyetle muhabbet, salâh, tevfîk reşâd, nasr ile hakk-ı ehakk hilâfetpenâhîlerinde duâ etmek cümlemize farz-ı ayndır; zira salâh-ı imâmü'l-Müslimînde salâh-ı millet vardır. Bazı selef şu manâ-yı müeyyid böyle buyurmuşlardır ki "Taraf-ı eşref-i Hz. Mennândan bana bir duâ-yı sâlih ihsân ve itâ olunsa onu halîfe-i resûl-i kibriyâ [ya] bîriyâ olarak gûyâ olur idim. İntehâ.

2.7. Duâ

نسألك اللهم ونتوسل إليك بعظمة ذاتك العلية وصفاتك السمية وبأسمائك السنية وبروحانية سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم خير البرية أن تحفظ وتنصر وتؤيد وتوفق حضرت مولانا أمير المؤمنين وخليفة رسول رب العالمين. مولانا السلطان الأعظم والخاقان الأفخم سلطان سلاطين العرب والعجم وظل الله على صنوف الأمم السلطان ابن السلطان محمد رشاد خان ابن السلطان الغازي عبد المجيد خان بن السلطان الغازي محمد خان أيد الله خلافته إلى آخر الدوران. اللهم اجعل هذا الكتاب خالصا لو جهك الكريم وسيلة للفوز بجنات النعيم اللهم آمين

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وأصحابه الطيبين الطاهرين

والحمد لله رب العالمين.

SONUÇ

"Saruhanlı Nurullah Efendi'nin El-Husûnü'l-Hamîdiyye Tercümesinin Latinizesi ve Nübüvvet Konularının Tahlîli" başlığını taşıyan çalışmanın "Giriş" bölümünün ilk kısmında tezin içerdiği konu, bu konunun kelâm ilmi ve son dönem İslâm düşüncesi açısından taşıdığı önem izah edilerek izlenilen yöntem ve istifadeye konu olan ilmî kaynaklar belirtilmiştir. Çalışmanın ana kaynağı olan Saruhanlı Nurullah Efendi'nin "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye*" adlı tercümesinin Hüseyin el-Cisr'in "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*" isimli kelâm eserinin çevirisi olması itibariyle "Giriş" bölümünün ikinci kısmında Hüseyin el-Cisr'in hayatı, genel hatlarıyla ilmî, fikrî yapısı ve eserleri tanıtılmış, mütercim Saruhanlı Nurullah Efendi'nin tercüme-i hâli arşiv vesikalarına dayanılarak ortaya konulmuştur. Bu çerçeve dâhilinde tezin yazım amacı temellendirilmiştir.

Çalışmanın "El-Husûnü'l-Hamîdiyye'de Nübüvvet Meselesi" başlığıyla hazırlanan birinci bölümünde nübüvvet müessesesini temellendiren aslî kavramların muhtevaları ortaya konularak el-Husûnü'l-Hamîdiyye'deki nübüvvet anlayışının kavramsal arka planı tespit edilmiş, buradan yola çıkılarak Cisr'in meseleye dair tespitleri aktaracağımız şu minvalde belirlenmeye çalışılmıştır: İslâmi ilimler ve İslâm düşünce tarihiyle iştigal eden araştırmacıların malumu olduğu üzere İslâm inancında Allah'a iman başta olmak üzere diğer iman esaslarının kabulü, ancak nübüvvet ile mümkündür. Bunun içindir ki nübüvvet, insanlar için en elzem mesele hâline gelmiştir. Zira insanoğlunun dünya ve âhiret mutluluğu için bir yol göstericiye, kendilerini uyaran, müjdeleyen bir rehbere ihtiyacı gündeme gelmiştir. Bununla birlikte bu yol gösteren rehberin bir cin veya melek değil de insanın kendi cinsinden seçilmesi Allah'ın insanlara bir hikmet ve lütfudur.

İnsan yaradılışı gereği öğrenmeye elverişli olarak yaratılmıştır. Kişide yürüme, koşma, temizlik, yeme içme, korku, sevgi, güven gibi duygular dahi öğrenme yoluyla oluşmaktadır. Bunlar fiziksel veya ruhsal ihtiyaçlar olarak hayatı devam ettirmeye yönelik öğrenimlerdir ve insan belirli bir yaşa geldiği zaman bu kazanımlara vâkıf olur. Fakat öğrenme ihtiyaçlarından bazıları, insanın doğumundan ölümüne kadarki öğrenimi kapsamaktadır. İnsan hayatı, kişinin kendisini ve yaşadığı âlemi yaratan yüce

ve aşkın bir varlığı yani Allah'ı keşfedip bulması serüvenidir. Dünya hayatını Allah'ın rızasını kazanacak şekilde yaşamak ve âhiret hayatında da Allah'ın vadettiği mükâfatlara ulaştıracak bir yol gösterici rehber olarak nitelendirilen peygamber, söz konusu ihtiyaçları giderme hususunda son derece önem arz etmektedir.

İslâm düşünce tarihine baktığımızda nübüvvet konusunun, çeşitli ekoller ve düşünce sistemleri tarafından farklı yaklaşımlarla ele alındığını görmekteyiz. Peygamberlik makâmının mevcûdiyeti noktasında bazı aşırı fırkalar haricinde klasik dönemdeki Kelâm ekolleri arasında bir görüş ayrılığı olmadığı söylenebilir. Söz konusu dönemde nübüvvetin mevcûdiyeti değil daha çok mâhiyeti tartışma konusu olmuştur. Ancak zaman içerisinde yabancı kültür ve fikirlerle karşılaşan İslâm toplumunda, ilk dönemlerde yabancı düşünürlerin, tercüme faaliyetlerinin etkisi sonucu İslâm dininin esaslarından ikinci temel unsuru teşkil eden nübüvvet ile ilgili farklı tartışmalar meydana gelmiştir. Bu tartışmaların seyri bir peygambere ihtiyaç olup olmadığı, insan aklının kendi başına her şeyi kapsamadaki yeterliliği, nübüvvetin ispatına yönelik gösterilen delillerin aklen doğruluğu gibi sorularla başlamış ve günümüze kadar geçerliliğini koruyarak üzerinde tartışılan en önemli meselelerden biri hâline gelmiştir. Ancak nübüvvet meselesi daha ziyade İslâmiyet eksenli ilerlemiş; kişi odaklı bir biçimde Hz. Peygamber'in risâleti üzerine bir husûsiyet ve yoğunluk kazanmıştır. Özellikle bazı Yahudi, Hıristiyan bilginler ve oryantalistler tarafından Hz. Peygamber'in risâletinin haksız eleştirilere ve ağır iftiralara maruz kalmasıyla ortaya çıkan nübüvvet meselesi, sistematik bir şekilde günümüze kadar gelmiş ve hâlâ canlılığını korumaktadır. Bu konunun günümüzde de aynı yoğunlukta tartışılıyor olmasındaki en önemli sebep oryantalistlerin muhtelif ilimlerde gösterdikleri göz boyayan başarılarının Müslümanlarda oluşturduğu hayranlık olgusudur. Azımsanamayacak sayıdaki Müslümanlarda, gelişmeye ve büyümeye giden yolun Batılı gibi düşünmekten, onlara benzemekten geçtiği algısı oluşmuştur. Bu durumun bir tezahürü olarak, Batı kaynaklı tüm bilgileri mutlak doğru kabul etmeyi, kendi dinini dahi İslâmî esas kaynaklardan değil; Batı kaynaklarından öğrenmeyi tercih etmeye başlayan Müslümanların sayısında artış meydana gelmiştir; zira Batının ilim konusunda söylediği her şeyi mutlak doğru kabul eden İslâm düşünürlerinin artmasıyla söz konusu etki, İslâm ile ilgili olan tüm meselelere ve dolayısıyla nübüvvet konusuna

da sirâyet etmiştir. Bununla beraber artık nübüvvet meselesi farklı bir boyut kazanarak hak bâtıl tartışmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Oryantalistlerin İslâm'a yönelik tenkitleri, tabîi olarak 18. ve 19. yüzyıllarda Müslüman âlimlerin de ilim anlayışlarını ve araştırma mevzularını etkilemiştir. Oryantalistler Hz. Peygamber'in nübüvveti, nübüvvetinin ispatını teşkil eden mûcizeleri, akıl-nakil/din-bilim çatışması, içtihat kapısının kapalı olması, hadislerin sıhhati gibi meselelerden hareketle İslâm'ın naslara bağlı bulunmasını bahane ederek dinin genel olarak belli bir zamana sıkışmış hâlde olduğunu öne sürmüşler, bunların sonucunda ise İslam'ın gelişmeye, ilerlemeye engel teşkil ettiğini iddia etmişlerdir.

İslâm'ı terakkiye engel olmakla itham ederek İslâm'ı değersizleştirmeye başlayan düşünce yapısının yaygınlaşmasıyla birlikte modern bilim daha çok ön plana çıkma imkânı buldu ve Osmanlı Devleti'ne ve Müslüman coğrafyaya dâhil olmayı başardı. Durumun bu şekilde seyretmesinin sebepleri Batılı bilim insanlarının ve filozofların eserlerinden tercümeler yapılmaya başlanması, Batılı ülkelere devlet eliyle gönderilen elçi ve öğrenciler, aynı zamanda modern ilimlerin de tahsil edilmesi için açılan eğitim kurumları olmuştur. Bunun sonucu olarak da İslâm'ın ilim anlayışı sorgulanmaya başlanmış ve İslâm'ın akla, ilme verdiği önem vurgulanırken aynı zamanda naslarda belirtilen unsurların modern bilime uygun olup olmadığı konusu gündeme getirilmiştir. Bu iddialarla birlikte üretilen İslâm'ın ilim ve fenne mânî olduğu tasavvuruna karşı İslâm'a dayanarak red ve itiraz edilmesi, özellikle Osmanlı'nın ilim ve fen adamları üzerine terettüp eden bir vazîfe olmuştur. Müslüman âlimlerin bir kısmı, mezkûr iddialara karşı sessiz kalmayıp çeşitli çalışmalarla gerek aklî gerek naklî yöntemlerle reddiyede bulunmuşlar; bu konularda kaleme aldıkları eserlerle günümüze de ışık tutan nitelikli savunmalar ortaya koymuşlardır.

Son dönemin tahkîk ehli âlimlerinden olan Hüseyin el- Cisr de bu tartışmaların yoğunluk kazandığı dönemde yaşayan bir âlim olarak çeşitli delil ve argümanlarla İslâm'ın akla ve bilime muhâlif olmadığı düşüncesini ortaya koymuş, bunu yaparken dinin temel prensiplerini ihmal edip Batı eksenli bilim anlayışını ölçü almak yerine dinin aslını muhafaza eden uzlaştırıcı bir tutum sergilemiştir. Bu tutumun etkisiyle Cisr, açık bir şekilde teorik ve pratik bir çerçevede İslam dininin itikadî ve amelî hükümlerin aklî ve bilimsel açıdan izah etmiştir. 19. yüzyılda yaşayan bir İslam âlimi

olan Cisr, İslam dünyasının maruz kaldığı bu problemlere ilgisiz kalmayarak eserlerinde, yayımladığı makalelerle İslâm'a yöneltilen eleştirilere cevaplar vermiş ve Müslümanları da bu mânâda Batı karşısında müdafaa etmiştir. Materyalist ve pozitivist felsefelerin yaygınlaşması sebebiyle Müslüman gençlerin imanlarından endişe duyması onu bu felsefeleri reddeden yazılar yazmaya teşvik etmiştir.

Yeni İlm-i Kelâm Dönemi âlimlerinden Hüseyin el-Cisr, nübüvveti inkâr edenlere geleneksel yöntemlerle cevap vermenin yanı sıra geleneksel nübüvvet müdafaasında pek rağbet görmemiş olan eski dini gelenekleri ve kutsal kabul edilen dini metinleri de araştırarak söz konusu kaynaklardan deliller ortaya çıkartıp hasımları susturma yöntemi benimsemiştir. Özellikle oryantalistlere karşı yürütülen bu çalışmalarda hem onlara karşı bir savunma gerçekleştirmek hem de itikâdı zayıf olan ve îmânlarını kaybedecek noktaya gelmesinden endişe duyulan Müslümanların dinlerinden uzaklaşmalarını engellemek amaçlanmıştır.

Cisr, İslâm inançlarına dair "*el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye"* isminde telîf ettiği ve bizim tercümesini latinize ettiğimiz bu eserin önemli bir bölümünü nübüvvet meselesine ayırmış olup, nübüvvet ve mûcize ilişkisi ile ilgilenmiş, Allah'ın peygamber göndermesinin hikmeti üzerinde durarak nübüvvetin ispâtı konularını ele almış, nübüvvetin imkânını aklî ve naklî gerekçelerle savunmuş, nübüvvet makâmının câiz olduğu, şartları, nitelikleri, vahiy olgusu, peygamberlerin günah işlemekten uzak olmaları noktalarına değinmiş, bazı nakillerin zâhirleri itibariyle ileri sürülen itirazlara cevap vermek maksadıyla bunları akıl ve ilimle ters düşmeyecek şekilde, birikimlerini sentezleyerek cevaplandırarak İslâm dinini müdafaa etme yöntemini tercih etmiştir.

Çalışmanın "el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye Adlı Tercümenin Latinizesi" başlığıyla hazırlanan ikinci bölümünde Saruhanlı Nurullah Efendi'nin "*el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye*" ismiyle Osmanlı Türkçe'sine yaptığı tercüme günümüz okuyucusunun istifadesine sunulmak amacıyla ilmî neşir kaidelerine uygun bir şekilde latinize edilmiştir. Bu tercüme vasıtasıyla bir Osmanlı âliminin tercüme uslûbunun gösterilmesi yanında eserin ithaf edildiği Sultan II. Abdülhamid'in metinden çıkarılarak Sultan Mehmed Reşad'a ithafla Meşrûtiyet övgüsü gibi dönemin şartlarının tercümeye ne şekilde aksettiği tespit edilmiştir.

Son olarak belirtmemiz gerekir ki bu çalışma ile son dönemde din üzerine yapılan tartışmaların mâhiyetine dair mütevazı bir katkıda bulunulmaya çalışılmış, Hüseyin el-Cisr örneğinde görüldüğü gibi kadîm ilmî geleneğin sağladığı birikimin modern dönemde de faydadan hâlî olmadığı, Saruhanlı Nurullah Efendi'nin ortaya koyduğu tercüme ile Osmanlı ilmî muhitine ait eserlerin çeşitli orijinal unsurlar barındırdığı tespit edilmiştir. Bu sebeple Osmanlı dönemi kelâmına dair yapılacak yeni çalışmaların düşünce dünyamıza değerli katkılar sağlayacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *El-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'âni'l-Kerîm bi hâşiyeti'l-mushafü'ş-şerîf*, Kahire: Dârü'l-Hadis, 1991/1411.

Abdülcebbâr, Kâdî, *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi (Mu'tezile'nin Beş esasının Açılımı)*. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı, 2013.

Ali el-kârî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *Fıkh-ı Ekber Şerhi,* İstanbul: Hisar Yayınevi, 2019.

Aydınlı, Osman "Mu'tezilî Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/1 (Nisan 2006):7-26.

Gedikbaş, Adem *Hüseyin el-Cisr'in Kelâmî Görüşleri*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüzksek Lisans Tezi, 2003.

Akçay, Mustafa, "Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı", Sakarya Üniversitesi 3. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/3, (Haziran 2001) 217-246.

Alkış, Murtaza, *Hilmi Yavuz'da Modernleşme ve Din*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Altaytaş, Muhammet, *Modern Çağda Müslüman Nazarıyla Varoluş ve Ölüm*, Sonçağ Akdemi, (Ankara: 2020), 67.

Altaytaş, Muhammet, *Varoluşsal Açıdan İslâm İnancında Ölüm*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Aydın, Muhammet "Mâtürîdî'nin Düşüncesinde Nübüvvetin Aklî Temellendirilmesi", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/20 (Temmuz 2021) 593-614.

Aydınlı, Osman, "Mu'tezilî Düşüncede Nübüvvet Meselesi ve Hz. Muhammed", *İslâmî İlimler Dergisi,* 1/1 (Bahar 2006) 7-26.

Azak, Mikail, *Hüseyin el-Cisr'de İlâhî Sıfatlar ve Nübüvvet*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bahçe, Kemal, *İmam-ı Gazzâlî ve Nübüvvet Anlayışı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Beyâzîzâde, Kemaleddin Ahmed, *El-Usûli'l-Münîfe li'l-İmam Ebî Hanife*, çev. İlyas Çelebi, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017.

Bilsin, Hilmi, *Hüseyin el-Cisr'in Ateizm Eleştirisi*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bulut, Halil İbrahim, *"Mûcize"*, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2020); 30/351-354.

Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb, *Kitâbü Hüceci'n-nübüvve*, çev: Yasin Ulutaş-Abdülhamit Sinanoğlu, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

Can, Mustafa, *Ebû Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, Ankara: Diyanet Yayınları, 2022.

Erdemci, Cemalettin, "Kelâm İlminde Vahiy", *Milel ve Nihal Dergisi*, 8/1, 2011.

Çelebi, İlyas, *"Hüseyin El-Cisr"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998) 18:537-540

Çelebi, İlyas, *"er-Risâletü'l-Hamîdiyye"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35:128-129.

Cisr, Hüseyin, *er-Risâletü'l-Hamîdiyye fî hakîkati'd-diyâneti'l-İslâmiyye ve hakîkati'ş-şerî'ati'l-Muhammediyye*, çev: Manastırlı İsmail Hakkı, İstanbul: Ravza Yayınları, 2022.

Cisr, Hüseyin, *el-Husûnü'l-Hamîdiyye li-muhâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*, İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, 2017.

Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rifât*, çev. Arif Erkan, İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Devellioğlu, Ferit, "*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat"* , Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2020.

Düzgün, Şaban Ali, "Kur'ân'ın Oluşumu (Vahiy Süreci)", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 5/2, 2009.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *Kitâbü'l-Edeb*, çev. Ahmet Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, İstanbul: Şamil Yayınevi, 2019.

Erdoğan, İsmail, "İslâm Filozoflarına Göre Nübüvvet ve Mûcize", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:1, 1996, 429-449.

Fettâh, İrfan Abdülhamîd, *"Eş'arî, Ebü'l-Hasan"* Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 11: 444-447, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Gaznevî, Şeyh Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd b. Saîd, *Kitâbü'l-usûli'd-dîn*, çev: Hafzullah Genç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Kavâidu'l-akâid*, çev: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Endülüs Kitap, 2021.

Gürsoy, Adnan, "İbn Sînâ'nın Nübüvvet Teorisinde Kutsî Akıl", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/2, (Ağustos 2015), 1-26.

Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman,* çev. Kaan ÖKTEN, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Mücerredü Makâlâti'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gımaret, Beyrut: 1987.

İbn Ebi'l-izz, Ali b. Ali b. Muhammed ed-Dımeşkîel-Hanefî, *el-Akîdetü't-Tahâviyye ve Şerhi,* çev. M Beşir Eryarsoy, İstanbul: Guraba Yayınları: 21, 2002.

İbn Miskeveyh, *Tanrı-Nefs-Nübüvvet el-Fevzü'l-Asgâr*, İstanbul: Endülüs Kitap, 2020.

İmamoğlu, Tuncay, "Din ve Modern Düşünce Üzerine", *Muhafazakar Düşünce Dergisi,* 7/27, (Mart 2011):153-166.

İzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslâm,* çev. Edina Nurikiç, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

Kanar, Mehmet, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2011.

Kara, İsmail, "Modernleşme Dönemi Türkiyesi'nde "Ulûm, Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not, *Kutadgubilig Dergisi*, S. 2, (Ekim 2002): 249-278.

Karadeniz, Osman, *İlim ve Din Açısından Mûcize*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2, 2018.

Kaya, Mahmut ,"Ebû Bekr er-Razî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 479-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Lâmişî, Ebü's-Senâ Mahmûd b. Zeyd el, *et-Temhîd li-kavâ'idi't-tevhîd*, thk. Abdülmecit Türkî. Beyrut: Dar'ul-Garbi'l-İslami, 1995.

Mâtürîdî, Ebû Mansur, *Kitâbü't-Tevhîd,* çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

Mavil, Kılıç Aslan, "Mâtürîdîlere Göre Nübüvvetin Kapsamı ve Gerekliliği", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5/9, (Bahar 2017): 76-88.

Nesefî, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *el-Umde fî'l-akâid*, çev. Temel Yeşilyurt, Malatya : Kubbealtı Yayıncılık, 2000.

Önal, Recep "İslâm Kelâmında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi II*, 2/2 (Haziran 2013): 151-178.

Özdemir, Metin, "Mu'tezile'nin Nübüvvet Müdafaası", *Cumhuriyet Üniversitesi Kelâm Araştırmaları Dergisi,* 5/1, (2007), s.47-64.

Sabûnî, Ahmad Ibn-Mahmûd as- *Mâtürîdiyye Akâidi: el-Bidâye fî Usûli'd-DînTercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. Baskı, 2014.

Sabri, Mustafa, *El-Kavlu'l-Fasl*, çev: Muhammet Uysal İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.

Samî, Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî,* İstanbul: Çağrı Yayınları, 2015.

Şimşek, Yusuf-Biçer, Ramazan, "İmam Mâtürîdî'ye Göre İnanç Esaslarının Bireysel ve Toplumsal Yaşama Yönelik Katkıları", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 36/55 (Kasım 2021), 55-69.

Teftazânî, "Şerhu'l-Makâsıd"; Kelâm İlminin Maksatları, çev: İrfan Eyibil, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 129, 2019.

Tehânevî, Muhammed Eşref Ali, *Yeni İlm-i Kelâm- Modernizm Şüphelerine Cevaplar*, çev: Mehmed Keskin, İstanbul: Tahkik Yayınları, 2023.

Topaloğlu, Bekir vd., *İslam'da İman Esasları,* Ankara: T.C Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.

Tortuk, Bilgehan Bengü, "Farabi'nin Nübüvvet Anlayışı" *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/23, (2009), 75-102.

Unamuno, Miguel De, "*Tragic Sense of Life",* New York: Inc. Dover Publications, 1954

Vural, Mehmet, "Meşşâî Filozofları ve Spinoza'da Nübüvvet Nazariyesi"," Beytulhikme An International Journal of Philosophy Dergisi, 3/1, (Haziran 2013) s.54-83.

Yavuz, Salih Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2020.

Yavuz, Yusuf Şevki "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33:279-285.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Vahiy" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012) 42:443-447.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi *Kitâbü'l-Minhâc Fî Usûli'd-Dîn*, çev. U. Murat Kılavuz, A. İskender Sarıca, İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.

EKLER

Aydın Demirci Rüşdiyesi Muallimi Mehmed Nurullah'ın, mektebin lağvından dolayı açıkta kaldığından bahisle bir başka rüşdiyeye tayin talebi üzerine Aydın Valiliği'nden mekteble ilgili malumat alınması hususunun Mektubi Kalemi'ne havale olunduğu.

EK 1



EK 2

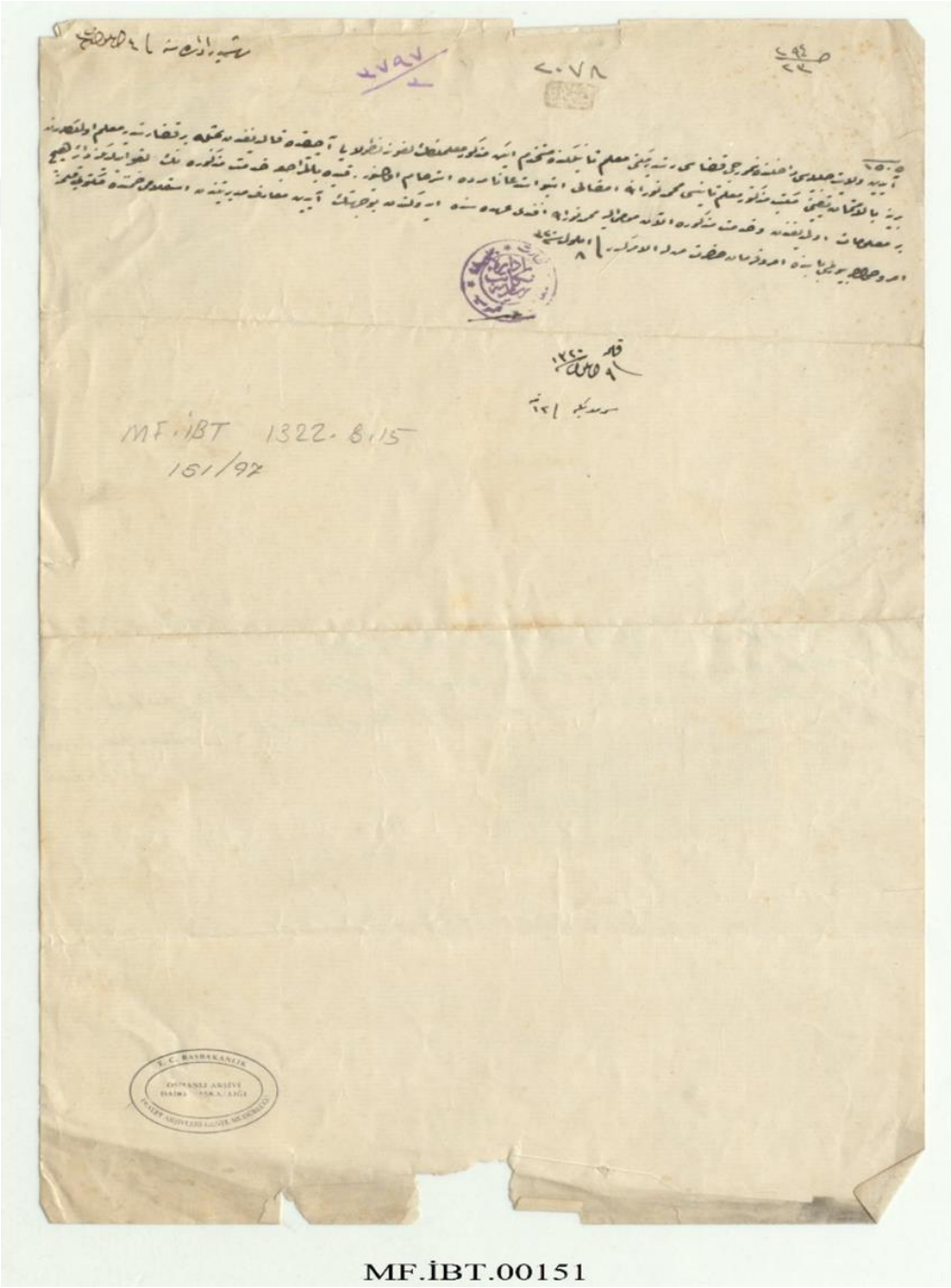

MF.İBT.00151

Aydın Demirci Rüşdiyesi'nin lağvıyla işsiz kalan Mehmed Nurullah Efendi'nin herhangi bir rüşdiyeye tayini talebinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığı.

EK3

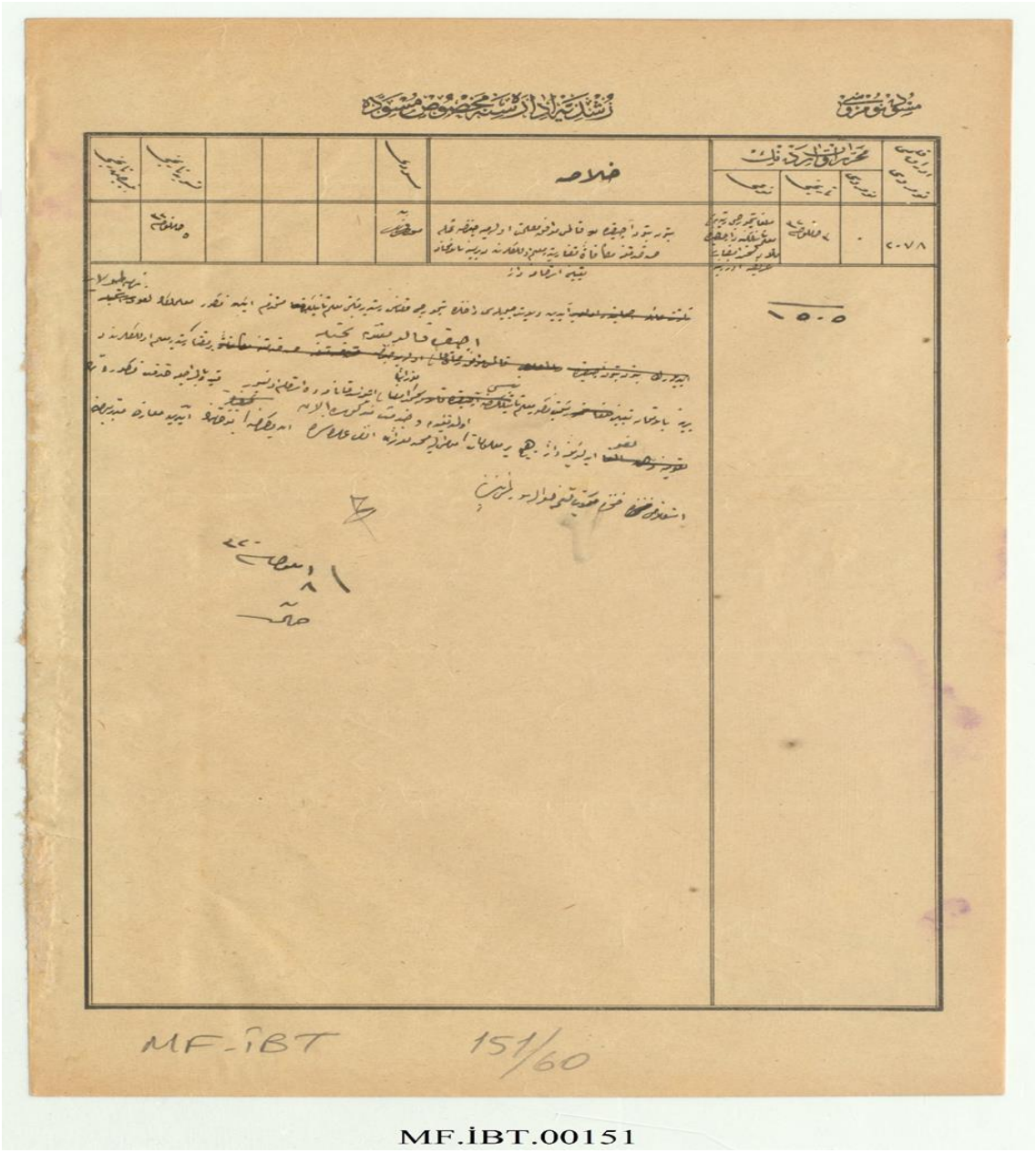

MF.İBT.00151

“el-İnâyâtü’r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi’l-Husûn li-muhâfazati’l-akâidi’l-İslâmiyye” adlı tercümenin başında [2, 3, 4. sayfalar] yer alan mütercimin sözü: İfâde-i merâm.

EK 4

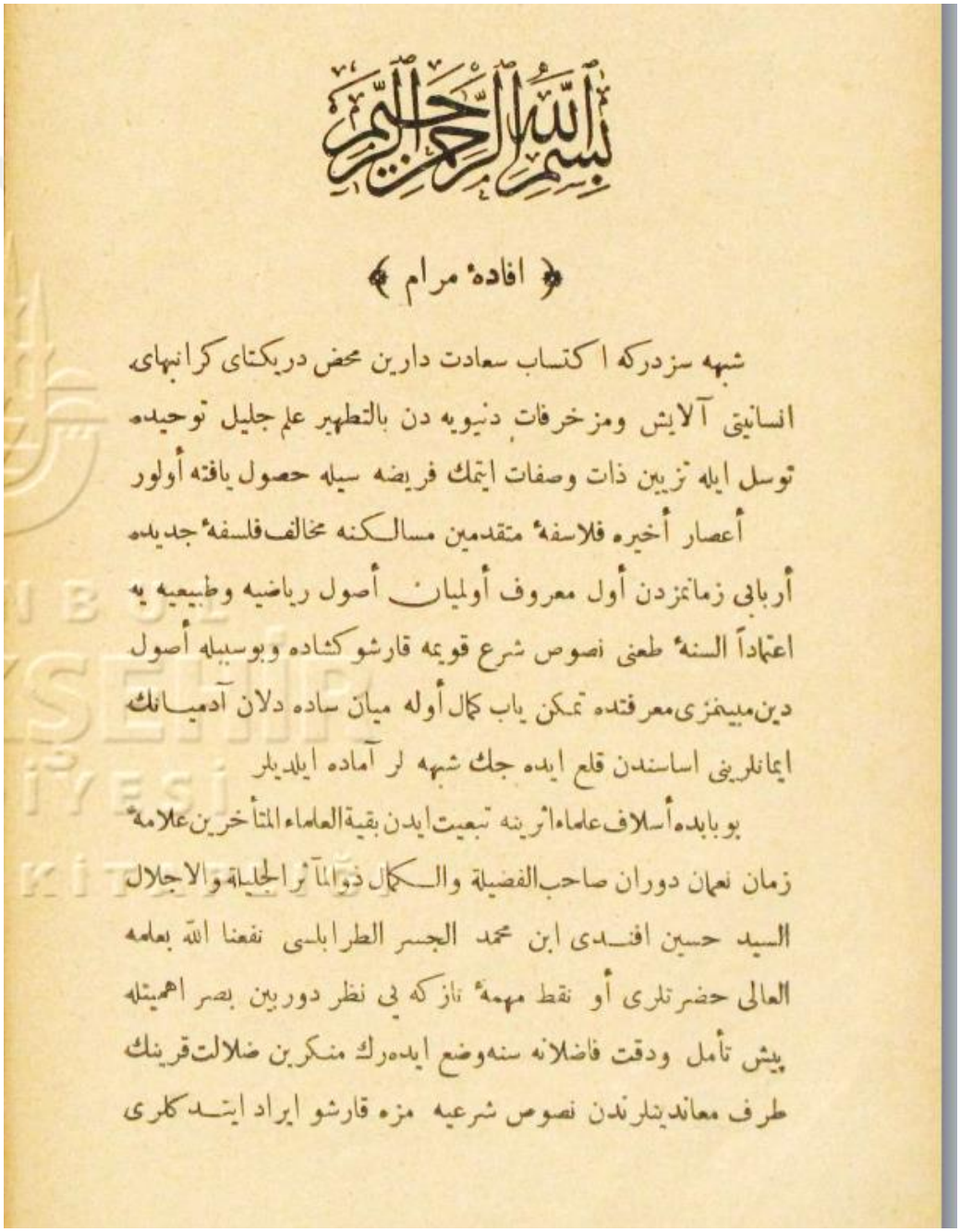

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ افادهٔ مرام ﴾

شبهه سزدركه اكتساب سعادت دارين محض دريكتاى كرانبهاى
انسانيتى آلايش ومزخرفات دنيويه دن بالتطهير علم جليل توحيده
توسل ايله تزيين ذات وصفات ايتمك فريضه سيله حصول يافته أولور
أعصار أخيره فلاسفهٔ متقدمين مسالكنه مخالف فلسفهٔ جديده
أربابى زمانمزدن أول معروف أوليان أصول رياضيه وطبيعيه يه
اعتماداً السنهٔ طعنى نصوص شرع قويمه قارشو كشاده وبوسبيله أصول
دين مبينمزى معرفتده تمكن ياب كمال أوله ميان ساده دلان آدميانك
ايمانلرينى اساسندن قلع ايده جك شبهه لر آماده ايلديلر
بو بابده أسلاف علماء اثرينه تبعيت ايدن بقية العلماء المتأخرين علامهٔ
زمان نعمان دوران صاحب الفضيلة والكمال ذو المآثر الجليلة والاجلال
السيد حسين افندى ابن محمد الجسر الطرابلسى نفعنا الله بعلمه
العالى حضرتلرى أو نقط مهمهٔ نازكه بى نظر دوربين بصر اهميتله
پيش تأمل ودقت فاضلانه سنه وضع ايده رك منكرين ضلالت قرينك
طرف معاندينلرندن نصوص شرعيه مزه قارشو ايراد ايتدكلرى

EK 4

اشكالات وشبهاتك رفع وازاله سنى كافى وعقائد أساسيهٔ اسلاميه مزى حافل « كتاب الحصون » ناميله بر تأليف متين عالم اسلامه هديه بيور مشلر رضى الله عنه

فقط لسان عرب اوزره تدوين اولنديغندن لسان مذكوره آشنا أولميان اخوان دين مبينمزه ناچيزانه برخدمت أولمق أوزره مستعيناً بحول الله تعالى لسان عذب البيان عثمانيمزه كتاب مذكورى مآلا ترجمه ايتدم

بوبابده واقع أولان قصورى دامن عفو ايله ستر بيورمه لرى بالجمله اخوانمزدن رجا ايدرم

جناب مؤلف عصر حاضره مطابق عقائد اسلاميه يى مدافع بر كتابك لزومنى كوستروب أو سياقده أصل مترجمك تأليف أولنديغنى أوزون أوزاديه سرد وبياندن صكره « كتاب الحصونى » برمقدمه أوچ باب وهر باب أوچ فصلى مشتمل مهمات أصول دينيه دن حاجت مس ايدن مسائل جليله يى حاوى دين مبين محمدى صلى الله عليه وسلمده وجوب خلافت جليله يى وعامهٔ مسلمينك مقام خلافته أولان حقوق إطاعت وانقيادیه سنى مبين برخاتمه يى محتويدر ديه بسمله كش مبادرت أوليور

مترجم فقير ده بو ترجمه يى « العنايات الربانية فى ترجمة الحصون لمحافظة العقائد الاسلامية » نامنى بالتوسيم أصل كتابك مقدمه سندن

EK 4

(٤)

ترجمه يه بدء ومباشرت ايتدم كتاب مستطاب مذكورك ترجمه سى شوزمان سعد اقتران مشروطيته باخصوص ايلك مشروطى بادشاه عالى جاهمز سلطان (محمد رشاد) خان خامس حضرتلرينك ايلك سنهٔ جلوسيهٔ همايونلرينه شرف تصادفى مترجم ايجون ايروجه موجب مباهاتدر . وبالله التوفيق

في ٢٩ جمادى الاولي سنة ١٣٢٧ هـ ٥ حزيران سنة ٣٢٥

صارو خانى تيمور جوى

كمال الدين زاده

محمد نور الله

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI

“el-İnâyâtü’r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi’l-Husûn li-muhâfazati’l-akâidi’l-İslâmiyye” adlı tercümenin Mukaddime bölümü.

EK 5

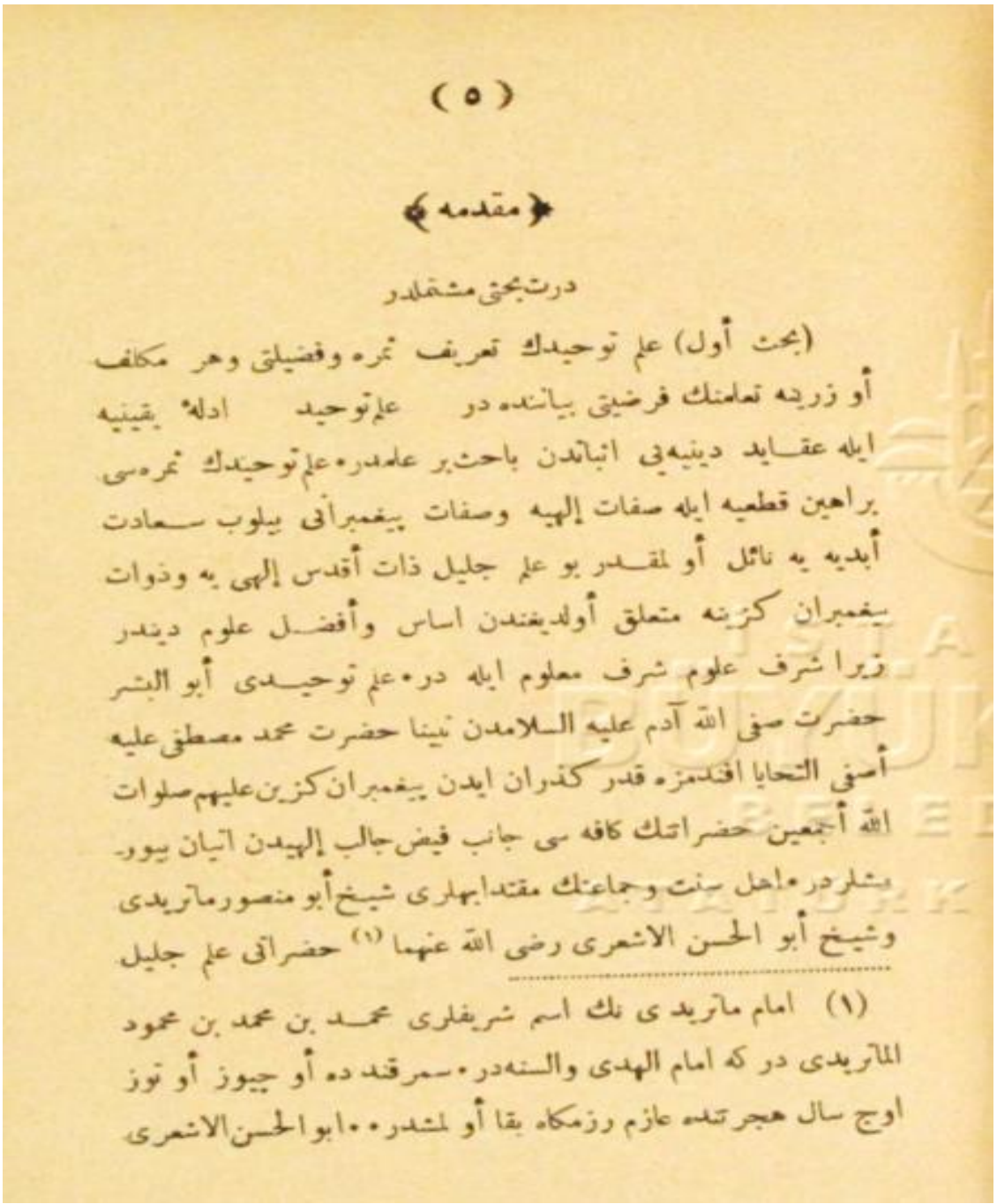

(٥)

﴿ مقدمه ﴾

درت بحثی مشتملدر

(بحث أول) علم توحیدك تعریف ثمره وفضیلتی وهر مکلف أو زرینه تعلمنك فرضیتی بیاننده در علم توحید ادلهٔ یقینیه ایله عقاید دینیه‌یی اثباتدن باحث بر علمدر. علم توحیدك ثمره‌سی براهین قطعیه ایله صفات إلهیه وصفات پیغمبرانی بیلوب سعادت أبدیه یه نائل أولمقدر بو علم جلیل ذات أقدس إلهی یه وذوات پیغمبران کزینه متعلق أولدیغندن اساس وأفضل علوم دیندر زیرا شرف علوم شرف معلوم ایله در. علم توحیدی أبو البشر حضرت صفی الله آدم علیه السلامدن نبینا حضرت محمد مصطفی علیه أصفی التحایا افندمزه قدر کذران ایدن پیغمبران کزین علیهم صلوات الله أجمعین حضراتنك کافه سی جانب فیض جالب إلهیدن اتیان بیورمشلردر. اهل سنت وجماعتك مقتدا بهلری شیخ أبو منصور ماتریدی وشیخ أبو الحسن الاشعری رضی الله عنهما [1] حضراتی علم جلیل

(١) امام ماتریدی نك اسم شریفلری محمد بن محمد بن محمود الماتریدی در که امام الهدی والسنه‌در. سمرقندده أو چیوز أو توز اوچ سال هجرتنده عازم رزمکاه بقا أولمشدر. ابو الحسن الاشعری

EK 5

توحید ده کتب جلیله تصنیف وکلام مخالفینی ردا یتمکده أدله وبراهین اقامه ایدن ذوات معالی سمانك اشهری اولدقلرندن علم جلیل مذکورك واضعی امامین مشار الیهما حضراتی اولدیغی شایع اولدی. بو علم شریفك تعلمی ولو أدلهٔ اجالیه ایله اولسون ذکور وانات هر مکلفه فرضدر أما ادلهٔ تفصیلیه سنی بیلمك فرض کفایه درأمت ناجیهٔ احمدیه دن بعضیلری آشنا أولسه باقیلرندن ساقط أولورجزما معتقد أولان شکی ترددی قبول ایتمیان عقاید دینیه سنده غیره تقلید ایدن کیمسه نك ایمانی صحیحدر لکن قادر أولوبده أدله یه نظر ایتمکی ترك ایدن کنهکار أولور أکر عدیم الاقتدار ایسه آثم أولز

أشهر مباحثی أساس دین ومنبع یقین أولان توحید جلیل الهیدن بحث أولندیغی ایچون علم شریف مذکوره (علم توحید) نامی ویرلمشدر

(بحث ثانی) حقیقة ایمان واسلام بیانندهدر جناب حقك عباد دینه تکلیف وانك جزاسی جنتنه دخول وجهنمدن نجاتنه مدار قیلدیغی ایمان سیدنا وسید العالمین ذات رسالتپناه حضرت محمد معالی اکتناه علیه

.....

صحابهٔ کزیندن ابو موسی الاشعری حضرتلرینك نسل عالیسندندر أیکیوز التمش سالنده تولد وأوچیوز أو توز یش سنه سنده مرتحل دار آخرت أولمشدر رضی الله تعالی عنهما ونفعنا الله بعلومهما آمین

EK 5

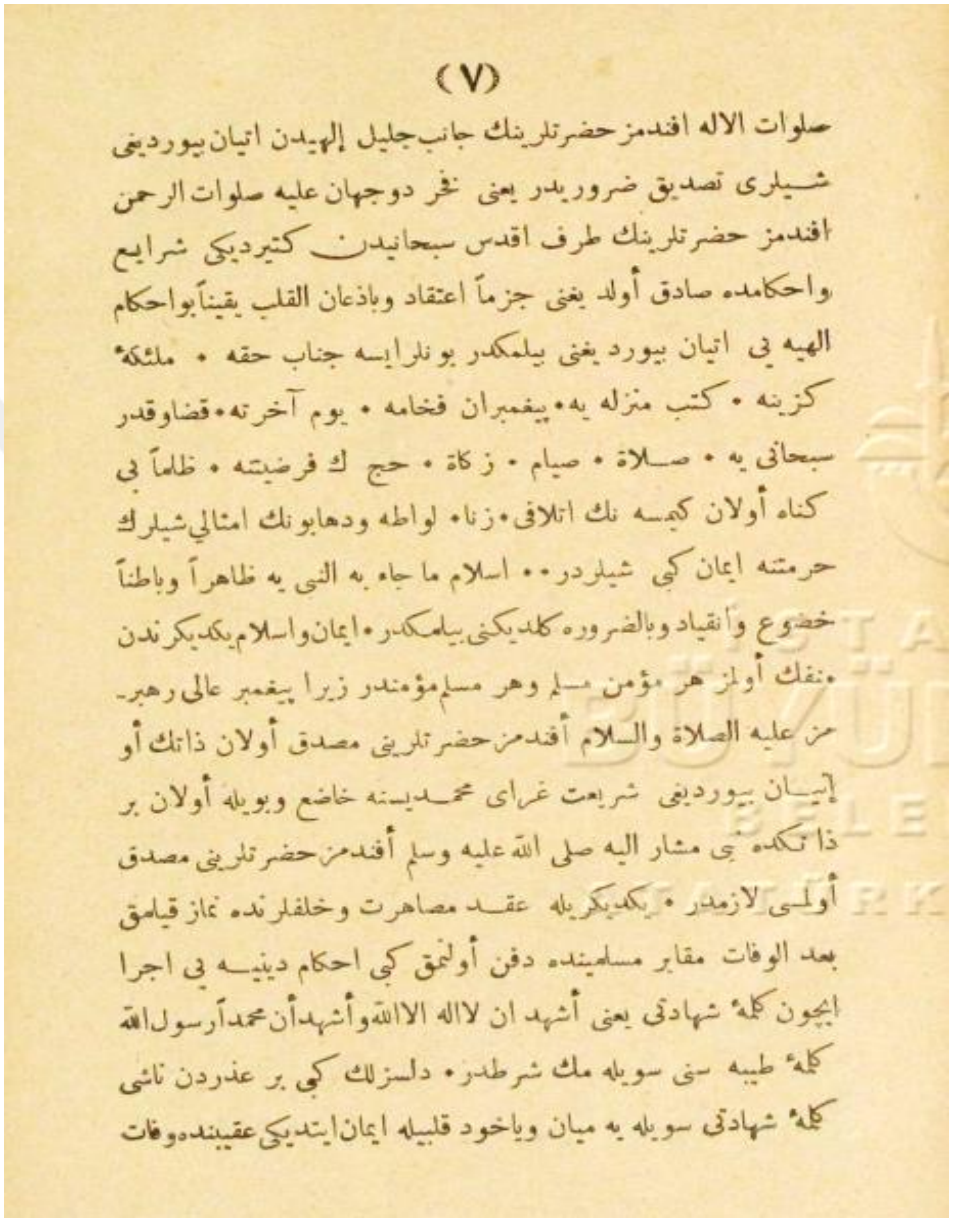

(٧)

صلوات الاله افندمز حضرتلرينك جانب جليل إلهيدن اتيان بيوردينى شيلرى تصديق ضروريدر يعنى فخر دوجهان عليه صلوات الرحمن افندمز حضرتلرينك طرف اقدس سبحانيدن كتيرديكى شرايع واحكامده صادق أولمق يعنى جزماً اعتقاد وباذعان القلب يقيناً بواحكام الهيه بى اتيان بيورد يعنى بيلمكدر بونلرايسه جناب حقه • ملئكه كزينه • كتب منزله يه • پيغمبران فخامه • يوم آخرته • قضاوقدر سبحانى يه • صلاة • صيام • زكاة • حج ك فرضيته • ظلماً بى كناه أولان كيمسه نك اتلافى • زناء لواطه ودهابونك امثالي شيلرك حرمتنه ايمان كبى شيلردر •• اسلام ما جاء به النبى يه ظاهراً وباطناً خضوع وانقياد وبالضروره كلديكنى بيلمكدر • ايمان واسلام يكديكرندن منفك أولمز هر مؤمن مسلم وهر مسلم مؤمندر زيرا پيغمبر عالى رهبر- من عليه الصلاة والسلام أفندمز حضرتلرينى مصدق أولان ذاتك أو إنيسان بيوردينى شريعت غراى محمديسنه خاضع وبويله أولان بر ذاتكده بى مشار اليه صلى الله عليه وسلم أفندمز حضرتلرينى مصدق أولمسى لازمدر • يكديكريله عقد مصاهرت وخلفلرنده نماز قيلمق بعد الوفات مقابر مسلمينده دفن أولنمق كبى احكام دينيه بى اجرا ايچون كلمهٔ شهادتى يعنى أشهد ان لااله الاالله وأشهد أن محمداً رسول الله كلمهٔ طيبه سنى سويله مك شرطدر • دلسزلك كبى بر عذردن ناشى كلمهٔ شهادتى سويله يه ميان وياخود قلبيله ايمان ايتديكى عقيبنده وفات

“el-İnâyâtü’r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi’l-Husûn li-muhâfazati’l-akâidi’l-İslâmiyye” adlı tercümenin “Hâtime” bölümü.

EK 6

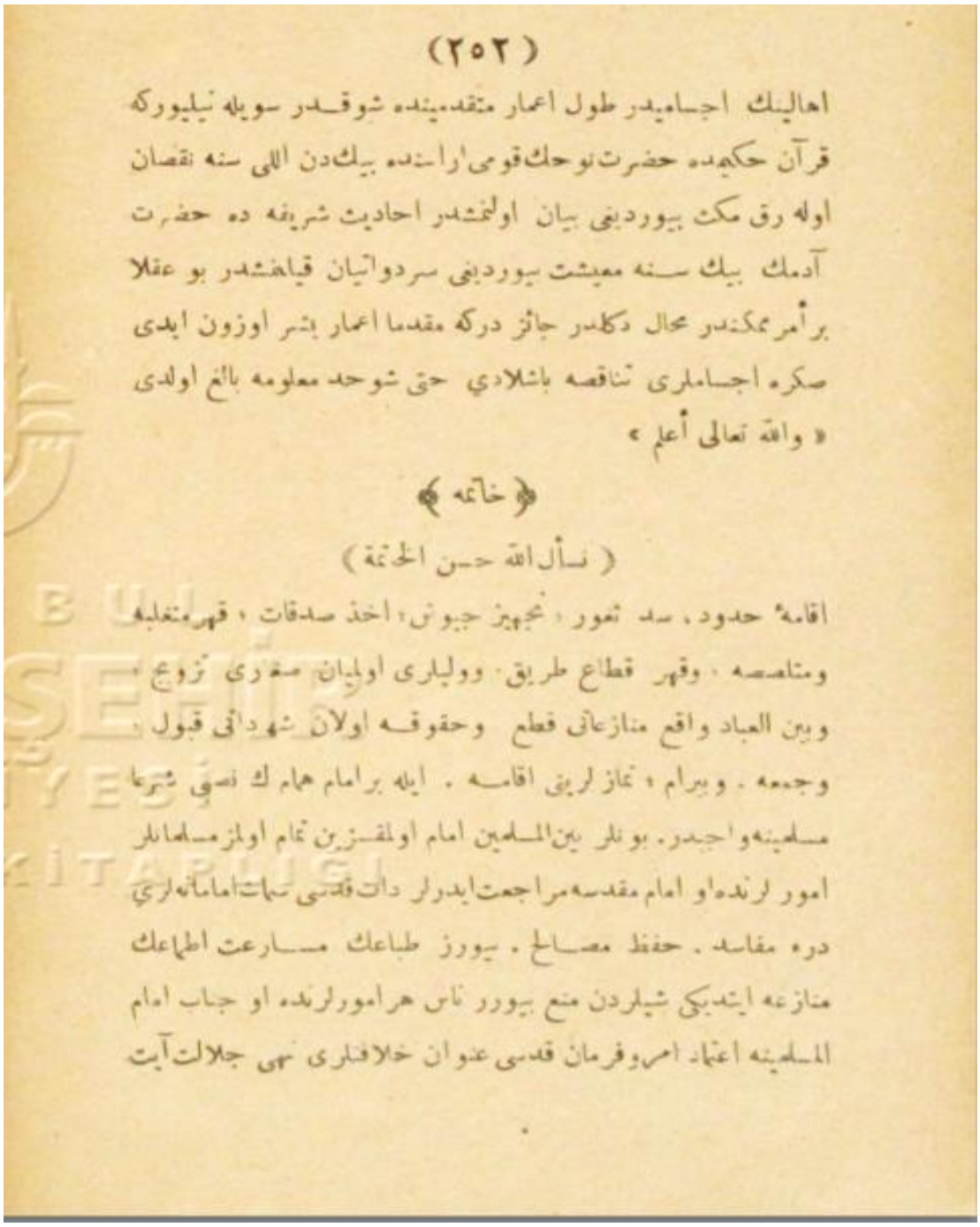

(٢٥٢)

اهالينك اجسامیدر طول اعمار متقدمینده شوقدر سویله نیلیورکه قرآن حکیمده حضرت نوحك قومی اراسنده بیك‌دن اللی سنه نقصان اوله رق مکث بیوردیغی بیان اولنمشدر احادیث شریفه ده حضرت آدمك بیك سنه معیشت بیوردیغی سردوانیان قیلنمشدر بو عقلا برأمر ممکندر محال دکلدر جائز درکه مقدما اعمار بشر اوزون ایدی صکره اجساملری تناقصه باشلادی حتی شوحد معلومه بالغ اولدی « والله تعالی أعلم »

﴿ خاتمه ﴾

(نسأل الله حسن الخاتمة)

اقامهٔ حدود ، سد ثغور ، تجهیز جیوش ، اخذ صدقات ، قهر متغلبه ومتلصصه ، وقهر قطاع طریق ، وولیلری اولیان صغری تزویج وبین العباد واقع منازعاتی قطع وحقوقه اولان شهادتی قبول وجمعه ، وبیرام ، نماز لرینی اقامه . ایله برامام هام ك نصبی شرعا مسلمینه واجبدر . بونلر بین المسلمین امام اولمقسزین تمام اولمز مسلمانلر امور لرنده او امام مقدسه مراجعت ایدرلر دات قدسی صفات امامانه لری دوه مفاسد . حفظ مصالح . بیورز طباعك مسارعت اطماعك منازعه ایتدیکی شیلردن منع بیورر ناس هر امورلرنده او جناب امام المسلمینه اعتماد امر وفرمان قدسی عنوان خلافتلری نهی جلالت آیت

EK 6

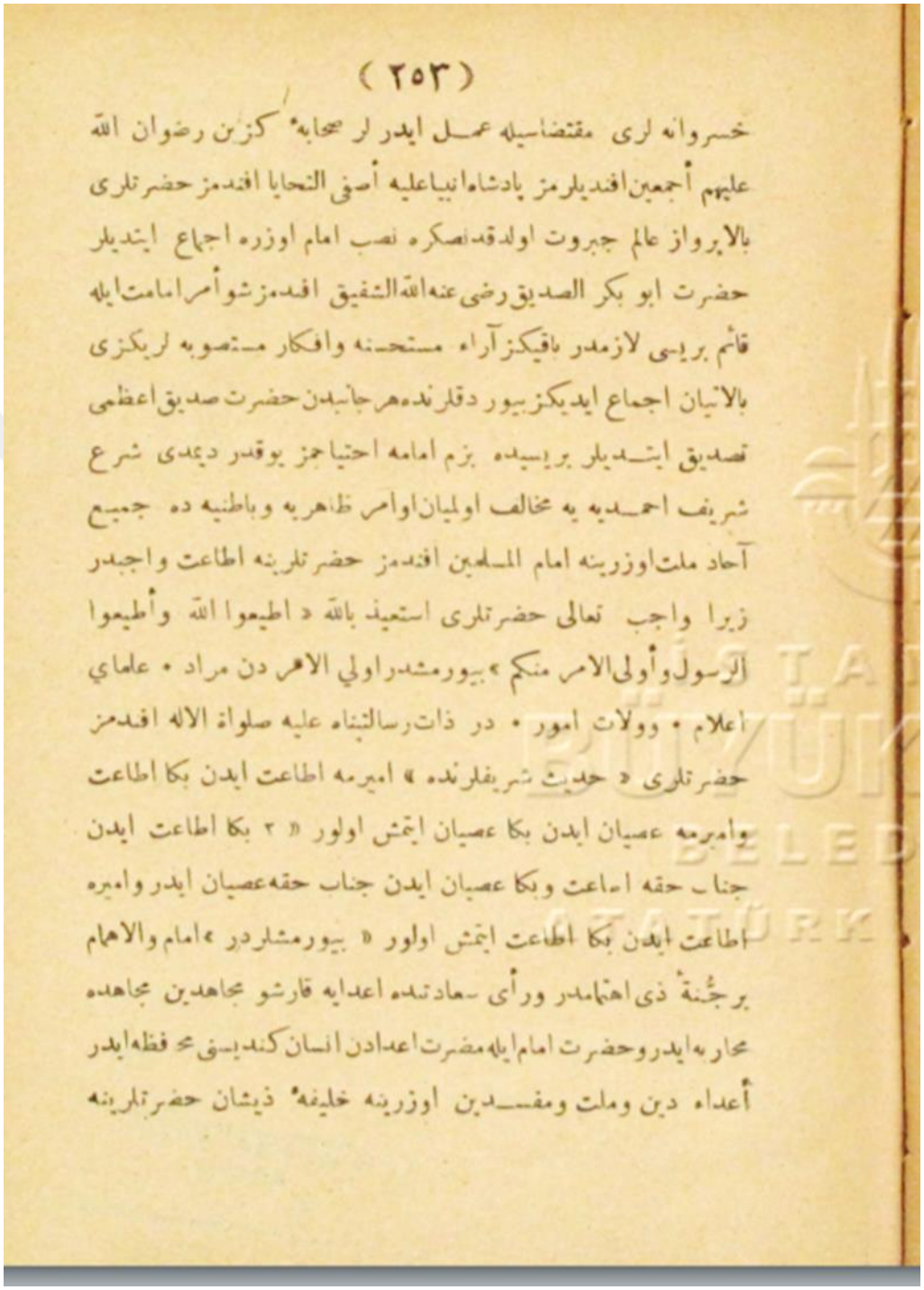

(٢٥٣)

خسروانه لری مقتضاسیله عمل ایدر لر صحابهٔ کزین رضوان الله
علیهم أجمعین افندیلرمز پادشاه انبیا علیه أصفی التحایا افندمز حضرتلری
بالاپرواز عالم جبروت اولدقده نصکره نصب امام اوزره اجماع ایتدیلر
حضرت ابو بکر الصدیق رضی عنه الله الشفیق افندمز شو أمر امامت ایله
قائم بریسی لازمدر باقیکز آراء مستحسنه وافکار مستصوبه لریکزی
بالاتیان اجماع ایدیکز بیور دقلرنده هر جانبدن حضرت صدیق اعظمی
تصدیق ایتدیلر بریسیده بزم امامه احتیاجمز یوقدر دیمدی شرع
شریف احمدیه یه مخالف اولمیان اوامر ظاهریه وباطنیه ده جمیع
آحاد ملت اوزرینه امام المسلمین افندمز حضرتلرینه اطاعت واجبدر
زیرا واجب تعالی حضرتلری استعیذ بالله « اطیعوا الله وأطیعوا
الرسول وأولی الامر منکم » بیورمشدر اولی الامر دن مراد • علمای
اعلام • وولات امور • در ذات رسالتپناه علیه صلوات الاله افندمز
حضرتلری « حدیث شریفلرنده » امیرمه اطاعت ایدن بکا اطاعت
وامیرمه عصیان ایدن بکا عصیان ایتمش اولور « ۲ بکا اطاعت ایدن
جناب حقه اطاعت وبکا عصیان ایدن جناب حقه عصیان ایدر وامیره
اطاعت ایدن بکا اطاعت ایتمش اولور « بیورمشلردر » امام والاهمام
برجُنّة ذی اهتمادر ورأی سعادتمده اعدایه قارشو مجاهدین مجاهده
محاربه ایدروحضرت امام ایله مضرت اعدادن انسان کندیسنی محافظه ایدر
أعداء دین وملت ومفسدین اوزرینه خلیفهٔ ذیشان حضرتلرینه

Saruhanlı Nurullah Efendi'nin "el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fî tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye" adlı tercümenin sonunda Sultan Mehmed Reşad Han için yapılan dua. (Metnin aslında bulunmayıp bu tercümenin sonuna eklenmiştir.)

EK 7

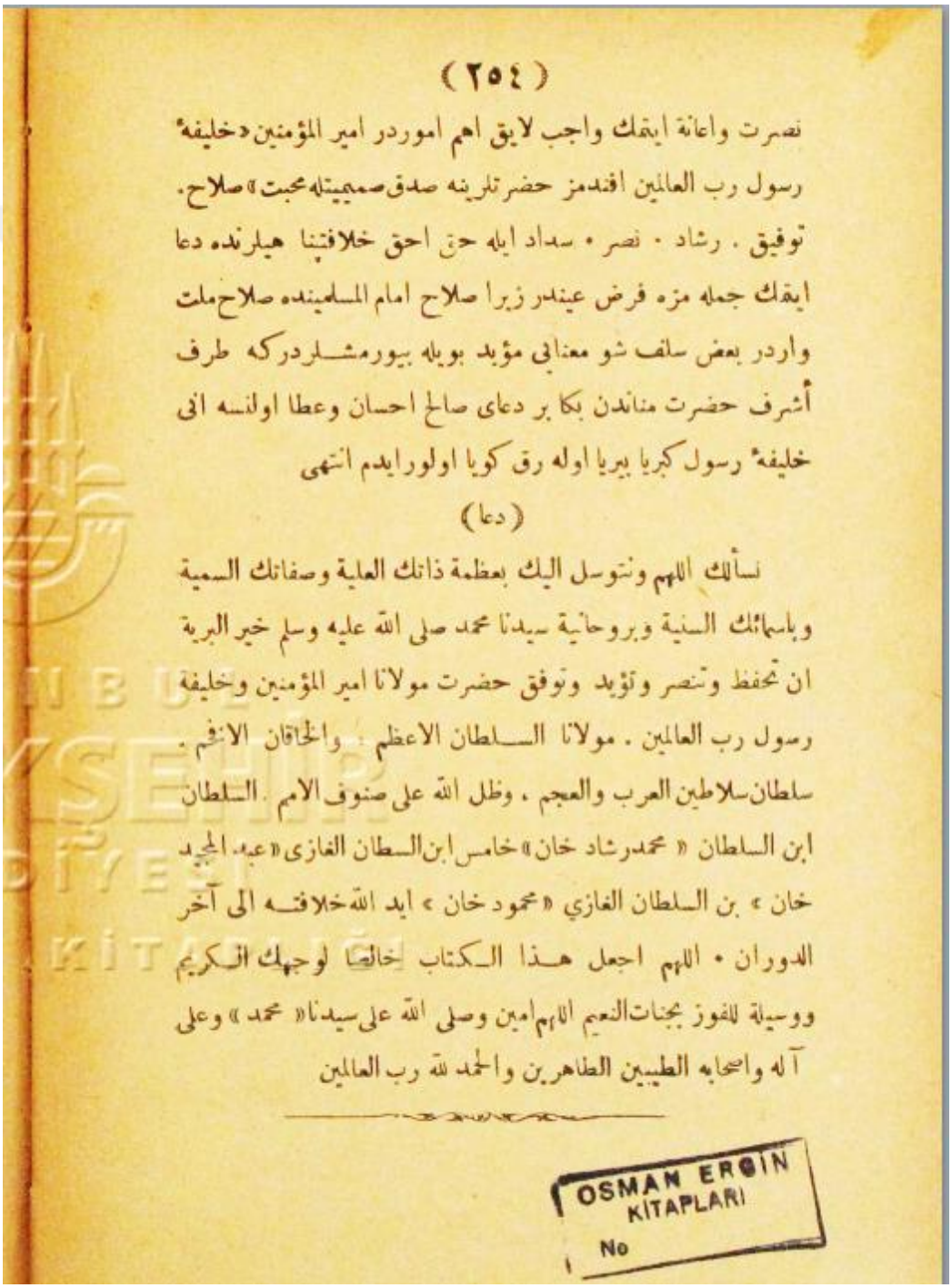

(٢٥٤)

نصرت واعانة ايلمك واجب لايق اهم اموردر امير المؤمنين وخليفة رسول رب العالمين افندمز حضرتلرينه صدق صميميتله محبت وصلاح. توفيق . رشاد . نصر . سداد ايله حق احق خلافتنا هيلرنده دعا ايلمك جمله مزه فرض عيندر زيرا صلاح امام المسلمينده صلاح ملت واردر بعض سلف شو معنايى مؤيد بويله بيورمشلردركه طرف أشرف حضرت مناندن بكا بر دعاى صالح احسان وعطا اولنسه انى خليفة رسول كبريا بيريا اوله رق كويا اولورايدم انتهى

(دعا)

نسألك اللهم ونتوسل اليك بعظمة ذاتك العلية وصفاتك السمية وباسمائك السنية وبروحانية سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم خير البرية ان تحفظ وتنصر وتؤيد وتوفق حضرت مولانا امير المؤمنين وخليفة رسول رب العالمين . مولانا السلطان الاعظم والخاقان الافخم . سلطان سلاطين العرب والعجم . وظل الله على صنوف الامم السلطان ابن السلطان « محمد رشاد خان » خامس ابن السلطان الغازى « عبد المجيد خان » بن السلطان الغازي « محمود خان » ايد الله خلافته الى آخر الدوران . اللهم اجعل هذا الكتاب خالصا لوجهك الكريم ووسيلة للفوز بجنات النعيم اللهم امين وصلى الله على سيدنا « محمد » وعلى آله واصحابه الطيبين الطاهرين والحمد لله رب العالمين

OSMAN ERGİN KİTAPLARI No